KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM

1992
4

A tartalomból:

- Könyvtári rendszerek PC-környezetben
- A TINLIB integrált rendszer
- A szöveges adatbáziskezelés és a BRS/Search
- A megyei könyvtári hálózat problématörténete

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK

MANCI

nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min. 512 kbyte központi tárú PC XT/AT számítógép és a Micro-ISIS program 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft+ÁFA**. Az **aktualizálást** lemezen szállítjuk negyedévenként (az összeg tartalmazza a négy floppy árát). Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében (ehhez kérjük, küldjenek negyedévenként egy XT-kompatibilis "DD" jelű hajlékony lemezt).

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Főszerkesztő:
Szente Ferenc

Felelős szerkesztő:
Kovács Lászlóné

Szerkesztők:
Hegyközi Ilona *(Külföldi folyóirat-figyelő)*
Kovács Katalin *(Tanulmányok, kitekintés)*
Novák István *(Külföldi folyóirat-figyelő)*

Borítóterv:
Pajor Ildikó

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota F épület
1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 130.- Ft
Éves előfizetési díj: 500.- Ft
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: dr. Juhász Gyula
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár nyomdájában
Felelős vezető Burány Tamás
Megjelent: 24 ív terjedelemben
Munkaszám: 92 326

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

ÚJ FOLYAM
2. (38.) ÉVFOLYAM
1992. 4. SZÁM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

Referativnyj Žurnal. Informatika
Informatics Abstracts
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Index
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Bibliotecny
Sciences de l'information documentation
Signalne informacije

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tartalom

Abstracts 598

Inhaltsangaben

A könyvtár helye a kommunikációs folyamatban 2. 603
SZENTE Ferenc

Az általános tárgyszójegyzék munkálatairól 610
HORVÁTH Tibor

Könyvtári rendszerek PC-környezetben 619
HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit-TOLNAI György

„Szubjektív" gondolatok a hazai könyvtárgépesítésről 636
FÜREDI Mihály

A TINLIB integrált könyvtári rendszer 646
FÜREDI Mihály

A szöveges adatbázis-kezelés és a BRS/Search 654
HERÉNYI István

A megyei könyvtári hálózat problématörténete 660
TÓTH Gyula

Közvetlenül vagy közvetítéssel?
A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés helyzete, problémái
a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában 674
PÁLNÉ PÉTER Judit

A budapesti könyvtár szakos hallgatók véleménye
a könyvtárosképzésről 676
MIKULÁS Gábor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásról 679
PÁLVÖLGYI Mihály

Az ECPRD és a parlamenti könyvtárak regionális együttműködése 693
HARASZTI Pálné

Európai üzleti információs hálózatok 696
THOMSON, Ian (Töm.: Orbán Éva)

CD-ROM és Macintosh. Amit a Kenti Egyetemről még tudni érdemes 701
KOLTAY Tibor

Könyvszemle

Privatizáció és a közkönyvtárak 707
KING, Pamela: Privatisation and public libraries
(Ism.: Nagy Ferenc)

Információs szakemberek oktatása és képzése. Összehasonlítás és nemzetközi perspektívák 710
The education and training of information professionals. Ed. G. E. Gorman
(Ism.: Téglási Ágnes)

Használók az online információkeresés folyamatában 712
End-user searching. The effective gateway to published information
(Ism.: Koltay Tibor)

Magyarok és finnek a fikció világában 714
KIRSTINÄ, Leena - LŐRINCZ Judit: Magyarok és finnek a fikció világában
(Ism.: H. Laborc Júlia)

Amerika – Közép-Kelet-Európáról 718
Information in Eastern and Central Europe
(Ism.: Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	**721**
Könyvtár- és tájékoztatásügy	**722**
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	**729**
Munkafolyamatok és szolgáltatások	**743**
Tájékoztatási rendszerek	**759**
Vezetés, irányítás	**760**
Felhasználók és használat	**767**
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	**767**
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	**771**
Kapcsolódó területek	**774**

A számot szerkesztette: **Kovács Katalin és Hegyközi Ilona**

A szám szerzői, közreműködői: BÍRÓ Júlia (MTA Könyvtár), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), FÜREDI Mihály (Közlekedéstudományi Intézet Dokumentációs és Információs Központja, Budapest), HERÉNYI István (MTA Számítástechnika Alkalmazási Intézet), HARASZTI Pálné (Országgyűlési Könyvtár, Budapest), HEGYKÖZI Ilona (OSZK KMK), HORVÁTH Tibor (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest), HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOLTAY Tibor (Országos Orvostudományi Információs Központ és Könyvtár, Budapest), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KOVÁCS Lászlóné (OSZK KMK), LABORC Júlia (ELTE BTK Finnugor tanszék, Budapest), MIKULÁS Gábor (Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), NAGY Ferenc (Budakeszi Információs Központ és Könyvtár), NOVÁK István (OSZK KMK), ORBÁN Éva (OSZK KMK), PÁLNÉ PÉTER Judit (Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen), PÁLVÖLGYI Mihály (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári tanszék, Szombathely), SZENTE Ferenc (OSZK), SZEPES Gézáné (OSZK), TÉGLÁSI Ágnes (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári tanszék, Szombathely), THOMSON, Ian (Wales Euro Info Centre, Nagy-Britannia), TOLNAI György (Országos Munkaügyi Központ, Budapest), TÓTH Gyula (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári tanszék, Szombathely).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS
INHALTSANGABEN

The role of libraries in the process of communication. Part 2.

SZENTE Ferenc

The author analyses the changes occurring in the mother tongue, in the community-forming cultural activities and in the environment. The education in the mother tongue, the attunement to reading should start in the early childhood. These are the most important preconditions of that the child be able to communicate during his/her life. The author also mentions the alarming cultural-social crisis characterising our world today, and states that it is a herald of the integrating world economy. The related problems can be perceived at a certain level in the library as well, and must be faced by the librarians. If they support education in the mother tongue and have the necessary empathy, they can contribute to people establishing normal communication. (pp. 603-609)

Works in progress on the general subject headings list.

HORVÁTH Tibor

There is no general subject headings list in Hungarian and this fact considerably hinders the construction of databases. The author publishes the proposal prepared by the Classification Committee of the Association of Hungarian Librarians for the Ministry of Culture and Education on the development of a general subject headings system which they consider to be a task for the entire librarianship. The system of subject headings consists of three levels, superposed on one another. At the top would be some thousand generic subject headings, meant for smaller libraries, with functions of a broad system of ordering. The medium level would be a more detailed version of the above, meant for medium-sized libraries, and for the materials belonging to the secondary collection interest of large libraries. The third level would include detailed, specific subject headings for deep indexing. Transit is provided between these levels. The article calls attention to three important professional details (logical units, subject categories, applications rules). (pp. 610-617)

PC-based library systems.

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – TOLNAI György

The Advisory Committee on Library Computerization evaluated the software with complex functions for pc's. The programmes can be grouped as follows: a) Micro-ISIS-based developments (e.g. HUN, IKB, KATAL of the National Széchényi Library, MANCI of the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology) and Micro-ISIS-related programmes complemented in other languages such as Clipper, Pascal etc., (examples are DrLib of VIXEN Ltd., PCLIB of Teleinfotéka, HUNGALIS); b) programmes from abroad for integrated library purposes (IBAS, MIKRO-MARC); c) software developed in Hungary (SZIRÉN, TEX-TAR) and unique programmes developed in Hungary

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(KARDEX, PERIODIKA, KTRKS). The evaluation criteria included: flexible introduction, comfort of use, adequate documentation; use in Hungarian, code set, change of language; services; application areas; price; accessible databases; education; further development. The findings of the evaluation are presented in a table. The essay is complemented by a short description of the programmes. (pp. 619-635)

„Subjective" remarks about computerisation in Hungarian libraries.

FÜREDI Mihály

Reviewing the trends in recent years in the field of computerisation in Hungarian libraries the essay determines periods as well („8-bit", „16-bit XT", „16-bit AT") and states that we are progressing toward the „32-bit" era. The author characterizes in short these periods by the computers used, by the operational systems and by the software. He defines the concept of the „integrated library system" and discusses one possible classification of these systems into horizontally integrated systems (e.g. OSZKÁR), vertically integrated systems (e.g. TEXTAR, TINLIB etc.), fully integrated systems (e.g. DOBIS/LIBIS). He describes the types of library database management systems, their development trends and common characteristics. He concludes that the features enumerated make it possible as a whole that large files be created on personal computers too with high-level search and display capabilities. The author sets out in more detail the deficiencies of Boolean search systems and recommends the application of search techniques on which the TINLIB system is based. (pp. 636-644)

The TINLIB integrated library system.

FÜREDI Mihály

The author presents in short the TINMAN database management system and one of its library applications, the TINLIB library automation software package. TINLIB is an integrated system, its modules organically cooperate in the following fields: search, cataloguing, circulation, acquisitions, periodicals and serials control, network communication, selective dissemination of information. Outstanding features are the controlled authority files covering the contents of many fields; the unlimited record length and repetition, and effective search. With the search technique of „browsing and navigation" excellent search results can be achieved starting from very little information: if necessary, one can switch over from title search to UDC-based, or to author search, continuously complementing the search results. You need not even return to the menu, as is usual in other systems. The author enumerates the advantages of TINLIB over other library automation systems, and based on them considers the TINLIB software able to solve all computerisation problems of medium-sized libraries, and to solve some specific tasks of such large libraries as the National Széchényi Library and the National Information Centre and Library of Technology. (pp. 646-653)

Full-text database management and the BRS/Search software.

HERÉNYI István

The author first summarizes the general features of full-text databases and their applications. Having clarified the basic principles and terminology he describes the BRS/Search full-text database management software which is novel in Hungary. The system is a product of the British-American firm BRS Software Products. It has been distributed since 1991 by the Computer Applications Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences (MTA SZTAKI). The software was written in the C language, it is therefore accessible with any operating system. It accepts any word processing programme, responds quickly, offers effective storage, flexible search, a wide range of online access opportunities. By the hyper-link function it is able to link documents. It contains an ANSI thesaurus as well. Its specific features are: linking of databases, simple export-import, a variety of displays. BRS/Search has got a simplified user interface for beginners and a more sophisticated graphic interface for more advanced users. (pp. 654-659)

A historical overview of the problems of county library systems.

TÓTH Gyula

It was 40 years ago that county libraries have been organized and their systems have been built. On the occasion of this anniversary the author looks back as far as the early 19th century, to the ideological-historical roots of the formation of public library systems. Taking note of the English example, the idea of establishing county and town libraries has arisen quite early in Hungary, the intention being to promote the spreading of national culture, to raise the cultural level of the people. The author illustrates by citations from the essays of Zoltán Ferenczi, Pál Gulyás, József Mihalik, Béla Kőhalmi the ideas related to the framework, structure and financing of the public library system in Hungary. The key question was the same as today: who will finance the operation. The construction of the regional library system started finally after 1945. The overview ends with the year 1952. (pp. 660-673)

Directly or indirectly? The state and problems of interlibrary lending in the Library of the Lajos Kossuth University, Debrecen.

PÁLNÉ PÉTER Judit

The author comments on the article by Lászlóné Kürti (Könyvtári Figyelő, vol.38. 1992, no.3. pp. 419.). Legal regulations make it possible for 12 large libraries with national responsibilities to be directly engaged in interlibrary lending with their foreign partners. The Central Library of the Lajos Kossuth University did not, however, undertake to carry out interlibrary lending on its own. The reasons for this are the lack of financial means on the one hand, and professional considerations on the other. They are set out in detail in the article. (pp. 674-675)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The views of Budapest library students on library education.
MIKULÁS Gábor

The article was written as part of a Hungarian-Dutch joint thesis. In February 1992 a survey was made at the Loránd Eötvös University Department of Library Science among students with majors in arts and science concerning the efficiency of library education. The findings were as follows: library education needs change in many respects; the graduates are not satisfied with education as a whole, nevertheless they consider the technological conditions as adequate. The author considers library education to be a kind of service. To raise its standard cooperation is needed in all fields of librarianship. (pp. 676-678)

Abroad

Communication and information service by satellite. A review.
PÁLVÖLGYI Mihály (pp. 679-692)

The European Centre of Parliamentary Research and Documentation and the regional cooperation of parliamentary libraries.
HARASZTI Pálné (pp. 693-695)

THOMSON, Ian: European business information network.
(Transl.: Orbán Éva) (pp. 696-700)

CD-ROM and Macintosh. What is worth knowing about the Kent University.
KOLTAY Tibor (pp. 701-703)

Book reviews

KING, Pamela: Privatisation and public libraries.
(Rev.: Nagy Ferenc) (pp. 707-710)

G.E. GORMAN (ed.): The education and training of information professionals. Comparative and international perspectives.
(Rev.: Téglási Ágnes) (pp. 710-712)

End-user searching. The effective gateway to published information.
(Rev.: Koltay Tibor) (pp. 712-714)

KIRSTINÄ, Leena - LőRINCZ Judit: Magyarok és finnek a fikció világában.
(Hungarians and Finns in the world of fiction. The reception of novels by József Balázs and Veijo Meri in Hungary and Finland) (Rev.: Laborc Júlia) (pp. 714-717)

Information in Eastern and Central Europe: Coming in from the cold. Papers presented at the State-of-the-Art Institute, Nov. 12-13, 1991, Washington, D.C.
(Rev.: Hegyközi Ilona) (pp. 718-719)

From foreign journals (Abstracts)

INHALTSANGABEN

Die Rolle der Bibliotheken im Prozess der Kommunikation. Teil 2.
SZENTE Ferenc

Der Verfasser analysiert die Wechsel in der Muttersprache, in den die Gemeinschaft formenden kulturellen Aktivitäten, und in der Umwelt. Die Erziehung in der Muttersprache und die Abstimmung zum Lesen sollen in der frühen Kindheit beginnen. Das sind die allerwichtigsten Voraussetzungen dafür, dass das Kind während seines Lebens kommunikationsfähig ist. Der Verfasser erwähnt auch die beunruhigende kulturelle-gesellschaftliche Krise, die unsere Welt heute charakterisiert. Er stellt fest, dass sie die Integration der Weltwirtschaft signalisiert. Die damit verknüpften Probleme können gewissermassen auch in der Bibliothek empfunden werden, und die Bibliothekare müssen ihnen entgegensehen. Wenn sie die Erziehung in der Muttersprache unterstützen und die notwendige Einfühlsamkeit haben, können sie dazu beitragen, dass unter den Leuten normale Kommunikation entsteht. (S. 603-609)

Die Arbeiten am generellen Schlagwortverzeichnis.
HORVÁTH Tibor

Es gibt kein generelles Schlagwortverzeichnis auf Ungarisch, und dies verhindert wesentlich den Aufbau von Datenbanken. Der Verfasser veröffentlicht den Vorschlag, der durch das Klassifikationskomitee des Vereins Ungarischer Bibliothekare für das Ministerium für Kultur und Unterrichtswesen zusammengestellt worden ist. Das Komitee betrachtet die Entwicklung eines generellen Schlagwortsystems als die Aufgabe des ganzen Bibliothekswesens. Das Schlagwortsystem besteht aus drei Ebenen, die übereinander aufgebaut sind. Die oberste Ebene würde einige Tausend generische Schlagwörter enthalten, die für kleinere Biblio-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

theken geeignet sind, mit den Funktionen eines umfassenden Ordnungssystems. Die mittlere Ebene wäre eine mehr ausführliche Version, für Bibliotheken mittlerer Grösse, als auch für die sekundären Sammelgebiete von Grossbibliotheken. Die dritte Ebene würde ausführliche, spezifische Schlagwörter zum tiefes Indexieren einschliessen. Zwischen diesen Ebenen wäre ein Übergang möglich. Der Artikel macht auf drei wichtige berufliche Einzelheiten (logische Einheiten, thematische Kategorien, Anwendungsregel) aufmerksam. (S. 610-617)

Bibliothekssysteme auf PC.

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – TOLNAI György

Diese Auswertung ist vom Beratungskomitee in Fragen der EDV-Anwendung in Bibliotheken zusammengestellt worden, über die Software für PC mit komplexen Funktionen. Die Programme werden gruppiert wie folgt: a) Micro-ISIS-Entwicklungen (z.B. HUN, IKB und KATAL der Nationalbibliothek Széchényi, MANCI der Nationalbibliothek Széchényi Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik), und mit der Micro-ISIS verknüpfte Programme, die in anderen Programmsprachen (Clipper, Pascal usw.) ergänzt worden sind (Beispiele: DrLib von Vixen GmbH, PCLIB von Teleinfotéka); b) Programme für integrierte Bibliothekssysteme aus dem Ausland (IBAS, MIKROMARC); c) in Ungarn entwickelte Software (SZIRÉN, TEXTAR) und Einzelprogramme, entwickelt in Ungarn (KARDEX, PERIODIKA, KTRKS). Die Auswertungskriterien waren: flexibele Einführung, bequeme Benutzung, entsprechende Dokumentation; Benutzung auf Ungarisch, Kodvorrat, Sprachenwechsel; Dienstleistungen; Anwendungsgebiet; Preis; erreichbare Datenbanken; Unterricht; weitere Entwicklung. Die Ergebnisse der Auswertung sind tabellarisch dargestellt. Die Studie wird durch eine kurze Besprechung der Programme ergänzt. (S. 619-635)

„Subjektive" Bemerkungen zur EDV-Anwendung in ungarischen Bibliotheken.

FÜREDI Mihály

Die Tendenzen in der EDV-Anwendung in ungarischen Bibliotheken überblickend bestimmt der Verfasser auch Perioden („8-Bit", „16-Bit XT" und „16-Bit AT"), und stellt fest, dass wir uns in die Richtung der „32-Bit" Periode fortbewegen. Er charakterisiert kurz diese Periode mit den benutzten Computern, den Betriebssystemen und den Software. Er definiert den Begriff „integrierte Bibliothekssysteme" und bespricht eine mögliche Klassifikation dieser Systeme: horizontal integrierte Systeme (z.B. OSZKÁR), vertikal integrierte Systeme (z.B. TEXTAR, TINLIB usw.), völlig integrierte Systeme (z.B. DOBIS/LIBIS). Er beschreibt die Typen von bibliothekarischen Datenbank-Managementsystemen, ihre Entwicklungstendenzen und gemeinsame Charakteristika. Er kommt zur Folgerung, dass die aufgezählten Eigenschaften als Ganze ermöglichen, dass grosse Dateien mit anspruchvollen Recherche- und Display-Möglichkeiten auch auf PC geschaffen werden. Die Lücken der Boolischen Recherchesysteme werden ausführlicher erörtert und die Verwendung solcher Recherchetechniken wird empfohlen, auf welche sich das TINLIB-System basiert. (S. 636-644)

Das integrierte Bibliothekssystem TINLIB.

FÜREDI Mihály

Der Verfasser stellt kurz das TINMAN Datenbank-Managementsystem und ihre Anwendung in Bibliotheken, das TINLIB Programmpaket vor. TINLIB ist ein integriertes System, dessen Module organisch auf den folgenden Gebieten zusammenarbeiten: Recherche, Katalogisierung, Ausleihe, Erwerbung, Nachweis von Periodika und Serien, Kommunikation im Netz, SIV. Das System bietet kontrollierte, folgerungsweise vereinheitlichte Dateneingabe in vielen Feldern, unbegrenzte Rekordlänge und Wiederholbarkeit, effektive Recherche an. Mit der Suchtechnik „Schmökern und Navigation" kann man ausgezeichnete Suchergebnisse erhalten, weil - falls es nötig ist - man von der Titelreche zum DK- oder Verfasserrecherche umschalten kann, die Suchergebnisse laufend ergänzend. Mann soll nicht einmal zum Menü zurückkehren, wie es mit anderen Systemen üblich ist. Der Verfasser zählt die Vorteile des TINLIB im Vergleich zu anderen Systemen auf, und betrachtet auf ihrem Grund die TINLIB-Software als zur Lösung aller Probleme von EDV-Anwendung in mittelgrossen Bibliotheken und zur Lösung einiger Teilprobleme von grossen Bibliotheken (Nationalbibliothek Széchényi, Nationales Technisches Informationszentrum und Bibliothek) geeignet. (S. 646-653)

Volltext-Datenbank-Management und die BRS/Search Software

HERÉNYI István

Der Verfasser fasst die generellen Spezifika von Volltext-Datenbanken und ihre Anwendung zusammen. Nachdem er die grundlegenden Prinzipien und Terminologie geklärt hat, beschreibt er die BRS/Search Volltext-Datenbank-Management-Software, die neu in Ungarn ist. Das System ist ein Produkt der britischen-amerikanischen Firma BRS Software. Seit 1991 wird diese Software vom Forschungsinstitut für EDV-Anwendung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA SZTAKI) vertrieben. Der Text der Software ist in der C Sprache geschrieben worden. Die Software ist mit allen Betriebssystemen zugreifbar. Sie nimmt beliebige Textverarbeitungsprogramme an, antwortet schnell, bietet effektive Speicherung, flexible Recherche, ein breites Spektrum von online Zugriffmöglichkeiten an. Durch die Hyper-Link Funktion kann sie Dokumenten zusammenfügen. Sie enthält auch ein ANSI-Thesaurus. Ihre spezielle Eigenschaften sind: Zusammenfügung von Datenbanken, einfacher Export und Import, verschiedene Displays. BRS/Search verfügt über eine vereinfachte Benutzer-Schnittstelle für Anfänger und eine mehr komplexe graphische Schnittstelle für mehr geübte Benutzer. (S. 654-659)

Geschichte der Probleme der Bibliotheksnetze in den Komitaten.

TÓTH Gyula

Komitatsbibliotheken und ihre Netze sind vor 40 Jahren organisiert worden. Anlässlich des Jubiläums blickt der Ver-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fasser bis Beginn des 19. Jahrhunderts zurück, zu den ideologischen-geschichtlichen Würzeln der Entwicklung der Netze Öffentlicher Bibliotheken. Dem englischen Beispiel folgend hat die Idee, Komitats- und Stadtbibliotheken zu gründen, in Ungarn ziemlich früh aufgetaucht, mit dem Absicht, die nationale Kultur zu verbreiten, das kulturelle Niveau der Bevölkerung zu erheben. Der Verfasser illustriert die Vorstellungen zum Rahmen, Struktur und Finanzierung des Netzes Öffentlicher Bibliotheken in Ungarn mit Zitaten aus den Studien von Zoltán Ferenczi, Pál Gulyás, József Mihalik, Béla Kőhalmi. Die Schlüsselfrage was damals dieselbe wie heute: wer wird die Finanzierung des Betriebes unternehmen. Mit dem Aufbau des regionalen Bibliotheksnetzes wurde nach 1945 begonnen. Der Übersicht endet sich mit dem Jahr 1952. (S. 660-673)

Direkt oder indirekt? Die Lage und Probleme der Fernleihe in der Bibliothek der Lajos Kossuth Universität, Debrecen.
PÁLNÉ PÉTER Judit

Die Verfasserin äussert sich zum Artikel von Lászlóné Kürti (Könyvtári Figyelő, Jg.38. 1992. Nr.3. S. 419.). Die Rechtsvorschriften ermöglichen es für 12 Bibliotheken mit nationalen Aufgaben, die Fernleihe direkt mit ihren ausländischen Partnern zu erledigen. Die Zentralbibliothek der Lajos Kossuth Universität hat aber das nicht unternommen. Die Ursachen dafür sind die mangelhaften finanziellen Möglichkeiten und berufliche Überlegungen, die ausführlich im Artikel erörtert werden. (S. 674-675)

Die Meinung Budapester Studenten über die Bibliothekarausbildung.
MIKULÁS Gábor

Der Artikel ist als Teil einer gemeinsamen holländischen-ungarischen Dissertation geschrieben worden. Im Februar 1992 ist eine Erhebung am Lehrstuhl für Bibliothekswissenschaft der Loránd Eötvös Universität unter den Studenten in den philologischen und naturwissenschaftlichen Fächern über die Effektivität der Bibliothekarausbildung gemacht worden. Die Ergebnisse der Erhebung sind die folgenden: die Ausbildung soll in mehreren Aspekten verändert werden; die Studenten des letzten Jahrgangs sind mit der Ausbildung unzufrieden, sie betrachten aber die technische Voraussetzungen als entsprechend. Der Verfasser ist der Meinung, dass die Bibliothekarausbildung eine Art von Service ist. Um ihr Niveau zu erhöhen, ist Zusammenarbeit in allen Gebieten des Bibliothekswesens nötig. (S. 676-678)

Ausblick

Kommunikations- und Informationsdienstleistung durch Satelliten. Rundschau.
PÁLVÖLGYI Mihály (S. 679-692)

Das Europäische Zentrum Parlamentarischer Forschung und Dokumentation (ECPRD) und die regionale Zusammenarbeit von Parlamentsbibliotheken.
HARASZTI Pálné (S. 693-695)

THOMSON, Ian: European business information network.
(Europäisches Business-Informationsnetz.) (Übers.: Orbán Éva) (S. 696-700)

CD-ROM und Macintosh. Wissenswertes über die Kent University.
KOLTAY Tibor (S. 701-703)

Buchbesprechungen

KING, Pamela: Privatisation and public libraries.
(Privateigentum und Öffentliche Bibliotheken.) (Rez.: Nagy Ferenc) (S. 707-710)

GORMAN, G.E. (Red.): The education and training of information professionals. Comparative and international perspectives.
(Unterricht und Ausbildung von Informationsfachleuten. Vergleich und internationale Perspektiven.) (Rez.: Téglási Ágnes) (S. 710-712)

End-user searching. The effective gateway to published information.
(Endnutzerrecherchen. Das effektive Gateway zur Information.) (Rez.: Koltay Tibor) (S. 712-714)

KIRSTINÄ, Leena - LőRINCZ Judit: Magyarok és finnek a fikció világában.
(Ungarn und Finnen in der Welt der Fiktion. Rezeption der Romane von József Balázs und Veijo Meri in Ungarn und Finnland.) (Rez.: Laborc Júlia) (S. 714-717)

Information in Eastern and Central Europe: Coming in from the cold. Papers presented at the State-of-the-Art Institute, November 12-13, 1991, Washington, D.C.
(Information in Ost- und Mitteleuropa. Vorträge der Konferenz State of the Art Institute, 12-13. November, 1991, Washington, D.C.) (Rez.: Hegyközi Ilona) (S. 718-719)

Aus ausländischen Zeitschriften (Referate)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár helye a kommunikációs folyamatban 2.

Szente Ferenc

Az itt következő fejezetben az anyanyelv, a közösségformáló kulturális alapok és a környezeti feltételek változása kerül tárgyalásra mint olyan tényezőké, melyek a könyvtárosnak mint kommunikációs főszereplőnek a látószögébe kell, hogy kerüljenek.

Az anyanyelv, a közös kultúra az egyéni és közösségi létezésnek azon feltételei, melyeknek nemzedékről nemzedékre való átvétele, megőrzése, továbbadása a materiális létfenntartás fölöttes társaként, a nemzetiség népként való megmaradásában nélkülözhetetlenek. Fontos szem előtt tartani, hogy éppen mert létfeltételek, a közérdek célrendszerének legbelső köréhez kell hogy tartozzanak, megint csak hangsúlyozva, hogy felettes társaként a materiális, szociálökonómiai céloknak. Ez a nemzeti kulturális politika sarkalatos kérdése. Nem igényel különösebb bizonyítást, miért tartjuk fontosnak, hogy a kommunikáció kapcsán az anyanyelv dolgával kezdjük. Anyanyelvünk az, amelyen értelmünk nyiladozásának idején megszólít bennünket a világ, s mi megszólítjuk a világot, az anyanyelv az, amellyel személyiségként lépünk be az emberi közösségbe. Az értelmező szótár fogalmazásában: *„anyanyelv az, amelyet az ember gyerekkorában elsőként tanul meg, s amelyen rendszerint a legjobban és a legszívesebben beszél".* A sok lehetséges definíció mind hagy maga után valamiféle hiányérzetet.

A nyelv korunk filozófiájának sokat elemzett tárgya. Bizonyára azért, mert a megértés legfőbb eszköze, s minthogy a világban szinte minden baj a megértés hiányából fakad, a pszichológusok után a kommunikációs szakemberek, sőt a politikusok figyelmét is magára vonta e téma. *Walter Humboldt* meghatározása szerint *„a nyelv az emberi szellem örökösen ismétlődő munkája, mely az artikulált hangot a gondolat kifejezésére akarja szüntelenül alkalmassá tenni. Az ember ezen artikulált, tagolt hangcsoportokkal nemcsak érzelmi-indulati megnyilvánulásokat, hanem elvont fogalmakat és gondolatfolyamatokat képes kifejezni. A nyelv élete maga a folytonos alkotás, teremtés. Soha nem kész, változhatatlan mű, hanem az emberi lénynek sajátságos működése."*

Az állandó változás belső fejlődés eredménye, amelyre a tudatos befolyásolási szándék viszonylag kevés hatást gyakorol. A nyelvi működés pszichofiziológiai mechanizmusa az emberi faj közös sajátossága, minthogy a nyelv matériá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ja az idők mélyébe visszanyúlóan többféle fejlődési vonalhoz kötött. Valószínűtlen, hogy az emberi nyelvek egyetlen alapnyelvből nőttek volna ki, valószínűbb, hogy amiként az emberi faj több őscsoportra megy vissza, azonképpen a mai nyelvek több ősnyelv átalakult változatai. A humboldti iskola szerint az értelem és a tapasztalás fejlődése együtt történik a nyelv fejlődésével. Csak tudományhoz igazán méltó alázattal lehet közelíteni ahhoz a csodához, amely az emberi nyelvek színes világában jut kifejezésre, s amely egyfelől a nyelvi közösségek anyagi és szellemi fejlődését mozgatja, másfelől be is zárja ezen közösségeket egy szűkebb világba, amelyhez képest mindenki idegen, aki más nyelven szól. A Mi és az Ők kialakulásának az emberi faj tudatában bizonyára nagyon sok köze lehet ahhoz, hogy a vér szerinti közösségek milyen egyezményes jelrendszerrel zárták le saját egzisztenciális érdekeik határát a belső kommunikáció védelmében, és zárták ki ezzel egyszersmind a családhoz (nemzetséghez) nem tartozókat. A nyelvtörténészek tekintélyes része etológiai törvényszerűségek alapján is vélelmezi, hogy a környezet, a tárgyi világ, benne az ember és az ehhez kapcsolódó tevékenységek és történések elnevezése, majd a nevesítések részbeni „titkosítása", kódolása a csoportbomlás kísérőjelenségeként jelzik a nyelvi osztódás folyamatát.

Az ember természetrajzának mai ismeretében alapos okkal feltételezhetjük, hogy a jelkészlet védelmének a drasztikusabb megnyilvánulásai se lehettek ritkák a specifikáció őstörténeti időszakában. A nyelvalkotás folyamatának tanulmányozására kedvező alkalom nyílik alacsony műveltségi színvonalú csoportoknál, illetve a szellemi fejlettség még alacsony fokán álló gyermekek esetében, amikor a legélénkebb a nyelvalkotásra való hajlam.

A Humboldt-féle axióma alapján mondhatjuk: a nyelv a gondolatközlés és a gondolatcsere eszközeként feladatát akkor tudja igazán ellátni, ha könnyen és zavartalanul érthető a közösség tagjai számára, vagyis ha az egyén kommunikációs képessége a csoport szintjét teljesíti. Ez a feltétel korszakhoz kötötten és a saját nyelv használata révén valósulhat meg. Saját nyelv az anya-nyelv vagy az annak a terrénumába beépült társnyelv, illetve helyettes nyelv.

A régebbi idők nyelvhasználata a mai embernek már nem megfelelő gondolatközlési eszköz. Ha érti is a távoli múlt nyelvét, sok árnyalata homályban marad a számára. A nyelv változása természetes velejárója az élet folytonos alakulásának.

A legtöbb nép – főként a kis népek – nyelvének történetében ismétlődő jelenség, hogy ösztönös vagy tudatos tiltakozás védelmezi az idegen hatások ellen, hogy megtartódjék a saját nyelv eredeti tisztasága. A nyelvi védekezés szinte természetesen jár együtt a kulturális önállóságért vívott küzdelemmel.

A nyelvi állandóság társadalmi érdekű védelmének indítéka a nyelv alapfunkciójából következik, abból ugyanis, hogy a nyelv segítségével pontos kapcsolatot lehet létesíteni ember és ember között, hogy ez a közvetítő eszköz mind a beszélő, mind a hallgató számára állandó és azonos legyen.

A nyelvhasználat integráns része a nyelvi jeleknek írásban való rögzítése és az olvasás. Egy nép írásbeliségében a közös nyelv kialakulásával együtt fejlődik ki a viszonylag egyöntetű jelölésmód. Az írásbeliségben uralkodóvá vált formák szerepet játszanak a nyelvi formák rögzítésében is.

Az anyanyelv használatához való jog az anyanyelv jól ismerésének kötelessége is, ám ez nem ment fel a többnyelvűség kötelezettsége alól. Nem lehet egyetértés nélkül olvasni *Sütő András* leírását a kis László unoka nyelvi produkcióiról az „Engedjétek hozzám jönni a szavakat" című könyvben, ahogy a gyermek birtokba veszi a világot a körülötte levő tárgyak elnevezésével, saját szavakat gyártva változatos magyar és francia nyelvi elemekből. Sütő András megosztja olvasóival a csoda megélését, azt, ahogy a nyiladozó értelem befogadja a környezet életre szóló programjának nyelvi inputjait.

A pszichofiziológiai vizsgálatok ma már tényszerűen bizonyítják, hogy az ember nyelvi működése, a beszéd, az írás-olvasás anyanyelven vagy a helyettes nyelven nem más, mint az agy programozása, tároló kapacitásának feltöltése, adatállományának frissítése, kiegészítése és módosítása, de legfőképpen aktív állapotban tartása. Sértő-e az ember agytevékenységét a gép analógiájával magyarázni? Sértőnek nem, talán inkább hiányosnak érzem, amennyiben ez az emberközi információátvitel legizgalmasabb jellemzőjét és legjellemzőbb izgalmasságát hagyja számításon kívül: ez pedig az értelmi adatállományt elválaszthatatlanul kísérő érzelmi környezet, a háttér, a burok, amely magába foglalja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindazokat a lelki folyamatokat, amelyekben gondolkodási mechanizmusunk működik.

Tudjuk a gyermekkori nyelvi működésről, hogy egyéves kor után már ételmeződnek a szavak, a megértés és a visszajelzés a tudatosság szakaszába érkezik. Ekkor kellene kezdődnie annak a tudatos munkának, melyet nevezhetünk programozásnak, de nevezhetünk olvasóvá nevelésnek is. Mi történhet ebben az alig kisgyerek korban 1-től 3 éves korig? Valójában ekkor kezdődik az olvasóvá nevelés, pedig még teljességgel hiányzik nemcsak a betűk ismerete, de fogyatékosak az apercipiációs alapok is. Ebben a korban a megértést nemcsak a látás-érzék nyomán működő képzetek támogatják, hanem a hallás is, sőt, a tapintás és a szaglás is – bármilyen szokatlanul is hangzik. A kisgyermek teljes elragadtatással figyel a ritmikus zajokra, a játékosan váltakozó hangmagasságokra, képes reagálni a jó ritmusú, csengő-bongó, rímekkel csillogó versekre, dalokra. Ezek időről időre történő ismétlése alapján egyre aktívabban jelzi vissza a megértést, szavak újramondásával és a ritmus utánzásával.

A különféle gyerekcsoportokon végzett megfigyelések szolgálnak annak bizonyítékául, hogy az auditív érzékenység és apercipiáló képesség eredményesen támogatja az olvasást a későbbi időszakban, amikor a szókép felismerése nyomán azonnal felképzik a hangsor is, amit magában rejt.

Fontosnak tartom nyomatékosan említeni, hogy potenciális olvasóink oly széles síkon szóródnak szét a nyelvi kommunikációs környezetben, hogy az olvasáshoz csak a töredék részük érkezik el. A többi már gyerekkorában eltér az olvasáshoz vezető útról, vagy jószerivel rá se lépett soha.

Az anyanyelven való mesélés, verselés a kommunikációban való biztonságos mozgás elsajátítását teszi lehetővé, a megértésnek azt a szintjét fejleszti ki, amit a hétköznapi érintkezés csak felületesen kezel: az irodalmi nyelv dekódolásáét. Ennek segítségével alakul ki a képi látás és a nyelvi értelmezés közti közlekedés, az elvont fogalmak közti biztos eligazodás képessége, az érzelmi élmények megélésének, értelmezésének, az élmény analógikus felidézésének a képessége.

És még valami: így sajátítható el a más ember megértésére irányuló eltökéltség. Az az elhatározás, hogy érteni akarom mit mondasz, mit közölsz velem. Kíváncsi vagyok, hogyan látod a dolgokat. Mit látsz ugyanúgy, mit látsz másképpen, s ez miért van így? Aki megtanul olvasni, az megtanul figyelni. Ezért szinte bizonyosan téves úton jár az, aki egyedül az olvasás technikájának a fogyatékosságában leli meg a magyarázatát annak, hogy egyre fogyatkozik az olvasók száma. Legtöbbször egyszerre hiányzik az olvasás lelki megalapozottsága – a fentebb már részletezett auditív ráhangoltság –, az érzékeny kíváncsiság és a begyakorolt mozdulat.

A nyelvben élésre leginkább az a mondás jut az eszünkbe, hogy „nyelvében él a nemzet". Pedig a kommunikációban él vagy pusztul az emberiség. Vajon miért lett korunk köznapi filozófiájának oly fontos témája a kommunikáció? Talán mert a modern embernek egyre több félnivalója van a megértés hiányától. Talán mert amit nem lehet megbeszélni, azért meg kell verekedni és micsoda fegyverekkel!

Érdemes néhány mondat erejéig követni *Hans-Georg Gadamer* német filozófus gondolatait az emberi nyelvről.*

„A nyelv az emberi együttérzés az együtt létezés, az egymáshoz való viszony körébe tartozik.

A nyelv, jellemzően a beszéd, tehát csak akkor az ami, ha a megértés, a szót értés kísérletét hordozza, ha a mögöttes szándék kölcsönös, ha kérdés és válasz, tehát, hogyha nem monológ, hanem dialógus. Nem tétel és ítélet!

Ezért ha beszélünk, mindenekelőtt arra törekedjünk, hogy mások megértsenek és feleletet kaphassunk. Minden embernek egyedi horizontja van. Aki másokra figyel, az más horizontok kilátásával ismerkedik. A nyitott horizonton egyedi kilátások nyílnak!

A szolidaritáshoz vezető út a másikra való figyelésben nyílik meg. Így van ez két ember viszonylatában, népek és kultúrák viszonylatában, vallási közösségek között.

A feladat, mely a modern ember előtt áll, nem a nyelvek sokféleségének valamely racionálizálás és bürokratizálás révén való megszüntetése, hanem, hogy mindenki megtanulja áthidalni a köztük lévő távolságokat, hogy tisztelettel, gondoskodóan, óvóan forduljunk egymás felé.

Azért olvasunk el valamit, hogy a szöveget hagyjuk megszólalni! A tömegtájékoztatás valójában csak információközvetítésre való, nem szabad hagyni, hogy

* H. G. Gadamer: A nyelvek sokfélesége és a világ megértése. Bp. Athenaeum, 1991. 1. füzet. 1-12.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a saját gondolkodást befolyásolja, az eleven gondolatcserét helyettesítse.

Az informatika segítségével a jövőben egyre több mindent tudunk állandó jelleggel ellenőrzésünk alá vonni. Annál inkább fontos, hogy féltve védjük a nyelv sajátos lehetőségeit a kommunikációban.

A megfelelő szó megtalálása éppen olyan fontos, mint a sokatmondó hallgatás.

A nyelvet meg kell védeni saját szereplehetőségében, nehogy alávétessék a puszta látszatlogika, a szofisztika szabályainak. Pozitív intenciónak kell felfognunk azt, amit a másik fél mondani akar, s ha így megértjük a mondandóját, akkor remélhető, hogy vitás kérdéseinkben megoldásra jutunk."

Eddig az idézet. Az elmondottak alapján mi a következtetés?

Ha a nyelvi nevelés a kisgyerekkori eszméléstől fogva a személyiség értelmi és érzelmi kialakulásának legfontosabb feltétele, akkor indítsunk nagyszabású akciót, összefogva a tanítókkal, a lelkészekkel, a szociális és az egészségügyi szakemberekkel a gyermekek beszédkészségének kisgyerek korban való megalapozásáért. *Illyés Gyula* magyar mesegyűjteményének a címét választhatjuk a nemzeti vállalkozás mottójául – *Hetvenhét magyar népmese.* A programban arra törekedjünk, hogy ne maradjon ki lehetőleg egyetlen kisgyermek se abból a lehetőségből, hogy iskolába menésig tanuljon meg kívülről, az értelmes reprodukálás szintjéig több tucat mesét és verset. Az ehhez való szellemi csomagot, a meséskönyveket és a hangszalagokat non-profit vállalkozásban, kellő példányszámban a teljes magyarság számára ki kell adni, állandó jelleggel piacon kell tartani. Az óvodák, az iskolák, a különféle magyar egyesületek a nemzetközi gyereknapon és a karácsonyi ünnepkörben hagyományt teremtve megrendezhetnék a gyerekek mesemondó találkozóit. Játékkészítő népművészek felfigyelhetnének a lehetőségre, hogy elkészítsék a népmesék klasszikus figuráit, élve a különféle anyagok formázási sajátosságaival. Olyan vállalkozás lehetne ez, amelyben megtalálhatja a cselekvés tiszta értelmét a magyarság apraja-nagyja.

A továbbiakban a kultúráról, a kultúrák közötti kommunikációról értekezünk. A fogalomból kiindulva, azt értelmezve, tágítgatva igyekszünk közelíteni a mára vonatkozó tennivalókhoz.

Aminthogy nem lehetett megkerülni a nyelv filozófiájáról szólva *Humboldt* és kortársunk, *Gadamer* nevét, azonképpen nem lehet a kultúra filozófiájáról beszélni *Hegel* és kortársunk, az észt *Lotman* említése nélkül. Az előbbitől idézzük a témához illő legjellemzőbbet: *„a kultúra minden más lénytől megkülönböztető lényegünk."* Az utóbbitól pedig egy informatikai definíciót: *„a kultúra három egymással szorosan összefüggő tényező: egy rendkívül összetett jelrendszer; a jelrendszer nyelvén megfogalmazott legkülönfélébb információ és az információk megőrzési módja."* Tegyük hozzá, hogy a felhasználási módja is.

*Németh László** úgy érzékeli az európai kultúrát, mint egyetlen hatalmas oszlop köré faragott nőalakok csoportját, akik hátukkal összeolvadva a közös kőbe záródnak össze. *„Az európai szellem csodálatos váltógazdasága úgy működik, hogy e sokszoros sziámi nővérek egyikében-másikában egyszeriben hevesebben kezd keringeni a vér, s ettől a többi alvó nővér szíve is feldobban a gémberedettségből."* Gyönyörű!

„A legcsodálatosabb európai tünemény – mondja Németh László – *a nemzetköziség és a nemzetiség egymásra találása és egymásra hatása. Ekként hat a felvilágosodás eszménye Közép- és Kelet-Európára, amikor a mindent elárasztó nemzetköziség új nemzetkultúrákat támasztott. Félig elsüllyedt nemzeteket emelt ki a nyelv erejével az idő iszapjából."*

Az új eszmékért küzdő népek számára a biztató példa a felvilágosodás diadalmenete volt. A németség a nyelvi-irodalmi kultúrában a felvilágosodás röpke fél évszázada alatt *Goethe, Schiller, Hölderlin* magaslatára küzdötte fel magát, hogy ily módon maga is a nemzetközi szellemiség szétsugárzójává váljon.

A németség sikere a nyelvi-irodalmi kiemelkedésben, a kisebb nemzetek szellemi ébresztőinek is biztatást adott: minden nemzet képessé válhat arra, hogy saját lábára álljon, ha képessé teszi magát sajátos kulturális értékei közé szervesen beépíteni az európai értéket.

Batsányi János, a *Magyar Museum* szerkesztőjeként írt nagyszabású beköszöntő cikkében határozottan hivatkozik erre a példára. A Közép-Kelet-Európában élő nemzeteket, lengyeleket, cseheket, magyarokat az újonnan felfedezett nemzeti kultúra tette képessé, hogy átvegyék az európai kultúra üzenetét: a felvilágosodást.

És megint *Németh László: „ahol nemzeti kultúra, mint olyan sosem volt, vagy ahol egy törté-*

* Németh László: Az én katedrám. Bp. 1978.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nelmi földrengés elzárta az utat a nemzeti múlt felé, a megújhodás mindig kultúraválasztás volt egyben. Idegen kultúrák fényénél kutatja fel a nemzet történelmi és eleven erőit az a néhány tucat ember, akinek ízlése, vágya, kezdeménye határozza meg, hogy milyen lesz a művelődés, amelyben a nemzet majd élni fog. A falak alapjait természetesen kijelölik a századok, ismerhető a lakók igényvilága, így a választás annál jelentősebb ott, ahol sokféle befolyás érvényesül a lelkek fölött."

Ám de a kultúra nemcsak a nyelv és nemcsak az irodalom, hanem – amint láttuk, a közösség teljes információs vagyona, benne a gazdálkodás-gazdaság iránya és technikája-technológiája, a tudomány és a művészet, a politika és a közélet, a magatartás és viselkedés, az önismeret és közérzet. Milyen alapokat jelöltek ki a huszadik századi változások nemzeti kultúránk számára, mire építkezhetünk, hol kell új alapokat leraknunk?

Az ezredfordulóhoz közeledve egyre nyugtalanítóbb kulturális-szociális válság felé halad az emberiség. A válság kisebb-nagyobb robbanások formájában jelzi, hogy a globalitás irányába terjed, s a lágy Ázsia és a borzolt Afrika térségei után tüzeket gyújt az európai és az amerikai kontinensen is nemzetek, nemzetiségek, vallások, rasszok között. Az aktuális változás, az új világtörténelmi korszakváltás nem napjainkban kezdődött, csak napjainkban váltott új sebességre. Kultúránknak ez a korszaka a 18. sz. közepén indult az ipari forradalommal, amikor megkezdődött a világgazdaság kiépülése. Fölöttébb tanulságos innen nézve *Marx*ot* idézni: nincs kapitalizmus egy országban és így nem lehet kommunizmus se szigetként, mert csak a nélkülözést teszi általánossá, s az ínséggel együtt szükségképpen ismét megkezdődik a harc a szükségesért.

Számunkra tehát most a világgazdaság a tét, mely egyre szilárdabban válik a túlszaporodott emberiség létkörnyezetévé, magáévá téve a teljes földi ökoszférát. Milyen perspektívák mutatkoznak? A futurológusok szerint korszakunk válságjelenségei az integrálódó világgazdaság születésének fájásai. Az idő mélyében már megfogant az új kor, a poszt-indusztriális, melynek kiteljesedése a jövő századra tehető. Addigra csillapodnak le a válságtünetek, teljesen átalakul a gazdaság, megváltoznak az energiaforrások, a mai energiahordozók környezetrontó uralmát felváltják a nap, a szél és a geotermikus energiák. Új iparágak fejlődnek ki, mint az információelmélet és az űrkutatás gyermekei: a molekuláris biológia, a biotechnika, a kvantum-elektronika. Az ipartelepítés új színhelye az óceánok mélye és a kozmikus térség lesz. A termelési folyamatokban genetikailag programozott mikroorganizmusokat használnak fel, s a jelenlegi egyoldalú termelésnövekedési törekvések emberi szempontok szerint optimalizált eljárásokba nőnek át.

Kulturális vonatkozásban az elemi családok mellett megjelennek a családi közösségek, bár a nemzetek jelentősége minden korábbinál meghatározóbbá válik, megszűnik a nemzetállamok szerepe. Helyettük emberi léptékű, az emberi pszichikumnak megfelelő struktúrák és autonómiák fognak működni. A mai kaotikus világgazdaság rendszer-orientált világgazdasággá válik. De mi van addig? Mire rendezkedjen be a könyvtárban szerepet vállaló kommunikációs szakember, hogy értse a világot és jól szolgálja kortásait?

Figyeljük meg, hogy a poszt-indusztriális társadalom mily igen vágyik arra, hogy megszűnjön a tömegesség, a gigantizmus, az uniformizáltság, hogy térjen vissza a harmónia az egyén és a világ között. Mi okozza általános válságérzetünket? *Konrad Lorenz** mondja, hogy a túlszaporodott állatfajoknál figyelték meg etológusok, hogy a csoport és a környezet diszharmónikus viszonya, rossz szervezettsége a gyengébbektől az erősebbek felé haladva egyre inkább frusztrálja a szereplőket egészen odáig, hogy gyilkos vérengzésbe, tömeges öngyilkosságba vagy rejtélyes sorvasztó betegségekbe menekülnek. Az ipari forradalom robbanása katapultálta az emberiséget, valósággal kiröpítette nyolcezer éves megszokott ökoszisztémájából és sodorja magával, egy új ökoszisztéma felé, ahova még nem érkezett meg. S még ráadásul az emberiség egésze nem szinkronban éli meg a szorongató utazást, némely nép számára már földerengeni látszik valami az új rendből, s vannak, amelyek csak most hagyják el a 18. századot. Ne is beszéljünk azokról, akiket éppen gyilkolnak, vagy akik éhen halnak...

* Marx: Német ideológia

* Konrad Lorenz: Salamon király gyűrűje. Bp. 1964.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bizonyos azonban, hogy megoldás csak egyfelé látszik: a világgazdaságból nem vonhatja ki senki magát. Nincs sziget, csak gettó van. Együtt záródtunk be egész fajunkkal a világgazdaság börtönébe, s ebből szabadulni csak akkor tudunk, ha a börtönt magát tesszük a szabadság hazájává.

A megmaradáshoz fontos védőanyag a kultúra, a felhalmozott és ápolt egyetemes és csoport tradíció, mert az ember csak kultúrájában, a kultúra által őrizheti meg azonosságát, akár mint egyén, akár mint közösség. A folyamat azonban gyötrelmesnek ígérkezik.

Különböző kultúrán nevelkedett emberek más-más érzéki világban élnek. Ugyanakkor tudhatjuk, hogy az egyes ember érzéki világát nemcsak a kultúrája, hanem tevékenysége és érzelmei is alakítják. Az eltérő kultúrájú emberek egymás viselkedését értelmezvén gyakran félremagyarázzák a cselekedet, az érzelem valódi tartalmát, és torz kommunikáció keletkezik közöttük. Az eltérő kultúrán nevelkedett népek kommunikációs technikája nehezíti az egymás közti megértést. Másként gesztikulálnak, másként intonálnak, másként adják le a néma jelzéseket.

A civilizált világ közfelfogása valójában kultúra ellenes, mert figyelmét a tartalomra, nem a formára irányítja. A civilizált társadalom középosztályi normáit kéri számon az ázsiaiaktól, araboktól, cigányoktól, holott ezeknek sajátos kommunikációs atmoszférájuk van, kulturálisan másképp formázott közösségek tagjai, sajátos hagyományokkal és értékskálával.

A civilizáció embere elhatárolta magát a természettől, ezzel az élő világ többi képviselőjétől. Biológiai realitásaink további tagadásának a demográfiai robbanás napjainkban szab más utat. A nyomorgó vidéki tömegek városba özönlése olyan helyzetet teremtett, amely magán viseli az élővilágból jól ismert túlnépesedés és a rákövetkező összeomlás ismertetőjeleit.

Az etológusok tanulmányaiból egy endokrin szabályozórendszer körvonalai bontakoznak ki előttünk: a népesség túlszaporodását katasztrofális pszichológiai és viselkedésbeli következmények kísérhetik.

Az ipari civilizáció előrehaladtával rohamosan csökken a mezőgazdaság népesség-eltartó képessége. A vidék elszegényedő népessége a városokba özönlik, melyeknek zsúfoltsága pszichodinamikai válságok forrásává válik. Ezekről az emberekről nemcsak gazdasági-szociális értelemben kell gondoskodnia a társadalomnak, hanem egész életmódjukat újjá kell szervezni. A szegény néposztályhoz tartozó etnikai kisebbségek bevándoroltjai rosszul alkalmazkodnak a városi életmódhoz. Ha megoldatlan marad a beilleszkedésük, ez mindnyájunk életét lehetetlenné teszi. A megoldás útját oly körülmények kialakításában fedezhetjük fel, amelyek ismerete egyidős az emberiséggel: ha eltérő kultúrájú emberek kerülnek szoros közelségbe egymással, csak a közösségek egyeztetett szabályai és a szeretet törvénye óv meg a pusztítástól.

Vajon igaz-e, hogy Hammurapi azért alkotta meg törvénykönyvét, hogy megakadályozza az együttélést nem ismerő, városba özönlő nomád tömegek kártevését? A törzsi szokásokat helyettesítette a törvény kényszerével. Van tehát olyan erő, mely hathatósan támogathatná a törvényes rendet: a kisközösségek szokásainak és közvéleményének ereje, amelyet saját vezetőik érvényesítenek. Fontos funkciójuk, hogy a betelepültek menedéket találnak bennük, hogy átállhassanak a nagyvárosi életmódra. Ha az etnikai sziget nem tud szinkronban tágulni a bevándorlás arányával, létrejön a gettó, nő a frusztráltság és a bűnözés.

A nagyvárosok emberi dzsungellé válásának előidézője a gépkocsik katasztrofális szaporodása is, amely egyre nehezíti a normális létezést. Az ember semmit nem teremtett még, amely ilyen mohósággal fogyasztaná közös és egyéni életterünket: utcát, parkot, udvart, mindent. Ez még fokozza a patologikus tünetek kialakulását a városlakóban.

Platon kétezer éve jutott el arra a következtetésre, hogy önmagunk megismerésénél nincs fontosabb és nincs nehezebb dolog a világon. Ezt a bölcseletet minden kor újra felfedezi, ám ma sincs tisztázva valamennyi konzekvenciája.

Önmagunk megismerése kultúránk szintjével egybevetve talán sürgetőbb közösségi, mint egyéni feladatként. Töménytelen megismernivaló rejlik az ember és környezet kölcsönhatásának vizsgálatában.

Az ember nem tud létezni kultúra nélkül, mert ez faji sajátossága, idegrendszerének biztosítéka. Ez határozza meg, hogyan észleli a világot. Kultúránk nagyobb része rejtett és kívül esik a tudatos cselekvés szféráján, mégis belőle áll emberi létünk teljes szövedéke. Az ember kizálólag a kultúra közegén keresztül képes értelmesen cselekedni és kapcsolatot teremteni másokkal.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tévedés azt hinni, hogy cselekedeteinket nem határozza meg a szülői ház, a környezet, amelyben felnőtté váltunk, a nyelv, amelyben gondolkodni megtanultunk, a technika, amelyet birtokba vettünk. Ezért van etológiai jelentősége az információs technikának, minthogy a számítógép az emberi agytevékenység egy részének speciális kiterjesztése.

Az emberiségnek ma a globális válságok egész sorával kell szembenéznie, amelynek gyökerei az előéletébe nyúlnak vissza: az etnikai csoportok válsága, a városok válsága, az oktatás válsága nem függetlenek egymástól. Valamennyit egyetlen válság különféle vetületeinek tekinthetjük.

Fájdalmas átalakulás vezet a fönnmaradás irányába. Biztassanak *Kölcsey* szavai: *„A fájdalom keresztülrepülése gyötrelmes ugyan, de iskola az, amelybe az istenség nem mindig haragjából vezet bennünket."* Számolnunk kell azzal, hogy a pszichés beilleszkedési nehézségekkel terhelt tömegek újabb és újabb igazolást szereznek szociális érvek által, és az etnikai gyűlölet átalakul. Az etnikai gyűlölködés az osztálygyűlölettel rokon tőről fakadó nemtelen indulat: a túlélésért folyó harc öngyilkos formája, mely magában hordozza a faj pusztulásának veszedelmét. A kultúra pusztítását, mely valójában ösztönmegnyilvánulás, ugyanolyan indulatok mozgatják, mint a győztes hordát, amely a legyőzöttek szeme láttára gyilkolta le az idegen csoport véneit és gyerekeit, és gyalázta meg a nőket.

A szociális gyűlölet az újraelosztás követelése a lumpenalizálódásra hajlamos tömeg szocializmus-vágya, amelynek könnyen a csapdájába esnek jót akaró liberális értelmiségiek. Ha ugyanis az állam nem a szociálpolitikát, hanem a személyi jogon megjáró gondoskodást választja, ha tehát nem megfizethető tanulási lehetőséget, egyetemes egészségügyi ellátást, elérhető lakást garantálja, akkor a gazdasági felemelkedés társadalmi vágyálma szertefoszlik, és visszatér a szociális igazság illúziója azokban is, akik képesek lennének a dolgozó társadalomba való beilleszkedésre.

A könyvtárosnak érzékenyen kell figyelnie ezekre a kérdésekre, valamint azokra az emberekre, akiket munkájukban segíthet. Empátiával, a szakma filozófiájával sokat tehet olvasóiért, tudva azt, hogy a múlt sok tanulsággal szolgálhat, de (Heideggerrel szólva) a jelen számára zárva van mindaddig, amíg a jelen maga is nem válik történelemmé. S hogy milyen a holnapon túli jövendő? Egy bizonyosság van: az ember az egyetlen számunkra ismert magasabbrendű lény, amely képessé vált arra, hogy irányítsa saját evolúcióját. Vajon merre fogja irányítani?

A FRANCIA KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK száma a 80-as években 1026-ról 1480-ra nőtt. 834 francia helységnek van 10 000-nél több lakosa; közülük 716-ban működik városi könyvtár. A kisebb helységeket többnyire a 96 megyei „központi kölcsönző könyvtár" látja el könyvvel és AV-anyaggal, bibliobuszok útján. 10 év alatt duplájára nőtt a könyvtárak alapterülete, a használók és a kölcsönzött könyvek száma, háromszorosára a személyzet létszáma. - Az eredmények a tervszerű decentralizációnak, a kormány és a helyi hatóságok együttműködésének is köszönhetők. A közművelődési könyvtárak szakszemélyzetét pl. a Kulturális Minisztérium nevezi ki és fizeti, fenntartási költségeiknek az államra eső része azonban 1986 óta a minisztérium költségvetéséből átkerült a központi decentralizációs alapba.
(Cultural policy in France. Strasbourg, 1991. 104.p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az általános tárgyszójegyzék munkálatairól

Horváth Tibor

Valószínű, hogy nagyobb szakmai érdeklődésre tarthat számot az általános tárgyszójegyzék ügye, amelynek munkálatai már elindultak. Alább közreadjuk azt az előterjesztést, amely a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) számára készült, majd három szakmai részproblémát tárgyaló fejezetet. Kérem a kollégákat, az előterjesztés fejezetét úgy olvassák, hogy nem az indexelési kérdések specialistáinak készült, így evidenciákat is tartalmaz. Az MKM számára készült javaslatból csak bizonyos technikai részleteket hagytunk el, a szöveget változatlan formában közöljük.

Az előterjesztés

I.

Amint a nagyobb méretű adatbázisoknak, pl. a nemzeti dokumentumok adatbázisának építése napirendre került, kiviláglott a magyar könyvtárügy egyik alapvető hiányossága: tematikai keresést nem képes biztosítani, mivel nincs magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék. A fontosabb nyelvterületek mindegyike elkészítette idejében ezt az intellektuális eszközt, nem beszélve az angolszász világról, ahol eleve a múlt századtól az ún. mellérendelő osztályozás/indexelés vált uralkodóvá. Hazai könyvtáraink a tematikai/tartalmi feltárásra az Egyetemes Tizedes Osztályozást alkalmazzák általában. Az ETO kezelésére (speciális rendezés, visszakeresés, táblázat építés) születtek szoftverek, alapvető probléma azonban, hogy a) igen nehézkesen idomul a számítástechnikai környezethez, b) az örökös fejlesztés ellenére, semmilyen szoftver nem segít a 19. századi tudományszemléletén, c) feloldhatatlan az a komplementaritása, hogy minél finomabb és összetettebb a jelzet, annál veszteségesebb és zajosabb a visszakeresés és viszont. Főleg a nemzetközi együttműködés miatt, számos szakterületen ágazati tézauruszokat munkáltak ki – ennek hazai szabványa is létezik –, ezek azonban minden esetben csupán egy szűkebb tudományt vagy szakterületet fednek le.

Az általános tárgyszórendszer hiánya immár az adatbázisok építésének, ezáltal az elektronizáció további térhódításának legfőbb akadálya. Sürgetően léptek fel ennek kialakítására: az MTA Központi Könyvtára, a tudományegyetemi könyvtárak és az egyetemi könyvtárak igazgatói, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a megyei könyvtárak igazgatói tanácsa,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részben az OSZK, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete.

A munkálatok elindulásának legfőbb akadálya az volt, hogy e hatalmas feladat – lényegében az ETO-nál nagyobb lélegzetű munkáról van szó – mindegyik könyvtár kapacitását, teljesítőképességét, felkészültségét magasan meghaladta, így mindenki csak sürgetését és óhaját tudta megfogalmazni.

Tipikus összkönyvtári feladatról van szó. Mivel a munka elkezdése nem tűr halasztást, olyan szervezeti megoldást kell találni, amely lehetővé teszi a különböző könyvtárakban dolgozó szakértők bevonását. A feladat irányítása pedig olyan szakemberekre bízandó, akik értékelt produktumokat tettek már le ezen a területen és a tárgyszókészítési know how biztos ismerői. A probléma az, hogy összkönyvtári munkaként egy helyről kell a finanszírozást és vezetést megoldani.

II.

Maga a tárgyszórendszer három (négy), egymásra épülő eszközként képzelhető el, hasonlatosan egy piramiselvű építkezéshez. A csúcsot egy néhány ezer tárgyszóból álló, generikus kifejezéseket tartalmazó, de minden részében kiépített szint képezheti. Kisebb könyvtárak alkalmazhatják, egyben ez a rész töltheti be az „összekötő nyelv" funkcióját is, kb. BSO-funkciókkal (Broad System of Ordering).

A középső szint a fenti részletezése, de osztályozó fogalmaiban teljes összhangban a fentivel. A fenti szint lényegében ennek generikus, „csúcs" tárgyszavait tartalmazó része. Középméretű könyvtárak és nagyobb könyvtárak a nem főgyűjtőköri dokumentumok indexelésére alkalmazhatják.

A harmadik szint részletes, specifikus tárgyszavakkal is rendelkező, mély indexelést tesz lehetővé, a fenti két szinttel hasonló viszonyban, ahogyan az előzőekben jellemeztük. Technikailag ezt kell elkészíteni, majd ebből lehet a fenti szinteket kivonni, perfekt átjárást biztosítva a szintek között.

A negyedik szintet az ágazati tézauruszok képezik, amelyek már elkészültek vagy készülni fognak, de nem ennek a munkálatnak a keretében. A „közlekedés" ezekben úgy biztosítható, hogy a tárgyszómunkák során a tézauruszok generikusabb kifejezései beépülnek a felettes szintekbe.

Minden szint lexikai egységei ugyanúgy épülnek fel; lexikai egység lehet tárgyszó és utaló. A tárgyszavak ne unitermesített, de ne is szélsőségesen összetett alakban jelenjenek meg. (Pl.: jonatán almák betegségei – jonatán alma és betegség. De nem jonatán és alma és betegség.)

A tárgyszó kiegészül értelmezővel, szinonímia kapcsolatok feltüntetésével (szimmetrikus relációként, ezért kívánatosak lexikai egységként az utalások), szakcsoportot (tudomány, szakterület) feltüntető kódokkal, a „szint" utalásaival (ld. fentebb), legyen lehetőség idegen nyelvű ekvivalensek megjelenítésére, és maradjon üres hely helyi célokra. Egyetlen további utalás képzelhető el: LM (lásd még), amely az összes lehetséges (nem szinoním) kapcsolatot kifejezi. Ezt helyileg finomítani lehet. Az LM szintén szimmetrikusan lenne kiépítve.

A földrajzi (hely) és az időt (időpont, tartam stb.) kifejező tárgyszavak relatíve ritkák, de szabály vonatkozik ezek használataira és forrásaira.

A munkálatok fázisában szakcsoportos részek munkaeszközként feltétlenül kell hogy készüljenek. Átmenetileg erre a feladatra az ETO vagy a BSO használható, akár mindkettő.

E tárgyszórendszer rendelkezésre kell álljon géppel olvashatóan, adatbázisba szervezve és nyomtatott formában is. Aktualizálása évente, később ritkább periódusokban.

Fontos tartozékok lennének az egymásra épülő használati szabályzatok, kb. három, fokozatosan finomodó indexelési utasítás. Az egyszerűbbtől egy kb. PRECIS bonyolultságú és magas kvalifikációt igénylő eljárásig. Valamennyi szabályzat minden szinten alkalmazható. E használati szabályok következtében az általános tárgyszójegyzék gyökeresen különbözne minden eddigitől, hiszen ezeknek a lényeges részeknek a megadásával ágazati tárgyszórendszerek és tézauruszok is adósak.

III.

Néhány technikai részletet szükséges még megjegyezni.

1. A források összegyűjtése elkezdődött: az LC tárgyszójegyzék, a BSO rendelkezésre áll, német nyelvterületen is tájékozódunk. Az ETO index, számos ágazati tárgyszójegyzék, a tudományos nomenklatúrák elérhetők. (Ez természetesen nem azt jelenti, hogy valamelyik külföldi forrást vesszük át!) A hazai források értelemszerűen hozzáférhetők.

2. Rendelkezésre áll egy szoftver, amely szótárak adatbázisba szervezését teszi lehetővé és támogatja tárgyszójegyzék építését, pl. az utalások oda-vissza ellenőrzését.

3. A szakértői stábhoz a következő elképzelések alakultak ki. A fentebb felsorolt könyvtárak munkatársaiból szükséges a csoportot megalkotni, vigyázva arra, hogy nem elvi ötletekre van szükség, hanem főként

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

operatív munkára. Szeretnénk a munkához pályakezdőket, fiatalokat is bevonni az MKE-n keresztül, főleg gyakoroltatási szempontból.

4. A munka költségei nehezen becsülhetők, hozzávetőlegesen nettó 7-8 millió forintból a tárgyszójegyzék kiépíthető. Ez két-három részletben esedékes, ugyanis a munkák két-három évig tartanak. A pénz telepítésére az az irányadó, hogy egy helyre kerüljön és kizárólag e munkálatokra lehessen igénybe venni. Ez a hely lehet akár egy társadalmi szervezet, akár valamelyik olyan könyvtár, amelynek munkatársai intenzíven részt vesznek a munkában.

IV.

A jelen előterjesztést szakmai fórumokon szükséges megvitatni. Jóváhagyása után a munkálatok elindíthatók. A feladat finanszírzását az MKM-tól kérjük. Ennek oka, hogy a központi feladatok támogatása minisztériumi feladat. Mivel a munka több évre elhúzódik, a pályázati rendszerbe való indítását kockázatosnak ítéljük.

Eddig tart az előterjesztés. Ebben tárgyszórendszerről esik szó, nem tárgyszójegyzékről. A tárgyszórendszer ennél több. Ennek, továbbá más kérdéseknek kifejtését ezúttal mellőzzük. A három – talán legizgalmasabb – résztémát alább ismertetjük.

A logikai egységek

V.

A lexikai egységek kiépítettségének megítéléséhez érdemes elméleti megfontolások alapján tisztázni, hogy az indexelés folyamatában valójában *mit tekintünk szótári feladatnak, azaz magának a tárgyszórendszernek mit kell teljesítenie, s mit az indexelési folyamat eredményeként született indextételnek*. A kérdés történetileg is érdekes, valójában egy fejlődésmenet meghatározott érettségi fokán született kielégítő megoldás. Nézzük a problémát ebben a vetületben.

A hierarchikus rendszerek abban voltak lenyűgözőek, hogy egy világnézetet tükröztek, sőt világrendet. A választott felosztási alapok gyökerei filozófiai rendszerekbe nyúltak; minden valódi filozófiai rendszer megteremtette a maga tudományrendszerét. Még inkább: átfogó gondolkodók kisebb nagyobb részletességgel tudományrendszereket is alkottak. Az osztályozási rendszereknek ezt a nagyhozamú áradását most nem érdemes felidézni részleteiben, de *Jaspers* magyarázatát mégis érdemes felelevéníteni. Arról van szó, hogy a tudomány vagy filozófia mindig tisztének tartotta egy szintézis vagy világkép megalkotását, persze tudományos igénnyel. Ám a huszadik századi tudomány felgyorsult fejlődése nyomán az empírián túli, az érzékelhetőség számára hozzáférhetetlen valóságszférák kerültek a kutatás vizsgálódási körébe; számos, a komplementaritás elvére épülő törvény született (csak a heisenbergi határozatlansági relációra kell gondolnunk), de egyéb okokból is egyre inkább reménytelenné vált a szintézis, az egységes tudományos igényű világkép. A huszadik század filozófiája lemondott erről, s ezért sóhajt fel *Jaspers: „Nincs világkép, csak a tudományok rendszere van."*[1]

A tudományrendszerezésnek ezt az (egyébként teljesületlen) funkcióját mutatja az a fejlemény is, hogy a marxista filozófiának – mert a világmagyarázat ellentmondás-mentes szintézisét ígérte, így a tudományok haladtával egyre primitívebb világképe egységéért egyre inkább lemondott a tudományosságról – utolsó szakaszában virágzásnak indult a tudományrendszertan élvonalbeli szovjet filozófusok vezetésével.

Az osztályozási rendszerekkel szemben volt tehát egy néha ki is mondott igény: a tudományok rendszerezésén keresztül az egész valóság reprezentációja legyen. (Itt nem térnék ki *Ludvig von Bertalanffy* más közelítésében hasonló szintézisalkotó igényére.) Nos, amikor elhagytuk a hierarchikus osztályozási rendszerek piramisait, ez a néha ki is mondott igény megmaradt, kísértett a tézauruszok elméletében. Mellesleg: a tézauruszokat inkább felszíni közelítésben lehet az angolszász mellérendelő indexelési eszközök és eljárások örököseinek tartani; mélyebb alapjaiban, szellemében a tudományrendszerek utódai. De ez ismét egy más kérdés, amelyre itt nem jut hely kitérni.

Dehát, hogyan lehetett pl. egy tézauruszban mindezt megoldani? A deszkriptorok relációinak egyre finomabb kidolgozásával. Ám egy tézauruszban vagy szótárban csak olyan reláció jeleníthető meg, amelyik kontextus nélkül, eleve, a priori igaz. Olyasmi, minthogy a szék az ülőbútorok fajtája, speciese, hogy az algebra a matematika része stb. Más szóval: a tézaurusz az univer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zum reprezentációja legyen, csak másként, mint a tudományrendszerek; feltételezve, hogy az univerzum ilyen fogalmi hálóban leképezhető.

Ne firtassuk azt a kérdést, hogy leképezhető-e; inkább azzal foglalkozzunk, hogy erre van-e szükség?

Aligha. Az indexelésnek ugyanis van néhány alapszabálya. Ezek egyike az ún. relációmegőrző transzformáció elve. Sokan *Landry*-posztulátumként emlegetik.[2] Ez kimondja, hogy egy eredeti szöveget (forrásszöveget) úgy kell átvinni a reprezentációjába, azaz az indextételébe, hogy a tárgyszavak-deszkriptorok stb. között azok a relációk maradjanak érvényesek, amelyek az eredeti szövegben érvényesek. Azaz: az indextétel köteles megőrizni az eredeti szöveg fogalmai között létesített relációt. Mármost, minél eredetibb egy közlemény, a fogalmak közötti asszociációk annál szokatlanabbak, váratlanabbak, annál kevésbé kezdenek hasonlítani azokhoz a relációkhoz, amelyeket szótárilag meg lehet határozni. E relációk a posteriori jellegűek. Példával élve: szótárilag mondjuk egy tézauruszban a „busa" a pontyalakúak speciese, relációba hozható még a növényevő halakkal, az édesvízi halakkal stb. De ha egy közlemény a busa étrend vérnyomáscsökkentő hatásáról szól, akkor a reláció a busa és a vérnyomáscsökkenés között áll fenn, s ez tükröződjék az indextételben, bár nincs a szótárban. Márcsak azért sincs, mert minél több a közlemény, annál többféle az asszociáció, az új, az értékes asszociáció még nem is kerülhet a tézauruszba.

A relációmegőrző transzformáció követelménye a szótárban, a tézauruszban nem valósítható meg. Kivitelezhető viszont az indextételben oly módon, hogy az indextétel meghatározott szabályok alapján készül. Ez kötelező kell legyen: mert ha csak egyszerűen hozzárendeljük a tárgyszavak egy részhalmazát egy közleményhez, minden szabály nélkül, akkor az olyan, mintha egy épület alkotóelemeit összekupacolnánk, téglát, betont, gerendát, vezetéket, szerelvényeket stb., s ebből kellene kitalálni, milyen az épület, lakóház, óvoda, iroda, könyvtár, étterem vagy más.

Hogyan lehetséges a végtelen számú kapcsolatot, fogalmi asszociációt – a jövőbelieket is – belecsempészni az indextételbe? Ugye, milyen meghökkentő követelmény! Pedig csak olyan egyszerűen kell gondolkodni, mint *Noam Chomsky*, aki egyszer nagyon eltöprengett azon, vajon miként lehetséges az a csoda, hogy az emberi nyelv lexikailag véges számú szótári egységből áll, a grammatikája véges számú szabályból, mégis végtelen számú gondolat fejezhető ki vele! Így született a generatív grammatika. A megoldás tehát Kolumbusz tojása, csak figyelni kell természetes nyelvünkre, pl. hogyan teszi lehetővé végtelen fajtájú kapcsolat kifejezését néhány nyelvtani esettel. A megoldás: egyfajta szintaxis bevezetése az indexelési szabályokba.

Biztos tehát, hogy ami a „mondattan" feladata, azt ne vigyük a szótárba. Ha ezt tesszük, a tárgyszórendszer alig lesz alkalmas tárgyszavazásra. De önmagában állóan egyre tökéletesebb lesz egy nemlétező valóság üresedő leképezésére.

Visszatérve, melyek azok a szótári funkciók, vagy másként, mi várható magától a tárgyszórendszertől? Mindössze két dolog.

Az első, hogy a jelentések egyértelműek legyenek, de nagyon egyértelműek. Szinonímia, homonímia területén nincs pardon (ezek is relációk), itt a legcsekélyebb lazaság sem tűrhető el. A második: a konstrukció segítsen rálelni a legmegfelelőbb tárgyszóra vagy tárgyszavakra. Ha lennének további relációk, akkor ezért kellenének és kizárólag ezért. A szótári relációknak nincs jelentősége az indextételben – bár ezt csak sarkítva, az érthetőség kedvéért lehet kijelenteni. Ám a legmegfelelőbb tárgyszó kiválasztását más is segíti: szakrend, szakcsoportos részek, hierarchikus részek, esetünkben klaszterek, amelyek térképszerűen tárják elénk a tárgyszavak nagyobb, összefüggő csoportjait.

Hasonlóan kell gondolkodnunk a facettákról vagy fazettákról. A facetták egyfajta kezdetleges szintaxis kifejezésére valók. De szótárilag mondani meg előre, hogy egy tárgyszó milyen facettába kerülhet, ugyanolyan, mint bármilyen előre szóló, eleve, mondhatni előítéletes besorolás. A szótárban nem kérnek kenyeret, nem ártanak, de nincs értelmük. Az általános tárgyszójegyzékben különösen nincs értelmük. A facetták is az indextételben élnek igazán.

A szakcsoportokról

VI.

A szakcsoportos/szakrendi rész valójában sem nem szakcsoportos, sem nem szakrendi; tematikai függőségben lévő tárgyszavak klaszterei-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ből áll majd. A *klaszter* terminus technicust még kevesen értik, különösen hivatalos előterjesztések bírálói, ezért az előterjesztésben szerencsésebbnek tűnt meghagyni a hagyományos szakcsoport és szakrend elnevezést, amely csupán egy feladatot jelez. A klaszterekből álló résznek ugyanis valóban azokéhoz hasonló szerepe van, csak a funkciót jobban tudja teljesíteni. Ez a szerep az, hogy a nagyobb lexikai egységek áttekintését nagyobb összefüggésben teszi lehetővé, így támogatja a legjobb tárgyszavak kiválasztását. Emellett egy-egy klaszter képes feltárni a kutatási/fejlesztési témák mélyszerkezetét, képes követni is a változásokat, méghozzá interdiszciplináris vetületben.

A klaszteranalízis arra képes, hogy objektumok, elemek stb. csoportosítását végezze el valamennyi tulajdonságuk alapján. A logikában az osztályalkotás, majd az osztálybesorolás preferált tartalmi ismérvek szerint lehetséges. Az ismérv(ek) preferálása az összes többi tulajdonság figyelmen kívül hagyásával jár. Márpedig minden dolognak kimeríthetetlen sok tulajdonsága van. A klasszikus logikai eljárások nagy korlátainak egyikéről van szó; ugyanis hiába hangsúlyozzák, hogy „lényeges" ismérv legyen az osztályképzés alapja, hiszen nagyfokú szubjektivitás és önkény volt abban, hogy ki mit tart lényegesnek. Az osztályalkotás (és besorolás) inverz műveleténél, a felosztásánál, a felosztási alapok megválasztásában ugyanígy jelent meg az önkény. Egy példa talán beszédesebb. Ha megalkottuk – mondjuk az órák osztályát, akkor ebbe egy konkrét órát be lehet sorolni annak az egyetlen tulajdonságának alapján, hogy méri az időt, azaz rendelkezik az „óraság" osztályalkotó ismérv tulajdonságával. De el kellett tekintenünk más jellemzőktől, pl. hogy iparművészeti remek, hogy műszaki újdonságokat hordoz, vagy – hogy szélsőkig élezzem – az a bizonyos óra a Nemzetinél, ahol a hatos megáll, éppenséggel nem időmérési alkalmassága miatt rögzült a pesti szerelmesek tudatában.

A klaszteranalízis valamennyi tulajdonságot figyelembe vesz a klaszterek formálásában. Ezért mondják, hogy a klaszterálás „objektív". Ennek ellenére rendkívül rugalmas, ahogy alább látható lesz.

Ismeretes, hogy a modellalkotásban egy könyvtár absztrakt modellje egy dokumentum-ismérv mátrix, amelynek celláit numerikusan töltik ki, a sorvektorként megjelenő dokumentumok és az oszlopvektorként értelmezett tárgyszavak kölcsönös leképezése szerint. Binárisan kitöltve 0 és 1 kerül a cellákba. Egy oszlopvektor mutatja, hogy hányszor osztották ki a tárgyszót az indexelés során és melyik dokumentumok kapták meg. A sorvektor egy dokumentum képe, mutatván az összes tárgyszót, amelyet a dokumentum kapott. A mátrixból minden tárgyszóra leolvasható, hogy milyen, mekkora az „asszociativitása", melyik más tárgyszavakkal társul gyakrabban, melyikekkel ritkábban, melyekkel soha, melyekkel majdnem mindig, s.i.t. Ebből származtatható egy ismérv-ismérv mátrix, az együttes előfordulás számát, eseteit tartalmazva. Lesznek szorosan összekapcsolódó tárgyszavak, lesznek egymástól idegenek. Ezt a szorosságot, idegenséget egy skálán (egy intervallumban) lehet mérni. A klaszthereknek kiszámítására az ún. hasonlósági függvények szolgálnak, amelyek oszlop-, illetve sorvektorok között mutatják a hasonlóság mértékét, vagy a már kész (vagy előre definiált) klaszterek „közepét" reprezentáló centroid vektor és a sor- oszlopvektorok között. Tucatnyi hasonlósági függvény ismeretes. A hasonlóság kifejezésére bevezethetők küszöbértékek, amelyek „elvágják" a kapcsolatokat, úgy hogy a küszöbértéket meghaladó szorosságot mutató tárgyszavak alkotnak egy klasztert.

Klaszterbe nemcsak az ugyanazon tudományághoz tartozó tárgyszavak kerülnek, hanem amelyek valóban vonzzák egymást, így a klaszter mindig tudományközi, ahogyan az élő kutatási témák is interdiszciplinárisak.

A küszöbértékek magasabban-alacsonyabban szabhatók meg. Előző esetben több klaszter keletkezik, klaszteren belül magas kohézióval és kisebb elemszámmal (tárgyszóval), míg alacsony küszöbérték népesebb klasztert produkál alacsonyabb kohézióval. A küszöbértékek változtatásával mindkét klasztertípus megalkotható.

A klaszterek megformálásának feltétele azonban az – láttuk előbb –, hogy három-négy évig indexeljenek, utána néhány könyvtár indexelt tételeit bekérve alkothatók meg a klaszterek. Ezek „objektív" szakcsoportokat, illetve – a hierarchikus klaszterek választása következtében „szakrendet" nyújtanak. Addig azonban, amíg erre lehetőség nyílik, átmeneti szakcsoportokkal, mintegy munkaeszközként bevezetett szakrendfélével kell dolgozni. Ezt nagyjából a BSO alapján kialakított, csak generikus fogalmakat tartalmazó szerkezet biztosítja. Mivel a szógyűjtés során a tárgyszavak ETO ekvivalensét is igyek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szünk feltüntetni – sok esetben nem lehet –, más eljárás is elképzelhető. Valószínű, hogy ellenőrzési célokból egyik-másik munkaszakaszban ETO szerinti rendezésre (csupán átfogó csoportokba!) is szükség lesz.

Fentebb talányos volt az a mondat, hogy a klaszterek tükrözik a kutatási/fejlesztési témák mélyszerkezetét. Talán most már világosabb, hogy miért és miként. Az indexelés gyakorlatában az élő tudomány közleményei kerülnek kollégáink asztalára. Ha egy dokumentumhoz hozzárendeli a tárgyszavak egy csoportját, akkor egy élő tudományos eredmény alapján e tárgyszavak közötti egymáshoz rendelést is elvégzi. Tehát, nemcsak a dokumentumokhoz osztja ki az őket megilletőket, hanem rögzít egy tudományos tényt, az egymás közötti asszociációt is megállapítja spontán módon. Igaz, egyszerre csak egy szerző által létesített fogalomkapcsolatok alapján; de a módszer statisztikus, ne feledjük. Az asszociáció pedig azért érvényes, mert maga az élő tudomány így produkálta az eredeti közleményekben. A fogalmak együttes előfordulásának gyakorisága tükrözi a tudomány mélyebb szerkezetét. Nagyjából úgy, ahogyan *Thomas Kuhn* modellezi a tudományt,[3] illetve, ahogyan *Kunszt György* javasolta feltérképezni a hazai kutatás szerkezetét, méltatlanul elfelejtett nagydoktori disszertációjában.[4]

Ha az asszociativitás fogalmi hálói ily módon, mintegy a könyvtári indexelő tevékenység melléktermékeként rendelkezésre állnak, akkor különböző elemzések sokasága is lehetővé válik. Hasonlóan *Garfield* indexművének sorsához. Amikor ötletével előállt, s kiadta az első science citation-eket, még az volt a szándéka, hogy a „hólabda" módszer visszakeresési stratégiájának találja meg automatizálható algoritmusát. Ezt is megtalálta, de inkább tudománytani vizsgálatok kimeríthetetlen kincsesbányáját állította elő.

Mivel a klaszteranalízis a hazai könyvtártechnológiában csak elméletben ismert – így se nagyon –, az igazi nagy munkát előkészítendő, *Csabay Károly* megkísérel tárgyszavak közötti távolságot, illetve közelséget meghatározni. A „távolság" és „közelség" a metrikus tér fogalmai, egyben a klaszteranalízis alapfogalmai. Kísérletét már indexelt néhány ezer műszaki szakirodalmi tétel segítségével végzi. (A *Csabay*-kíséret konkrét célja valójában egy indextétel és használói kérést reprezentáló keresőprofil közti távolság definiálása. Az eredmény azonban sokrétűen használható.)

Ezt követően az első „éles", szótárépítési célú klaszterálást a már évek óta a gyakorlatba bevezetett pedagógiai tárgyszójegyzékkel fogjuk végezni. Ehhez több tízezer indexelt tétel áll rendelkezésre.*

Mielőtt bárki elrettenne, megnyugtatásul közölni kell azt is, hogy a klasztereket tartalmazó rész fizikailag kisebb-nagyobb tárgyszócsoportokból áll majd, egyszerű és áttekinthető lesz. Használatához nem kell ismerni az előállítás elveit és technikáját.

Alkalmazási szabályok

VII.

Alkalmazási, indexelési szabályok nélkül egy tárgyszókészlet olyan, mint egy étterem lenne akkor, ha mindenféle nyersanyagot megszerezne az ínyenc fogásokhoz, csak éppen a konyha és a szakács hiányozna az ételek elkészítéséhez; jobb híján az ételek nyersanyagait vinnék ki a vendégnek, mondván, rágja össze az ízeket maga. Szükséges tehát olyan eljárás, amely nemcsak alakilag szabályozza, hanem biztosítja a tárgyszavaknak indextétellé szintetizálását. Nem csupán analógiaként lehet a természetes nyelvre hivatkozni, mert ott a szavakat a grammatikának egyik fontos része, a szintaxis generálja mondatokká. A közlés pedig mindig is mondatokban testesült meg.

Az alkalmazási szabályokat három – esetleg négy – egymásra épülő, egymást kibontó szinten lehet megadni. Egy igen egyszerű, akár önképzéssel is elsajátítható szinttől egy magas szintaxist felmutató nívóig kell kidolgozni. Utóbbiként igényes alkalmazásra a PRECIS-t javasoljuk. Mivel a PRECIS ismertetése elolvasható[5], ezúttal csak az egyszerűbbek hozzávetőleges, inkább koncepciószerű elképzeléseit érdemes taglalni. Annyit kell még előre bocsátani, hogy az alkalmazás szintjei függetlenek a tárgyszójegyzék há-

* Az eredményekről az első közlemény rövidesen várható a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban. Az előmunkálatok tapasztalatai alapján lehet az általános tárgyszójegyzék, valóban nagyléptékű munkáit elkezdeni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rom szintjétől, bármelyik részletezésű tárgyszórendszer dolgozhat kimunkáltabb vagy elnagyoltabb alkalmazási szabályokkal.

Valamennyi alkalmazási szinten megjelenő indextétel a visszakeresés oldaláról kétféle tárgyszóból áll: akarjuk-e a tárgyszót elérési ismérvként is szerepeltetni, vagy sem. Utóbbi esetben egy tárgyszónak csupán az indextétel pontos jelentésében van feladata, az üzenet hitelességét elősegítő értelmi funkciója van, de maga a tárgyszó nem alkalmas arra, hogy keresését „vezéreljen". Pl. a kezdő orvosok fizetése tételben a „kezdő" fontos jelentésű minősítő, de senki nem keres „kezdő" alatt. Más szóval, az indextételben megjelennek a tárgyszavak, amelyekre a tételt nem kell invertálni, ide nem kell besorolni. Az indextételben jelölni kell, hogy a tárgyszó egyben elérési ismérv is.

Minden szakirodalmi közleményben megragadható valamilyen cselekvés, folyamat, történés, változás vagy ennek felfogható jellegzetesség. Pl. gyártás/, háború/, javítás/, kísérlet/, lepárlás/, növekedés/, szervezés/, verés/ stb. Legtöbbször megtalálható a cselekvés tárgya, akire vagy amire a cselekvés irányul, aki/ami elszenvedi. Autót lehet gyártani, árakat növelni, gyereket verni, konyakot lepárolni stb. A cselekvés mellett megjelenik tehát egy „tárgy". Elemezhető továbbá cselekvő, végrehajtó személy vagy közeg. A Ford Művek gyárt, az ár növekszik, a tanító ver stb. A végrehajtó, cselekvő vagy ágens (a nyelvtanban agentivus) olyasminek tekinthető, mint a nyelvtani alany. Negyedikként kapunk egy olyan csoportot, amelyet legszerencsésebb – *Dahlberg* nyomán – komplementumoknak nevezni;[6] ezek a tárgyszavak az előző három komponenst egészítik ki. Hely, idő említhető komplementumként.

Egyszerű sorrendiség előírásával mondatféle hozható létre. Javasolni lehet – sokan megfontolták – a tárgy-cselekvés-cselekvő-komplementum sorrendet. Ha pl. a sorrend a mérnök-képzés, illetve a képzés-mérnök, egyértelművé válik, hogy a téma a mérnökképzés vagy a mérnök részvétele az oktatásban.

Ha a témát egyetlen tárgyszó írja le, akkor „tárgy" funkcióban áll. Pl. a „Franciaország-útikönyv" tételben Franciaország a tárgy, az útikönyv a komplementum. A „tárgy" tehát olyasmi is, ami *Ranganathan*nál a „personality".

A sorrendet, a sorrenden belüli helyet, pozíciót valamilyen egyezményes jel vagy a funkciót kifejező szimbólum mutatja. Szükség van erre, mert nem minden pozíciót kell minden tételnél kitölteni, másfelől ugyanabban a pozícióban több tárgyszó állhat. Pl. a „Dánia-Finnország-Norvégia-útikönyv" tételben mindhárom országnév tárgy. Hasonlóképpen ismétlődhet a cselekvés, végrehajtó, komplementum.

További szabályok vonatkoznak arra, hogy mi legyen az olyan tárgyszavakkal, amelyeknek értelmi funciójuk van, de nem lényegesek elérési ismérvként. Mi legyen az összetett kifejezésekkel stb. A részletek sorolhatók, ízelítőnek azonban ennyi is elegendő.

Ha a fentiek alapján valaki néhány tételt indexelni kezd, azonnal észreveszi, hogy e szabályok éppen csak összetákolják az indextételt, a közlést magát csak főbb vonalaiban szintetizálják, hasonlattal élve, csak a főtisztek helyzetét szabtuk meg, holott a játszmában tisztek, gyalogok is részt vesznek. A finomabb problémákat a szőnyeg alá söpörtük a komplementum bevezetésével. A további szintek ezen javítanak.

A közbülső szint vagy szintek újabb szintaktikai funkciók jelölését teszik lehetővé. Nyelvtani analógiával élve nemcsak alany, igei állítmány és tárgy szerepelhet a mondatban, hanem más bővítmény is. Legalább további három szintaktikai feladat jelölésére van szükség: „minősítő", „része" és „eszköz".

A minősítő szakaszoló szerepet kap. Nem csupán diákokról lehet szó, hanem középiskolás diákokról, erdélyi diákokról, nagyothalló diákokról, nem csak autóról, hanem használt autóról, nem csak futásról, hanem hosszútávú futásról, nem csak tündérről, hanem gonosz tündérről stb. A minősítőként használható tárgyszavak szintén fellelhetők a szótárban, de szabály írja elő összekapcsolhatóságukat, továbbá azt is, hogy szerepeljenek akkor, ha nem akarjuk elérési ismérvként is feltüntetni.

A „része" funkció méltán kapott idézőjelet. Lehetne mondani, hogy birtoklás, birtokos szerkezet kifejezésére való; dehát a kérdés bonyolultabb, mert logilailag a fenti példa tündérének a gonoszsága is birtoka. Inkább néhány példát. Erdélyi diákok/nak az/ egyetemjárása, a Duna mellékfolyói, orvosnak a magatartása (lám orvosi magatartás), mozdonynak a kazánja, karmesterek versenye, valamint a kezdete, fénykora, a szakszervezetek pénze. Valódi rész is, mint a mozdony kazánja, a cserebogár potroha, a csarnok tetőszerkezete.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A harmadik, az „eszköz" (instrumentalis) azt az eljárást, feltételt, dolgot, szerszámot jelöli, amelynek (akinek) segítségével vagy feltételeivel a cselekvést végrehajtják vagy a történés végbemegy. Bottal ütik a lábnyomot, hipnózissal gyógyítanak, meleggel erjesztenek stb.

Ezen a szinten természetes a tér és idő jelölése is.

Hol helyzkednek el ezek az első szint komplementumából kiemelt tárgyszavak? Annak a tárgy, cselekvés, ágens funkcióban álló tárgyszónak a társaságában, amelyikre vonatkoznak. Ha pl. a minősítő tárgyszó a folyamatot pontosítja, akkor vele együtt lép föl, ha a tárgyat, akkor a tárgy társaságában van, ha a végrehajtót, akkor az ágenssel együtt szerepel.

Most már megfogalmazható az első és a második szint lényegi különbsége. Az első szinten az indextétel tárgy, cselekvés, ágens pozíciójú tárgyszavakból áll, míg a másodikon tárgy, cselekvés, ágens pozíciójú *tárgyszó blokkokból*. A komplementum is e szerint módosul.

Legyen a magyarázó példa egy ismert idézet. *„Nádorispán látja Toldit a nagy fával."* Minden diák tudja, hogy a „nagy fa" Toldi kezében van. Pedig ez csak a kontextusból következik, a mondat szintaktikai szerkezetéből nem. A „nagy fa" lehetne a nádorispáné is, ahogyan egy ugyanolyan szerkezetű mondatból látható: Nádorispán látja Toldit a távcsővel. Itt teljesen bizonytalan, hogy Toldié-e a távcső vagy a nádorispán használja. Hajlamosak vagyunk a távcsövet a nádorispán kezében látni. A hasonló bizonytalanságok elkerüléséért az összetartozó tárgyszavakat közös blokkba kell foglalni; a blokk egészének funkcióját továbbra is az első szintnél tárgyalt szerkezet mutatja. A jelölés oldaláról pedig meg kell különböztetni a blokkok határát és a blokkon belüli szerkezeti egységek elválasztó jeleit.

A különböző jelöléseket az alábbiakban lehet összefoglalni. Fel kell tüntetni, hogy a tárgyszó elérési ismérv, a tárgyszó szintaktikai szerepét, a blokkok határait, végül a blokkon belül a tárgyszavak elválasztó jeleit. Az utóbbi két jelölés az egyszerűbb, alsó szinten nem él.

Az indexelési szabályok legmagasabb szintjén egy teljességében kibontott szintaxis áll, amelyet a PRECIS szabályai alkotnak. Az olvasót ennek megismerésére a már hivatkozott tanulmányhoz utaljuk.

Irodalom

1. JASPERS, K.: Bevezetés a filozófiába. Bp. Európa, 1987. 87.p.
2. LANDRY, B.C.: A theory of indexing. Indexing theory as a model for information storage and retrieval. Ph. D. dissertation. Ohio State University, Columbus (Ohio), 1971.
3. KUHN, Th. S.: A tudományos forradalmak szerkezete. Bp. Gondolat, 1984.
4. KUNSZT Gy.: A tudományos kutatás logikai modellezése és tematikai irányítása. Általános elmélet és építéstudományi alkalmazások. Doktori értekezés. Bp. 1973. Soksz.
5. HORVÁTH T. - ORBÁN É.: PRECIS. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1987. 7.sz. 311-323.p.
6. DAHLBERG, I.: Ontical structures and universal classification. Bangalore, Sarade Ranganathan Endowment, 1978.

AZ ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOK SZERZŐI JOGAINAK VÉDELME még nem kielégítő. A digitális formában tárolt és továbbított dokumentumokat különösen könnyű illegálisan felhasználni, ezért a szerzői jogok tulajdonosai nem szívesen engedélyezik a dokumentumok ilyen formába való áttételét. Mint egy világméretű felmérés kimutatta, e dokumentumok szerzői jogvédelmére sehol sem találtak megnyugtató megoldást, az esetleges szabványok is voltaképpen csak vállalatközi egyezmények. - A felmérés negatív tanulságai alapján dolgozta ki a Bull cég franciaországi vállalata a CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents) modellt. Alkalmazásának lehetőségeit egyelőre két kísérleti rendszerben próbálják ki: egyrészt a digitálisan (az ADONIS rendszerben) tárolt vizuális dokumentumokra, másrészt a digitális hangfelvételekre vonatkoztatva.
(XIII Magazine: news review, 1992. 2.no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Academic Bookshop

1052 Budapest Gerlóczy u. 7
1364 Budapest, Pf. 52
Nyitvatartás: H-P: 9-17^{h}
MNB számlaszám: 216 01283

Tisztelt Ügyfelünk!

Ezúton tájékoztatjuk arról, hogy boltunknak számos, tudományos körben elismert kiadóval van kapcsolata, mint például:

Oxford University Press, Bauverlag, Penguin Books Ltd., Schwer Verlag, Harcourt Brace Jovanovich Ltd., Kluwer Academic Publisher Group, McGraw-Hill Book Company (U.K.) Ltd., Chapman & Hall Ltd., Carl Hanser Verlag, K.G. Saur Verlag GmbH & Co. KG., Walter de Gruyter Berlin-New York., DLV., Urban & Schwartzenberg, Vieweg, Jungjohann, Eugen Ulmer Verlag, Bouvier, Encyclopedia Britannica, Wm. Collins Sons & Co. Ltd., BBC English.

Ügyfeleink igényének megfelelően természetesen tovább bővítjük a kiadók számát.

Boltunk a kiadványokat katalógus áron kínálja. Egyéni és nagybani megrendelések kielégítésével is foglalkozunk. Ha a fent említett kiadók katalógusaiból rendel, úgy 4-6 hét alatt be tudjuk szerezni a kiadványt.

Amennyiben új kiadóval kell fölvennünk a kapcsolatot, vagy a tengerentúlról kell behozatnunk a kiadványt, az hosszabb időt vesz igénybe, de tájékozódás után értesítjük ügyfelünket, s akkor módosíthatja megrendelését.

Extra kívánságokat is teljesítünk, ha ügyfelünk vállalja a többletköltségeket.

Postai utánvéttel is értékesítünk könyveket.

Bordás Gitta
könyvesbolt vezető

„Minket minden ügyfél érdeklődése kötelez."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári rendszerek PC környezetben

Hunyadiné Naszádos Edit
Tolnai György

A mikroszámítógép használata a könyvtári folyamatban

A számítógép könyvtári célú alkalmazása már évtizedekben mérhető. A kezdeti fejlesztések nagy számítógépekre történtek. Az elmúlt hat-nyolc év hozott olyan technikai fejlődést, amely a számítógépek alkalmazását a korábbinál sokkal szélesebb körben tette lehetővé. Az olcsó személyi számítógépek betörtek az élet szinte minden területére, megjelentek a könyvtárakban is.

A könyvtári munkafolyamat gépesítése soha nem tartozott az egyszerű feladatok közé. A könyvtári program adattartalmát, karakterkészletét tekintve bonyolult számítógépes rendszert igényel, mely jellegzetesen változó hosszúságú adatmezőkkel, rugalmas, változó adatszerkezettel közelíthető meg. A könyvtári katalógusok, a tájékoztató intézmények adattárai nagy adatmennyiségekkel dolgoznak. A nagy mennyiségű adat kezelése, közreadása gyors gépet, nagy tárolókapacitást és hatékony számítógépes hálózatot feltételez.

A mikroszámítógépek megjelenése új lehetőségeket teremtett a számítógép használatában szinte minden területen. A számítógépek fejlődése éppen azon mérhető, hogy a korábban csak drágán és körülményesen üzemeltethető, nagy gépeken megközelíthető megoldások, ma reálisan megvalósíthatók, sokkal kisebb költségekkel, egyszerűen felépíthető, könnyen hozzáférhető kisszámítógépekkel. Szakmai körökben újra meg újra vita folyik arról, hogy milyen gépi és hálózati környezet kell az ilyen jellegű feladatok megoldásához. A mikrogépek fő előnye, hogy viszonylag olcsón beszerezhető bárki számára.

A mikrogépek az egyre nagyobb teljesítmény és a hálózatos üzemmód irányába fejlődnek. Eleinte az egyfelhasználós, helyi alkalmazások jellemezték a tipikus PC felhasználást. A személyi számítógépek fejlődése azonban nem állt meg az elszigetelt munkahelyeknél. A hazai alkalmazásokban is jól követhető, hogy a gépek használói egyre inkább a hálózatos felhasználást igénylik. Ilyenkor az asztali gép helyi hálózat munkaállomásává válik, mely nagy erőforrással, nagy háttértárolóval rendelkező közös rendszerhez kapcsolódik.

A mikrogépek teljesítménye is rohamosan fejlődött az elmúlt években. Ma már nem ritkaság a több processzoros hálózati szerver, mely giga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

byte nagyságú háttértárolót kezel, és természetes módon kapcsolódik a távoli adattárakhoz is.

A PC gépek nemcsak a hardver területén futottak be ilyen óriási karriert. A milliós eladási példányszámoknak köszönhetően a programoknak soha nem látott gazdagsága jelent meg a piacon. A nagysorozatú programok olyan kényelmet és elegáns megoldásokat kínálnak ma már, melyek a korábbi korszakokban elképzelhetetlenek voltak.*

A könyvtári programok – bár elterjedtségük nem hasonlítható a PC világban megszokott nagy szoftverekéhez – ugyancsak kiléptek a korábbi években megszokott zárt világukból. A nagyszámítógépek drága és általában egyedi kivitelezésű rendszerei mellett, nyugaton egymás után jelentek meg integrált könyvtári programcsomagok a ma középgépkategóriának nevezett géptípusokra. Hazánkban ezek a programok pár éve még jórészt ismeretlenek voltak. Az elmúlt évben ezen a téren nagy áttörés történt. A COCOM korlátozások megszüntével, az egyetemek megnövekedett fejlesztési lehetőségeinek is köszönhetően, ma már több ilyen jellegű program fut versenyt a hazai piacon. Néhány nagyobb beszerzés is megtörtént, és megkezdődött a gyakorlati alkalmazás is.[2]

Magyarországon is alkalmazható, illetve bevezetett könyvtári programok áttekintésére már többször történt próbálkozás[3], de az azóta eltelt idő miatt a leggondosabban összeállított elemzések felett is eljárt az idő. A KSZTB működésének egy éve alatt sokszor adott ismertetést egy-egy terület gépesítési lehetőségeiről. A megyei és városi könyvtárak közös beruházási, fejlesztési döntéséhez 1991. év végén adott áttekintést az akkori lehetőségekről a Könyvtári Egyesülés számára.

Ebben a tanulmányban a személyi számítógép kategóriában található összetettebb funkciójú, kis jóakarattal integrált könyvtári rendszereknek nevezhető programokról és egy-egy tipikusan számítógéphasználatot kívánó feladatot megoldó programról adunk rövid összefoglalót.

* A tanulmány a Könyvtárak Számítógépesítési Tanácsadó Bizottságának (KSZTB) munkája. Kapcsolódik KOKAS Károly: Új, integrált könyvtári rendszerek a hazai piacon c., a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*ban megjelent cikkhez[1]. Az értékelésben és az adatok összeállításában részt vettek a KSZTB munkatársai (*Nagy* László, *Molnár* Imre, illetve külső szakértők: *Ládi* László, *Fejős* László és *Csabay* Károly).

Nehéz meghúzni a határt, hiszen egyre több program jelenik meg a piacon, melyek valójában nagyobb gépekre készültek, s onnét kerülnek át a PC világába. A két gépkategória egymáshoz közelít, amit jól érzékeltet, hogy néhány nagy szoftvernek megvan már a PC-s változata is (pl. TINLIB). A PC világ könyvtári programjai más kategóriát képviselnek, elkülönített bemutatásuk indokolt. A könyvtári programok – figyelembe véve árukat és erőforrás igényüket – a két gépcsaládra mindenképpen két elkülönülő kategóriát jelentenek. Az egyszerűség kedvéért mondhatjuk, hogy a középkategória programjai az 1 millió Ft feletti (4-8 millió Ft a tipikus) árkategóriába esnek, míg az alábbiakban részletezett PC kategóriájú integrált könyvtári programok az 1 millió Ft alatti (3-500 ezer Ft-os) sávban helyezhetők el. Bevettük az összehasonlításba a már két éve bemutatott, Magyarországon még nem bevezetett MIKROMARC programot, mint nyugaton ebben a kategóriában sikeresen futó rendszert. Ezzel szeretnénk érzékeltetni a hazai piacon futó, jórészt saját fejlesztésű könyvtári programok külföldi megfelelőjét.

A középkategóriájú gépek integrált könyvtári programcsomagjainak (ALEPH, TINLIB, CARLYLE, TECHLIB, VTLS) áttekintését adja a KSZTB által közreadott tanulmány a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* ezévi összevont számában.[1] Így tehát ez a két anyag együtt adja meg a teljes áttekintést a mai helyzetről.

A PC-n működő könyvtári programok áttekintése

Az elmúlt néhány évben több hazai eredmény született a személyi számítógépek könyvtári alkalmazásában. Az elkészült programok javarészt hazai fejlesztésűek, bár a komolyabb megoldások kevés kivétellel külföldön készült alapszoftverre épülnek.

A hazai könyvtári gyakorlatban elterjedt PC programokat az alábbi nagyobb csoportokba sorolhatjuk:

1. Micro-ISIS programon alapuló fejlesztések

A hazai gyakorlatban legelterjedtebb program ma is az UNESCO által kifejlesztett és in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyen terjesztett Mico-ISIS programcsomag, mely a korábban készült nagygépes ISIS program kisgépes változata. A Micro-ISIS sikerét az árán túl jó minőségének, máig is használható korrekt megoldásainak és annak is köszönhette, hogy megjelenésének idején nem volt más hasonló kategóriájú program az országban.

A program közreadásával több cég is foglalkozott. Elkészült a magyar nyelvű kézikönyv, használatának oktatására több tanfolyamot is szerveztek. A felhasználói igényekhez alakítható jól paraméterezhető program hazai alkamazóinak száma meghaladja a százat.

A Micro-ISIS programra több olyan alkalmazás is született, amely szélesebb felhasználói kör számára készült. Ilyen egyszerűbb alkalmazás:

- HUN, (*Horváth Ádám*, (OSZK)) mindenféle dokumentumtípus leírására és az érvényes hazai könyvtári szabványoknak megfelelő megjelenítésére; az egyes tételek bibliográfiai füzetekbe szervezésére, permutált és ETO-indexek készítésére
- IKB, (OSZK Gyarapító és feldolgozó főosztály) időszaki kiadványok bibliográfiai feldolgozására, jegyzékek, bibliográfiák, katalógustételek előállítására
- KATAL, (OSZK) könyvek magyar és nemzetközi szabványoknak megfelelő bibliográfiai tételeinek elkészítésére és katalóguscédula nyomtatására
- MANCI, (OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár) folyóiratok analitikus feltárására tezauruszhasználat támogatásával, stb.

2. Micro-ISIS köré épülő rendszerek

A Micro-ISIS az alapja olyan professzionális megoldásoknak is, amelyek a Micro-ISIS program mellett Clipper, Pascal, stb. programnyelveken írt programokkal válnak integrált programcsomaggá:

- DrLib integrált programcsomag, mely a gyarapítás, katalogizálás, SDI-szolgáltatás, kölcsönzés és a bibliográfiai kiadványok szerkesztése funkciókat támogatja. A programot a VIXEN Kft fejlesztette és fogalmazza.
- PCLIB, integrált programcsomag, mely a gyarapítás, katalogizálás, kölcsönzés, SDI-szolgáltatás, folyóirat-nyilvántartás funkcióit teszi lehetővé. A programot a TELEINFOTÉKA Kft (korábban az MTA SZTAKI Kutatás Fejlesztés Laboratóriuma) fejlesztette ki és forgalmazza.

A Micro-ISIS-re alapozva készült a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára számára a *HungALIS* programcsomag is VAX gépre.

3. Külföldi programok integrált könyvtári célra

A Micro-ISIS alkalmazásokon kívül itthon ismert, eredeti külföldi, PC-n működő integrált programcsomag kevés van:

- IBAS IV-BIBLIO a német nyelvterületen alkalmazott MAB szabvány szerinti dokumentumfeltárásra épült integrált könyvtári program, melyet az osztrák SBT cég forgalmaz. A hazai adaptálást az Országos Idegennyelvű Könyvtár végezte, hazai alkalmazása itt található. Jelenlegi funkciói: gyarapítás, katalogizálás, folyóiratkezelés, kölcsönzés.
- MIKROMARC a norvég Norsk System Utvinkling AS cég által kifejlesztett és külföldön mintegy 400 alkalmazásban használatos programcsomag, mely a gyarapítás, katalogizálás, az online keresés és kölcsönzés funkciókra készült. Hazai bevezetése nincs.

4. Hazai fejlesztésű könyvtári programok

A külföldi alapokra és általában az ISO 2709 szabványra épülő rendszerek mellett, eredeti hazai fejlesztésű programok is vannak:

- SZIRÉN a legújabban megjelent programcsomag, mely gyarapítási, leltározási, katalogizálási, online keresési, kölcsönzési funkciókkal rendelkezik, könyv és folyóiratfeldolgozást támogat. A programot *Mohai Lajos* fejlesztette és forgalmazza.
- TEXTAR a katalogizálási, az online keresési és a kiadványszerkesztési, illetve katalóguscédula-készítési funkciókat támogatja. A programot az INFOKER Kisszövetkezet készíti és forgalmazza. A megyei és a városi könyvtárak körében elterjedt program integrált könyvtári szoftverré fejlesztése (TEXTLIB) is készül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. Hazai fejlesztésű egyedi programok

A könyvtári munkafolyamat egyes részfeladataira több program is készült. Ezek jelentőségét az adja meg, hogy segítik a számítástechnika bevezetését a könyvtári munkában. Nem szabad lebecsülni a gépesítéssel járó nehézségeket, mindenekelőtt a pszichikai tényezőket. Néhány munkafolyamat gépesítése jelentős segítséget adhat egy kisebb könyvtár munkájában, egyúttal megteremti a későbbi továbblépés lehetőségét. Ilyen programok:

- KARDEX folyóirat-nyilvántartási és kölcsönzési rendszer. Adatfeltöltése történhet az IKB (Időszaki Kiadványok Bibliográfiája) és az NPA (Nemzeti Periodika Adatbázis) alapján. (A PCLIB-bel együtt forgalmazzák.)
- KTRKS kölcsönzési rendszer vonalkóddal kiegészítve, lehetővé teszi a különböző dokumentumok kölcsönzését, az előjegyzéseket és a kötészeti nyilvántartások kezelését, valamint a kölcsönzési statisztikák elkészítését. A Békéscsabán készült programot a Könyvtári Egyesülés forgalmazza.
- Leltári nyilvántartó és ellenőrző rendszer, amelynek sokrétű visszakeresési és állományösszetételt elemző szolgáltatása figyelemre méltó. Kapcsolata van a vonalkódos kölcsönző rendszerrel (KTRKS). Forgalmazza a debreceni ÉGSZI TISZA.
- PERIODIKA folyóirat-nyilvántartó rendszer kurrens és kötött periodikák nyilvántartására a hagyományos kardex helyett. Forgalmazza a salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtár.

Az integrált könyvtári programok értékelési szempontjai

A vizsgált programok köre

Az alábbiakban az integrált funkciójú programokkal foglalkozunk bővebben. Ez a csoport önmagában is gyorsan bővül. Szinte félévenként számíthatunk egy-egy újabb program megjelenésére.

Nem tartozik szigorúan ebbe a körbe a Micro-ISIS program, de az elemzésbe bevettük, mivel alapvető a szerepe a mikrogépes rendszerek között. A TEXTAR program sem tartozik ide, szerepeltetését azonban továbbfejlesztése indokolja.

Nem foglalkozunk a jellegzetesen nagyobb gépekre készült rendszerekkel sem, még ha létezik is már PC-s változata. Az 1 millió Ft-os értékhatár jól elválasztja ettől a csoportól a valódi PC-s programokat.

A könyvtár gépesítése a könyvtárban felmerülő munkafolyamatok közös megoldását, egyetlen integrált rendszerbe illesztését tételezi fel. Az integrált rendszer fogalmát és gépi megvalósításait a középkategóriájú gépeken ismerteti *Kokas Károly* a TMT-ben[1]. A szerteágazó munkaterületek és funkciók lényegében két területre bonthatók: a könyvtár beszerzési és feldolgozási tennivalóihoz kapcsolódó, illetve az olvasók kiszolgálásához kapcsolódó tevékenységekre. A két csoporton belül a gépesíthető könyvtári munkát általában öt nagyobb csoport alkotja: a szerzeményezés, a katalogizálás, a folyóiratkezelés, a számítógépes online katalógus (OPAC) és a kölcsönzés.

A PC-n működő integrált programok természetesen csak részben elégítik ki a felsorolt szempontokat. Mivel legtöbbjük nem egységes tervezés alapján készült valamennyi funkcióra, ezért azok megvalósítása is eltérő színvonalú.

Főbb értékelési szempontok

Ha a hazai piacon elérhető programokat vesszük szemügyre, látható, hogy nagyon eltérnek egymástól. Más funkciókkal rendelkeznek, más szabványosítottsági szinten közelítették meg a feladatot stb. Az összehasonlításban több, alapvetően eltérő szempontot is figyelembe kell vennünk. A programok bevezethetősége, kényelme, dokumentáltsága éppolyan fontos, mint azok a technikai szempontok, amelyek sajnos még ma is gyakran megkeserítik a nem egészen kiforrott számítógépes megoldásokkal induló alkalmazók életét. A program magyarul kell működjön: kezelnie kell a teljes magyar karakterkészletet, a magyar rendezés szabályai szerint kell rendeznie a kulcsokat és kiadványszerkesztés esetén a bibliográfiai tételeket, üzenetei, képernyői magyarul jelentkezzenek. Alapvetően fontos a más rendszerekhez való kapcsolódás lehe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tősége, amely esetünkben a bibliográfiai csereformátum fogadását és kibocsátását jelenti.

A részletes elemzés szinte áttekinthetetlenül bonyolult összehasonlító táblázatot eredményezett. Célszerűbbnek láttuk ennek egy ésszerűen csoportosított, összevont változatát közreadni, amely néhány főbb csoportba vonja össze a sokféle szempontot. Az így kialakított szempontok szerint végeztük el az értékelést, melyet *táblázatban* foglaltunk össze.

A táblázatos összefoglaló mellékleteként közreadjuk a programok ismertetését is. A fontosabb adatok formalizálásán túl nem törekedtünk arra, hogy az egyes rendszerek eltérő jellemzését közös nevezőre hozzuk. Úgy gondoltuk, hogy az eltérő adottságokat jól érzékeltetik a forgalmazók és az alkalmazók szövegeinek alapján összeállított ismertetők. A további információk beszerzési forrását mindig megadtuk.

Az értékelés főbb csoportjai:

a.) *A felhasználók száma* érzékelteti a program elterjedtségét. Itt persze figyelembe kell vennünk, ha a program nagyon új, és ezért nincs széles körű alkalmazása. Bevettünk az összehasonlításba egy nálunk még be nem vezetett külföldi változatot is, mely ennek a PC kategóriának külföldön jól bevált, jellegzetes típusa.

b.) *Az általános igények* közé soroltuk a szabványosságot, a flexibilitást, a paraméterezhetőséget. Nagyon fontos szempont itt a hálózatban működtethetőség is, mivel a feladat jellege eleve hálózatos rendszert kíván. A használat kényelme, kiforrottsága erősen összefügg az adatbevitel támogatottságával.

- legyenek a szoftvernek könnyen áttekinthető, a szituációhoz alkalmazkodó HELP-jei:
- támogassa a szervízműveleteket (rendszergazda jogosultságok elkülönítése, adatvédelem, belső mentés lehetősége);
- támogassa a feldolgozást, azaz
  - segítsen a behasonlításnál,
  - segítse az adatbevitelt másolással, szkeletonokkal, authority támogatással, tezaurusszal,
  - legyen az adatszerkezet olyan, hogy a komplett bibliográfiai leírást tükröztesse,
  - legyen alkalmas az ETO-s, tárgyszavas tartalmi feltárásra,
  - különböztessen meg dokumentumtípusokat.

c.) Értékelendő az is, hogy a program mennyire *magyarított*. Ennek a kérdésnek sok összetevője van. Ha külföldi eredetű szoftver magyarított változatáról van szó, meg kell néznünk, hogy a képernyőszövegeken és a dokumentáción túl magyarul beszélnek-e a HELP-képek, magyarul vannak-e a hibaüzenetek. Legjobb megoldás a többnyelvű változat, melyben egyszerűen lehet végrehajtani a nyelvváltást (lásd a régi jó ISIS rendszert);

Ha hazai programról van szó, akkor is van mit megvizsgálni. Abban az esetben, ha a program igényes kiadványszerkesztési funkcióval bír, a magyar rendezési szabályoknak, a kis- és nagybetű sorrendnek lesz jelentős szerepe. A speciális magyar ékezetes karakterek miatt, a nehézségek ezen a terülen csak különleges megoldásokkal oldhatók fel:

- Egyfelől megengedhetetlen, hogy a szoftver megváltoztassa a felhasználó által megszokott képernyőkaraktereket.
- Másfelől az sem elegendő, ha egy könyvtári rendszer egyszerűen „átengedi magán" a felhasználó karakterkiosztását anélkül, hogy valami úton-módon tudomást szerezne róla. Egy könyvtári programnak kis- és nagybetű váltásakor, rendezéskor pontosan tudnia kell, hogy egy ASCII 160-nak (kis á) a nagy párja ASCII 143 (nagy Á), súlya pedig (ASCII) 65 (nagy A). Ilyen programoknál a megoldás egy kis/nagy váltótábla és súlytábla használata.

Ne feledkezzünk meg arról, hogy azoknál a programoknál, amelyek bibliográfiákat, kiadványokat és indexeket nem készítenek, mellőzhetik a rendezési kérdéseket, mert ezek a bonyodalmak kisebb súllyal esnek latba.

d.) *A szolgáltatások* számbavétele az egyik legfontosabb megítélési és osztályozási szempont. Itt a fentebb említett öt fő funkción kívül számbavettük még a speciális outputok előállítását (bibliográfiák, katalóguscédulák, illetve SDI-szolgáltatást).

e.) *Az ár*, a beszerzési költség szintén fontos tényező. Célszerű figyelembe venni a nyugati gépesítési gyakorlatra jellemző hüvelykujj-szabályt, hogy a számítógépes beruházásokban a hardver-szoftver arány inkább az utóbbi irányába tolódik el. A hardver ára közepes hálózati alkalmazásnál 3-4 munkahellyel, szerverrel és a hálózatkiépítés költségeivel számítva az 1 millió forintos ár tipikusnak mondható. Egy több funkciójú könyvtári szoftver reális ára a kiforrott alkalmazá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok tapasztalatai szerint ennek az összegnek a fele/harmada körül reális lehet.

f.) A más adatbázishoz való hozzáférés szempontját is felvettük a táblázatba. Igaz ugyan, hogy ez a szempont ma jószerével nem értékelhető, mivel még nincsenek meg az általános célú szolgáltatások.

g.) Az adatok átadására, fogadására a bibliográfiai adatokat közreadó floppy-szolgáltatásokra már történtek kezdeményezések (FSZEK adatok a TEXTAR-hoz), a közeljövőben megjelenik a Könyvtárellátó ingyenesnek ígért *Új könyvek* rendelési floppyja, az OSZK is ígéri floppy formában a kurrens könyvek kiadását 1993 elejére.

Az adatok fogadása a programok oldaláról az ISO 2709 formátum szerinti import funkciót igényli.

h.) Figyelembe kell vennünk azt is, hogy van-e a rendszer továbbfejlesztésével foglalkozó csoport, ahol elkészítik a szükséges konverziókat.

i.) Az oktatás szerepét sem lenne helyes lebecsülni. Komolyabb fejlesztő cég tudja is, hogy enélkül a terméke sokkal kevésbé számíthat sikerre. Van, ahol a vételárba már eleve beszámítják az alapképzést is (IBAS, illetve külföldön a MikroMARC).

A túloldali táblázatban az alkalmazási terület szerinti sorok inkább már a felhasználhatóságra vonatkoznak és értékelik a programokat. A kis, közepes és nagykönyvtár felosztás együtt fut a szakterület szerinti szétválasztással is. Ennek megfelelően az elemzett programok között jó eséllyel találja meg minden könyvtár a maga számára előnyös változatot.

Rövid számvetés az eredménnyel

Sokan vélik úgy, hogy a viszonylag széles választék ellenére, nem áll ma sem rendelkezésre igazán jó, minden szempontot kielégítő megoldás. Figyelembe véve a magyar specialitásokat (karakter, rendezés, az átvehető adatbázisok hiánya stb.) nem csodálkozhatunk ezen. Említettük már, hogy a könyvtárgépesítésben a PC területen még nem jelent meg olyan általánosságban kidolgozott tömegszoftver, amilyenek más területeken olyan látványos sikereket érnek el.

A rendelkezésre álló választékot azonban nem lenne helyes lebecsülni. Egy-egy jól körülhatárolt területen már ma is elmondható, hogy több sikeres alkalmazás működik. A gépesítés nem jár már akkora kockázattal, mint régebben. Ne feledkezzünk persze meg arról, hogy a gépesítés önmagában nem old meg semmit. Segítségével is az addigi feladatokat kell megoldani. A gépesítés csak ott hozhat eredményt, ahol rendezett, összehangolt munkára építjük rá az új technológiát.

Néhány tanács a hardverrel kapcsolatban

Ebben a tanulmányban számítógépes programokat vizsgáltunk. A programoknál mindig ismernünk kell azok erőforrásigényét, számba kell vennünk magát az igényelt gépi környezetet is. Ennek legfontosabb elemei:

- a géppel szemben támasztott követelmények (típus, processzor)
- memóriaigény
- a háttértároló mérete
- a nyomtató típusa.

Tudni kell azt is, hogy a rendszer milyen operációs rendszer alatt, milyen hálózati szoftver közreműködésével fut.

Mire ügyeljünk a gép kiválasztásánál?

A számítógép vásárlását meg kell előzni a *tervezés*nek, amelynek során végig kell gondolni, hogy mit akarunk csinálni a számítógéppel. Milyen munkafolyamatoknál van szükség a számítógép segítségére, milyen adatokból, mit akarunk kapni, mit akarunk szolgáltatni, milyen rendszerességgel stb. Ezek után tudjuk eldönteni, hogy hány számítógépre, nyomtatóra, esetleg helyi hálózatra van szükség. Természetesen célszerű szakértővel (vagy a hardvert forgalmazó számítástechnikai céggel, vagy a könyvtári szoftvereket, munkafolyamatokat jól ismerő szakemberrel) megbeszélni.

Könyvtári szoftverek futtatására ma már a leginkább javasolt a 386-os központi egységű számítógép. (Ezek ára ma már nem olyan elérhetetlen, mint pár évvel ezelőtt volt.) A gép memóriája minél nagyobb legyen (minimálisan 2-4 MB),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FUNKCIÓK	MIKROISIS 2.3/3.0	PCLIB	DrLIB	TEXTAR	IBAS	MIKROMARC	SZIRÉN
0. A HASZNÁLÓK SZÁMA	~300	~5	~7	~150	1	–	~4
1. ÁLTALÁNOS IGÉNYEK							
ISO 2709	+	+	+	–	–	+	–
Hálózatosság	(3.0)+	+	+	–	+	+	+
Paraméterezhetőség	+	+	+	+	+	+	–
Kényelem	közepes	közepes	jó	jó	jó	jó	jó
Dokumentáció	+	+	+	+	+	+	–
2. MAGYAR							
Kép, help, üzenet	+	+	+	+	–	+	+
CWI kódkészlet	+	+	+	+	–	+	+
Nyelvváltás	+	+	+	–	–	+	–
3. SZOLGÁLTATÁSOK							
Adatbevitel-támogatás	közepes	közepes	jó	jó	jó	jó	jó
Szakozás-támogatás	közepes	közepes	közepes	jó	közepes	?	?
Authority	–	–	–	+	+	?	–
Online katalógus	közepes	közepes	közepes	jó	közepes	jó	közepes
Cédulaelőállítás	félaut.	félaut.	kiváló	félaut.	félaut.	jó	+
Keresés	sokrétű	sokrétű	sokrétű	kényelmes	közepes	jó	jó
Bibliográfiakészítés	korlátoz.	korlátoz.	kiváló	korlátoz.	korlátoz.	jó	–
SDI	–	–	+	+	–	+	–
Kardex	(+)	+	–	–	+	?	+
Állományellenőrzés	–	+	–	–	+	?	–
4. ALKALMAZÁSI TERÜLET							
Kis könyvtár	+	–	+	+	–	+	+
Közepes könyvtár	+	+	+	+	+	+	–
Nagy könyvtár	+	+	+	+	+	+	–
Közművelődési könyvtár	+	+	+	+	+	+	–
Ált. iskolai könyvtár	+	–	–	+	–	+	+
Felsőoktatási könyvtár	+	+	+	+	+	+	+
Szakkönyvtár	+	+	+	+	+	+	–
5. ÁR							
Adatbázis SW(eFt)	–			–	400		
Alkalmazás (eFt)	25–50	150	modul ár	200	~200	~200	32
Megyei kv.kedvezm.(eFt)				50			
6. HOZZÁFÉRHETŐ ADATBÁZIS							
Ált.célú (hazai könyv)	–	–	–	–	–	–	–
(FSZEK)	–	–	–	+	–	–	–
Spec.(pl.szakirod,cikk)	–	–	+	–	–	–	–
7. OKTATÁS	+	+	+	+	–	–	–
8. TOVÁBBFEJLESZTÉS	+	–	+	TEXTLIB	+	+	+

Jelmagyarázat: + rendelkezik a megadott minősítéssel
– nem rendelkezik a megadott minősítéssel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hiszen a program annál gyorsabban dolgozik, minél nagyobb a memória.

Szükség van nagy kapacitású *tárolóra*, hiszen méretük miatt a könyvtári állományok sok tároló helyet igényelnek. Minimálisan 80 MB legyen, de ha pénzünk engedi, kétszer ekkorát is vehetünk. A winchester bővíthető, később még egyet építtethetünk be, vagy később nagyobbra cserélhetjük. Ma már léteznek külső, sőt cserélhető winchesterek is.

Ez a tároló méret kis és közepes könyvtárak (100-200 ezer állománynagyságig) esetében igaz. A gyakorlat szerint 1 tétel 1 kbyte, tehát 100 ezres állomány körülbelül 100 Mbyte helyet foglal el a tárolón, ezen kívül azonban a számítógéppel végzett munkához még munkaterületre is szükség van.

Monokróm vagy színes *monitor* között választhatunk. A szemet jobban kíméli a monokróm monitor, ami az egész napos könyvtári munkánál nem elhanyagolható szempont. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a legtöbb szoftver a színekkel operálva kényelmesebbé teszi a felhasználó számára a szoftver használatát azáltal, hogy felhívja a figyelmet bizonyos műveletek elvégzésére.

Legyen igényünk a *magyar ékezetes betűk* megjelenítésére a képernyőn. Korábban ezt hardver eszközzel (EPROM beépítés) vagy szoftverrel oldhattuk meg, ma az EGA vagy VGA monitor és szoftver használata teljes körű megoldást biztosít.

Sokféle *nyomtató* közül válogathatunk. Ha pénzünk kevés és nem tervezünk sok példányban kiadandó komoly kiadványokat, akkor nem szükséges a lézerprinter beszerzése (fenntartása elég költséges). Található a piacon már igen kedvező áron szép írásképpel rendelkező (24 tűs vagy tintasugaras) nyomtató. Szükséges, hogy a magyar ékezetes betűket teljes körűen meg tudjuk jeleníteni a nyomtatón. A nyomtatókhoz és a különböző, nem könyvtári programokhoz szintén forgalmaznak az egyes nymtató-típusokra letölthető karakterkészletet. Fontos, hogy a könyvtári szoftverek és az egyéb programok azonos módon kezeljék az ékezetes betűket.

Ha több gépünk van és azok hálózatba vannak kötve, akkor nem kell minden géphez nyomtatót kapcsolni.

Amennyiben a könyvtáron belül *helyi hálózat*ban akarjuk működtetni a számítógépeket, akkor is több lehetőségünk van ennek kivitelezéséhez. Mindenképpen szükséges egy szerver (központi gép a hálózat vezérlésére, irányítására), amelynek kapacitása (memória és winchester tekintetében) nagyobb, mint a fent leírt konfiguráció. Hálózat esetén a munkaállomások winchestere 40 MB-nál általában nem kell nagyobb legyen, sőt sokszor winchester nélküli gép is megfelelő, memóriájuk azonban 1 vagy 2 MB mindenképpen legyen. A munkaállomásokba ilyenkor hálózati kártyát kell építeni (ETHERNET). *Hálózati szoftver* a jól ismert NOVELL, amely meglehetősen drága (100 ezer Ft felett van az ára), kisebb hálózatokhoz újabban létezik a NetWare Lite szoftver, ami megfizethető ár - még a tizedébe sem kerül a NOVELL hálózati szoftvernek - egy könyvtár számára is.

Célszerű szünetmentes áramforrásról is gondoskodni.

Az országos hálózaton keresztül elérhető könyvtárak, információs intézmények lekérdezéséhez az X.25-ös modem beszerzése szükséges. Gyakori megoldás, amikor a lokális hálózatot kapcsolják speciális terminállal (gateway) az X.25-ös vonalra, hogy minden munkaállomás használhassa a szolgáltatást.

Ha helyi adatbázist építünk, akkor komolyan kell venni az adatbázis rendszeres mentését. Rendszeresen floppyra, winchesterre vagy streamerre.

Újabban egyre jobban hódít a CD-ROM használata a könyvtárakban. A lézerlemez olvasó egysége lehet a számítógéphez külön csatlakoztatható berendezés, de beszerezhető a gépbe beépíthető CD-ROM leolvasó egység is, melyet később is beszerezhetünk.

Nem szabad elfeledkezni az üzemeltetési költségekről (floppy lemezek, leporello vagy normál irodai papír, nyomtató szalag, illetve kazetta, karbantartás, alkatrészek cseréje, a klaviatúra viszonylagos gyors elhasználódása, az országos hálózat használata esetén a postai díj stb.) sem, hiszen ezek a kiadások folyamatosan terhelik a havi költségvetésünket.

Irodalom

1. KOKAS Károly: Új, integrált könyvtári rendszerek a hazai piacon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 7-8.sz. 311-332.p.
2. TOLNAI György: A hazai könyvtárgépesítés a megváltozott világban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 7-8.sz. 303-309.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. UNGVÁRY Rudolf: A Magyarországon beszerezhető mikroszámítógépes könyvtári, dokumentációs és információkereső rendszerek. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz.
4. FEJŐS László: Az Országos Széchenyi Könyvtár bemutatóján szerepelt könyvtári számítógépes programok ismertetése. = Tudmányos és Műszaki Tájékoztatás. 38.évf. 1991. 5-6.sz.
5. Application of minicomputers and microcomputers to information handling. Paris, UNESCO, 1981.
6. BAKONYI Géza – KOKAS Károly: Micro-Isis, vagy Textar? = Könyvtári Figyelő. 37.évf. 1991. 2.sz. 219-224.p.
7. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – DEMMLER Walterné: HungALIS – A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának automatizált könyvtári rendszere. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 38.évf. 1991. 9-10.sz. 388.p.
8. NAGY Anna: DrLib „komplex" könyvtári szoftver. Összehasonlító elemzés és szakvélemény. Budapest, 1992. (belső használatra)

Mellékletek

Micro-ISIS

2.3 (3.0) verzió
Szöveges adatbázis-kezelő rendszer

Alkalmazás: szöveges adatbázis-kezelő
Készítő: ENSZ UNESCO
Forgalmazó: MTA SZTAKI
Ajánlott konfiguráció: IBM XT/AT, 640 Kbyte RAM, monokróm vagy színes monitor, mátrix- vagy lézernyomtató, fix lemezegység
Programnyelv: ISIS-Pascal
Ár: Az angol változatot az UNESCO és a magyar forgalmazó ingyenesen bocsátja rendelkezésre. A magyar változatért fizetni kell.
Dokumentáció: Felhasználói kézikönyv az INFOTÉKA sorozatban
Elkészítés éve: 1989.

Programismertető:

A program könyvtári célokra készült, felhasználva a nagygépre világszerte sikerrel alkalmazott ISIS program tapasztalatait.

Adattárolás: A program a könyvtári igényeknek megfelelően változó hosszúságú mezőket kezel. Egy mező lehet opcionális, ismételhető, és almezőkből is állhat. Egy adatbázis több, mint 16 millió rekordot tartalmazhat. Többnyelvű menü- és üzenetrendszere van, a főmenüből indíthatók a különböző szolgáltatások. Többfelhasználós környezetben is dolgozik mind az adatbevitel (3.0), mind a keresés során, de minden felhasználónak saját munkaterületet kell kialakítani.

Rendszerfunkciók:
- a kívánt adatelemeket tartalmazó adatbázisok definiálása,
- meglévő (definiált) adatbázisba új rekordok bevitele,
- létező rekordok módosítása, javítása vagy törlése,
- az adatbázis tartalmának visszakeresése,
- rekordok vagy rekordrészek megjelenítése az igényeknek megfelelően egy hatékony, és kiterjedt formátumnyelv segítségével,
- rekordok négyszintű rendezése tetszőleges sorrendbe, a rendezéshez speciális rendezési kódtáblázat készíthető,
- részleges vagy teljes katalógusok és/vagy mutatók kinyomtatása,
- speciális alkalmazások kidolgozása az ISIS Pascal programnyelv segítségével

A felhasználói szolgáltatások (amelyek létező adatbázisokon végeznek műveleteket) csak az ISIS alapvető működésének ismeretét tételezik fel. A rendszerszolgáltatások (amelyek lehetővé teszik az adatbázis-kezelő részére új adatbázisok definiálását, valamint különböző rendszerfeladatok végzését) a rendszer részletes és mély ismeretét és némi programozói tudást követelnek.

Keresés: A kereshető elemeket a felhasználó szabadon definiálhatja egy mezőkiválasztó táblázatban a mezőhöz használandó indexelési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

technikával együtt. Négy indexelési eljárás alkalmazható. Létrehozható egy ANY fájl az egymással kapcsolatban álló fogalmak együttes visszakeresésének megkönnyítésére, és tiltott szavak fájlja a rendezés során: a figyelmen kívül hagyandó szavak számára.

Adatcsere-lehetőség: szabványos ISO 2709 formátum szerint; ha szükséges, a mező hívójelének és tartalmának átalakítására is van mód.

Nagyon fejlett és jól használható output formátummal rendelkezik.

A rendszer jellemzői, korlátai:

Maximális rekordhossz: 8000 karakter
A mezők maximális száma egy rekordban: 200
A mezőkiválasztó tábla (a kereshető elemek meghatározására szolgál) sorainak maximális száma: 200

Cikkek a Micro-ISIS alkalmazásáról:

ERDEINÉ TÖRÖCSIK Katalin – FEKETE Tamás: Micro-ISIS alkalmazások. = Könyvtári Figyelő. 35.évf. 1989. 2.sz. 151-171.p.
NOVÁK István: Kísérletek egy Micro-ISIS adatbázis olvasói online katalógusként való használására. = Könyvtári Figyelő. 35.évf. 1989. 2.sz. 173-182.p.
NAGY Zsoltné: A Micro-ISIS alkalmazása az OSZK-ban: ISSN adatbázis. = Könyvtári Figyelő. 35.évf. 1989. 4.sz. 348-360. p.
ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella - DEMMLER Walterné: HungALIS. Automatizált könyvtári információs rendszer. = Könyvtári Figyelő. 37.évf. 1991. 1.sz. 15-22.p.
Kokas Károly: PRESSDOK - Micro-ISIS kumulációban. Felhasználói tapasztalatok a szegedi Egyetemi Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő. 37.évf. 1991. 1.sz. 23-26.p.
TAR Katalin - NOVÁK István: A tárgyi besorolási adatok egységesítése egy online cikk-katalógusban és a nyomtatott változatok tárgyszóindexeiben. = Könyvtári Figyelő. 38.évf. 1992. 1.sz. 59-65.p.

PCLIB 2.0

Integrált könyvtári rendszer

Alkalmazás: a könyvtári munka komplex automatizálása

Készítők: *Tóth Ferenc* (TELEINFOTÉKA Kft.), *Nagy László* (Debreceni Agrártudományi Egyetem Egyetemi Könyvtár), *Tankó István* (Kossuth Lajos Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár)

Forgalmazó: TELEINFOTÉKA Kft., Budapest, I. Gyorskocsi u. 5-7. Tel.: (1)-202-2522/349
Debreceni Agrártudományi Egyetem (DATE) Egyetemi Könyvtár, Debrecen Böszörményi u. 138. Tel.: (52)-17-888/255

Ajánlott konfiguráció: A teljes rendszerhez Novell NetWork (IBM PC) lokális hálózat, IBM PC egyedi gépek (a rendszer bevezetéséhez, megtanulásához és az adatrögzítéshez).
A KARDEX-rendszer egy gépen is hatékonyan üzemeltethető.

Programnyelv: dBASE IV; ISIS 3.0; Clipper 5.0; ISIS-Pascal; Turbo-Pascal

Ár:

- PCLIB 2.0 (alaprendszer) 100.000 Ft;
- KARDEX (periodikakezelés) 50.000 Ft;
- oktatás, szaktanácsadás a DATE EK-ban egyedi szerződés alapján (témák: a rendszer bevezetése, használata; munka-, szolgáltatás- és hálózatszervezés; adatvédelem; konfiguráció-összeállítás). Ajánlott időtartam min. két nap (péntek, szombat). Irányár: 4000 Ft/fő/nap + az igény szerint szállás és étkezés költsége;
- helyszíni installálás, tanácsadás: 15000 Ft/fő/nap + szállásköltség;

Az árak az ÁFA-t nem tartalmazzák! (+25%!)

Dokumentáció: a rendszerhez üzemeltetési dokumentáció készült.

Elkészítés éve: 1991

Programismertető:

A könyvtári menedzsment-rész funkciói: dezideralás, megrendelés, érkeztetés, felszerelés, kölcsönzés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minden funkcióhoz tartoznak adatbeviteli, adatmódosítási, nyomtatási és statisztika-készítési lehetőségek. A statisztikák mindig az éppen aktuális állapotot tükrözik egy-egy állományra vagy egy állomány adott részére vonatkoztatva. Olyan jellegű nyomtatás, mint például a megrendelés vagy az értesítés, mindig A/4-es lapra készül olyan szerkezetben, hogy a postázandókat ablakos borítékba lehet tenni. A keresési megoldás jobbról csonkolt szórészlet-keresést egyaránt lehetővé tesz.

A tematikus résznek nevezett funkciók az UNESCO által forgalmazott és eléggé elterjedt Micro-ISIS adatbázis-kezelő 3.0-ás verziójára épülnek. Ezzel az eszközzel készültek el a

- tematikus keresés,
- címleírás,
- témafigyelés (SDI) funkciók.

A legfeljebb tíz dedikált felhasználó tevékenységi körét a rendszergazda online módon tudja változtatni.

A PCLIB 2.0-hoz kifejlesztett speciális ISIS-funkciók a sokak által ismert és használt PCLIB 1.5 verzió továbbfejlesztései. A PCLIB 2.0 teljes hardver igénye már beruházás-szintű. Vonalkódos, többfelhasználós, teljes és nagyon összetett, milliós állományok és nagy forgalom lebonyolítására is alkalmas.

Az *új címleírások* funkcióval a címleíró új bibliográfiai tételeket tud létrehozni, addig gyűjtve az új tételeket, amíg a rendszergazda nem aktualizálja az adatbázist. Az aktualizálásig csak itt érhetők el az új tételek, utána a többi tételhez hasonlóan lehet visszakeresni őket. A mű azonosítójának segítségével lehet az új címleírásokat egy már létező címleíráshoz hozzárendelni, ez nem feltétlenül kötelező.

A *katalógus és/vagy kölcsönzés kártyák nyomtatása* előtt kiválasztható, hogy közvetlenül nyomtatóra vagy egy fájlba írjuk.

A *témafigyelés (SDI)* első lépéseként össze kell gyűjteni a megrendelőket és azokat a témákat, amelyeket figyelni szeretnénk. A profilokat a megrendelők neve és munkahelye szerint csoportosítva lehet bevinni és visszakeresni. A témafigyelés futtatása mindig a futtatástól futtatásig bekerült tételekre vonatkozik, ennek megfelelően nem alkalmas retrospektív szolgáltatásra. Az eredményeket is profilonként csoportosítva lehet megtekinteni, illetve kinyomtatni. Az SDI eredményéről tételes lista, a találatokról személyre szóló összesítő készül.

Egyéb szolgáltatások

PCLIBN Hírek – ezzel a funkcióval lehet a keresőknek a rendszergazda által szerkeszthető PCLIBN újságot elolvasni.

Rendszergazda funkciók – ezekkel a funkciókkal lehet a rendszer működéséhez szükséges háttérparamétereket módosítani.

Felhasználók adatai / jogosultságai – ezzel a funkcióval lehet a tíz dedikált és egyes felhasználó-csoportok ISIS-beli jogait beállítani.

Napi üzemeltetés – a rendszergazda joga és feladata, hogy a rendszer leállítása után minden nap a menedzsment-részben található kimentés funkció lefuttatását követően a művek adatait betöltse az ISIS-be. A program az összes karbantartási tevékenységet végrehajtja.

ISIS-táblázatok módosítása – a karaktertáblázatok kényelmes módosítását teszik lehetővé ezek a programok. A táblázatok módosítása után teljes invertálás szükséges.

Referencia és további információ:
DATE Egyetemi Könyvtár – teljes rendszer
TELEINFOTÉKA Kft. – PCLIB 2.0
KLTE Egyetemi Könyvtár – KARDEX-rendszer
(Tankó István (52)-16-666/183)

Továbbfejlesztés: egyelőre nincs

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

DrLib

Integrált könyvtári rendszer

Alkalmazás: Online katalógus, SDI-szolgáltatás, kölcsönzés, bibliográfia-szerkesztés, katalóguscédula-előállítás

Készítő: VIXEN Számítástechnikai Kft.

Forgalmazó: VIXEN Számítástechnikai Kft. 1245. Bp., Pf. 1115 Tel.: 182-1182

Ajánlott konfiguráció: IBM 386 (486) AT legalább 1 MB memóriával, legalább 120 MB Winchesterrel mint szerver, IBM 386 AT-k 1MB memóriával mint munkahelyek, 3.3 DOS, Novell 3.11 hálózat (Ethernet), EGA monitorok, lézernyomtató

Programnyelv: Clipper, Assembler, Micro-ISIS-PASCAL, BASIC

Az első verzió éve: 1991

Ár: Modulonként vásárolható, minden modul ára termékárból (+ 25% ÁFA) és adaptálási árból (0% ÁFA) áll. A komplett modulcsomag ára 500 ezer Ft termékár + 200 ezer Ft adaptálási ár.

Dokumentáció: Mintegy 30 oldal közepes minőségű dokumentáció

Programismertető:

A felhasználó számára a rendszer, illetve az alkalmazás helyi adaptációja nem módosítható. Az adott könyvtár esetleges funkciómódosulásai csak a fejlesztők közreműködésével történhetnek.

Az *adatbázis-kezelőtől* elkülönítve, önálló modulként működik az adatbeviteli rész és a kölcsönzés. Az adatbeviteli részhez az SDI-szolgáltatás kapcsolódik. A rekordok az SDI futtatás után kerülnek áttöltésre a Micro-ISIS-be, indexeléssel egybekötve. Az adatbázishoz a bibliográfiai feldolgozás, a tartalmi visszakeresés és az SDI-szolgáltatás kapcsolódik.

A *rekordkép* flexibilisen kialakítható változó hosszúságú mezőkkel. A rekordkép kialakítása az adaptáció része.

A DrLib-ben a bibliográfiai, tartalmi feldolgozás (katalogizálás) és a példányadatok rögzítése egy munkafolyamatban történik. A bibliográfiai adatok, valamint a példányadatok külön-külön rekordban kerülnek rögzítésre.

A DrLib dokumentumtípusonként eltérő *adatbeviteli lapok*at használ. Az egyes dokumentumtípusok más-más adatelemekkel írhatók le, eltérő szabályok szerint. A DrLib nem használ az adatbevitelnél segédleteket (authority stb.).

A programban a dokumentumok *tartalmi feldolgozására* ETO-jelzetek és tárgyszavak egyaránt használhatók. Beépített, az adatbevitel során közvetlenül elérhető tezaurusz/tárgyszókészlet nem áll rendelkezésre.

Témafigyelési alrendszere az adatbeviteli modulban átmenetileg tárolt bibliográfiai rekordokat vizsgálja, a törzsállományban tárolt felhasználókhoz (olvasó) tartozó keresőprofilokkal veti össze. A keresőprofilokat egy külön fájlban tárolva, a felhasználók személyi adatait tartalmazó rekordhoz kapcsolva működik a rendszer. Mind az olvasók adatai, mind a profilok módosíthatók, törölhetők. Az SDI futtatás eredménye megjeleníthető olvasónként, névvel, címmel ellátott listaként fájlba menthető, majd innen nyomtatható.

Online keresés az adatok ISIS-be való áttöltése után történik. Keresési eszközök: keresőkulcs kiválasztása az indexből, Boole-operátorok használata, parancsnyelvi, szabad szöveges keresés, stb.

A DrLib *bibliográfiák készítésé*t magas színvonalon támogatja. A kiadványkészítő az adaptáláskor meghatározott szerkezetű, és ugyanekkor definiált mutatókkal ellátott bibliográfiákat (pl. szakirodalmi tájékoztató, gyarapodási jegyzék) készítő szoftver. A bibliográfiai tételek bevitelekor kell gondoskodni arról, hogy a kiadvány mely részébe (cikkelyébe) kerüljön a tétel. A program tetszőleges szerkezetű, retrospektív bibliográfia szerkesztésére is felhasználható.

Katalóguscédula nagyon jó minőségben készíthető a programmal lézernyomtatón, elfogadható minőségben tűs nyomtatón. A DrLib katalóguscédula-előállító moduljának sajátossága az „aláhúzott" és „aláhúzatlan" cédula előállítása.

Az *export-import műveletek* végzése során a DrLib az ISO 2709 szabványos nemzetközi adatcsere szerkezetet alkalmazza.

A felhasználó több *megjelenítési formátum* között választhat. A találati halmaz lista (böngésző) formátumban jelenik meg a képernyőn, rövid leírás (szerző, cím, megjelenés, raktári szám, lelőhely, státusz, stb.) majd kiválasztás után a teljes bibliográfiai rekord megtekinthető. A találati halmazokban további keresés folytatható.

A *kölcsönzési állomány* visszakereshető olvasók (ki, mivel tartozik), dokumentumok (adott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dokumentum kinél van, meddig), idő (kölcsönzés ideje, lejárat dátuma) szerint. A rendszer módot ad az előjegyzésre, ha nincs kölcsönözhető példány. Az előjegyzés után a rendszer figyeli a visszaérkezést, a gyarapítás állománybavételi részét, és jelzi, hogy ki kapjon értesítést, azonnal nyomtatható formában. Rendszeres időközönként a késedelmes olvasók kiválogatására és felszólítók nyomtatására van mód.

A DrLib keretrendszer, amely az adott adaptációban szereplő modulokat egy főmenü segítségével aktivizálja. A főmenü ezen belül rugalmasan alakítható ki, vagyis elérhető, hogy azokon a terminálokon, melyek az olvasói térben vannak elhelyezve, a program bejelentkezésekor csak a Micro-ISIS-es keresőrendszer legyen elérhető. A Micro-ISIS-en belül az adatmódosítás elleni védelem Micro-ISIS-eszközökkel oldható meg.

A fejlesztés irányai:

A DrLib valójában a Micro-ISIS adatbázis-kezelő köré épített integrált modulokból álló rendszer. A fejlesztés az adatbeviteli támogatást (rekordmásolás, a szkeletonok és az authority-jellegű szolgáltatások) célozza. A DrLib továbbfejlesztésének következő szakasza az osztályozás további támogatása lesz.

Az továbbfejlesztett változatokat díjmentesen szállítják a korábbi vásárlók részére.

Referencia:

Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
MÁV Fejlesztési és Kísérleti Intézet Könyvtára
Egri Főegyházmegyei Könyvtár
Magyar Képzőművészeti Főiskola Könyvtára
KTI Könyvtára

TEXTAR

Integrált könyvtári rendszer

Alkalmazás: online katalógus
Készítő: INFOKER Kisszövetkezet
Forgalmazó: INFOKER Kisszövetkezet Bp., Reviczky u. 3. tel.: 138-4933/11 v. 23
Ajánlott konfiguráció: IBM AT 386, VGA monitor, EPSON FX 850/1050 tip. mátrix-, illetve HP Laserjet II típusú lézernyomtató, de ennél kisebb konfigurációjú gépen is működtethető
Programnyelv: Turbo-Pascal
Ár: 200 ezer Ft
Dokumentáció: online help, ami kinyomtatható

Programismertető:

Adattárolás: A TEXTAR nagyméretű adatállományok hatékony kezelésére alkalmas. Adatbevitelkor az indexek is azonnal karbantartottak. A teljes ékezetes magyar karakterkészlet használatát biztosítja, az indexbe soroláskor a betűrendezés és nem az ASCII kódok szerinti rendezés szempontjai érvényesülnek.

Bibliográfia-készítés: Kiadványok, bibliográfiák a könyvtári rendezési szabvány összes előírását figyelembe véve készülnek. Az indexbejegyzések betűrendbe sorolási szabályát – a karakterek sorrendjét – a felhasználó által készített táblázat adja meg.

A TEXTAR-program az adatok egyidejű bevitelét, módosítását, törlését nem támogatja több munkahely esetén, de a keresést igen.

Részállományok (egy lehetséges alkalmazás):
- időszaki kiadvány
- monográfia
- többkötetes mű
- testület +
- sorozat +
- személy (szerző, szerkesztő stb.) +
- tárgyszó +
- földrajzi név +

A +-szal jelölt adatállományok ún. segédállományok (authority-file), amelyek adatait a katalogizálás során csak egyszer kell bevinni. Ezekben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az állományokban az egységesített névváltozatok szerepelnek, tehát besorolási adatként használhatók. A kapcsolódó rekordszerkezettel lehetőség nyílik az MSZ 3424 sz. szabványcsalád szerinti egy- vagy többlépcsős dokumentumleírásra.

Az egyes dokumentumfajták leírására szolgáló rekordok tartalmazhatnak:

- bibliográfiai adatokat (egyszerűsített vagy teljes bibliográfiai leírást: a bibliográfiai leírás adatcsoportjait mindig a keresési és a megjelenítési szempontok figyelembevételével célszerű adatelemekre bontani)
- besorolási adatokat (egységesített névalakok, utalók)
- visszakeresésre szolgáló egyéb adatokat (pl. nyelvkód, tárgyszavak, földrajzi meghatározás)
- a könyvtári munkához és nyilvántartáshoz szükséges adatokat.

A TEXTAR-program 7.0-s változata már lehetővé teszi az adatbázisból közvetlenül nyomtatható katalóguscédulák, egyszerűbb szerkezetű bibliográfiák, gyarapodási jegyzékek előállítását.

Adatbevitel: A TEXTAR-programmal az adatbevitel könnyű és gyors. A katalogizálást és a besorolási adatok hozzárendelését, illetve a besorolási adatok képzését egy lépésben lehet végezni. Lehetőség van adatátemelésre egyik mezőből a másikba vagy másik bibliográfiai tételbe.

Keresés: Lehetőség van keresések összekapcsolására és összetett keresésre egy indexfájlon belül is egy lépésben, továbbá az indexből indított, automatikusan létrehozott kérdések végrehajtására. Az indexablakban a + (vagy), \ (de nem) és * (és) jelekkel tudunk válogatni, és keresőkifejezést beemelni, egyidőben létrehozva közöttük a megfelelő műveleti kapcsolatot. A kapcsolódó adatállományokra való közvetlen rákérdezési és azonnali megjelenítési lehetőség nagyban meggyorsítja a keresést. Lehetőség van – szükség szerint – több kereső, beviteli, megjelenítési és rendezési formátum létrehozására.

Továbbfejlesztés:

A TEXTAR-program kidolgozója a programot használó könyvtárak igényei alapján megkezdte a program hálózatos változatának, a TEXTLIB-nek a kifejlesztését. A hálózatos integrált könyvtári rendszer magába foglalja a deziderálástól a kölcsönzésig a könyvtári munkafolyamatokat. A program a TEXTAR-ral épített adatbázisok adatait fel tudja használni, más rendszerekkel pedig az ISO 2709 szabványos csereformátum szerinti szerkezetben és MARC formátumban kommunikál.

Referencia:

Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtára
FSZEK
KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
Országgyűlési Könyvtár
Találmányi Hivatal
TUNGSRAM Könyvtár

IBAS IV BIBLIO

Integrált könyvtári rendszer

Alkalmazás: bibliográfiai feldolgozás, szerzeményezés, kölcsönzés

Készítő: C.I.S. GmbH Hamburg-Wien-Detmold

Forgalmazó: CentroCom Kft., Ferdinand Sieber ügyvezető ig. 1076 Budapest, Thököly u. 18. Tel.: 142-5397

Ajánlott konfiguráció:

Az egy munkahelyes változat: IBM PC-XT/AT 640 kb RAM, az adatmennyiségtől függő tárolóképességű Winchester.

A több munkahely: AT x86-os szerver és a munkaállomások mint fent. Több tízezer rekordos állományok esetén ajánlott az AT 386-os kategória. A több munkahelyes változatnál a hálózat bármilyen „NETBIOS"-kompatibilis PC-s hálózat lehet, nem csak NOVELL. Nyomtató igény szerint.

(Vonalkódos kölcsönzéshez természetesen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megfelelő olvasóceruzák vagy szkennerek szükségesek.)

Programnyelv: Turbo C, illetve az IBAS IV, mint alkalmazásgenerátor támogatása a módosításoknál.

Ár: moduloktól és a vásárolt munkahelyek számától függő. Egy munkahelyre csak feldolgozással kb. 210 ezer Ft, egy teljes változat egy munkahelyre kb. 350 ezer Ft. Hat állomásos hálózat két-két feldolgozó, szerzeményező és kölcsönző munkahellyel kb. 600 ezer Ft. (A forint ár az árfolyamváltozás függvénye.)

Dokumentáció: 60 oldalas, képernyőképekkel illusztrált segédkönyv, a programban elhelyezett 150 képernyő terjedelmű helyzetérzékeny (online) segédképernyő („HELP"); kétnapos oktatás is benne foglaltatik az árban.

Elkészítés éve: 1991 (a magyar változat az Országos Idegennyelvű Könyvtárban)

Adattárolás: Belső relációs adatbázisokat épít és kezel a program, mely kívülről egyetlen adatfájlként jelentkezik.

A BIBLIO a következő adatbázisokat tartalmazza:

- címek
- szerzeményezési adatok
- sorozatok
- költséghelyek
- személyek
- szállítók
- testületek
- számlák
- kiadók
- olvasók
- tárgyszavak
- helyek
- példányok
- paraméterek

Programismertető:

Funkciók:

- általános katalógus (OPAC): keresés a katalógusban cím, szerző, tárgyszó szerint, előjegyzési lehetőség;
- monografikus-többkötetes katalógus: keresés a bibliográfiai tétel minden fontosabb adata szerint, módosítás és új adatok beviteli lehetősége, katalóguscédulák nyomtatása;
- sorozati katalógus: mint az előző, de a sorozati főlapoknak megfelelő adatokra kereshetünk, illetve újakat vehetünk fel;
- olvasói nyilvántartás: olvasók adatainak visszakeresése, bármely bevitt mező alapján, új olvasó felvétele, kilépettek törlése;
- példánykeresés: közvetlen példánykeresés példányadatok (raktári jelzet, leltári szám, vonalkódszám) alapján;
- kölcsönzés: olvasók visszakeresése azonosító (vonalkód) alapján, kölcsönzés, hosszabbítás, visszavétel, felszólítások írása, késedelmidíj-számítás;
- szállítók nyilvántartása: a szállítók adatainak karbantartása;
- állománybavétel: a beérkezett dokumentumok állománybavétele;
- rendelési állomány nyomtatása: a rendelni kívánt dokumentumok keresése, válogatása és kinyomtatása;
- költségellenőrzés: a rendelések és számlázott tételek költségeinek kezelése, a költséghelyek karbantartása;
- számlázás: a vásárolt dokumentumok számlázása;
- törzsadatok karbantartása (kiadó, személy, tárgyszó, testület).

Keresés: A kereső űrlapokon a keresésnél általában igényelt mezők szerepelnek, de MINDEN keresés esetén lehetőség van egy ún. „keresőformától független keresésre" váltani, így bármely bevitt adat alapján végezhetünk visszakeresést.

Támogatás: Komolyabb módosítási igény esetén (új adatbázisok, alkalmazások létrehozása stb.), a honosítást végző könyvtár (OIK) segítséget és tájékoztatást ad a munkához.

Továbbfejlesztés: A külön kifejlesztett periodikaérkeztető (kardex) és katalógus-, illetve dokumentációs modulok integrálása folyamatban van. Nem egészen megoldott még a teljes magyar és idegen karakterkészletek szerinti rendezés, de a bevitelnél a program elfogadja a speciális karaktereket.

Referencia:

Országos Idegennyelvű Könyvtár (Bp., V. Molnár u. 11.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MikroMARC

Integrált könyvtári rendszer

Alkalmazás: online hálózati katalógus, rendelés, állománybavétel, lista- és bibliográfia-készítés.
Készítő: Universitetbibliothek in Oslo; Staatliche Bibliothekhochschule Oslo.
Forgalmazó: nincs hazai forgalmazó
Ajánlott konfiguráció: standard AT 286-tól Winchesterrel; DOS 3.3- operációs rendszer.
Dokumentáció: rendszerleírás; installációs kézikönyv; felhasználói kézikönyv. Beépített help.

Programismertető:

Önálló, MARC-alapú integrált könyvtári rendszer, mely PC hálózaton lehetővé teszi a könyvtárban található fontosabb feladatok számítógépes támogatását.

Funkciói:

- *adatbázis választás*: az előre definiált adatbázisok közül választhatunk (pl.: könyvek, zeneművek, kották, térképek stb.)
- *katalogizálás*: egyesíti a hagyományos katalógusfunkciókat a leltárkönyvekkel, valamint egyéb csoportosítási lehetőségekkel. Itt írjuk be az általunk igényelt formai adatokat a megfelelő mezőkbe, itt történik az egyes példányok nyilvántartása; a dokumentumok általunk definiált kategóriákba sorolhatók (rendelés alatt levő könyvek, ellenőrzés nélkül feldolgozott könyvek, teljesen kész rekordok, könyvtárközi kölcsönzés alatt lévő könyvek, beszerzési forrás stb.), elláthatók egyéb, a MARC-ból ismert információs kódokkal (ország, nyelv, intellektuális szint, illusztrációk formája, anyagtípus stb.), a kitöltést különféle beépített ellenőrzés segíti.
- *keresés*: történhet az előre definiált indexekből az indexek argumentumának, valamint a keresőkérdésnek a begépelésével, felhasználva a Boole-operátorokat, valamint a csonkolást vagy az intervallumkeresést is, de történhet a katalogizálásra felhasznált űrlap segítségével is. Az eredmény megjelenítésekor választhatunk a MARC, illetve az ISBD formátumok között; az eredményt fájlba kinyomtathatjuk.
- *exportálás*: különböző, a gyakorlatban jól használható export-lista formátumok állnak rendelkezésünkre (új beszerzések, megadott időintervallum beszerzései, kategóriák szerinti export stb.), ezek segítségével statisztikák, gyarapodási jegyzékek és egyéb kiadványok is készíthetők.
- *importálás*: csak saját formátumú rekordokat lehet importálni; amennyiben más adatbázisból akarunk MARC rekordokat átvenni, előtte a mezőazonosítókat a megfelelő formára kell hozni. Saját formátumú adatbázisból különböző lehetőségeket kínál (ékezet helyes import, nem konvertált ékezetes import, adatátvétel saját formátumból régi rekordok meghagyásával, régi rekordok felülírásával stb.)
- *lista- és katalóguscédula-készítés*: 7 különböző meghatározott lista (bibliográfiai rekord index nélkül) és bibliográfia (index-szel kiegészített rekord listák) készítési lehetőség: betűrendes, szak szerinti, felnőtt és gyermekirodalom elválasztva, szerző+cím stb. 4 előre definiált katalóguscédula nyomtatási lehetőség közül választhatunk.
- *dokumentumok rendezése* megadott szempontok szerint (pl.: megrendelt dokumentumok; vásárolt, cserélt művek; könyvtárközi kölcsönzésben lévő dokumentumok stb.)
- *adatbázis mentés*: biztonsági másolatok készítésének különböző lehetőségei, az adatbázis újraindexelése

Előnyei:

- Szabványos ISBD és MARC formátumú rekordok készíthetők segítségével, megjelenítéskor, export és importnál a nekünk megfelelő formát választhatjuk.
- Online keresésre használható.
- Használata könnyen elsajátítható. Dokumentációja, Help-rendszere nagyon jó.

Hátrányai:

- Az adatbázisok definiálását a rendszer forgalmazója végzi el a potenciális felhasználóval közösen. A kész adatbázisok szerkezete utólag csak a forgalmazó segítségével módosítható. Az elkészített adatbázisokon formai változtatásokat a felhasználó is bármikor végezhet.

Továbbfejlesztés: folyamatban
Referencia: hazai alkalmazása nincs.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SZIRÉN

Integrált könyvtárkezelő rendszer

Alkalmazás: Leltározás, feldolgozás, visszakeresés, kölcsönzés, bibliográfia-készítés, katalóguscédula-előállítás
Készítő: *Mohai Lajos*
Forgalmazó: Mohai Lajos, 1148. Budapest, Kerepesi út 78/cs. Tel.: 183-0023
Ajánlott konfiguráció: IBM XT, illetve 286-386 AT min. 512 kbyte memóriával, 20 MB Winchester, EGA/VGA monitor, Star vagy Epson nyomtató
Programnyelv: C, Princ adatbázis- és képernyőkezelő
Ár: 35 ezer Ft
Dokumentáció: Közel 30 oldalas részletes rendszerismertető, egyes funkcióknál online helprendszer, demo program
Elkészítés éve: 1991.

Programismertető:

A felhasználó számára a rendszer, illetve az alkalmazás helyi adaptációja nem módosítható. Az adott könyvtár esetleges funkciómódosulásai csak a fejlesztők közreműködésével történhetnek. A program főmenüje a következő lehetőségeket kínálja:

- adatrögzítés, katalóguscédula-készítés, egyebek
- leltározás, listák, statisztikák
- folyamatos betekintés az állományba, vagy relatív keresés
- gyorskereső
- tárgyszólista készítés, szövegszerkesztés
- kölcsönzés
- mentések

Az adatrögzítés menüpontban lehetőség van a monografikus és többkötetes művek, folyóiratok monografikus szintű, illetve analitikus leírására, módosítására, törlésére, katalóguscédulák készítésére. Ezen kívül ebben a menüpontban tudjuk elvégezni az állomány tömörítését és egyesítését is, továbbá paraméterek beállítását. Lehetőség van a bevitt dokumentumok többes példányainak előállítására és egyéb dokumentumtípusok definiálására. Itt végezhető el a letétbehelyezés és a visszavételezés is, valamint a selejtezési fájl karbantartása.

A program a könyvtári munka és a feldolgozás kategorizálására törekedve oldja meg az állománykarbantartási és egyéb munkákat. Így lehetővé válik, hogy a könyvtárosok előzetes képzettség nélkül is megtalálják azt a munkafolyamatot, amit végezni akarnak. A hatékony munkát segíti az online help lehetőség, amely azonban lehetne bővebb is.

A folyamatos betekintés az állományba menüpont választásakor lehetőség nyílik 15 indexben való keresésre, egyszerre több dokumentumtípusban is, az „és", „de nem", „vagy" operátorok segítségével. Csonkoláshoz a „*" és „?" jeleket használhatjuk balról és jobbról is. A keresés során vagy a menüből az indexekben keresünk, vagy ún. gyorskeresést alkalmazva az indexek rövidítéseivel fogalmazunk meg keresőkérdést.

A leltározás menüpont tartalmazza a dokumentumokkal kapcsolatos könyvtári adminisztrációs feladatok almenüit. Ezek a következők:

- az állomány nagysága és értéke
- leltározás
- adott szakjelzet szerinti statisztika
- lelőhely szerinti lista
- leltárkönyv készítés
- raktári katalógus készítés
- a selejtezésre szánt dokumentumok jegyzéke
- az eredmények képernyőre vetítése
- az eredmények nyomtatása
- folyóiratkardex

A kölcsönzési modul szintén a főmenüből indítható, lehetőség van azonban önálló használatára is.

A forgalmazó vállalja az esetleges helyi igényeknek megfelelő kisebb változtatások megvalósítását. A program a magyar ékezetes betűket kezeli és jól használja. Hátránya, hogy a szabványos bibliográfiai leírásoknak megfelelő leírások elkészítését a program nem tudja teljesen automatikusan megvalósítani.

Továbbfejlesztése: folyamatban
Referencia:
Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium, Csurgó
Bencés Gimnázium, Pannonhalma

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mottó: Komplex programrendszer kellene, mely magába foglalja a rendelés nyilvántartástól a kölcsönzés nyilvántartásig az összes könyvtári munkafolyamatot. (*Egy hazai, könyvtárgépesítésre vonatkozó kérdőív válaszából. – 1986 január.*)

„Szubjektív" gondolatok a hazai könyvtárgépesítésről

Füredi Mihály

Bevezető helyett

A hazai szakirodalomban számos cikk és ismertetés jelent meg a könyvtárgépesítésről, a legutóbb a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 1992. évi 7-8. összevont számában *Brüll Károly, Kokas Károly* és *Tolnai György* tollából. E három szerző cikkei átfogóan taglalják az utóbbi évek e területen végrehajtott hazai erőfeszítéseit és az egységesítés iránti igényeket, valamint a hazai piacon felbukkant integrált könyvtári rendszereket. Az említett három szerző cikkeit ismertnek tekintem, s az alábbiakat kiegészítésnek szánom, továbbgondolásra a kialakult helyzet mélyebb elemzéséhez. Elkerülhetetlen, hogy néha technikai jellegű kérdéseket is érintsek, de nem fogok belemenni a részletekbe.

Előzmények

Amíg nem voltak elérhető árú számítógépek, s azok kezelése, karbantartása, folyamatos üzemeltetése hardver és szoftver szempontból is sok speciális szakismeretet, különlegesen kiépített gépi környezetet és sok szakembert igényelt, a könyvtárgépesítés hazánkban nem volt probléma. Csak az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK), az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), a Számítástechnika-alkalmazási Vállalat (SZÁMALK) és egy-két nagyobb számítástechnikai háttérrel rendelkező intézmény engedhetett meg magának ilyen költséges luxust, hasonló jellegű programok saját fejlesztését vagy adaptálását.

Az utóbbi időben különböző pályázatok (az IBM Academic Initiative, az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF), a New York-i Andrew W. Mellon Alapítvány, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB), a Soros Alapítvány stb.) révén jelentősen növekedtek a hazai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak esélyei mind a nagyszámítógépek könyvtári célú használatára, mind a kisebb kategóriájú személyi számítógépek és ezeken alapuló lokális hálózatok beszerzésére, kizárólag könyvtári célú üzemeltetésére.

A könyvtárgépesítés – főleg Kelet- és Közép-Európa országaiban – akkor kezdett el igazán fejlődni, amikor megjelentek a piacon a könyvtárak számára is elérhető (?) áron beszerezhető mikro- és személyi számítógépek. Mivel a kis- és nagyszámítógépek teljesítményének határai az utóbbi időben eléggé összemosódnak, az alábbi fejtegetésekben is csak kevéssé térek ki ilyen különbségekre.

Korszakolás

Az alábbiakban felvázolnám a könyvtárgépesítés utóbbi tíz évének egy személyi számítógépekre alapozott, lehetséges felosztását, korszakolását.

Mi sem természetesebb, mint hogy a magyar könyvtárgépesítés (is) átesett az e régióra oly jellemző számítástechnikai „gyermekbetegségeken". Itt bemutatott felosztásunkat, korszakolásunkat a számítógépek processzorának ún. műveletvégzési hosszúságára alapozzuk, mert ez alapvetően befolyásolja működésüket, alkalmazási lehetőségeiket.

1. A „8 bites mikrogépek korszaka"

(COMMODORE 64, Sinclair ZX Spectrum, M08X stb. számítógépek)

A SZÁMALK Kalmár László-termében 1986. január 9-én tartott konferencián és bemutatón a 17 bemutatott rendszerből 9 készült COMMODORE-64 típusú gépre. Anélkül, hogy részleteiben elemeznénk a kérdéskörrel kapcsolatos hardver és szoftver jellegű kötöttségek hátterét, summázásul idézzük *Sárdy Péter* összefoglalóját. Az összes itt bemutatott programra az volt jellemző, hogy: *„Az adatbázisok és alkotóelemeik meglehetősen kötöttek, különösen a rekordok hossza, illetve szerkezete. Az egyidejűleg kereshető tételek száma általában kicsi."*[1] Talán nem is kell mondanunk, hogy ezek a rendszerek könyvtári alkalmazásra teljesen alkalmatlanok voltak, legfőljebb egy-egy kutató cikkeit, egy-egy személy (kisebb méretű) magánkönyvtárát, esetleg kisebb gyarapodási jegyzékeket lehetett (volna) ezeken a gépeken nyilvántartani vagy előállítani. Ez a korszak arra mindenesetre jó volt, hogy felhívta a figyelmet az egységesítés szükségességére, s jó programozó és könyvtáros szakemberek kezdtek Magyarországon foglalkozni a könyvtárak számítógépesítésének nem is oly egyszerű alapproblémáival (pl. a „szabványos" címleírásnak megfelelő adatbázisszerkezet elemeinek, mezőinek kialakításával, a karakterkészlettel, a sorbarendezés mind-mind máig el nem avuló kérdéseivel). E mikrogépes próbálkozásoknak nem kis szerepe volt abban, hogy az új iránt érdeklődő könyvtárosok többségének szemléletét, a könyvtárgépesítéshez való hozzáállását pozitív irányban megváltoztatta.

2. „16 bites XT korszak"

(Az IBM PC XT és vele kompatibilis gépek, pl. VARYTER XT stb. ideje)

Széles körben elterjedt az MS-DOS operációs rendszer használata, de egy-egy (logikai) merevlemez maximális tárolási kapacitása csak 32 Mbájt lehetett az akkoriban elterjedt operációs rendszereknek a merevlemezek területeire vonatkozó címzési korlátai mellett. Ma már elmondhatjuk, hogy (jórészt) túl vagyunk a „16 bites XT korszak"-on is, amikor sokan azt hitték, azt hittük, hogy az IBM PC XT kompatibilis gépekkel a könyvtárak számítógépesítésének 8 bites mikrogépeken jól megtapasztalt gondjait és korlátait hamar le lehet küzdeni.

Igaz, hogy e gépekkel jelentősen javult a korábbiakhoz képest feldolgozható adatok mennyisége, változtak, mégpedig pozitív irányban fejlődtek a használható programnyelvek (Turbo Pascal, dBASE), a tárolás 160 Kbájtos hajlékony mágneslemezek helyett 10 Megabájtos és néha nagyobb tárolási kapacitású merevlemez(ek)en történt.

Igaz, hogy megjelentek az első, változó rekordhosszal is bánni tudó, eléggé „felhasználóbarát" programcsomagok, hazánkban, pl. a CDS

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Micro-ISIS 1.0 verziója. Ez utóbbi, UNESCO fejlesztésű programcsomag rendszer- és hibaüzeneteinek magyarítása elég könnyen megoldható volt,[2] egyéb szempontú illesztése (adatbázis szerkezetének megtervezése, a megjelenítő űrlapok, keresési mezők és almezők definiálása stb.) már nem volt annyira felhasználóbarát. Az alkalmazási nehézségekről a program bejelentése, az UNESCO által szervezett tanfolyamok és a program széles körű terjesztése során a hazai közönség is igen hamar tudomást szerzett.3 (Ekkor lett volna talán a legidőszerűbb a hazai könyvtárosoknak közös könyvtárgépesítési akcióba fogniok.)

3.„16 bites AT korszak"

(Az IBM PC AT és vele kompatibilis gépek)

Megjelennek az olyan MS-DOS (és más) operációs rendszerek, amelyek már támogatják a számítógépek hálózati üzemeltetését (MS-DOS 3.1 és fejlettebb változatai), képesek kezelni a kibővített és kiterjesztett operatív memóriát (bizonyos szempontból átlépik a korábbi, max. 640 Kbájtos operatív memória határait, az MS-DOS 4.0 és fejlettebb változatai), valamint az igen nagy tárolási kapacitású merevlemezeket is egyben tudják „látni", területeit meg tudják „címezni" (MS-DOS 5.0, DrDOS). Tárolásra vannak fél Gigabájt körüli tárolási kapacitású merevlemezek, 120 Mbájtos sztrímerek (folyamatos üzemű mágnesszalagos tár), megjelent és jelentős mértékben elterjedt az 650 Mbájt körüli tárolási kapacitással rendelkező CD-ROM adatbázis lemezek használata, vannak nagy teljesítményű írható optikai lemezek. Ugyanakkor gyorsultak a gépek, s a 40 Mhz órafrekvencia ma már nem ritkaság. A könyvtáros asztalán vagy éppen az asztala alatt találhatunk olyan nagy teljesítményű, akár 100 fős felhasználói hálózatot is kiszolgálni tudó gépet, amelynek számítástechnikai teljesítménye vetekedik egy három éve még embargós középgép teljesítményével.

Hardver szempontból jelenleg – többé-kevésbé – még mindig a „16 bites AT korszak"-ot éljük át. Ez az ilyen típusú gépek egyedi vagy már helyi és országos hálózatba kapcsolt használatát jelenti, igen lassú, de biztos átmenettel a „32 bites korszak" felé.

Szoftver szempontból pedig a DOS 5.0 mellett már a NOVELL és a UNIX típusú, többfelhasználós hálózati operációs rendszerek terjednek.

Hasonló korszakolást lehetne végezni más lényeges számítástechnikai vagy egyéb jellemző alapján is. A fenti korszakolás önmagában elnagyolt, s mint az ilyenek általában, nem is igaz. Számtalan tudományos intézményben és könyvtárban még mindig működnek az első XT gépek, s elvétve talán a COMMODORE 64 típusúak sem kizárólag a raktárakban porosodnak, várva a kiselejtezés időpontját.

A vázolt fejlődési tendencia jól kitapintható: haladunk a jobb és nagyobb teljesítményű gépek, s az egyre fejlettebb szolgáltatásokat nyújtó operációs rendszerek felé, amelyekkel egyre inkább elérhetővé válik a minden szempontból nagy számítástechnikai kapacitást lekötő könyvtári adatbázisok hatékony kezelése.

Integrált könyvtárgépesítési rendszerek

Bár működő nagygépes könyvtárautomatizálási rendszerek sok helyütt üzemszerűen működtek a fejlett országokban, 1984-ben még nem volt olyan PC-s szoftver, amely bármilyen szempontból is integráltnak lett volna nevezhető, s többféle (egymással rendszerszinten összefüggő) könyvtári szolgáltatást tudott volna nyújtani. A könyvtári munkafolyamatok bonyolult rendszert alkotnak, talán éppen ezért kezdetben csak részfolyamatait tudták személyi számítógépeken gépesíteni. Az általános helyzet mára teljesen megváltozott: mindenki „integrált" rendszert szeretne üzemeltetni vagy szállítani.

A hazai könyvtárakban (és a szoftverpiacon is) ma is találunk olyan PC-s programokat, amelyek egy-egy könyvtári *munkafolyamatot* segítenek, „gépesítenek". Ilyen munkafolyamatok a folyóirat-érkeztetés és -nyilvántartás (pl. a Budapesti Műszaki Egyetem által forgalmazott REGISTER program), a kölcsönzés (pl. a békéscsabai SZÜV kölcsönzési programja), a duplumok önálló, a többi könyvtári adatbázistól és alrendszertől független nyilvántartása, vagy a szerző által készített csereszolgálati program (ez a MTA Könyvtárában két és fél éve üzemszerűen működő DKMAIN, a csereszolgálat könyvkiajánlásait, a beérkező kéréseket és végrehajtott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tranzakciókat, valamint a cserepartnerek címnyilvántartását és a raktárkészletet kezelő, egyedi igényekhez szabott célprogram, az MTA Könyvtárában alkalmazott nagygépes rendszertől független).

A szakirodalom szerint (v.ö. Library turn-key systems... az Irodalomjegyzékben) a könyvtárak gépesítettségének integráltsága háromféle lehet: *horizontális, vertikális* és *teljes*.

- 1. A *horizontálisan integrált* könyvtárgépesítési rendszer ugyanarra az egy könyvtári funkcióra fog össze több különböző helyen lévő könyvtárat, ezek együttműködését szervezi meg.

Az OMIKK által telepített OSZKÁR osztott katalogizálási rendszer horizontális, mivel több műszaki könyvtár fog össze azonos cél, az osztott katalogizálás előnyei érdekében, ezért közösen működtetnék az országos számítógépes hálózaton keresztül a BIS könyvtárgépesítési rendszer katalogizáló modulját. Előnyei közismertek, pl. az egyetlen, de megosztott használatú egységes szerzői katalógus, valamint az ilyen rendszerben végzett egyszeri címleírás, amihez az együttműködő társkönyvtárak csak hozzárendelik saját raktári vagy egyéb információikat.

- 2. A *vertikális integráció* azt jelenti, hogy több (esetleg minden) könyvtári funkció megvalósul egy könyvtárban, ugyanazon a könyvtárgépesítési rendszeren belül. Tipikusan ilyenek a kizárólag házon belüli lokális hálózatra épülő könyvtárgépesítési rendszerek, melyek általában alkalmasak a kis- és középnagyságú könyvtárak szakmai feladatainak ellátására.

Minden egyes adatelemet csak egyszer visznek be a számítógépbe, s a rendszer gondoskodik a logikai kapcsolatok felállításáról vagy szükség esetén törléséről. Többnyire van külön szerzői, kiadói, fizikai könyvpéldányokat leíró állomány, felhasználói-olvasói adatokat tartalmazó állomány, kölcsönzési tranzakciókat nyilvántartó állomány stb. Az adatállományok közötti, sokszor igen bonyolult összefüggéseket e rendszerek „automatikusan", „integráltan" kezelik, megfelelően működtetve a teljes rendszer különböző moduljait.

Nagygépeken sok ilyen működik (ilyen pl. az amerikai Northwestern University Library által IBM nagygépekre kifejlesztett NOTIS, az IBM által hazánkban két helyre is eladott DOBIS/LIBIS, az angliai SWALCAP Library Services Ltd LIBERTAS nevű terméke, a Loughborough-i Műszaki Egyetem Könyvtárában alkalmazott MINICS rendszer), ezek megvalósítják a szerzeményezést, katalogizálást, könyvtárközi kölcsönzést, nyilvános katalógust (OPAC = Online Public Access Catalog), sokszor a periodikák és sorozatok nyilvántartását és érkeztetését is.

Az utóbbi évek fejlődése azt eredményezte, hogy vertikálisan integrált (vagy majdnem integrált) könyvtárautomatizálási rendszer ma már PC gépeken is van, többnek a fejlesztési munkálatairól tudunk. Ilyenek a hazai fejlesztésű DrLIB, PCLIB és TEXTLIB, ezekről azért nem szólunk részletesebben, mert vannak róluk elemző publikációk.[4] Ugyancsak ilyen a norvég MikroMARC, amelynek katalogizálási, katalóguskártya készítő és export/import funkciókkal rendelkező 2.0 verziója kölcsönzéssel, statisztikák készítésével és osztályozási lehetőségekkel bővült; a Sydney's Corporation MICRO LIBRARY elnevezésű, MS-DOS és Novell NetWare hálózati operációs rendszer alatt egyaránt működő programja, amely az LC-MARC CD-ROM adatbázisának használatát és letöltését, valamint az OCLC adatbázisának elérését is támogatja megfelelő kommunikációs modullal; a Virginia Technical Library Systems Micro-VTLS nevű programja; az izraeli Tripl-D által fejlesztett CALM (= Computer Aided Library Management) vagy más nevén LMS (Library Management System), ez Novell hálózaton is működik; s hogy ne csak IBM PC kompatibilis gépeken működő rendszereket említsünk: a Mac Library System, amely többfelhasználós integrált könyvtárgépesítési rendszer, Macintosh ikonokkal, legördülő menükkel teszi könnyebbé és gyorsabbá a könyvtárosok munkáját, de csak Macintosh gépekkel működik. Ide tartozik a TINLIB könyvtári rendszer is, amelyikről egy másik cikkben részletesebben szó lesz. (646-653.)

- 3. Végezetül meg kell említenünk azokat a *teljesen integrált* könyvtári rendszereket, amelyek mind horizontálisan, mind vertikálisan integráltak, azaz minden egyes könyvtári funkció használatát kiterjesztik több könyvtár kiszolgálására is, ennek megfelelően szerveződnek adatállományaik is.

Az IBM által terjesztett és az Országos Széchényi Könyvtárban katalógusmoduljával már üzemszerűen működő DOBIS/LIBIS könyvtárgépesítési rendszer teljesen integrált, mivel alkalmas minden könyvtári funkciónak egyszerre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több könyvtárban, számítógépes hálózaton keresztül való ellátására. Ma már szinte minden kontinensen, összesen több mint 150 helyen telepítve működik ez a rendszer, s egy-egy installációs helyen általában több nagy könyvtárat szolgál ki. A programrendszer alkalmas japán (Tokio, Waseda University) és arab nyelvű (pl. Library of the King Fahd University of Petroleum and Minerals, Dhahran, Szaúd Arábia) könyvtárak kiszolgálására, ilyen nyelvű szövegek megjelenítésére is.

Online könyvtárgépesítési rendszerek

Az újabb könyvtárgépesítési rendszerek jellemzője az is, hogy ún. „online elérésű"-ek. A nagygépes rendszerek általában 24 órán át működnek, lehetővé téve akár a más kontinensekről, más országokból való kapcsolódást is, míg a kisebb helyi hálózatok kiszolgáló állomásai (szerverei) egy-egy épületen belül szolgálják ki a felhasználók tucatjainak napi igényeit munkaidejük alatt.

Az „online elérés" azt jelenti, hogy megfelelő jogosultsággal bele lehet javítani az adatokba, s ez a javítás – megtörténte, végső jóváhagyása után – azonnal érezteti hatását az összes olyan könyvtári funkcióban, ahol erre az adatelemre szükség van, s meg kell jeleníteni: az adatelem a teljes rendszer összes modulja számára, tehát egyszerre minden felhasználó számára aktualizálódik. Mivel az adatállományok összetett kapcsolatrendszere miatt a javítás igen „veszélyes" művelet – hiszen egy ENTER vigyázatlan lenyomásával akár a könyvtári címleírások ezreit tehetjük tönkre – ezt a műveletet megfelelő jogosultsági szinthez szokták kötni. A DOBIS/LIBIS rendszernek pl. igen kifinomult eszközrendszere van a jogosultsági szintek megkülönböztetésére. Hasonló módon megoldható a hozzáférés szabályozása a helyi hálózatokon üzemelő könyvtárgépesítési rendszerekben.

A könyvtári adatbázis-kezelő rendszerek típusai

A nagygépes könyvtárgépesítési rendszerek vagy saját fejlesztésűek (mint pl. a NOTIS vagy a DOBIS\LIBIS), vagy nagygépes adatbázis-kezelő rendszerszoftveren alapultak (mint a MISTRAL, STAIRS). A személyi számítógépek alkalmazásának kezdetén sok általános jellegű adatbázis-kezelő rendszert kipróbáltak könyvtári alkalmazásokra (így pl. a CCA DMS, CONDOR, Data Manager, Data Master, DS MASTER, Micro Data Base System, Profile stb.), de az ún. „relációs" adatbázis-kezelő rendszerek közül a dBASE volt a legismertebb és legnépszerűbb. Az Amerikai Egyesült Államokban egy időben valóságos dBASE-láz tört ki, s a dBASE változatainak könyvtári alkalmazásáról a nyolcvanas évek közepén jónéhány cikk és könyv jelent meg.[5]

A dBASE és társai igen hamar tért vesztettek azonban az olyan, változó hosszúságú mezőket és rekordokat kezelni képes programok mellett, mint a FIRS, a nagygépes CDS/ISIS programrendszer szakmai tapasztalatait jól hasznosító CDS Micro-ISIS, a TEXTAR, vagy a jövő útjait már 1984-ben kereső TINMAN. A változó hosszúságú mezők és a változó rekordhossz előnyei teszik lehetővé, hogy egy átlagos könyvtári állomány 50 000 címleírása elfér egy 40 Mbájtos merevlemezen.

A CDS Micro-ISIS-ről és különböző verzióinak alkalmazásairól sok elemző cikk és alkalmazást leíró tanulmány jelent meg a hazai szakfolyóiratokban. Terjedését UNESCO támogatottsága és ingyenes hozzáférhetősége jelentősen elősegítette a hazai, financiális gondokkal küszködő könyvtárakban. Az OSZK és a KMK e programcsomag alkalmazásában mindig elől járt.[6] Talán érdemes megemlíteni, hogy a Micro-ISIS-nek nem csak hazai kiterjedt alkalmazásáról szólhatunk: a cseh és szlovák könyvtárakban is jelentős szerepet játszik.[7] Jelenleg működik – Magyarországon több helyen, így több közlekedésügyi tudományos szakkönyvtárban – a CDS Micro-ISIS 3.0 verziója, a program „helyi hálózati" változata.[8]

Változás, jelentős fejlődés tapasztalható az utóbbi időkben könyvtárak számára készített szoftverekben: több helyütt negyedik generációs programnyelveken folynak a fejlesztések, s a könyvtárgépesítés szoftverpiaca is megélénkült: van BRS/SEARCH alapú könyvtári rendszer (pl. Spanyolországban, újabban már nálunk is), vannak hazai, CDS Micro-ISIS köré települő, több könyvtári funkciót megvalósító programrendszerek, mint a PCLIB és a DrLIB, s vannak önálló szabad szöveges információkereső, részben vagy teljesen integrált könyvtárgépesítési rendszerek is, mint a FullTEXT, a norvég MikroMARC,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a hazai fejlesztésű TEXTAR és TEXTLIB, a TINLIB, az amerikai Micro VTLS stb. Az ORACLE és az INGRES alapú rendszerek fejlesztése is előtérbe került (hazánkban pl. az ELTE Egyetemi Könyvtárban).

A könyvtárgépesítési programok néhány fő jellemzője

Az újabban fejlesztett könyvtárgépesítési programok vagy programrendszerek közös jellemzői, hogy:

- változó hosszúságú mezőket és rekordokat kezelnek (ez könyvtári használatban alapkövetelmény);
- egyes változataikban folynak a kísérletek a hipertext és multimédia alkalmazások felé (szöveg, kép, animáció, hangeffektusok, előre rögzített és digitalizált zene beépítése);
- legtöbbjük alkalmas számítógépes hálózatban való üzemeltetésre, esetleg többféle operációs rendszer (NOVELL, UNIX, VAX VMS) felügyelete alatt is;
- támogatják a Boole-algebra szabályai szerint végzett kereséseket;
- megoldják a nemzeti jelkészletek, így pl. az összes magyar ékezetes vagy könyvtárakban használatos speciális karakterek használatát;
- tudják a nemzeti ábécé- és a könyvtári besorolási szabványok szerinti rendezést;
- többé-kevésbé alkalmazkodnak az érvényes nemzetközi címleírási szabványokhoz (ISBD, ISBD/S);
- lehetővé teszik a szabványos adatcserét (mindkét irányú adatáttöltést, angolul „download" és „upload") más könyvtári rendszerekkel egy vagy több egyezményes formátumban (pl. MAB, UNIMARC, INTERMARC, DMARC, LCMARC, UKMARC, USMARC, ISO 2709 stb.)

Ezek a tulajdonságok összességükben már lehetővé teszik, hogy (viszonylag) nagy méretű könyvtári állományokat hozzunk létre személyi számítógépen, igényes keresési és megjelenítési lehetőségekkel. Néhányuk szerepelt az Országos Széchényi Könyvtár által 1991. február 14-15-én rendezett könyvtárgépesítési bemutatón, s ott megelégedéssel nyugtázhattuk, hogy egyetlen nyolcbites gépre írt szoftvert sem mutattak be. Annál több volt a konkrét alkalmazás, többségük a CDS Micro-ISIS 2.3 verziójában, vagy az azt kiszolgáló ISIS-Pascal vagy egyéb programrendszerrel együttműködve.[9]

A keresési rendszerek alapjának korlátai

Az eddig kifejlesztett könyvtárgépesítési programok legtöbbjének kereső rendszere – csak, főleg vagy legalábbis részben – a Boole-algebra halmazműveleteinek segítségével teszi hozzáférhetővé az adatbázisok rekordjait (AND, OR, NOT operátorok). Ennek a ténynek számos következménye és hátránya van, említsünk meg közülük néhányat.

1. A Boole-algebra használata speciális ismereteket igényel, mivel a halmazműveleteket jelölő szavak jelentése nem azonos a mindennap használatos nyelv azonos kifejezéseivel.

2. Az AND művelet túlságosan lehatároló jellegű, az A AND B AND C kifejezésben azokat az eseteket is elveti, amelyekre csak az A AND B vagy A AND C vagy B AND C igaz. Emiatt igen sok az üres találati halmaz.

3. Az OR művelet túlságosan megengedő jellegű: az A OR B OR C kifejezésben nem fejeződik ki annak a ténye, ha valami egyszerre két tagra egyaránt igaz. Emiatt igen sokszor nagyon nagy a találati halmaz.

4. Nem lehet a keresőkérdésekben részt vevő tagokat fontosságuk szerint súlyozni, s hasonlóképp a találati eredmények megjelenítésének súlyozása sem megoldható.

5. A felhasználó keresőkérdésének és az indexelésnek azonos „nyelven" kell lenniök ahhoz, hogy legyen találat. A Boole-algebra által okozott kötöttségeket meg lehet szüntetni, erre az egyik legjobb példa a TINMAN adatbáziskezelő rendszeren belül alkalmazott „böngészés és navigálás" technikája.

Mik a hazai kaotikus könyvtárgépesítési állapotok hátrányai?

- Rengeteget költünk külföldi szoftverek vásárlására és külföldön végzendő tanfolyamokra,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

s nem vesszük figyelembe, hogy a több (példány) mindig olcsóbb, mint egy.
- Mivel már hálózatban vagyunk (v.ö. IIF), s azt majd használni is kell, sok munkaidőbe fog kerülni az olvasók – s még az előtt a könyvtáros kollégák – legkülönbözőbb könyvtári rendszerekhez való szoktatása, betanítása.
- A munkaerő továbbképzése nem egységes.
- A könyvtárosok munkahelyváltoztatása megnehezül: képzettségük, tapasztalataik nem lesznek a könyvtárak között átvihetők, mert az egyik rendszerben dolgozó csak nehezen fogja megszokni a másik rendszer gépeit, gépesítési elveit és mindennnapi gyakorlatát.
- Nem tudjuk csökkenteni a sokakban megbúvó, számítógépek és az új technikai eszközök iránt érzett idegenkedést, súlyosabb esetben fenyegetettség érzését, félelmet. Ez – a szakirodalom szerint – jellegzetesen nemek és életkor szerint megnyilvánuló probléma.
- Végül – bár inkább elsősorban – igen sokba fog kerülni a különböző rendszerekben számítógépre vitt adatok egységes elvek szerinti átalakítása, konvertálása, majdan kényszerű manuális illesztése. Nem véletlen, hogy a duplum rekordok nagy gépi adatbázisokból való kiszűrésének miért van oly nagy szakirodalma a fejlett országokban.[10]

Hosszú távon éppen ezek a tevékenységek fognak sokkal többe kerülni, mint egy vagy két, egymást funkcionálisan jól kiegészítő könyvtárgépesítési szoftver – ma talán látszólag sok pénzbe kerülő – tömeges terjesztése.

Záró megjegyzések

A hazai könyvtárgépesítés helyzetképe olyan, amilyen a nyugati világban a hetvenes évek végén volt: *kaotikus*, mert még mindig nem ismertük föl az egységesség értékét. *Mary Rowbottom*, a Computer Library Services International Ltd. tanácsadója 1986 márciusában írta a következőket: *„Magyarország kitűnő helyzetben van ahhoz, hogy a könyvtárak gépesítését szervezetten valósítsa meg, és ennek eredményeképpen az automatizálás minden gyümölcsét learassa."* Ettől, sajnos – még vagy már? – messze vagyunk. Nagyon sok (jó) program forog közkézen, de e programok jónéhánya nem illeszkedik, nem is illeszthető közös rendszerbe, s még kialakulóban sincs Magyarországon egy teljesen integrált könyvtári rendszer a fent megadott értelmezésben. Még az azonos programcsomagot használók is egyénien definiálják adatbázisaikat, jó példa erre a sok Micro-ISIS alatt kifejlesztett adatbázis, amelyekből jónéhány közhasznú szolgáltatássá fejlődött, s hálózatból elérhető. Nem vitatom, hogy ezeket bizonyos feltételek megléte esetén lehet konvertálni, de egyrészt nincsenek meg mindig a konvertálás feltételei, másrészt jó szervezéssel az ilyen plusz munkák elkerülhetők lennének.

Mindnyájan érezzük, elismerjük, hogy milyen jó lenne pl. a KC katalógust akár floppy lemezen, akár elektronikus postán az OSZK-nak továbbítani, milyen egyszerű lenne egy-egy szűkebb könyvtári hálózaton belül (pl. az MTA Könyvtárának csaknem ötven könyvtárat átölelő hálózatában, a közlekedésügy könyvtáraiban stb.) egymásnak címleírásokat hasonló módon átadni, mégpedig mindenféle további konvertálás szükségessége nélkül. Itt az ideje, hogy ennek érdekében tegyünk is valamit.

Az egységesítés terén a TINLIB integrált könyvtári rendszer (bemutatását ld. e szám 646-653. oldalain) az egyik alkalmas segítsége lenne mind a magyar olvasóknak, mind a magyar könyvtárosoknak. Ebben feldolgozó kapacitásának kellő nagysága, operációs rendszerbeli nyitottsága, magyar nyelvű kommunikációs felülete, használatának könnyedsége, s a legkülönbözőbb nemzetközi (gépi) csereformátumokhoz való adaptáltsága egyaránt szerepet játszik. Alkalmas arra, hogy a magyar könyvtárak legtöbbjének összes feladatát ellássa. Még az olyan nagy könyvtárak is, mint az OSZK vagy az OMIKK, bizonyos részfeladatokra, pl. SDI vagy OPAC szolgáltatásokra, kiadványok szerkesztésére, adatcserére sikerrel használhatnák meglévő nagygépes rendszereik mellett.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. V.ö.: SÁRDY Péter hivatkozott cikke az Irodalomjegyzékben, 221. lap.
2. A Micro-ISIS magyar nyelvű menürendszerének egy változatát a MTA Könyvtárában 1986 végén a szerző is elkészítette.
3. Erről v.ö.: SZŰCS András - VARGA Sándor közös cikke az Irodalomjegyzékben.
4. V.ö.: CSABAY Károly, valamint a NAGY László – TANKÓ István – TÓTH Ferenc szerzőhármas hivatkozott cikke.
5. Pl. ARMSTRONG. C. J., BISZAK Sándor, valamint WEYRAUCH, E. hivatkozott cikkei.
6. V.ö.: NAGY Zsoltné és ERDEINÉ TÖRŐCSIK Katalin – FEKETE Tamás cikkei, az OSZK-ban Micro-ISIS alá ISIS-Pascalban kifejlesztett KATALOG rendszer, valamint a működő Micro-ISIS adatbázisok (HUN, IKB, KARDEX, KATAL, MANCI, REGISTER stb.).
7. V.ö.: a Cseh Nemzeti Könyvtár adatbázisairól Martin SVOBODA és Bohdana STOKLASOVÁ közös cikkét, valamint a Szlovák Köztársaság helyzetéről Dusan KATUSCAK cikkét.
8. V.ö.: FÜREDI Mihály: Az egységes európai közlekedési információs mintarendszer megvalósítása. Budapest, Közlekedéstudományi Intézet, 1992. június. Kézirat, belső használatra.
9. V.ö.: a Programbörze'91, valamint FEJŐS László cikkei.
10. V.ö.: Thomas B. HICKEY – David J. RYPKA, Siv HUNSTAD, valamint Paul MOULAND hivatkozott cikkei.

Irodalomjegyzék

ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – DEMMLER Valterné: HungALIS – a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának automatizált könyvtári információs rendszere. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 38.évf. 1991. 9-10.sz. 388-394.p.

ARMSTRONG, C. J.: The use of a commercial microcomputer database management system as the basis for bibliographic information retrieval. = Journal of Information Science. 8.vol. 1984. 5.no. 197-201.p.

BABICZKY Béla – SCHNELLER Károly (szerk.): Egyetemes Tizedes Osztályozás. Rövidített kiadás. Bp., OMIKK – OSZK-KMK, 1. kötet: Táblázatok. 1990. 2. kötet: Betűrendes mutató. 1991.

BIS: Bibliotheks- Informations-System. Systembeschreibung. DABIS Gesellschaft für Datenbank-Informationssysteme mbH Kurzfassung, August 1986.

BISZAK Sándor: Mikroszámítógépes Magyar Szabadalmi Információs Rendszer. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33. évf. 1986. 5-6-7.sz. 304-310.p.

CDS/ISIS Reference Manual (Mini-micro version, release 1.0) Paris, UNESCO, 1985.

CHAUDHRY, Abdus Sattar – ASHOOR, Mohammad Saleh : Potential of DOBIS/LIBIS and MINISIS for automating library functions: a comparative study. = Program 24.vol. 1990. April 2. 109-128.p.

CSABAY Károly: „I dreamed I met a Galilean..." avagy álom és valóság egy magyar szakkönyvtárban. Kézirat. Megjelenés alatt (Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1992. november).

ERDEINÉ TÖRŐCSIK Katalin – FEKETE Tamás: Micro-ISIS alkalmazások. = Könyvtári Figyelő, 35.évf. 1989. 2.sz. 151-171.p.

EVANS, A. J.: Könyvtári automatizálás. Személyes visszaemlékezés és merész előrepillantás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 34.évf. 1987. 7.sz. 328-335.p.

EVANS, E. A.: Microcomputers. An interlibrary loan application. = Special Libraries. 1984. 1.no. 17-27.p.

FEJŐS László: Könyvtári számítógépes programok bemutatója az Országos Széchényi Könyvtárban (1991. február 14-15.) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 38.évf. 1991. 4.sz. 167-169.p.

FEJŐS László: Az Országos Széchényi Könyvtár bemutatóján szerepelt könyvtári számítógépes programok ismertetése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 38.évf. 1991. 5-6.sz. 232-241.p.

FIRS: A free text information retrieval system for microcomputer. = Program. 16.vol. 1982. 1.no. 39-40.p.

FÜREDI Mihály: A szakirodalmi információs rendszer továbbfejlesztése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. = Az Orvosi Könyvtáros. 1988. 3.sz. 238-244.p.

GARDNER, E. – YOUNG, P. – RUTH, S.: Evolution of attitudes toward computers: a retrospective view. = Behaviour & Information Technology. 8.vol. 1989. 89-98.p.

HANNIGAN, J.A.: The evaluation of micro-computer software. = Library Trends. 33.vol. 1985. 3.no. 200-209.p.

HICKEY, Thomas B. – RYPKA, David J.: Automatic detection of duplicate monographic records. = Journal of Library Automation. 12.vol. 1979. 2.no.

HUNSTAD, Siv: Problems of duplicate records. Proceedings of the 8th International Essen Symposium, 30. September - 3. October 1985. (Publications of Essen University Library, vol. 8.) 169-202.p.

JACSÓ Péter: Mikroszámítógépes folyóirat-katalógus ISDS rekordokból. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 34.évf. 1987. 9.sz. 419-432.p.

LARSON, Ray R.: Evaluation of advanced retrieval techniques in an experimental online catalog. = Journal of the American Society for Information Science. 43.vol. 1992. January 1. 34-53.p.

LEGGATE, P. – DYER, H.: The microcomputer in the library. = The Electronic Library. 3.vol. 1985. 3.no. 200-209.p.

Library turn-key systems on microcomputers. (Workshop) Proceedings of the 8th ELAG seminar. Florence, 14-16 March 1984. 202-208.p.

MikroISIS. [Version 2.3] Felhasználói kézikönyv. (Infotéka sorozat, 1. szám) MTA SZTAKI, Bp. 1990.

MikroMARC User Manual Version 1.50. December 1989. Norsk Systemutvikling A/S, Oslo, 1989.

MINICS. (Minimal Input Cataloguing System). A user's guide. Ed. by M. E. Robinson, D. E. Lewis, R. A. Wall, S. D. Fearn. Loughborough, Pilkington Library, Loughborough University of Technology, 1982.

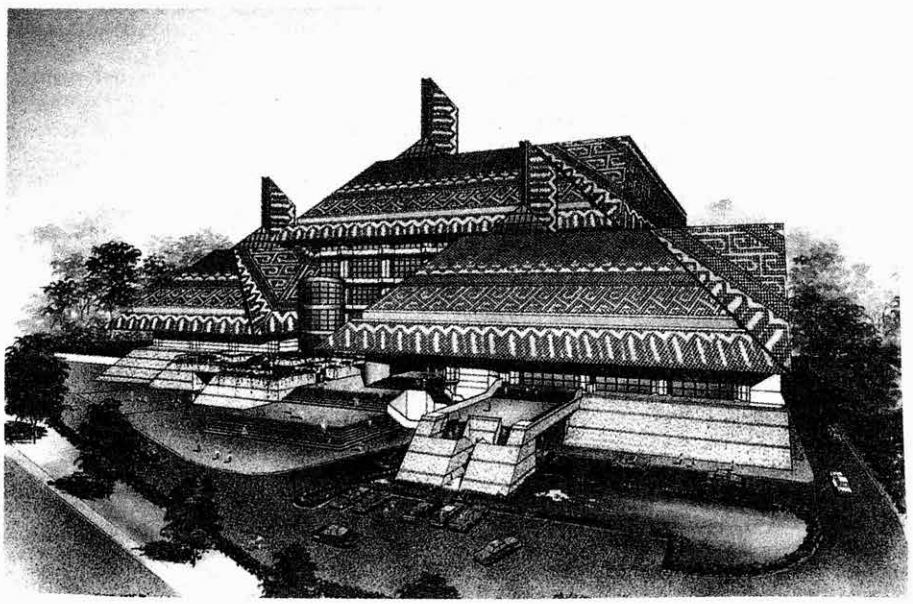
MOULAND, Paul: Automated matching and amalgamation of MARC-records in the DOBIS database. = The Canadian Journal of Information Science. 6.vol. 1981.

NAGY László – TANKÓ István – TÓTH Ferenc: Az első hazai fejlesztésű, PC környezetben működő integrált

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtári rendszer. A PCLIB 2.0 és a KARDEX rendszer. = Könyvtári Figyelő. 38.évf. 1992. 2.sz. 221-242.p.
NAGY Zsoltné: A Micro-ISIS alkalmazása az OSZK-ban: ISSN adatbázis. = Könyvtári Figyelő. 35.évf. 1989. 4.sz. 348-360. p.
NIT'91: New Information Technology. Proceedings of the 4th International Conference. Ed. by Chin-chih Chen. West Newton, Mass, MicroUse Information, 1991.
Programbörze'91: Könyvtári számítógépes programok bemutatója az Országos Széchényi Könyvtárban 1991. február 13-14-én. Szerk.: Fejős László. Bp., OSZK - KMK, 1991. 44 p.
SÁRDY Péter: Beszámoló a mikroszámítógépes információs rendszerekkel foglalkozó konferenciáról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz. 217-222.p.
SZENTJÓBI Ottó: MikroISIS-ről mindenkinek. (Infotéka sorozat, 3. szám) Budapest, MTA SZTAKI, 1990. 101.p.
SZŰCS András – VARGA Sándor: Online könyvkatalógus a MicroISIS segítségével. Alkalmazási példa. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz. 268-280.p.
TINLIB User Manual. Version 2.70. Information Management & Engineering Ltd. London, 1991.
UNGVÁRY Rudolf: A TUDOR programrendszer. Dokumentációs és bibliográfiai típusszoftver COMMODORE-64 számítógépre. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz. 281-298.p.
UNGVÁRY Rudolf: A Magyarországon beszerezhető mikroszámítógépes könyvtári, dokumentációs és információkereső rendszerek (válogatás). Főbb jellemzők a felhasználó szempontjából. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz. 339-341.p.
UNGVÁRY Rudolf: A Magyarországon beszerezhető mikroszámítógépes könyvtári, dokumentációs és információkereső rendszerek (válogatás). Főbb jellemzők a felhasználó szempontjából. (Melléklet) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 33.évf. 1986. 5-6-7.sz. 1-96.p.
VARGA Sándor: Számítógép a könyvtárban. = TV Informatika. Bp. SZÁMALK. 1987. 195-214.p.
VARGHA Dénes – HUBA Zoltán – SZENTJÓBI Ottó: Online keresés ISIS adatbázisokban. (Infotéka sorozat, 2. szám) Bp. MTA SZTAKI, 1990. 212.p.
WALKER, S.: An information retrieval package for microcomputers. = Program. 16.vol. 1982. 3.sz. 171-179.p.
WEYRAUCH, E.: Microcomputer in der Bibliothek. Erfahrungen in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. = Bibliotheksdienst. 18.Jg. 1984. 7.no. 726-728.p.

MALAYSIA NEMZETI KÖNYVTÁRÁNAK ÚJ ÉPÜLETE 1994-ben készül el teljesen, de nagyobb részét már 1992-ben használatba tudják venni. Az épület a hagyományos maláj fejfedő, a tengkolok/tanjak formáját ölti, jelképezve ezzel, hogy a nemzet intellektuális örökségét és információs központját védi. A kék pala különféle színárnyalataival fedett teteje a maláj selyembrokát kéziszőttes, a songket színhatására emlékeztet.
(CDNLA Newsletter, 1992. ápr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÜSKI KIADÓ KÖNYVESHÁZA

1013 Budapest, Krisztina körút 26. Telefon: 175-7763, Telefax: 201-4444
Nyitvatartási idő: munkanapokon 10.00-18.00

Szalay Lajos hatvan rajza. New York, 1980. 100,-

Sztáray Zoltán: Haraszthy Ágoston.
New York, 1986. A kaliforniai szőlőkultúra atyjának egy méltatlanul elfelejtett, kalandregénybe illő életű magyar világutazónak hiteles és érdekes életrajza a bácskai bölcsőtől a nicaraguai élő koporsóig: egy alligátorral való tragikus találkozásig. 160,-

Sztáray Zoltán: Hudson-parti álom.
Elbeszélések. N.Y., 1985. 160,-

Újkéri Csaba: Handzsár a tükörben.
Szigetvár török végnapjairól és felszabadulásáról szól a mozgalmas, nagy történelmi felkészültséggel megírt krónikaregény. 92,-

Új Látóhatár
(Válogatás a müncheni magyar folyóiratból, 1950-1989.) Negyven esztendőn át 23 000 oldalnyi terjedelemben helyet adott a nyugati magyar szellemi élet vezető egyéniségeinek és több magyarországi írónak. 116,-

Vatay László: Átszínezett térkép.
1500 közepétől 100 esztendeig a magyar nép több mint 90 százaléka protestáns volt, elsősorban kálvinista, református. Ez a kulcsszáma az újkori magyar történelemnek: mi ment végbe népünkkel, s milyen zsákutcába került a történelme, míg ez a szám lecsökkent 25 százalékra. N.Y. 1985. 200,-

Vatay László: Sötétségből világosságra.
Prédikációk és előadások a Szabad Európa Rádió műsorából. 140,-

Válasz Évkönyv I-II. 1989.
Szerkesztette: Medvigy Endre. A Veres Péter Társaság évkönyve. A klasszikus népi irodalom java értékeinek újra felfedezése, árnyalt értékelése. 240,-

Zilahy Lajos: Halálos tavasz - Szépapám szerelme. Regény 220,-

Zilahy Lajos: Két fogoly. Regény 260,-

ANGOL HANGTÁRAKBAN a zenei anyag és a hangos könyvek mellett mindenütt van (közművelődési könyvtárakban) helytörténeti jellegű „hangos krónika" (emlékezések, interjúk gyűjteménye) is; ez utóbbit pedig sok helyen külön, tájnyelvi felvételekből álló gyűjtemény egészíti ki. A 489 hangtár közül, amint egy 1989-es útmutató indexéből kiderül) 81-ben örökítik meg a helyi nyelvjárás anyagát. (Persze, az angol magányos, kis nyelv, gondosabban kell őrizni a forrásait; nekünk e téren nyilván fölösleges volna utolérünk Európát...)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A TINLIB integrált könyvtári rendszer

Füredi Mihály

A TINLIB

A szerző némi óvatossággal közeledett a témához, a TINLIB programcsomaghoz. Már találkozott jó néhány olyan szoftverrel, amelynek ára nagyobb volt, mint nyújtott szolgáltatásai, s először látva azokat a magyar árakat, amelyek a TINLIB moduljai mellett szerepeltek, magában őszinte csalódottságának adott kifejezést. Ezt jelentősen csökkentette az az 1992 áprilisi bemutató, amelyen a TINLIB egyik szerzője, *Peter Noerr* bemutatta a rendszert a magyar érdeklődőknek, s válaszolt a kérdésekre. A csalódottsága teljesen akkor tűnt el, amikor közelebbről volt módja megismerkedni a rendszerrel és az általa nyújtott szolgáltatásokkal.

A TINLIB könyvtári rendszer alapja a hetven emberévnyi fejlesztői munkát sűrítő TINMAN adatbázis-kezelő rendszer, amelynek a TINLIB egy konkrét (könyvtári) alkalmazása. A TINMAN sok adatállományos szervezésű, a logikai kapcsolatokra építő adatbázis-kezelő rendszer.

A TINMAN

A TINMAN alkalmazásai negyedik generációs, saját fejlesztésű programnyelven (4GL) íródnak, ezért egy-egy konkrét (pl. könyvtári) alkalmazás kifejlesztése vagy a meglévők módosítása igen gyorsan készülhet el.

A Boole-algebra korlátait igyekeztek meghaladni a TINMAN általános szöveges információkereső rendszer fejlesztői 1984-ben azáltal, hogy hipertext kapcsolatokat, objektum-orientált tulajdonság relációkat építettek be keresőrendszerükbe. A TINMAN belső működési mechanizmusa – sajnos – üzleti titok. Alapötlete az, hogy különböző adatállományok részeit kapcsolja össze, s ezáltal a TINMAN a hipertext egyik első kereskedelmi alkalmazása lett. Olyannyira sikeres, hogy eddig 1500 ilyen alapon működő adatbázis-kezelő rendszert adtak el szerte a világon, s angliai felhasználói között szerepelnek a British Telecom, a BBC Radio, a British Council, az IBM UK Ltd. stb. mellett olyan igényes felhasználók is, mint az ASLIB, a British Library, a Library and Information Technology Centre stb. A legnagyobb eddig létrehozott felhasználói állomány félmillió címleírás, ez azonban egyáltalán nem jelenti a rendszernek bárminemű fizikai korlátját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A TINMAN és TINLIB működésének hardver feltételei

A TINMAN és a TINLIB „hagyományos" hálózati működés esetén 640 Kbájt operatív memóriájú, legalább 16 MHz-es órajel sebességű munkaállomásokon használható. A hálózati szerver gépnek legalább 4 Mbájt operatív és kellően nagy beépített „cache" memóriával, valamint gyors elérésű merevlemezzel kell rendelkeznie. A szerver gép processzorának típusa nem annyira fontos a TINMAN fejlesztői szerint, mint a diszk elérési ideje.

A TINLIB könyvtári rendszer működésének főbb területei

A TINLIB rendszerének moduljai támogatják a katalogizálást és a visszakeresést (az egész rendszer e tevékenység mechanizmusán alapszik), a nyilvános felhasználói keresést (OPAC), a kölcsönzést, a szerzeményezést, periodikák és sorozatok nyilvántartását, jelentések és táblázatok, valamint katalógusok készítését, adatátviteli modulja pedig segíti külső (pl. CD-ROM) adatbázisokból a nemzetközi szabványok szerinti rekordok átemelését. Külön kiemelendő, hogy hálózati moduljának segítségével MS-DOS alatt is többfelhasználós üzemmódban működtethető, s megfelelően össze tudja kapcsolni a UNIX és az MS-DOS operációs rendszereket. A TINLIB rendszert egyaránt kifejlesztették MS-DOS és UNIX operációs rendszer környezetére is, bármelyiket használva a program teljesen azonos módon működik a felhasználó szemszögéből. A fejlesztők egyébként az utóbbi két évben kezdték el a nagyobb teljesítményű TINLIB rendszerek fejlesztését.

Mit tud jobban a TINLIB más könyvtári rendszereknél?

1. A rendszerben tárolható címleírások mennyisége korlátlan, mivel nem a rekordok sorszámai szerint tárolja az adatokat, gyakorlatilag csak a hardver tárolási kapacitása szab neki határt.

2. A TINLIB nem korlátozza a használható rekordhosszat sem: egy-egy mező akárhányszor ismétlődhet az adatbázisban, de formázási okokból nem célszerű, ha egy-egy ilyen mező hossza meghaladja az 1000 karaktert. Ez utóbbi esetben egyszerűen ismételhetjük az adott mezőt.

3. A visszakeresés gyorsasága és hatékonysága. A visszakereséshez kifejlesztettek egy speciális technikát, ez az ún. „böngészés és navigálás" (browse and navigate). E technika alkalmazásával a számítástechnika és a Boole-algebra rejtelmeiben járatlan olvasó is megtalálja a számára fontos könyvtári információkat, de emellett a Boole logika szerinti hagyományos keresést is támogatja a rendszer megfelelő adatbeviteli űrlapokkal (minta és forma szerinti keresés).

4. Ablaktechnika. Alkalmazza az ablaktechnikát az adatok kiválasztására és átemelésére adatbevitel közben, de ugyanakkor lehetővé teszi az így megjelenített adatok szerkesztését, menet közben való megváltoztatását, sőt, akár törlését is.

5. Az egységes szerzői adatállomány (az ún. „authority file") állandó elérhetősége, ellenőrzése és felhasználása. Adatbevitel közben néhány gomb leütésével kiválaszthatjuk és átemelhetjük a megfelelő szerzőt, testületi szerzőt, konferencia címet, szükség esetén ezeket bármikor módosíthatjuk is. Ezzel jelentősen csökken a téves adatbevitel veszélye. Hasonló módon ellenőrzött adatbevitelt tesz lehetővé a rendszer más adatmezőkre (pl. kiadók) is.

6. A tezauruszépítés és -kezelés biztosítása. A TINLIB teljes tezaurusz támogatást nyújt, megengedi a szakkifejezések közötti minden kapcsolat (szűkebb, tágabb, kapcsolódó, helyettesítő szakkifejezés stb.) ábrázolását és ezek könnyű felhasználhatóságát katalogizálás vagy keresés közben.

7. A hozzáférési jogok szabályozása. A rendszert csak az használhatja, aki a belépési azonosítót (pl. felhasználói nevet) és a belépési jelszót egyaránt tudja. Ily módon biztosítja a TINLIB program és a rendszer adminisztrátora, hogy kik milyen funkciókat használhatnak, kinek mennyit szabad változtatni akár az adatbázisban, akár annak elérését, használatát biztosító fontosabb adatállományokban.

8. A kulcsmezők (kereshető mezők) tárolási rendezettségének szabályozása. A rendszer tartalmaz olyan táblázatokat, amelyekkel egy-egy mező adatbázisban való tárolásának és megjelenítésének szabályait, azaz rendezettségét lehet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megszabni. Ehhez ötféle választási lehetőséget kínál a rendszer, s ez teszi lehetővé, hogy az adatrekordokat ne csak a magyar ábécé szerint, de szükség esetén akár az ETO számok szerint is helyes sorrendben tudja tárolni és képernyőn megjeleníteni a rendszer.

9. SDI szolgáltatás: előre meghatározott felhasználók (olvasók) számára érdeklődésüknek megfelelő listákat gyárt a TINLIB meghatározott időközönként, felhasználva az osztályozási jelzeteket, a cím lényeges szavait vagy a tezaurusz megfelelő kifejezéseit.

A TINLIB az egységesített szerzői adatok („authority file" és az egyéb egységesített tartalmú mezők) miatt egy adatbázisként működik, de a felhasználó meg tudja oldani jelzetekkel, hogy valójában egyszerre több adatbázist is építhessen.

A TINMAN adatbázisokban minden adat mezőkben van elhelyezve, s ezek a mezők címkézve vannak: SZERZŐ, CÍM, KIADÓ stb. szerint. E címkék egyben a mezőazonosítók szerepét is szolgálják, hasonlóan a Micro-ISIS adatbázisok mezőazonosító számaihoz. Egy-egy katalógusrekord ilyen mezőkből áll fel, s mindegyik rekordban vannak kötelezően kitöltendő mezők (pl. ilyen a cím), amely eldönti az adott rekord adott kulcsmező szerinti pontos helyét az adatbázis állományaiban. Az azonos kulcsmezővel rendelkező rekordok egy-egy halmazt alkotnak.

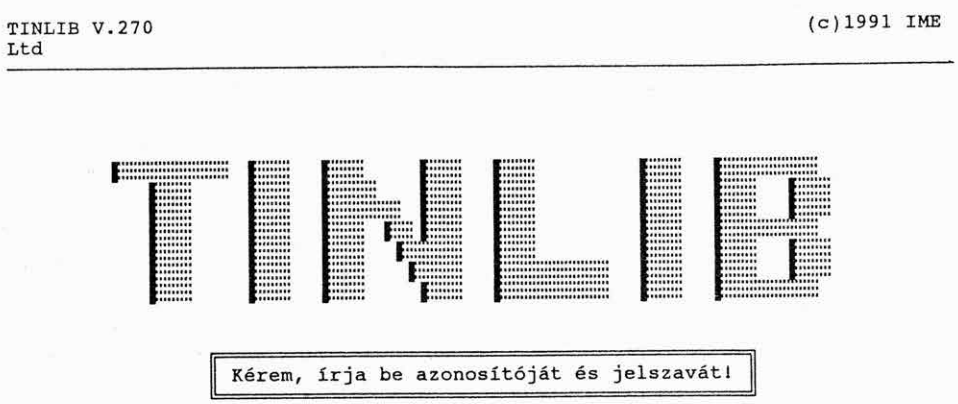
A TINLIB nem katalóguscédula-gyártó szoftver, ereje éppen az online keresésben mutatkozik meg: ennek ellenére a TINGEN modul támogatja, hogy igény szerint bármilyen formátumú listát állítsunk elő, beleértve a katalóguscédulákat is.

Természetesen nem lehet egy integrált könyvtári rendszer használatát egy rövid cikk keretében részletesen bemutatni, erre óriási kézikönyveket szoktak írni. Az alábbiakban csak ízelítőül mutatom be a TINLIB néhány képernyőjének tartalmát a demonstrációs változat alapján.

Bejelentkezés a TINLIB rendszerbe

A TINMAN adatbázisokba ugyanúgy kell belépni, ahogy a nagygépes rendszerekbe általában szokás: van felhasználói azonosító és van jelszó is. A felhasználói azonosítók természetesen nemcsak egyének nevei, hanem könyvtári munkafolyamatok jelölései is lehetnek, kialakításuk, karbantartásuk mindig a rendszer adminisztrátorának feladata. Ha a felhasználói azonosítót és a jelszót nem adjuk meg (ENTER gombbal továbblépünk), akkor azt az általános felhasználói felületet látjuk, amit egy olvasó kap az OPAC nyilvános használatú moduljából. Ha háromszor elrontjuk a belépést (akár rossz azo-

1a. ábra
A TINLIB indításakor ezt látjuk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1b. ábra
A programból való kilépés előtt ezt látjuk

```
TINLIB V.270                                                    (c)1991 IME
Ltd
_____________________________________________________________________________


   A keresés módja, hogy

                BÖNGÉSZI az információk listáját, és

                NAVIGÁL rekordról rekordra.

      ╔═══════════════════════════════════════════════════════════════╗
      ║ A kiválasztható adatot jelölő nyíl mozgatásához és a          ║
      ║ képernyő "görgetéséhez" használja a kurzormozgató ("fel"      ║
      ║ és "le") billentyűket!                                        ║
      ║                                                               ║
      ║ A nyíllal jelölt információt "Enter"-rel választhatja ki.     ║
      ╚═══════════════════════════════════════════════════════════════╝

   Válasszon az alábbi funkciókból:

 ==>    BELÉPÉS
        KILÉPÉS  a rendszerből (vagy bejelentkezés más néven)

_____________________________________________________________________________
```

2. ábra
A TINLIB integrált könyvtári rendszer főmenüje

```
TINLIB V.270                          Főmenü                    (c)1991 IME
Ltd
_____________________________________________________________________________

 ==>                        K A T A L Ó G U S

                            K Ö L C S Ö N Z É S

                            G Y A R A P Í T Á S

                        P E R I O D I K A - K E Z E L É S

                    K Ö N Y V T Á R K Ö Z I   K Ö L C S Ö N Z É S


_____________________________________________________________________________

Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```


A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. ábra
A katalógus modul főmenüje

```
TINLIB V.270                        Almenü                    (c)1991 IME
Ltd

                              K A T A L Ó G U S

 ==>      * Választható: A dokumentumok címe
          * Választható: Szerzők, szerkesztők stb.
          * Választható: Tárgykörök, tezaurusz
          * Választható: Kiadói információ
          * Választható: Osztályozás
          * Választható: ISBN stb.
          * Választható: TINLIB rekordcsere

Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```

4. ábra
A dokumentumok címe szerinti keresés menüje

```
TINLIB V.270                        Almenü                    (c)1991 IME
Ltd

     Címek

 ==>      ***      : Könyvcím rekordok keresése és szerkesztése
          ***      : Cikk és konferenciaanyag rekordok keresése és
szerkesztése
          ***      : Folyóiratcím rekordok keresése és szerkesztése
          ***      : Szerkesztés a sorozat szempontjából
          ***      : Szerkesztés a sorozat eleme szempontjából

          **       : Összes cím szerinti index
          **       : Könyvek címe szerinti keresés
          **       : Cikkek címe szerinti keresés
          **       : Folyóiratok címe szerinti keresés
          **       : Könyvsorozatok címe szerinti keresés
          **       : Folyóirat-sorozatok címe szerinti keresés
          **       : A címek kulcsszavai szerinti keresés

Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```


A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. ábra
Egy konkrét címfajta szerinti keresés eredménye (halmaza), a címek felsorolása

```
TINLIB V.270                    Aktuális rekordkészlet                    (c)1991 IME
Ltd
-------------------------------------------------------------------------------

==> A futás csodálatos világa
    The Sea, the Sea
    Winnie the Pooh and Tiger too

-------------------------------------------------------------------------------

                              3 tétel
Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```

nosítóval, akár rossz jelszóval), visszakerülünk a DOS operációs rendszerhez.

Kijelentkezés a rendszerből

A kilépés a rendszerből az <F3> gombbal vagy az <Esc> gombbal történik, s ha a bejelentkező képernyőt látjuk, a <Ctrl>-C gombok együttes használata vagy az <Esc> adja vissza az operációs rendszert.

A bejelentkezési név és a jelszó együttesen megszabják azt, hogy az adatbázisból milyen részeket láthatunk, milyen részekben végezhetünk módosításokat, törléseket. Az alábbiakban az általános könyvtárosi funkciók szerinti belépés eredményét fogom taglalni, de csak a katalogizálási modult fogom részletesen bemutatni.

A bejelentkezési képernyőn is láthattuk, s a főmenü képernyőjén is látjuk a kiválasztást elősegítő nyilat vagy mutatót. Ennek mozgatásával állunk rá a szándékunknak megfelelő funkcióra, s az <ENTER> billentyűvel indítjuk el az adott funkciót, pl. a katalogizálást. Ezt a műveletsorozatot a továbbiakban „kiválasztás"-nak fogom rövidíteni.

A katalogizáló menü újabb választási lehetőségeket kínál fel: milyen megközelítésből kívánjuk keresni a dokumentumokat, címük, szerzőjük, témájuk, kiadójuk, osztályozási jelzetük, ISBN-jük szerint. Itt megint kiválasztjuk a számunkra megfelelőt, eredményül az ún. aktuális rekordhalmazt látjuk. Ha a szerzőket választottuk, akkor a személynevek, testületek és konferencianevek egyesített halmazát fogjuk látni a képernyőn. Ha a címek szerinti keresést választottuk, akkor a címfajták szerinti keresés menüjéhez jutunk.

A cím szerinti keresés egyikének kiválasztásával kapjuk az információkat arról, hogy az adott címmel milyen művek szerepelnek az adatbázisban. Ha nem a keresett címet látjuk éppen a képernyőn, a megfelelő funkciógomb megnyomásával rákereshetünk.

Ezekből a művekből is kiválaszthatjuk azt, amelyiknek részletesebb adataira, pl. kölcsönzöttségi státuszára vagy fizikai helyére vagyunk kíváncsiak.

Ha idáig jutottunk, a nyíllal való közlekedés, annak mozgatása közben megtapasztaltuk a TINLIB egyik igen fontos, rá jellemző szolgáltatását: a kiválasztási lehetőségek fényereje mindig intenzívebb. (Ez monitortól és beállítástól is függ.) Ami nem választható, azon a nyíl és a kurzor átugrik, s ilyenkor annak a mezőnek a fényereje is gyengébb.

A témacsoport jelzése, az osztályozási jelek pl. olyanok, hogy azok mentén (is) tovább léphetünk, ezt jelzi fényerejük is. Ez minden olyan mezőre igaz, ami kereshetővé van téve a rendszerben. Ily módon lehetővé válik, hogy akár csak egy morzsányi információból kiindulva eredményes keresést tudjunk végezni egy-egy szűkebb témában. Ez az információk közötti „navigálás", amit bármikor megtehetünk.

Végezetül szeretném bemutatni egy „ablakos" képernyő megjelenési formáját, ez a *7. ábrasorozat*, ahol egy konkrét szerzőre vonatkozó információkat jelenítettünk meg a szerkesztő ablakban, azonnal módosítható módon.

* * *

Köszönetnyilvánítás: *Ezúton szeretném megköszönni* Varga Sándor*nak a TINLIB-bel kapcsolatos többszöri konzultáció lehetőségét,* Király László*nak pedig azt, hogy a TINLIB integrált könyvtári rendszer demonstrációs célú változatát és leírását rendelkezésemre bocsátotta.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6a. ábra
Egy konkrét címleírás első képernyője

```
TINLIB V.270                    A rekord adatai                    (c)1991 IME
Ltd
-------------------------------------------------------------------------------

     Cím: A futás csodálatos világa
     Szerzőségi közlés: Milténvi Márta, Monspart Sarolta

 ==► Szerző            : Milténvi Márta
     Szerző            : Monspart Sarolta
     Szerkesztő        : Bryant, Philip
     Testületi szerző  : Budapesti Tájékozódási Futó Szövetség
     Konferencia stb.  : Tudományos konferencia a futásról

     A kiadó neve      : Sport
     A kiadás helye    : Budapest
     A kiadás éve      : 1990
     ISBN   : 963 253 658 4

     Terjedelmi adatok: 254 p. + térkép
     Kötési mód        : kötve
     Ár     : 199,- Ft
     Nyelv : magyar
-------------------------------------------------------------------------------


                  Lapozzon a "Pg Up" vagy "Pg Dn" billentyűkkel!
Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```

6b. ábra
Egy konkrét címleírás második képernyője

```
TINLIB V.270                    A rekord adatai                    (c)1991 IME
Ltd
-------------------------------------------------------------------------------

     Nyelv : magyar
     Információhordozó     : könyv

 ==► Raktári jelzet        : 1
     Kölcsönzési besorolás: Kölcsönözhető

     Raktári jelzet        : 2
     Kölcsönzési besorolás: Kölcsönözhető

     Osztályozási jelzet   : 800.1
     Raktári jelzet        : A200
     Fő tárgykörök         : sport
     Tezaurusz-kifejezés   : atlétika
     Tezaurusz-kifejezés   : futás
     Indexelt megjegyzés   : Főleg az amatőr futással foglalkozik.

-------------------------------------------------------------------------------


                  Lapozzon a "Pg Up" vagy "Pg Dn" billentyűkkel!
Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```

6c. ábra
Egy konkrét címleírás harmadik képernyője

```
TINLIB V.270                    A rekord adatai                    (c)1991 IME
Ltd
-------------------------------------------------------------------------------

     Tezaurusz-kifejezés   : atlétika
     Tezaurusz-kifejezés   : futás

     Indexelt megjegyzés   : Főleg az amatőr futással foglalkozik.

     Műcím-kulcsszó        : tájfutás
     Kulcsszó a címből     : Amatőr
     Kulcsszó a címből     : Csodálatos
     Kulcsszó a címből     : Foglalkozik
     Kulcsszó a címből     : Főleg
     Kulcsszó a címből     : Futás
     Kulcsszó a címből     : Futással
     Kulcsszó a címből     : Tájfutás
     Kulcsszó a címből     : Világa

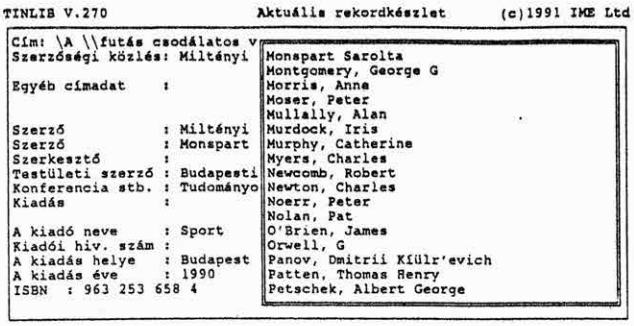
     A katalogizálás dátuma : 92/03/26
     A módosítás dátuma     : 92/06/07
     Forrás          : Noerr, P.

-------------------------------------------------------------------------------

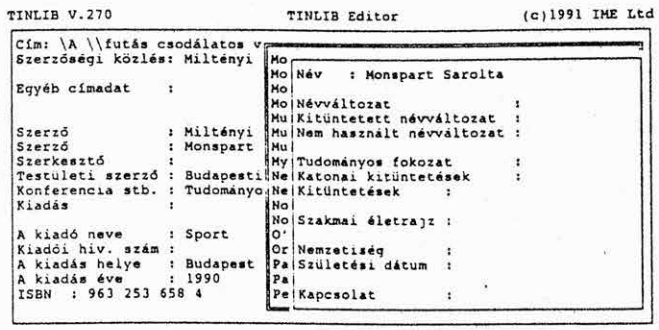

                              A megjelenítés VÉGE
Válasszon, vagy <F2> a FŐMENÜ, <F9> a MAGYARÁZAT.
```


A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

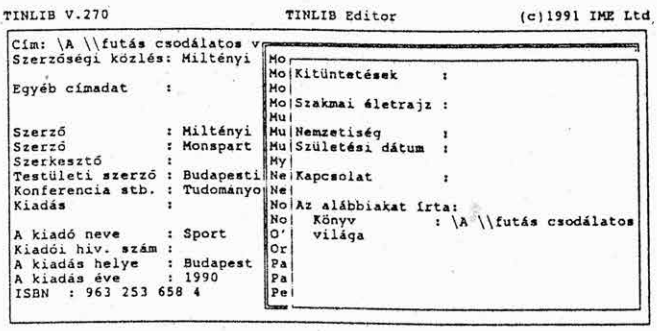
7/a ábra
Az összes szerző nevének megjelenítése ablaktechnikával

7/b ábra
Egy konkrét szerzőre vonatkozó adatok részletes megjelenítése ablaktechnikával

7/c ábra
Egy konkrét szerzőre vonatkozó adatok részletes megjelenítésének folytatása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az IIF-Hírek legújabb számában olvastuk, hogy az IIF Program Iroda a központi gépén működő ISIS adatbázis-kezelő rendszerét a gyorsabb, könnyebben kezelhető BRS/SEARCH szöveges adatbázis-kezelővel váltja fel. Ez indokolja a BRS/SEARCH részletesebb bemutatását. (A szerk.)

A szöveges adatbázis-kezelés és a BRS/Search

Herényi István

Mire való a szöveges adatbázis?

Elnézést kell kérnem mindazoktól az olvasóimtól, akik a fenti kérdésre már ismerik a választ, de számos bemutató tapasztalata szerint Magyarországon a szöveges adatbázisok még nem terjedtek el, és ezért nem felesleges a kérdéssel foglalkoznunk.

Adatbázison általában az adattárolásnak olyan formáját értjük, amiből a betöltött adatokat tetszőleges sorrendben és az igényeinknek megfelelő csoportosításban nyerhetjük vissza. Úgy gondolunk rájuk, mint az agyunk kiterjesztéseire, amelyekben olyan lexikális jellegű információkat tárolhatunk, amelyekkel felesleges lenne az agyunkat terhelni. Az adatok az adatbázisba rendszerezve kerülnek be, és ezért a köztük való eligazodás gyors.

A továbbiakban hagyományos adatbázisnak fogjuk nevezni azokat a közismert (IDMS, dBASE, DataCore, BTRieve, Oracle stb. alapú) adatbázisokat, amelyeket ma már széles körben használnak. A legismertebb ilyen alkalmazások:

- könyvtári katalógus,
- raktári nyilvántartás,
- orvosi betegnyilvántartás,
- légitársaságok helynyilvántartása,
- folyószámla-nyilvántartás, stb.

A hagyományos adatbázisokat azért említjük, mert könnyebb megvilágítani a szöveges adatbázisok használatát, ha van mihez hasonlítani őket.

A hagyományos adatbázisok néhány – a továbbiak szempontjából fontos – jellemzőjét soroljuk fel a következőkben:

A tárolt adatok struktúráltak, szerkezettel rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy egy-egy adat általában több, jól meghatározott rész adatból (mezőből) tevődik össze. Könyvtári katalógusban ilyenek lehetnek a könyv szerzőjének neve, a könyv címe, a példányszám, a méret, a könyv helye a polcokon stb. Raktári nyilvántartás esetén az áru megnevezése, cikkszáma, egységára, a raktárban tárolt mennyisége, méretei stb. Orvosi betegnyilvántartásban a beteg neve, címe, szü-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

letési adatai, foglalkozása, betegségei, testméretei stb. A mezők együttesét rekordnak szokás nevezni.

Az adatok egy része gyorsan változhat, például a raktári nyilvántartásban ilyen a raktárkészlet, és ezért nagyon fontos az adatok gyors módosíthatósága.

A mezők általában rögzített (korlátozott) hosszúságúak. A neveket 20-40 betűben, a számokat 10-12 számjegyben szokták korlátozni.

A mezők közül bizonyosakat kiválasztunk, és az adatbázisban csak ezeknek a kiválasztott mezőknek (kulcsoknak) az alapján lehet az adatokat megtalálni. A kulcsokat már az adatbázisok tervezésekor meg kell határozni. Könyveket például sokkal inkább a címük alapján keresünk elő, semmint a méretük alapján, ezért egy könyvtári katalógusban a cím az kulcs, de a méret általában nem.

A keresés ezekben az adatbázisokban nem cél, hanem csak segédtevékenység. Ezek az adatbázisok általában egy-egy alkalmazás hátterében működnek, és a felhasználó nem is kerül közvetlen kapcsolatba az adatbázissal, sokszor nem is nagyon tud róla. Ő csak elad egy árut, kiad egy könyvet kölcsönzésre, megméri egy beteg vérnyomását, stb. Az ezzel kapcsolatos adminisztrációt (a megfelelő rekordok előkeresését, módosítását, visszaírását) a felhasználói rendszer végzi el. A felhasználó csak kérdésekre válaszol, adatokat ír be, és a kész végeredményt kapja vissza.

A kiinduló adatok rögzítése speciális karbantartó programok segítségével történik, ami még a nagyon jó támogatást nyújtó rendszerek esetén is legalább a beviteli képernyők egyedi megtervezését igényli. Nagyon fontos a precíz rögzítés, mert a hibásan rögzített adatokat a későbbiek során soha sem fogjuk megtalálni.

Sokszor szükség lehet azonban struktúrálatlan, vagy csak kevéssé struktúrált adatok tárolására is azzal az igénnyel, hogy majd hatékonyan el tudjunk igazodni közöttük. Ritkán, vagy egyáltalán nem változó adatokról van szó, mint például:

- hírek, újságcikkek,
- tudományos cikkek,
- irodai levelezés,
- irattárak és iratraktárak,
- karbantartó szolgáltatások hibabejelentései,
- múzeumok, képtárak tárgyleírásai,
- rendőrségi nyomozati anyagok,
- törvénytárak,
- egyéb szöveges információk.

Ezek a dokumentumok igen laza szerkezetűek, ha egyáltalán rendelkeznek jól elkülöníthető részekkel. Cikk esetében ilyen lehet a szerző neve és maga a szöveg, a szöveget esetleg érdemes bekezdésekre osztani. Irodai levelezésben érdemes kiemelni a levél származását, tárgyát, címzettjét és szövegét, de ezeknek a részeknek a hossza, különösen a szövegé csak nagyon nehezen korlátozható ésszerűen.

Azt sem tudjuk előre, hogy minek az alapján akarunk majd egy-egy dokumentumot – ez a szöveges adatbázisok szokásos szóhasználata, ami a hagyományos adatbázisok rekord fogalmának felel meg – előkeresni a későbbiek során. Lehet, hogy csak egy szóra, vagy csak egy szótöredékre emlékezünk belőle, esetleg bizonyos szavak együttes előfordulására stb. A dokumentumokat valamilyen szövegszerkesztő (text editor, vagy word processor) program segítségével hozzuk létre (rögzítjük). Az adatok pontos rögzítésére nem kell olyan nagy hangsúlyt fektetni, mint a hagyományos adatbázisok esetén, a kissé hibás rögzítés még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a keresett dokumentumot a későbbiek során megtaláljuk.

Ilyen dokumentumok tárolására készülnek a szöveges adatbázis-kezelő rendszerek. A szöveges adatbázisban bármelyik szóra, vagy szótöredékre kereshetünk, pontosabban szólva az adatbázis tervezésekor éppen azokat a szavakat (névelők, kötőszavak, stb.) kell meghatároznunk, amelyeket ki akarunk zárni a keresésből, hogy az adatbázist ne terheljük túl olyan felesleges adatokkal, amelyekre sohasem fogunk keresni. A keresés eredménye általában nem egyetlen dokumentum, hanem egy találati halmaz, amely azokból a dokumentumokból áll, amelyek az igényeinket kielégítik, és egy statisztika, ami azt mondja meg, hogy ez a halmaz hány elemű. Ha ez a szám túl nagy, akkor általában nem akarjuk megnézni az összes ilyen dokumentumot, hanem folytatva a keresést leszűkítjük a találati halmazt egy ésszerű és már végignézhető méretűre. A megtalált dokumentumokat aztán további feldolgozásnak vethetjük alá, elolvashatjuk, kinyomtathatjuk, részleteket ragadhatunk ki belőlük stb., de a fő cél a keresés, a konkrét információ megtalálása. A felhasználó tisztában van azzal, hogy egy adatbázissal áll szemben, és magára az információra van szüksége.

Külön is kiemeljük az alkalmazások fenti felsorolásából az iratraktárakat. Régi gyakorlat, hogy a hivatalos levelezéseket, iratokat egy bizonyos meghatározott ideig (pl. 5 év) nem szabad megsemmisíteni, hanem tárolni kell. Ezeket az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

iratokat a gyakorlatban szinte soha senki nem kereste többet elő, mert még ha szükség lett volna is rájuk, az előkeresés annyi időt vett volna igénybe, hogy inkább újra írták, újra fogalmazták őket. Ma, amikor a szöveges információk nagy része elektronikusan kerül rögzítésre, kézenfekvő ezeket elektronikus irattárakban „raktározni". Különösen alkalmasak erre a szöveges adatbázisok, hiszen az így tárolt információ nem holt anyag, hanem könnyen lehet tájékozódni benne. A tárolás automatizálható, a szövegeket nem kell semmiféle „utókezelés"-nek alávetni ahhoz, hogy az adatbázisba betöltsük. Az adatbázisba való bekerülésük időpontját is automatikusan feljegyezhetjük, megkönnyítve ezzel a selejtezést.

Mire nem való a szöveges adatbázis?

Ezt a kérdést nem kívánjuk túlságosan részletezni, csak a két leggyakoribb félreértést szeretnénk eloszlatni.

- A szöveges adatbázisok nem alkalmasak gyorsan és gyakran változó adatok tárolására.
- A szöveges adatbázisokban tárolt numerikus adatokkal nehézkes dolog számításokat végezni.

A szöveges adatbázis-kezelésben használt terminológia

A korábbiakban már találkoztunk a szöveges adatbáziskezelés egyik legfontosabb fogalmával, a dokumentummal. Ez, mint már említettük, a hagyományos adatbázisok rekord fogalmának feleltethető meg. A dokumentumnak nem kell struktúrával, szerkezettel rendelkeznie, de ha mégis rendelkezik ilyennel, akkor ezt megőrizve az adatbázisban, megkönnyíthetjük az adatok közötti tájékozódást. Minél többet tudunk egy dokumentumról, annál hamarabb találjuk meg az adatbázisban.

Egy dokumentum különböző paragrafusokból állhat. A paragrafus a hagyományos adatbázisok mező fogalmára emlékeztet leginkább, de a paragrafusok is további részekből – mondatokból – állhatnak. A mondatok építőkövei pedig a szavak.

A szerkezet szerepe a keresésben azért fontos, mert segítségével a keresési lehetőségek nagy gazdagságát biztosíthatjuk, és csökkenthetjük egy-egy konkrét dokumentum előkeresésének az idejét.

Az előzőkben már említettük a keresés fogalmát. Úgy gondoljuk, hogy maga a fogalom nem szorul további magyarázatra, de azt, hogy ezt miként hajtjuk végre szöveges adatbázisok esetén, talán nem árt részletezni. A kereséseket az adatbázis-kezelő speciális nyelvén kell megfogalmazni, de a beszélt nyelvre ezeket átültetve ilyen és ehhez hasonló utasításokat adunk a rendszernek:

> „Keresd elő azokat a dokumentumokat, amelyek ezeket és ezeket a szavakat ilyen és ilyen környezetben tartalmazzák!"

A keresés eredménye egy úgynevezett találati halmaz és egy találati statisztika. A statisztika számszerű információ arról, hogy a keresésben megfogalmazott feltételeknek hány dokumentum felel meg az adatbázisban, illetve mennyi a konkrét találatok száma. Találatnak nevezzük a keresett szavak tényleges előfordulását. A találati halmaz pedig a megtalált dokumentumokból áll.

Azt mondjuk, hogy egy keresés egy másik keresésnek szűkítése, hogyha csak annak a találati halmazára korlátozódik. Tehát nem a teljes adatbázisban keresünk tovább, hanem csak egy előző keresés találati halmazában.

Egy konkrét szöveges adatbázis-kezelő rendszer, a BRS/SEARCH

A következőkben egy korszerű, és Magyarországon újnak számító szöveges adatbázis-kezelő rendszerrel, a szöveges adatbázis-kezelők világában BRS/Search néven elterjedt szoftverrel ismerkedünk meg röviden.

A rendszer a BRS Software Products angol-amerikai érdekeltségű cég terméke, magyarországi terjesztője pedig az MTA SZTAKI ASZI. A forgalmazással 1991 nyara óta foglalkozunk. A terjesztés mellett a felhasználói igényeknek megfelelően kisebb-nagyobb fejlesztéseket is végzünk. Ezek elsősorban a rendszer magyarítását, szövegszerkesztő programok illesztését, adatbázisok kialakítását, más – korábban már feltöltött

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– adatbázisok adatainak konvertálását és betöltését, speciális igények kielégítését, új megoldások keresését célozzák.

A szoftvert C nyelven írták, ezért gyakorlatilag bármilyen számítógépen és bármilyen operációs rendszer alatt elérhető.

Nézzük meg, hogy a BRS/Search milyen sajátosságokkal rendelkezik! Ezt fogjuk most röviden áttekinteni.

Dokumentumok létrehozása, betöltése, tárolása

A dokumentumokat a BRS/Search számára gyakorlatilag tetszőleges szövegszerkesztő programmal hozhatjuk létre. Számos szövegszerkesztő illesztése már megtörtént, de egy új illesztése is csak ritkán jelent a rutin feladatokon túlmenő problémákat. Említettük, hogy a dokumentumoknak nem kell struktúrával rendelkezniük, de ha rendelkeznek ilyennel, az előnyt jelent a keresések szempontjából. Ha a dokumentumaink szerkezetéből származó előnyöket ki szeretnénk használni, akkor a szerkezetet a BRS/Search számára felismerhetővé kell tennünk. Ezt úgy tehetjük meg, hogy a paragrafusok elejére úgynevezett input címkéket – az adatbázis definiálásakor meghatározott speciális és máshol elő nem forduló karaktersorozatokat – helyezünk el.

A BRS/Search képes arra, hogy tárolja az egyes szövegszerkesztők speciális formázó, tipografikus információit is olyan módon, hogy azok a keresést nem befolyásolják. Csak akkor válnak láthatóvá, ha azt a felhasználó kifejezetten kéri, de az adatbázisból a dokumentummal együtt ezek is tökéletesen visszanyerhetők.

A dokumentumok betöltése alapvetően off-line módon, egy speciális program segítségével történik. Ez viszonylag időigényes művelet, hiszen minden egyes szót fel kell venni a szótárba. Ilyenkor épül fel az adatbázis, és ekkor alakul ki az a bonyolult fájl-struktúra, ami aztán lehetővé teszi azt a lenyűgözően gyors keresést, ami a BRS/Search sajátja.

Tárolásra kerül maga a szöveg az eredeti formájában, és készül hozzá egy szótár, amelybe nemcsak a szavak kerülnek be, hanem az összes előfordulásuk helye is (mely dokumentumok mely paragrafusaiban, azon belül mely mondatok hányadik szava). A szöveg tárolása tömörítve történik, amivel jelentős hely takarítható meg, másrészt viszont az így tárolt szöveg illetéktelenek számára gyakorlatilag olvashatatlan a szokásos szervíz programok (DITTO, PCTOOLS, PCSHELL stb.) segítségével.

A dokumentumok méretét tulajdonképpen csak az adatbázis számára rendelkezésre álló lemezterület korlátozza.

Keresések, keresési stratégiák

Röviden áttekintjük azt, hogy milyen lehetőségeket nyújt a BRS/Search a tárolt dokumentumok előkeresésére. Megjegyezzük, hogy ezek a lehetőségek eléggé szokásosak hasonló célú szoftverek esetén, a BRS/Search rendszert elsősorban a keresések végrehajtásának gyorsasága tünteti ki ezek közül.

A keresések alapja az egyes szavak keresése. Egy-egy konkrét szót megadva, megkapjuk az azok előfordulásához tartozó információkat (találati statisztikákat és a találati halmazt). Nemcsak teljes szót kereshetünk, hanem kereshetünk szótőt (jobbról csonkolt szót), és amennyiben az adatbázishoz felépítjük az úgynevezett fordított indexet, akkor szóvégződést (balról csonkolt szót) is, sőt a csonkolás állhat a szó közepén is. Dzsóker karakterek használata segíti a bonyolultabb keresések megfogalmazását.

Kereshetjük több szó együttes előfordulását vagy a felsorolt szavak bármelyikének az előfordulását. Együttes előfordulás esetén azt is előírhatjuk, hogy a szavak legfeljebb milyen távolságra lehetnek egymástól, vagy hogy ugyanabban a paragrafusban vagy ugyanabban a mondatban kell szerepelniük, sorrendjük kötött vagy közömbös. A szokásos logikai kifejezésekhez hasonlóan bonyolult (zárójeles) kereséseket is használhatunk.

Mód van numerikus keresésekre is. Ha a dokumentumok numerikus adatokat is tartalmaznak, és ezt az adatbázis definiálásakor megmondjuk, akkor kereshetünk megadott konkrét numerikus értékekre, illetve egy megadott értéknél kisebb, nagyobb stb. értékekre is egy tetszőleges szövegrészen belül.

A kereséseket korlátozhatjuk bizonyos paragrafusokra, ha a keresett szavaknak csak bizonyos paragrafusokban való előfordulásaira vagyunk kíváncsiak. Itt látszik az előnye annak, ha

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a dokumentumoknak struktúrája van (paragrafusokra tagolható).

Az egymás utáni kereséseket a rendszer automatikusan sorszámmal látja el. A sorszámok segítségével lehetőség nyílik korábbi keresésekre való visszahivatkozásra, korábbi keresések megismétlésére, kibővítésére, leszűkítésére anélkül, hogy azokat újra teljes részletességgel meg kellene adni. Ha előre tudjuk, hogy egy idő után a kereséseink egymás szűkítései, akkor ezt megmondhatjuk a rendszernek és ezzel a visszahivatkozást is megtakaríthatjuk.

Belenézhetünk a szótárba is. Megadva egy szót, kiírathatjuk a szótárnak azt a részét, amelyik a megadott szó után következik. Kiírathatjuk egy szó környezetét (néhány megelőző, illetve következő szó), vagy egy megadott szótővel kezdődő, illetve végződő összes szót.

A gyakran használt kereséseket és keresássorozatokat megőrizhetjük lemezre mentve, és később tetszés szerint aktivizálhatjuk anélkül, hogy újra pontosan megadnánk őket.

A dokumentumok megtekintése, kiíratása

Amikor a találati halmazunkat már ésszerűen kicsi méretűre sikerült lecsökkentenünk, akkor általában megtekintjük a kiválasztott dokumentumokat. Vagy azért, mert valóban a tartalmuk érdekel bennünket, vagy azért, mert már nincs más mód a keresett dokumentumok kiválasztására. Szükség lehet a megtalált dokumentumok kinyomtatására is.

Nem biztos azonban, hogy valóban a teljes találati halmazra vagy a teljes dokumentumra van szükségünk. Akkor viszont a felesleges információ miért foglaljon helyet a képernyőn, vagy miért fogyasszuk vele a papírt, ha a dokumentumot kinyomtatjuk? Ez a kényelmetlenség elkerülhető mindkét esetben.

A képernyőn való megjelenítésnek nagy gazdagságát kínálja a BRS/Search. Lehetőségünk van a találati halmazból válogatni (sorszám alapján, első néhány, utolsó néhány stb.), rendezhetjük a dokumentumokat megjelenítés előtt bizonyos paragrafusaik alapján, de lehehetőségünk van egy dokumentumon belül is csak a tényleges találatokat (a keresett szavakat és az előfordulások szűkebb szövegkörnyezetét) megtekinteni. A találatok a képernyőn kiemelten (más színnel, vagy fényesebben) is megjeleníthetőek. Korlátozhatjuk a kiírást paragrafusokra is.

A dokumentumok megjelenítésének legtágabb lehetőségeit mind képernyő, mind pedig nyomtató esetén az úgynevezett formátum leíró nyelv biztosítja. Ennek segítségével előre definiálhatunk formátumokat, és a kiírás pillanatában választhatunk belőlük a konkrét igényünknek megfelelően. A kiírásra kerülő dokumentumot átrendezhetjük, kivághatunk belőle részleteket, kiegészíthetjük stb.

A nyomtatásra szánt dokumentumokat lemezre is írhatjuk.

Felhasználói felületek

A BRS/Search bizonyos felhasználói felületeket (interface) készen szállít minden rendszerhez, de lehetőséget ad a felhasználóknak is további ilyen felületek írására, a minél több komfortot biztosító alkalmazások készítéséhez. Ezek segítségével speciális feladatok esetén eltakarhatjuk a felhasználó elől magát az adatbázis-kezelő rendszert, és ő a saját fogalmaival, saját eszközeivel dolgozva élvezheti a szöveges adatbázis előnyeit.

A készen szállított felhasználói felületek közül elsőként említjük az úgynevezett natív módú felületet. Ez a legáltalánosabb és éppen ezért a legkevésbé kényelmes, viszont ennek segítségével a rendszer minden szolgáltatása elérhető. A tapasztalatok azt mutatják, hogy minden kényelmetlensége ellenére a felhasználók könnyen és szívesen tanulják meg. A nyelve tulajdonképpen a logikai operátorok nyelve, ami ma már széles körben ismert, és az emberek nem idegenkednek tőle.

Új felhasználói felületek írására két eszközt ad a BRS/Search. Az egyik könnyebben tanulható (dBase szerű, de annál egyszerűbb) programozási nyelv az MNS. Ezen menüket írhatunk a képernyőt soros módon használva a BRS/Search „meghajtására". A másik eszköz egy C nyelvű rutingyűjtemény, amelynek a segítségével a C nyelvet ismerők szinte tetszőleges felhasználói felületeket gyárthatnak.

Mintegy példaként az eszközök bemutatására, készen szállítanak egy MNS-ben írott (Search Mate) és egy ablakos technikát alkalmazó C nyelven írott felhasználói felületet (BrsViews). Jellemzőjük, hogy általános felhasználásra készül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tek, kényelmesebbek a natív módú felületnél, de nem érhető el rajtuk keresztül minden szolgáltatás. Használatukat „help" is támogatja.

BRS/Search magyar nyelven

A BRS/Search nagy mértékben támogatja a termék nemzeti változatainak létrehozását. Most ezeket soroljuk fel röviden.

A rendszer üzeneteit külön fájlok tartalmazzák, így ezek össze vannak gyűjtve egy helyen, viszonylag könnyű a lefordításuk.

Definiálni lehet a szövegekben használt karakterkészletet. Nemcsak magukat a karaktereket, hanem azok sorrendjét és a kisbetű-nagybetű párokat is megadhatjuk, így a rendezés a nemzeti abc-k sorrendjében történik.

Maguk a natív módú felhasználói felület parancsai is nemzeti nyelvűre cserélhetők, bár ez nem szokásos.

Egyéb szolgáltatások

Itt kívánjuk felsorolni azokat a kiegészítő szolgáltatásokat, amelyekkel a BRS/Search tovább szélesíti a szöveges adatbáziskezelő nyújtotta lehetőségeket, vagy növeli a kényelmet.

A natív módú felhasználói felület parancsainak felhasználásával paraméterezhető eljárásokat írhatunk, amelyeket lemez fájlokban tárolva bármikor végrehajthatunk. A gyakran megismételendő parancssorozatokat ilyen módon nem kell mindig újra beírni.

Bizonyos funkciókat a klaviatúra egyes billentyűire programozhatunk, meggyorsítva ezzel végrehajtásukat.

Külön említést érdemel a tezaurusz. Ebben fogalmak kapcsolatait tárolhatjuk (szűkebb, tágabb, rokon fogalom, szinonima, rövidítés stb.), és egy-egy fogalommal együtt azok kiválasztott kapcsolatait is kereshetjük. Tetszőlegesen sok tezauruszunk lehet. Azt, hogy éppen melyiket kívánjuk használni, elegendő a keresést megelőzően kijelölni.

Adatbázisok konkatenálásával több adatbázis együttesét egyetlen adatbázisként kezelhetjük. A konkatenáláshoz nem szükséges az, hogy a részek felépítése megegyező legyen.

A BRS/Search és az ISIS

Nem kívánjuk összehasonlítani a BRS/Search rendszert más, hasonló célú szoftverekkel, pusztán az ISIS-szel teszünk kivételt, mert számos igény jelentkezett már eddig is adatbázisok átkonvertálására ISIS-ből. Mindenekelőtt hangsúlyozni szeretnénk, hogy a CDS/ISIS-ről van szó.

Az ISIS fejlesztése gyakorlatilag megszűnt, ezzel szemben a BRS/Search ma is fejlesztés alatt áll, és nagyjából évente új változat kerül a piacra. Ezek az új változatok nemcsak a korábban kideríttett esetleges hibák javításait tartalmazzák, hanem az összegyűjtött felhasználói igények minél teljesebb kielégítését is.

Az ISIS-ben a dokumentumok mérete erősen korlátozott (8000 karakter), míg a BRS/Searchben gyakorlatilag nincsenek korlátok, akár egy teljes kötet regény is lehet egyetlen dokumentum. (Pl. Márai S.: Egy polgár vallomásai).

Míg a BRS/Search gyakorlatilag teljesen magyarítható (tetszőleges nyelven hozhatunk létre adatbázisokat, definiálhatjuk a karakterek rendezési sorrendjét, a felhasználói felületek üzeneteit lefordíthatjuk), addig ISIS alatt hozzáférhető ugyan egy magyar nyelvű felhasználói felület, de a karakterek rendezési sorrendje nem írható elő.

A tezaurusz funkciók és a tárolt kereső eljárások végrehajtása ISIS alatt csak teljes képernyős (full-screen) terminálról kezdeményezhető, míg a BRS/Search ugyanezt sormódú és teljes képernyős terminálok esetén egyaránt támogatja.

A BRS/Search-nek fejlettebb a fomátum leíró nyelve, amellyel rugalmasabban alakítható a dokumentumok megjelentetése. Rövidebbek az egy-egy dokumentum előkereséséhez szükséges keresési idők. Fejlettebbek a numerikus funkciók. Felhasználónként eltérő terminál és nyomtató típus definiálható a karakterek változatlan megjelentetésével. Az ISIS-nek nincsen programozható felhasználói felülete, míg a BRS/Search-nek kettő is van. A BRS/Search felhasználói csoportonként eltérő privilégiumok (hozzáférési jogok) megadását teszi lehetővé, és módot ad a dokumentum szintű titkosításra.

Mindezek az előnyök indokolttá teszik az adatbázisok átállítását ISIS-ből BRS/Search-re.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az alábbi tanulmány egy nagyobb, még be sem fejezett munka első részének, a megyei könyvtári hálózat 1825-1952 közötti szakaszának a *Könyvtári Figyelő* számára erősen rövidített változata.

A megyei könyvtári hálózat problématörténete

Tóth Gyula

A közigazgatási átszervezés és a könyvtári rendszerváltás napirendre tűzte a megyei könyvtárak és hálózatuk újbóli átgondolását. Negyven éve a 2042-13/1952-es minisztertanácsi határozat hozta létre a megyei könyvtárakat és hálózatukat. A gondolat azonban sokkal korábbi, és az előzmények is igen tanulságosak.

Az eszme- és problématörténeti gyökerek

Ha a legkorábbi mozzanatokat keressük, egészen az 1820-as évek közepéig kell visszanyúlnunk, amikor egyszerre két kezdeményezés is történt.[1] A *Hasznos Mulatságok* 1826-os évfolyamában ismeretlen szerző, külföldi példákra hivatkozva azt kezdeményezte, hogy

„az eddig szervezett nagyobb könyvtárgyűjtemények a köz haszonra megnyittassanak, vagy a Nemes Vármegyék, Szabad Királyi Városok által nyilvánvaló Bibliothékák álléttassanak."[2]

Ez inkább tudományos, mint a nagyközönség érdeklődését szolgálni alkalmas gyűjtemények megnyitását célozta, ámde, - ahogy *Fülöp Géza* megjegyezte - *„... a legtöbb megye és város nemesi vezetősége nem ismerte még fel a könyvtárak jelentőségét..."*

Megoldásában részben eltérő kezdeményezés volt *Festetics László*é, a Georgicont alapító György fiáé. Az országosnak szánt, végül négy megyére vonatkozóan konkrétan is ismert kísérlet egyfelől *„a közösség feladatának tekinti... a megyei és városi könyvtárak létesítését és fenntartását,"*[3] másfelől 1825 végén Somogy és Sopron vármegyéknek, majd 1826 elején Vas és Zala megyéknek jelentős összegű támogatást ajánlott fel könyvtár alapítására. *Festetics* kezdeményezése szerint részben a világi és egyházi gazdagok adományaiból, felajánlásaiból jöttek volna létre „a Magyar törvényt, történeteket, vagy nyelvet támogató" könyveket beszerző, vélhetően a nemzeti könyvtárat és az éppen megalakuló tudományos akadémia példáját követő könyvtárak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

melyek a vármegyék támogatásával a megyeszékhelyeken és a szabad királyi városokban működtek volna. Kicsit „nemzeti könyvtár-izű", inkább tudományos könyvtárak ezek, melyek azonban az egész megyének szolgáltak volna.

Festetics indítványa is korainak bizonyult, mert pl. Vas megyében a vármegyei közgyűlés többször tárgyalta ugyan a témát, és a vasi rendek jónak és megvalósíthatónak találták a megyei könyvtár alapításának gondolatát, de a könyvtáralapítás ügye végül 1842-ben elhalasztódott »egy boldogabb időre«.[4] Hasonlóan ígéretes volt Sopron válasza is. A vármegyeháza, (melynek helyet kellett volna adnia) 1834-ben felépült, de a könyvtár gondolatával 1840-ben kezdtek csak foglalkozni, s az összegyűlt könyvanyagot, „átmenetileg" a levéltárban helyezték el. Zala megyében nem kisebb személyek mozdultak meg, mint *Kisfaludy Sándor* (a „könyvtári bizottmány" elnöke), *Deák Ferenc*, *Csány* László. *Skublics* Károly köznemes pedig 1954 kötetes könyvtárát is a megyének ajándékozta.

A legtöbbet Kaposváron tették: 1828-ban a megyeházán olvasószoba nyílt (tudható, hogy az 1830-as években *Berzsenyi Dániel* is gyakran látogatta), s működött 1866-ig. Még létezett a kaposvári könyvtár, amikor újra felmerült a megyei könyvtár gondolata.

1864-ben *Schwarcz Gyula* Angliába küldött, publikált levelében[5] arra adott magyarázatot, miért voltak sikertelenek az eddigi kezdeményezések, és miért kellett évtizedeket várni a gondolat újbóli felmerülésére is.

„... kik Önöknél a városi könyvtárakat alapítják, először nem oly szegények, mint azok, kikben nálunk legalább az akarat megvolna ilyesmire adakozni, ... másodszor meg nincsenek annyi oldalról igénybe véve hazafias zsebeik... miért nem állítanak hát föl, kérdezi ön, magántársulatok kellő könyvtárakat? A felelet röviden ez: nincs pénz; ... a megyei népesség legnagyobb részének merev részvétlensége annyira nyilvánvaló, hogy előre látná mindenki a bukást, másrészről, a kereskedő, iparos- és földmíves osztály embereit hiába is vasárnapi-iskoláznók: ők ugyan nem emelnek nálunk könyvtárat még egy ideig. ... minálunk nem annyira azért égető szükség könyvtárak felállítása, hogy azok a már tanuló nemzedékeknek segédforrásokat nyissanak, mint inkább azért,hogy azok a még szendergő rétegekben kíváncsiságot, tudományos részvétet gerjesszenek..."

A széles látókörű kulturpolitikus levele - úgy tűnik - magyarázatot adott nemcsak a könyvtáralapítási közömbösségre, de arra is, hogy a későbbiekben miért merült föl mindig felülről a megyei könyvtáralapítás eszméje, miért várták mindig a központi gondoskodást.

A 19. században tehát meglehetősen korán felvetődött a megyei (városi) könyvtárak eszméje, méghozzá a megyeszékhely, ill. a városok közigazatási határait, a helyben lakó polgárok ellátását túllépő, mondhatni - ekkor még közvetlenül - megyei ellátó funkció szándékával. Eleinte a nemzeti tudomány és kultúra művelése és színvonalának emelése volt a cél, ám *Schwarcz Gyulánál* már a polgárok és gyermekeik műveltségének, azaz a közművelteség növelésének szándéka is közrejátszott.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének korszaka

Az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság 1894. április 27-i ülésén újabb vonásokkal gazdagította a megyei könyvtári gondolatot. Javasolta, hogy

„minden vármegye területén megjelenő nyomtatvány egy köteles példánya a Magyar Nemzeti Múzeumon kívül küldessék be a vármegye székhelyére, s ott az esetleg már létező hatósági, egyesületi vagy iskolai könyvtár gyarapítására fordíttassék, vagy egy később létesítendő közkönyvtár alapja gyanánt a levéltárban helyeztessék el."

A megyei könyvtári gondolat összekapcsolódott a múzeumokéval.

„Túróc vármegye 20 000 Ft-ot szavazott meg egy megyei múzeum és könyvtár alapítására... Sopron, Fejér és Esztergom vármegyékben a már létező történelmi társulatok fáradoznak ez irányban, s példájukra a többi vármegyében is megindult az akció, hogy tudományos és kulturális társulatok létesítésével biztosítsák az országos mozgalom sikerét. Az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság mindent elkövet, hogy e mozgalom egyetemessé váljék..."[6]

Új lendületet adott a folyamatnak a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének életre hívása 1897-ben, mely fő feladatául a már meglévő könyvtárak segítését, másrészt népkönyvtárak létesítését kapta. Az első évtizedben - *Fraknói Vilmos* országos főfelügyelő értékelése szerint -

„...nem lehetett az a szándékunk, hogy ...vidéken önálló állami könyvtárak fölállítását sürgessük, mikor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

még a fővárosban sincs a modern kellékeknek megfelelően rendezett ily könyvtárunk. Azzal kellett megelégednünk tehát, hogy a jelentékenyebb városokban fönnálló különböző eredetű és jellegű könyvtárak rendezését, gyarapítását és azokban olvasótermeknek a nagy közönség számára való megnyitását lehetővé tegyük."[7]

Mindemellett a Főfelügyelőség mind több népkönyvtár létesítésében vett részt, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium mind nagyobb összeget bocsátott rendelkezésre.[8]

Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai c. munkájában már felfigyelt a központosítás angolszász gyakorlatára éppúgy, mint ezeknek az országoknak a városi és a népkönyvtáraknak a lakóközösség általi létrehozását megengedő és a központi szervezéstől és finanszírozástól való függetlenedésre építő könyvtári törvénykezésére. Ugyanakkor azt is megállapította, hogy más országokban szintén messze állnak ettől a megoldástól, pl. a berlini népkönyvtárak sem követték a központosítás elvét.[9]

A városi és népkönyvtárak feladatkörének árnyalt számbavételére szintén *Ferenczi Zoltán* vállalkozott. Alkalmat erre a szabad tanítás 1907 októberében Pécsett tartott kongresszusa,[10] valamint a hatására megkezdődött elméleti pezsgés kínált,[11] míg lehetőséget a könyvtárügy aktuális kérdéseivel (is) foglalkozó új szaklap, a Múzeumi és Könyvtári Értesítő megindítása teremtett.[12]

Ferenczi Zoltán megkülönböztetett *népkönyvtárakat* és *nyilvános közkönyvtárakat*. Az előbbiek két csoportot alkottak: az egészen kis településeken (pusztákon, tanyákon, kisebb falvakban) vándor (mozgó) könyvtárak, míg a községekben és a városok kisebb területein állandó, helyben lévő népkönyvtárak, de - mint írta - *„arra kell törekedni, hogy lassanként minden vándorkönyvtár... állandó könyvtárrá váljék."*

Szerinte a népkönyvtárak állami létesítésűek és fenntartásúak legyenek, míg a 10 000-nél nagyobb lélekszámú városokban az angolszász típusú nyilvános könyvtárakat a helyi hatóság (közösség) tartsa fenn a helyi adókból. Pécsett kifejtett nézetei szerint

„... a népkönyvtári intézmény az iskola mellett a legfontosabb nemzet- és népművelő intézmény, ennél fogva szükséges, hogy még a legkisebb hely vagy telep se legyen megfelelő népkönyvtár nélkül... a szükségnek megfelelő olvasóteremmel kapcsoltassék össze, hogy ezáltal, kivált falvakon, a könyvtár egyszersmind a szabad tanítás színtere és középpontja legyen..."

Melvil Dewey-re hivatkozva, azért tekintette az állam feladatának a kis települések könyvtárainak a fenntartását, mert

„amint az állam kötelessége az iskolákról való gondoskodás, akként kötelessége könyvtárakkal arról gondoskodni, hogy az iskolából kikerültekre nézve a továbbképzés útja el ne vágassék." Mégpedig *„az állam a feladatát kétféleképpen teljesítheti: vagy maga ellát és tart fönn könyvtárakat, vagy kötelezi rá a törvényhatóságokat pótadó által és ő maga is ebben az esetben anyagilag és erkölcsileg támogatja őket."*

A népkönyvtáraktól élesen megkülönböztette a *városi könyvtárakat*:

„ezek alapítása elsősorban már nem állami feladat. Ilyeneket főleg a megyei és városi törvényhatósági adóból alapíthatnak, s legföllebb az állam kisebb-nagyobb segélyét vehetik igénybe".

A városokban többféle értelemben is a központosítást szorgalmazta. Egyfelől

„fölhívandók a 2500 lakójú és ennél népesebb városok, hogy a városaikban lévő, különböző célú könyvtárak egyesítésével egy középponti könyvtárt alapítsanak",

vagyis az elaprózottság, a különböző rétegkönyvtár ellenpontjaként. Másfelől a nagyobb városokban a központ és a fiókok a jobb ellátást célozták.

„E középponti városi könyvtár feladata az, hogy fiókkönyvtárakkal és könyvkiadó helyekkel, esetleg fiókolvasótermekkel hálózza be szükség szerint a város külső területeit, azon szintén amerikai terv szerint, hogy centralizálni kell az erőket és decentralizálni a könyveket; azaz a könyvtár fő alapelve: a könyvtárakat a néphez juttatni, mégpedig a legjobb könyveket lehetőleg sok olvasó keze ügyébe adni, a legolcsóbb módon."

Sőt a központi könyvtár *„egyszersmind központja legyen... esetleg a közelebbi vidéki összes népkönyvtári működésnek."* Végül megjelent a központosítás egy harmadik értelmezése: a népkönyvtárak és a vándorkönyvtárak, tehát a kis települések ellátásának szempontjából is. Ezek a mozgókönyvtárak

„kétféle módon kezelhetők, ú.m. vagy egy középpontból, vagy több kisebb középpontból. Az első esetben a középpont a főváros... A népkönyvtárak kezelésének második módszere, a vidéken ún. kisebb középpontok alkotása bizonyos kerületi vagy járási beosztással... Valami olyan ez, mint a városi középponti könyvtár mellett ugyanennek fiókkönyvtárai... Ez a második eljárás megoldható azzal a módszerrel is, hogy így ilyen 8-10, vagy több községből álló kerület-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben nincs amolyan említett törzskönyvtár, hanem csak egy középpont, mely kezel ugyanannyi váltakozó sorozatú kis könyvtárt, ahány a községek száma..."

Az 1901. évi 89.938. sz. VKM. rendeletben, a népkönyvtárak szervezésének alapelveit tartalmazó dokumentumban[13] még egyértelműen a vándorkönyvtáraknak a központi ellátásáról volt szó, néhány év eleteltével azonban felismerték nehézkességét. A második változat pedig voltaképpen valamiféle járási és/vagy körzeti könyvtári ellátási szisztémát sejtet, adott esetben csak ellátóközpontból. Az ötlet nem vált valóra, az erősen centralizált szervezet tovább élt.

Ferenczi Zoltán munkája nyomán született meg az a dokumentum, melyet *„a közkönyvtárak ügyének fokozottabb fejlesztése érdekében"* 1909 januárjában juttatott el *Wlassics Gyula*, az országos tanács elnöke gróf *Apponyi Albert* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.[14] Ekkor még azt írták, hogy

„a felsorolt föltételeknek megfelelő új könyvtárnak a fővárosban állami költségen felállítását ezúttal nem merjük javasolni",

erre csak 1910-ben került sor.[15] 1909-ben a vidéki könyvtárakon volt a hangsúly, melyeket az emlékirat három csoportba osztott, s ezzel mintegy hierarchiát, rendszert vázolt föl.

„A) Oly helyeken, hol főiskolai képzettséggel bíró olvasóközönség tetemes számban látogathatja a könyvtárat, ezt oly állapotba kell hozni, hogy a tudományos munkásságot is lehetővé tegye, e végből nemcsak olvasmányokkal, hanem forrásmunkákkal, a hazai és külföldi irodalmak termékeivel, két olvasóteremmel, egy magasabb képzettségű könyvtárnokkal és egy irodatiszttel kell ellátni s egész nap és este nyitva tartani. Ilyen könyvtárra igényt emelhetnek: Arad, Debreczen, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely, Temesvár.

B) Az önművelés eszközeit vannak hivatva nyújtani a vármegyék székhelyein, a törvényhatósági joggal felruházott városokban és a művelt körökhöz tartozó nagyobb számú közönséggel bíró más helyeken a közkönyvtárak, melyeket elég a hazai irodalom termékeivel és néhány külföldi irodalmi és művészeti folyóirattal gyarapítani s a délutáni és esti órákban megnyitható egy olvasóteremmel ellátni, minélfogva a könyvtárnoki tisztét mellékfoglalkozásképpen is betöltheti arra alkalmas egyén.

C) A harmadik csoportba sorozandók a gyári munkások részére a nagyobb gyártelepeken, a földmívesek és iparosok számára lehetőleg minden községben felállítandó könyvtárak, az ismereteket népszerűsítő és nemesen szórakoztató munkákkal. Ezeket a könyvtárakat szokták népkönyvtáraknak nevezni..." A dokumentum célja az volt, hogy „a társadalom arra hivatott tényezői lehetőleg bevonassanak a népkönyvtári ügy érdekkörébe." Egyfelől azt kezdeményezte a Tanács, hogy a „társadalmi akció megindítására legalkalmasabb volna, hogy a megyei és városi vezető körök a legilletékesebb helyről, Nagyméltóságod részéről buzdító felhívásban részesülnének", másrészt a Tanács *„azzal a kérelemmel fordul még Nagyméltóságodhoz, hogy mikor a nagyobb községekben oly iskolaépületeket emel, amelyek a teljes hat osztályt vannak hivatva befogadni, új olvasóterem építését és berendezését méltóztassék elrendelni, a melyben a könyvtár és ifjúsági könyvtár közhasználatnak adatnék át..."*

A félreértések elkerülése végett: a magyar könyvtárügy ekkor már túl volt a 19. század hetvenes éveiben kialakított közös iskolai könyvtári és népkönyvtár koncepcióján, sőt a 20. század első éveiben már megfigyelhető az iskolai könyvtárak önállósodása és a két könyvtártípus rövidesen külön vált. Ferenczi több írásában világos megkülönböztetésre törekedett, de a hiányok is mind az iskolai, mind a népkönyvtári vonatkozásban oly nagyok voltak, hogy mégis csak gondolkodnia kellett a kettő viszonyán.

„A felállítás sorrendjében mindenesetre az első az iskolai könyvtár - írta - *... és a népkönyvtár soha nem használható fel iskolai könyvtár czéljaira, emez, ha jó, annyiban felhasználható népkönyvtárul is, hogy a tanuló által belőle hazavitt könyv fölkeltheti a többi családtag érdeklődését és olvasáskedvét is..."*

Gulyás Pál 1911-ben megvonta a népkönyvtárügy hazai mérlegét.[16] Az 1909 januárban Apponyihoz eljuttatott dokumentumról azt írta: *„A minisztérium ezen 1908-ban kelt előterjesztésről érdemileg még nem határozott."*

A központi alapokból létesített népkönyvtáraknak a működéséhez a helyi hatóságokat és társadalmat nem sikerült megnyerni,

„a legtöbb községi előljáróság azt hiszi, eleget tesz kötelezettségnek, ha a népkönyvtárt valamely községi épületben jól-rosszul helyezi, s ha a tanítót, vagy valamely más alkalmazottját az ingyenes kezelésére kirendeli... 522 könyvtár közül, amelyek 1909-ben jelentést terjesztettek az Országos Tanács elé, mindössze huszonnyolc részesült községi segélyben, melynek összege 4102,2 K-t tett ki csupán." Gulyás szerint *„a Tanácsnak a községi segély egy minimumától kellene függővé tennie a könyvtár adományozását. Ez a minimum az adandó könyvtár értékének 5-10%-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ából állhatna, ami lehetővé tenné a kisebb javítások és kezelési költségek fedezését."

Mit tehetett ebben a helyzetben a népkönyvtárakért felelős állami szerv? A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1912 elején újabb felterjesztésben fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.[17] Ebben megismételték 1909-es javaslataikat, ami a legjobb bizonyíték annak sikertelenségére - igaz, közben más lett a miniszter. A korábbi javaslatokat két újabbal is megtoldották. Ezek közül nagyobb horderejűnek az ígérkezett, amelyik egy megyei, illetve a nagyobb, vagy több településsel rendelkező megyék esetében járási vagy körzeti könyvtári rendszer körvonalait vázolta föl. (Közbevetőleg megjegyezzük, hogy *Gulyás Pál* népkönyvtári kézikönyvében[18] már arról írt, hogy

„hasznos szolgálatot tehet egyes megyei járásokra (Sic! T.Gy.) kiterjeszkedő anyakönyvtárak létesítése is oly módon, hogy a járási székhelyen fennálló központi könyvtár saját anyagából látja el könyvekkel a járáshoz tartozó falusi fiókjait...")

A vidéken létesülő közművelődési házak könyvtárai csak úgy fognak feladatuk magaslatára emelkedni, ha

„...pl. egész megye, vagy ha egy-egy megyében több ily közművelődési ház működik, a hozzá közelebb eső járások könyvtári munkásságát is központosítani, vezetni és egészíteni törekszik... ha ... a számukra kijelölt körzetekben létesített kisebb városi és falusi könyvtárakkal kapcsolatba hozatnának s a maguk gazdag anyagából esetleg félévenként a helyi szükségletnek megfelelő számú és természetű könyvsorozatot küldenének szét e könyvtárakba továbbkölcsönzés végett... Ez együttműködés egy másik fontos előnye volna, hogy a közművelődési házak könyvtárainak vezetői eszközölhetnék a körzet területén elhelyezett vándorkönyvtár kicserélését is, amit Budapestről végrehajtani, már a nagy költségek miatt sem lehet..."

Ez a tervezet tehát egységes rendszerbe fűzné a *Ferenczi Zoltán* által még külön csoportba sorolt könyvtárakat. Másrészt e felfogás szerint ezeknek a könyvtáraknak lenne állandóan helyben lévő gyűjteményrésze, másrészt a közművelődési házak által félévente cserélt forgó állománya. Ugyanakkor *Gulyás Pál* már idézett helyzetértékeléséből azt is tudjuk, hogy néhány alapvető mű a vándorkönyvtáraknál is minden sorozatban szerepelt, tehát gyakorlatilag állandóan helyben volt. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének memoranduma tehát jelzi, felismerték, hogy az országos központosítás nem vezet célra, szerény eredményeket képes felmutatni, azt is mondhatjuk: kudarcot vallott.

Az Országos Szövetség soproni közgyűlésén, 1913. október 5-én *Wlassics Gyula* szükségesnek tartotta a témára visszatérni, s ez jelzi a kezdeményezések újabb sikertelenségét.

„A megyei hatóságok közönyét is meg kell törni. Megyei könyvtárunk alig van... A megye székhelyén vagy nagyobb járási székhelyein ott volna a nagyobb közkönyvtár, mely az egyes vidéki közkönyvtárakat szünet nélkül ellátná új küldeményekkel. Mihelyt kedvezőbbek lesznek a gazdasági viszonyok, meg kell kísérelnünk, hogy a megyéket akcióba vonjuk. Javaslatunkkal közvetlenül fogunk a megyékhez fordulni, de nem zárkózunk el attól sem, hogy a kormány és törvényhozás közbelépésével lendítsünk könyvtárügyünkön..."[19]

Mihalik Józsefnek, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége előbb titkárának, majd országos felügyelőjének és szaklapja szerkesztőjének 1913-ban készült egy részletes tervezete *„A magyar közművelődési könyvtárak szervezése"* címmel. Ezt akkor nem publikálta, csak „a könyvtárak ügyével foglalkozó szakférfiaknak" küldte meg, s ez gyakorlatilag nem más, mint az 1912-es emlékiratban elvileg kifejtett koncepció részletes számításokon alapuló aprólékos kifejtése.[20] Olyan számítási módszert alkalmazott, mellyel igazolta, hogy 14 év alatt, az eddigi központi támogatások növelése nélkül (s ez a lényeg, hogy abból, de növelése nélkül!) létrehozható és működtethető az a rendszer, amely szerint *„...összesen mintegy hetven közművelődési könyvtár hálózná be az ország területét..."* Ez úgy teljesíthető, hogy egyrészt számolt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége hatáskörében működő 26 nagyobb könyvtárral. Itt új közművelődési könyvtárak felállítására nincs szükség, legfeljebb a meglévőket kell megfelelő változtatásokkal népszerűvé, s könyvanyag vándoroltatására képessé tenni, *„ezzel elérnők azt, ami az angol-amerikai - public library - típusú könyvtáraknál oly sikeresen bevált: a tudós és közkönyvtárak összeolvadását."* Van ezen felül számos nagyobb könyvtár, amelyek aránylag csekély anyagi eszközökkel közművelődési könyvtárakká átalakíthatók volnának. Végül felsorolta azokat a városokat, amelyekben - mint gócpontokban - újonnan szervezendő közművelődési könyvtárak felállítása szükséges. (Részletezésük helyett: 29

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konkrét település közül a mai Magyarország területén 19 található, s ezek közül 9-ben ma megyei és 10-ben városi könyvtár van.)

Mihaliknak ez a pénzügyileg és a könyvek mozgatását szakmailag is aprólékosan kidolgozó tervezete tehát továbbra is az állam támogatását tekintette elsődlegesnek, de támaszkodott volna helyi forrásokra is. A hatóságokat azzal kívánta meggyőzni, hogy a hely, a személyzet, a berendezés, valamint a fűtés és világítás költségei alig többek, mintha népkönyvtárat tartanának fönn. Nem nagyon bízhatott azonban ebben, mert nyomban hozzátette,hogy ha

„...ilyen város egyáltalán nem, vagy csak kevés akadna, törvényhozási úton kellen gondoskodni, hogy az Országos Tanács által kijelölt városok kötelezzessenek a közművelődési könyvtárak felállításához..."

Sőt 1918-ban, amikor az Országos Tanács a kiszállított könyvek bolti árának a 10%-át kötötte volna ki helyi hozzájárulásként, *Mihalik* már hevesen reagált:

„Magyarországról van szó s arról a magyar népről, mely - általánosságban mondva - még mindig nem szeret olvasni, de éppen nem fog olvasni akkor, ha fizetnie kell, hogy könyvet kapjon a kezébe... harmincz éven át vidéken szerzett tapasztalataim alapján merem azt gondolni, hogy megszületendő közművelődési könyvtáraink teljes népszerűtlenségére vezetne, ha adót rónánk ki."[21]

Látható tehát, hogy a korszak közművelődési könyvtárügyéért fáradozó és felelős vezetői rendkívül szorító körülmények között őrlődtek: érzékelték a lemaradást és a csekély eredményeket, erőfeszítéseket tettek, hogy állami erőből, de polgári módon a helyi társadalmak és az egyének támogatására is számítva, azt mozgósítva - korszerű rendszert hozzanak létre.

A meggyőzés és a demokratikus játékszabályok alkalmazására tett kísérletek azonban eredménytelenek voltak vagy szelíd eredményeket produkáltak, mert a vidék nehezen mozdult. Tervezetek, előterjesztések készültek, többször is, de a helyi társadalmak vagy nem ismerték föl, vagy nem tellett tőlük ezeknek a támogatására.

A következő tervezet *Gulyás Pálé* volt.[22] *Gulyás* erősen hasonló elveket és módszereket fejtett ki, mint néhány évvel korábban *Mihalik József*. A két tervezet közötti különbségként említhető, hogy *Gulyás* immár 57 olyan könyvtárat talált, melyeket e célokra alkalmasnak ítélt (köztük közművelődési egyesületi, múzeumi, városi, sőt néhol középiskolai könyvtárak), majd további 49-et sorolt fel, ahol szerinte *„a városi hatóságok részéről megfelelő áldozatkészség nyilvánul meg." Gulyás* még határozottabban kívánt a helyi erőkre is építeni, s úgy találta 12 év alatt az akciót lebonyolíthatónak, ha a közművelődési könyvtárak állami megszervezését és a már létezők segélyezését meghatározott anyagi feltételekhez kötik, sőt emellett minden városban a városi közkönyvtárat segélyező egyesületet (!T.Gy.) kellene szervezni, s az alapító tagdíjak beruházásra, a rendes tagdíjak könyvtárfejlesztésre volnának fordíthatók.

Gulyás tervezetére reagált a korábban már hivatkozott terjedelmes és a közművelődési könyvtári rendszert még alaposabban kimunkáló írásában *Mihalik József*.[23] Fontos momentumokkal fejlesztette tovább részben a saját, részben a *Gulyás*-féle meglehetősen merev sémát. Rámutatott a könyvtári rendszerszervezés igen komoly szempontjára: a helyi körülmények mérlegelésére:

„...Gulyás Pál teljesen figyelmen kívül hagyja a tervezeteibe bevont városok közművelődési viszonyait, a lakosság különböző rétegeinek kultúrai fejlettségét, a városok és a környezet szocziális nemzetgazdasági, nemzetiségi és egyéb... viszonyait,... Beható és gondos mérlegelés alapján kell esetről-esetre, városról-városra határozni a fölött, hogy az egyes helyeken... milyen terjedelmű, minő fokú könyvtárra van szükség; hány és mely községek vonandók vagy vonhatók be vándoroltatás czéljából az anyakönyvtár hatáskörébe; miből álljon ezek könyvanyaga; gondoskodni kell a megfelelő kezelőszemélyzet megnyeréséről; garancziákat kell szerezni a könyvtár biztonságáról, állandó működésének biztosításáról és a könyvanyag vándoroltatásának akadálytalan lebonyolításáról..."

Majd konkrét példán: Debrecen, illetve az akkori Hajdú megye példáján be is mutatta, miként kell a helyi viszonyok figyelembevételével a konkrét tervezést elvégezni. Hangsúlyozta: a debreceni városi közkönyvtárhoz, illetve a hajdúszoboszlói megszervezendő közművelődési könyvtárhoz kapcsolt rendszer „...volna az első igazi kísérlet a közművelődési könyvtáraknak a gyakorlati életben való meghonosítása terén, s az itt szerzett tapasztalatok irányítóul szolgálhatnak..."

Hosszas fejtegetésünk talán bizonyította: a kor legkiválóbbjai gyakorlatilag az angolokkal egyidejűleg (!) foglalkoztak a kistelepülések könyvtári ellátásával és lényegében eljutottak a megyei? - körzeti? - járási? ellátáshoz, voltaképp

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pen annak felismeréséhez, hogy a kisvárosok és falvak könyvtári ellátása ezeknek a könyvtáraknak az útján látszik megoldhatónak.

1919-es elképzelések

Kőhalmi Béla 1919. szeptember 24-én kelt kéziratában[24] azt írta, hogy a könyvtárügy vezetői

„arra törekedtek, hogy egy szélesebb bázisú könyvtárkultúra előfeltételeit teremtsék meg. Ilyen előfeltételnek ismerték el... könyvanyag összegyűjtését kiterjedt fiókhálózat, megyei központból, vagy nagyobb vidéki városból kiinduló falusi és tanyai könyvtárhálózat számára."

Kőhalmi Béla 1959-ben megjelent monográfiájában[25] bevezetőjében figyelmeztette az olvasót:

„nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a Tanácsköztársaság könyvtári programjában szerepel olyan «többlet», amely csak a Tanácsköztársaság létrejötte következtében számíthatott megvalósításra... Ilyenek pl.: az összes könyvtárak - tudományosak és közművelődésiek - állami központi irányítása; a közművelődési könyvtáraknak eleven áramú hálózati központi gondozásba helyezése; a közművelődési könyvtárak könyvszükségletének központosított ellátása..."

Az időszak három program-dokumentumában[26] témánkkal több pont is foglalkozott. A könyvtárügyi program szerint:

„2. Törvény útján köteleztessenek a városok arra, hogy meglévő kihasználatlan könyvtáraik nyilvános könyvtárakká (közművelődési könyvtárakká) alakíttassanak, s e célra könyvtári illetéket szedjenek. ...4. Járásonként vagy legalább megyénként nagyobb közművelődési anyakönyvtár létesítendő, mely a vidék falusi népkönyvtárainak központja. ...6. Intézetek (esetleg állami vagy hatóságiak is), érdekképviseletek, társulatok kormányhatóságilag felhívandók, hogy könyvtáraikat feladataik sérelme nélkül adják át nagyobb közönség használatára a járási, megyei vagy városi központi művelődési könyvtáraknak, amelyek azt tovább vezetnék. ...11. Az országban kiépítendő közművelődési könyvtári hálózat..."

Ha a tervezeteket figyelmesen végig olvassuk, akkor kiderül, hogy ami a vidéket illeti, a javasolt megoldás bizony nem Szabó Ervin-i, se nem tanácsköztársasági „többlet", hanem lényegét illetően a Ferenczi-Mihalik-Gulyás-féle koncepciókkal azonos! Íly módon, ha nem is egészen helytálló *Gulyás Pál* summázata sem, (hogy tl. *„ami a megbízottak törekvéseiben jó, az nem új, s ami új, az nem jó"*[27]) abban bizony sok igazság van, hogy a tanácsköztársasági törekvéseket nem csak a korábban idézett két összetevő adta ki.

Az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vidéki közművelődési könyvtárak ügyeit intéző osztályának élére 1919. június 22-én *Mihalik Józsefet* nevezték ki, de a könyvtárügyi politikai megbízottaktól már 1919. május 21-én szóbeli megbízást kapott, hogy a *„vidéki közművelődési könyvtárak létesítése ügyében kimerítő tervezeteket készítsen és azokat a politikai megbízottakhoz terjessze be"*[28]

Gulyás, *Kőhalmi* és *Mihalik* egybehangzóan arról írtak, hogy Mihalik részletes terveket készített 6 város számára (Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös, Győr, Pápa és Kiskunhalas), továbbá részben készült el Sopron, Kolozsvár, Gödöllő, Győrszentmárton, Tét, Budafok, Kiskunfélegyháza, Ráckeve és Szentendre tervével. *Gulyás* leírása alapján biztonsággal állíthatjuk, hogy *Mihalik* tervezeteiben azt a módszert alkalmazta, amit az 1918-ban írt tanulmányában Debrecen példáján kipróbált. Tehát a tanácsköztársaság idején is a nagyobb városokból tervezték a környező települések könyvtári ellátását - csakúgy, mint a dualizmus korában! Ugyanakkor nem kétséges az sem, hogy az 1919-es centralizációs elképzelések[29] is korábbi keletűek, hiszen pl. *Dienes László* már 1911-ben - akkor nyilvánvalóan a Fővárosi Nyilvános Könyvtár Szabó Ervin-i koncepciója szervezeti megvalósításának alátámasztására! - a centralizáció amerikai elveivel és megoldásaival érvelt.[30] *Dienesék* tehát voltaképpen 1919-ben - diktatórikus eszközökkel, felülről megszervezetten, vagyis nem a korábbi könyvtári tendenciák szerves fejlődése révén! - nagyon is polgári demokratikus, angolszász elveket kívántak megvalósítani a magyar könyvtári, azon belül a közművelődési könyvtári gyakorlatban. Ennek lényegét *Dienes* egy másik írásában így fejtette ki: a közművelődési könyvtárügyet

„... nem újjá kell szervezni, hanem meg kell szervezni a semmiből majdnem teljesen, mert ami van, az alig használható fel... A jó közművelődési könyvtárnak olyannak kell lennie, hogy az tekintet nélkül osztályra, társadalmi helyzetre, korra vagy nemre mindenkit ellásson könyvvel, akinek az olvasmányra szüksége van. Egy kivételével. A közművelődési könyvtárnak nem kell ellátnia a szakkutatót. A szakkutató menjen a tudós könyvtárba, az való neki. De a szakkutató is, ha szépirodalmat akar olvasni, vagy pedig olyan tudományos szaklapot, amely nem az ő szakmájához tarto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zik, a közművelődési könyvtárban kell, hogy megtalálja az olvasmányát. Ez azt jelenti, hogy a közművelődési könyvtár tudományos könyvanyaga nem szabad, hogy alacsony nívójú legyen..."[31]

1919-1945

A két világháború között sem a megyei könyvtárak, sem megyei vagy járási könyvtári hálózatok ügyében semmi újabb fejleményről nem tudunk, sőt, inkább a századforduló képe lebeghetett előttük, hiszen az 1910-es évek elgondolásairól, a Ferenczi-Gulyás-Mihalik-féle tervezetekről nem esett szó. *Pasteiner Iván* 1935-ben elhangzott előadásában[32] a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét egyfelől megdícsérte, hogy ti. *„a háború előtti Magyarország hatalmas népkönyvtári hálózatának kiépítése és tervszerű fejlesztése... az ő közreműködésük hervadhatatlan érdeme"*, másfelől e szerv 1924-ben történt megszüntetését azzal indokolta, hogy *„...tudományos és közművelődési könyvtárügyünknek... problémái e szervek negyedszázados működése után is megoldatlanok maradtak..."*

Mindenesetre az előző évtizedekben létrehozott közművelődési jellegű könyvtárakat 1920 után gyakorlatilag teljesen újjá kellett szervezni. Feltűnő, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megszervezett népkönyvtári ügyosztály végső soron ugyanazt a megoldást választotta, mint elődje a századfordulón: központilag hozott létre könyvtárakat. Az 1924 óta rendelkezésre álló népszövetségi kölcsönből, 650 000 pengőből 1927-ben 1510 népkönyvtárat hozott létre, mégpedig négyféle nagyságrendben: 360, 250, 210 és 200 kötetes „könyvtárakat" juttattak el a megyékhez, de - s ez új! - a küldeményben részesülő községeket az időközben megszervezett megyei népművelődési bizottságok jelölték ki. Döntő többségüket a falvak kapták: mégpedig helyhez kötve, áthelyezni csak a VKM illetékes ügyosztályának engedélyével lehetett. A sors fintora és a dolgok - mondhatjuk - természetes rendje szerint persze ezek a könyvtárak is kiolvasottakká váltak, így aztán 1935-ben jött a „nagy ötlet", s a VKM elrendelte a három kisebb típusba tartozó könyvtárak egy részének vándorkönyvtárrá történő átszervezését. Amire ezen felül azért is szükség volt, mert a központi példa most sem talált követőre, s a népkönyvtárak száma még 1935-ben is csak 1616 volt, 1936-ra pedig 1626-ra „emelkedett". Másfelől a különböző könyvtáralapító szervek munkájának összehangolása híján - s erre Gulyás már 1917-ben is figyelmeztetett! - az ország 3400 községéből-városából csak 1280-ban (37,6%) volt népkönyvtár. *Bisztray Gyulától*, a téma szakértőjétől tudjuk, hogy 1943-ra az is kiderült, hogy a vándorkönyvtárak sem váltak be, elkallódtak.[33]

A gyűjtőfogalomként többféle könyvtárat magában foglaló népkönyvtár (munkáskönyvtár, gazdakönyvtár, egyesületi, ifjúsági, levente- és gyermekkönyvtárak, vándorkönyvtárak) ügyében a két világháború között elvileg a kulturkormányzat ugyancsak azt a „filozófiát" képviselte, hogy az állam feladata legfeljebb az alapítás, de a fejlesztés, fenntartás és működtetés már a helyi hatóságok feladata, s adóból, rendezvények bevételéből fedezzék,[34] mint a legtöbb országban. Ez a remény azonban éppúgy nem vált be, mint a századelőn: *Bisztray Gyula* 1933-ban csakúgy a *„társadalom lassan olvadó közöny"*-ét kényszerült tapasztalni, mint elődei. A VKM. 77.300/1933. VII. sz. rendeletével arra utasította a törvényhatósági népművelési bizottságokat, hogy *„az élőszóbeli népművelési tevékenységre előirányzott összegnek legalább 15%-át fordítsák népkönyvtári célokra."*[35] Az akció már csak azért sem lehetett sikeres, mivel a 15% igen csekély összeget jelentett volna, ráadásul a megyék többnyire nem is tartották be a rendelkezést. A kisebb települések ellátására tehát a két világháború között nem találtak megoldást, igazi rendszer nem alakult ki, a századelő központi erőfeszítések formájában megnyilvánuló gyakorlatát követték, olyannyira, hogy a saját alapítású könyvtárak könyvanyagát is ugyanúgy központilag elkészített jegyzékben szabták meg. (1927 és 1944 között hat jegyzéket adtak ki: 1927, 1931, 1934, 1943, 1944-ben.)

A városok könyvtári ellátását - csakúgy, mint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének vezetői - a közkönyvtárak keretében képzelték el a két világháború között is. Sok változás ezen a területen sem volt a korábbi évtizedekhez képest - legalábbis a rendelkezésre álló gyér forrás tanusága szerint.[36] Ezeket a tudományos és szakkönyvtárak közé sorolták (és így más ügyosztályhoz tartoztak a VKM-ben is!), másrészt az 1922. évi XIX. tc-kel létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetemhez csatolták 1929-ben, mint vidéki közgyűjteményeket, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

múzeumokkal és levéltárakkal együtt. A Gyűjteményegyetem 1934-ben történt megszüntetéséig legalább annak tanácsa vállalkozott könyvtárpolitikai irányításukra, állami főfelügyeletükre, megszűnése után országos közgyűjteményi főfelügyelői posztot létesítettek. *Pasteiner Iván* ebbéli funkciójában ítélte meg úgy, hogy Gulyás Pál 1917-es értékelése óta

„... a helyzet nemcsak hogy nem javult, hanem rosszabbodott. Vidéki könyvtári hálózatunk egyáltalán nincs kiépítve. Számos városunk, sőt nagy és vagyonos városunk nélkülözi a könyvtári intézményt. Ahol pedig van közkönyvtár, ott ezek... működése az új idők kívánalmainak nem felel meg és fejlesztése teljesen tervszerűtlen, esetleges."

A változtatásra is a régi receptet elevenítették föl.

„...a Nemzeti Múzeum Tanácsa felhívással fog fordulni vidéki törvényhatóságainkhoz és városainkhoz ily közkönyvtárak létesítése, illetőleg a meglévők megfelelő gondozása és fejlesztése érdekében... Amennyiben reményeinkben mégis csalódnánk, úgy e kérdés megoldásának törvényhozási úton való rendezését kellene szorgalmaznunk."

A másik lehetőség szintén nem a korszak felfedezése, az első világháború előtt éppúgy próbálkoztak vele, miként 1919-ben is: ez a központosítás, ill. a város területén lévő könyvtárak együttműködése. *Pasteiner* szerint

„kooperációt kellene létesíteni egy-egy könyvtár és ugyanazon helyben lévő egyéb könyvtárak, úgy mint iskolai, egyházi, társadalmi, egyleti könyvtárak között, és pedig abban a formában, hogy a közkönyvtárakban nyilvántartassanak az említett helybeli könyvtárak legújabb szerzeményei és hogy azok teljes anyaga a közkönyvtár közönségének is rendelkezésére bocsáttassék..."

Hogy a gondolat csekély visszhangra talált, azt mutatja, hogy *Radó István* öt évvel később, ugyanezt szorgalmazta, s a *Pasteiner* által példaként emlegetett Sopron mellett Győr példáját tudta felhozni.

„Győrött már dolgoznak egy központi lehetőségen, Sopronban pedig már több ízben gyakorlatba is átvitték az együttműködés elvét... a soproni könyvtár gyakran lép fővárosi és külföldi könyvtárakkal közvetlen összeköttetésbe."

Ezeknek a városi könyvtáraknak (Győr, Szombathely, Szeged, Sopron, Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, és Cegléd városi könyvtárairól szólt Radó!) - úgy tűnik - szemléletével is gondok voltak:

„A vidéki könyvtár... helytelen úton jár, ha tisztán arra szorítkozik, hogy meglévő, esetleg folyamatosan beszerzett és beszerzendő könyvanyagát megőrizze, gondosan azon levén, hogy senkinek kezébe ne kerüljön... az ilyen könyvtár célját tévesztette; ... A vidéki közkönyvtár rendeltetése elsősorban az legyen, hogy az illető város lakosságának minél szélesebb rétegeit lássa el szellemi táplálékkal..."

1945-1949

A kiskönyvtáraknak nagyobb ellensége a háború, mint a jelentősebb gyűjteményeknek. Érthető tehát, hogy 1945 után a közművelődési könyvtárak létrehozása volt az elsődleges feladat. Sajátos módon - s ez kezdeti bizonytalankodást jelez - a vallás és közoktatásügyi miniszter 71.293/1945. VI./I. számú rendeletében még a népkönyvtárak újjászervezését és továbbfejlesztését tartotta „különösen fontosnak". Ugyanakkor a korszak alapvető művelődéspolitikai dokumentuma bizonyítja, hogy világosan látták a múltat.

„Magyarország két nagy kísérletet tett a múltban falusi könyvtáraink megszervezésére: egyet az 1897-ben, egyet az 1923-ban (Sic! T.Gy.) elindított népkönyvtári vállalkozással, amely a haladó demokratikus államokban már megbukott: az izolált kiskönyvtárak kizárólagos rendszerével. A népkönyvtárügy modern könyvtári alakja a körzeti rendszer. Magyarországot tehát mind saját kára, mind a külföldi tanulságok arra kényszerítik, hogy az egész falusi könyvtárügyet átszervezze... Az új körzeti rendszer szerint a falusi könyvtárak anyaga két részből fog állni. A falu állandó, saját anyaga azokat a műveket foglalja magában, amelyekre folytonosan szükség van (pl. kézikönyvek). A másik változó részt a körzeti központból kapják. ...így a körzeti könyvtár megteremti a lehetőségét a falusi lakosság számára is, hogy egy gazdag, változatos, állandóan megújuló gyűjteményből válogasson. Másrészt ezt a központi könyvtárat sikerült ellátni mindazokkal a kellékekkel, amelyek nélkül korszerű könyvtári szolgálat nem képzelhető el. Elsősorban is lesz kellően képzett, válogatott személyzete, amely nélkül a könyvtár nevelő felvilágosító munkáját nem tudja végezni. A tájékoztatáshoz (Sic! T.Gy.) ...rendelkezésre áll adattár (kézikönyvek, térképek, stb.)... a körzetek számára, amint lehet, nálunk is könyvtári autóbuszokat kell biztosítani. Ezek feladata lesz, hogy a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

központ és a fiókok között minél elevenebb kapcsolatot létesítsenek, s hogy lebonyolítsák a kölcsönzést azokon a területeken is (pl. tanyákon), ahol fiókot nem lehet létesíteni."

Nem kétséges, hogy ez már olyan kiforrott koncepció volt - melyben felfedezhetők az 1910-es évek elképzeléseinek alapmotívumai éppúgy, mint a jelzett külföldi tapasztalatok - hogy a program operatív módon már azt ígérte, hogy a minisztérium 1946 őszén három kísérleti könyvtári körzetet készül felállítani. Ezek tanulságai alapján nyer szabályozást a magyar körzeti típus végleges alakja.[37]

Az elképzelés életrevalóságát széles körű kitekintéssel bizonyította igen figyelemreméltó tanulmányban *Kőhalmi Béla*[38]. Példáit a Skandináviában, leginkább Dániában, illetve a farmok ellátására az USA-ban és Kanadában is alkalmazott, ugyancsak körzeti könyvtári rendszerben találta meg.

„Dánia rendszere a «nemzeti ösztönzés» jegyében működő rugalmas központosítás. A kormány nem rendelte el a könyvtárak kötelező felállítást, ellenben felállította a könyvtárak központi szervét és ezen keresztül jelentékeny dotációban részesít minden olyan könyvtárat, amely egy bizonyos színvonalat elért és kész arra, hogy beilleszkedjék az országos könyvtári hálózatba. Ez a legfőbb könyvtári hatóság 30 kerületi központi könyvtárból 850 városi és falusi könyvtárat táplál."

Az általa kifejtett hazai rendszer szinte szószerint ugyanaz, mint az az 1946-os dokumentumban olvasható, de dán mintára hivatkozva nyomatékkal hangsúlyozta, hogy

„az önkormányzat szelleméből következik, hogy a törpeközségek, városszéli községek, tanyaközpontok legalább részben a maguk erejéből kíséreljék meg könyvtáraik létesítését, ne várjanak mindent a megyétől és államtól..."

Úgy látszik,hogy a körzeti könyvtár kérdésében egyetértés alakult ki, hiszen a minisztérium könyvtári osztálya által kidolgozott 1947. évi törvénytervezet középpontjában is a közművelődési könyvtárak álltak.[39] A jogszabály a 200-nál nagyobb lélekszámú községek számára írta volna elő könyvtár létesítését, melynek fenntartási költségeiről maguknak kellett volna gondoskodniuk. Ámde kilátásba helyezte, hogy ha ez a teherbíró képességet meghaladja, a község állami kölcsönt, illetve államsegélyt kérhet. A 10 000-nél (!) kisebb lélekszámú községek számára könyvtári körzeteket kívánt létesíteni, s csak a 10 000 és 30 000 közötti lélekszámúak dönthettek volna, hogy belépnek-e a körzeti szervezetbe. A körzeti könyvtárnak - amely ugyan szervezeti kapcsolatba léphetett volna helyi könyvtárral, vagy nevelési intézménnyel, ámde állományukat nem vonhatták volna össze! - tehát egyfelől a körzet egész területét *„a modern műveltség kiterjedésének megfelelő változatos, színvonalas olvasnivalóval..."* kellett volna ellátnia letétek formájában, tehát közvetve (autóbusz, postai küldemény, vagy egyéb úton); másfelől ahol helyi könyvtár nem alakulhat, ott kölcsönző állomásokat létesítve, közvetlenül szolgálta volna ki az olvasókat. Már a 10 000-nél nagyobb lélekszámú települések a könyvtártól távolabb lakók számára fiókokból, kölcsönzőállomásokból álló közös szervezetet alakítottak volna, de tagokként beléphettek volna a körzeti szervezetbe, s ez esetben a nagyobb települések osztoztak volna a körzet fenntartási költségein. A 30 000-nél nagyobb lakosságú községek és városok egyértelműen önálló könyvtári szervezet fenntartására és működtetésére köteleztettek volna.

Ilyen módon tehát ez a törvénytervezet nem megyei szervezetben gondolkodott, a nagyobb településeken részben saját szervezetet működtető városi könyvtárak, részben körzeti könyvtárak tevékenykedtek volna, falusi- és fiókkönyvtárakat, illetve kölcsönző állomásokat táplálva. Az már a tervezet egyéb passzusaiból derül ki, hogy ezek a városok és körzetek - más típusú könyvtárakkal együtt - nagyjából a régi tankerületi főigazgatóságokkal megegyező nagyobb területen, kerületekbe tömörültek volna az erőteljesen érvényesített önkormányzati elveknek megfelelően, s miként a városi és körzeti könyvtárak mellett is, (itt kerületi) könyvtári tanács működött volna. A demokratikus elvek megvalósítását célozta, hogy ezekben az önkormányzati (és nem tanácsadói!) szerepkörű tanácsokban a fenntartókon és az érdekelt könyvtárakon kívül az olvasók képviselői is helyet kaptak volna.

Végül nem kevésbé érdekes vonása a törvénytervezetnek (illetve részben már az 1946-os művelődéspolitikai dokumentumnak is!), hogy az 50-nél több foglalkoztatottal rendelkező munkahelyeken üzemi (és nem szakszervezeti!) könyvtárak révén akarta közelebb vinni a könyvtári szolgáltatásokat az állampolgárokhoz. Ezek városi szinten szervezhettek volnak külön ellátó rendszert, vagy - belátásuk szerint - beléphettek volna a városi-körzeti rendszerbe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1949-1952

A világháború utáni 6-7 év amúgy sem kellően feltárt időszakán belül is méltánytalanul elhanyagolt az 1949-1952 közötti időszak, a körzeti könyvtárak és a korábbról megmaradt városi könyvtárak egymás mellett élésének korszaka[40]. Pedig amint egy tíz évvel későbbi méltatás[41] megállapította:

„...Az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári osztálya ebben az évben (1949-ben. T.Gy.) vetette meg közművelődési hálózati rendszerünk alapjait a körzeti könyvtárak létrehozásával... Az első körzeti könyvtár Veszprémben nyílt meg, de még ebben az évben Békéscsabán, Győrött, Kaposváron, Miskolcon, Pécsett, Salgótarjánban, Szentesen, Siklóson és Tatán is megszervezték az új körzeti könyvtárakat..."

Egyenlőre nem akadtunk a szervezést elindító jogszabályi nyomra, valószínűleg belső intézkedéssel, s több évtizedes tervezgetés után, 1949-ben részletesen kimunkált korszerű rendszer alapjait rakták le. A közművelődési könyvtári rendszer (vagy hálózat) ekkor sem megyei szinten született meg: ezt mutatja a felsorolás, továbbá az, hogy számuk 1950-ben már 22-re emelkedett, egy 1951 közepén megjelent írás[42] pedig arról tudósított, hogy

„...ma már 30 körzeti könyvtárunk van 2030 népkönyvtárral és 570000 kötettel. Az ötéves terv végére 60 körzeti könyvtárat és 4000 népkönyvtárat tervezünk, melyekhez még különösen a tanyavilágban kisebb vándorkönyvtárakat kívánunk kapcsolni..."

Ez az írás - még ha talán az akkor kötelezővé vált reflexre is! - már arról szólt, hogy

„...népkönyvtári hálózatunkat a Szovjetunió példája nyomán és a Párt útmutatásai nyomán építjük..."

S valóban képtségtelenül kitapintható a rendszer versenyszerűen gyors kiépítése, a mennyiségi eredmények mindenek fölé helyezése, csakúgy, mint az országosan centralizált könyvellátás, instruálás és ellenőrzés a Népkönyvtári Központ részéről; ebben a körzeti könyvtárak jórészt csak tranzit szerepkört töltöttek be, s fő feladatuk a könyvtárak létrehozása és a könyvanyag továbbítása volt. Nemcsak a községek lakosai számára, de a körzeti könyvtárak gépállomásokon, állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben is szerveztek könyvtárakat. Ez a rendszer már kevésbé az 1946-47-es elképzelésekre, vagy a korábbi, korszerűbbnek nevezhető tervekre hasonlított, sokkal inkább a századelő és a két világháború közötti felülről, egy központból létrehozott, s csak a könyvtárak számát hajszoló népkönyvtári gyakorlatot követte. Az állománymozgatásra éppúgy nem került sor, mint ahogy a helyi és megyei hatóságokat sem tudták érdekeltté tenni, s kiérződött a rendszer központi kézben tartásának szándéka, mely a későbbiekben tovább erősödött. Amikor 1950-ben az egyik vidéki cikkíró[43] azt szorgalmazta, hogy

„...minden legalább ötezer lakosú község legyen köteles községi közművelődési könyvtárt szervezni és fenntartani, ...helyiséget biztosítani... egy főhivatású könyvtárost, ahol pedig szükséges, segédkönyvtárost alkalmazni... évi költségvetésében az intézmény fenntartására, fejlesztésére a szükséges összegeket biztosítani",

a szerkesztőség a „felvetéssel" egyetértett, de a cikkírónak szemrehányást tett, hogy nem értékelte az elért eredményeket, s egyúttal jelezte, hogy „...az ötéves terv végére 60 körzeti könyvtár köré 5000 népkönyvtár csoportosul." (Zárójelben felhívjuk a figyelmet, hogy a körzeti könyvtáraknak ez a száma erősen hasonlít az 1910-es években tervezettekre!) Végül ugyancsak megerősítették, hogy

„...a körzeti könyvtár egyik fő feladata az is, hogy a népkönyvtárakba kihelyezett könyveket állandóan cserélje..."

A körzeti könyvtárak mellett léteztek városi könyvtárak is, s itt szintén jelentkezett a mennyiségi fejlesztés igénye, hiszen az akkori 54 város közül csak 30 helyen volt könyvtár, s nem mindegyikben függetlenített könyvtáros. Figyelemreméltó, hogy 1951-ben velük kapcsolatban még a Népgazdasági Tanács határozata[44] arról döntött, hogy „a városi nyilvános könyvtárakat - a szocialista fejlődés követelményeinek megfelelően - fokozatosan tudományos könyvtári színvonalra kell fejleszteni". Ez az akció városon belüli centralizációt tűzött ki célul, hiszen a városi nyilvános könyvtárba kellett beolvasztani a Központi Technológiai Könyvtár nem sokkal korábban telepített vidéki műszaki könyvtárait, a városi múzeumok és az iskolák szűken vett kézikönyvtári kereteket és az oktatási feladatokat meghaladó könyvtárrészlegeit, valamint a volt szerzetesi könyvtárak anyagából az elkobzás során állami tulajdonba került és a tudományos kutatás szempontjából értékes könyvanyagot.

Ám néhány hónap múltán már megváltozott a politkai vezetés szándéka és *Nemes Dezső* az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1952. március 17-18-án megtartott Országos Népművelési Értekezleten arról beszélt, hogy a könyvtárhálózat

„...szervesebb, tervszerűbb összefogása érdekében 1952-53-ban létre kell hozni a megyei és járási könyvtárak hálózatát."

Indoklásul azt hozta fel, hogy

„...a körzeti könyvtárak nem végeznek tényleges könyvtári munkát, hanem adminisztratív-szervező és részben ellenőrző fiókjai a Népkönyvtári Központnak és feladatuknak megfelelően, könyvraktárakkal rendelkeznek."

Ezzel aligha lehet vitatkozni, ámde hogy nemcsak erről volt szó, azt jól mutatja, hogy mit kínált helyette Nemes Dezső:

„A megyei könyvtárak feladata lesz segíteni a járási és városi könyvtárakat és a legnagyobb üzemi könyvtárakat. A városi könyvtáraknak pedig segítséget kell nyújtaniuk a kisebb üzemi könyvtáraknak. A járási könyvtárak a községi könyvtárak részére fognak - a saját helyi tevékenységük mellett - segítséget nyújtani."[45]

Ez bizony egy jól szervezett hierarchia, s aki ismeri a rövidesen megjelentetett 2.042-13/1952. Mt határozatot[46], és főleg a végrehajtására kiadott rendeletet, az tudja, hogy mindent részletesen előírtak, s ezekben legalább annyi az irányítási és ellenőrzési funkció, mint a gondoskodó-fenntartói, így pl. „megyei, járási könyvtárat új helyiségbe költöztetni csak a népművelődési miniszter előzetesen megadott írásbeli hozzájárulásával" szabadott.

Ámde a minisztertanácsi határozat és az utána következő történések számbavétele már egy más szakasz, és új tanulmányokat igényel. Inkább csak arra kell felhívni a figyelmet, hogy - minden eltérő jelszó hangoztatásával szemben - tovább kísértett a lassan évszázados „tradíció": a helyi hatóságok közömbössége. A minisztertanácsi határozatot beharangozó cikk ezt nyíltan meg is írta:

„A városi és falusi könyvtárak eddigi munkájának legnagyobb nehézsége éppen az volt, hogy a helyi Tanács a könyvtárakat nem érezte saját intézményének."[47]

Ezért aztán akár úgy is felfoghatjuk az akciót, mint azoknak az intézkedéseknek kezdetét, melyek később is újabb és újabb rendelkezések kiadásában próbáltak gyógyírt találni a sebekre. Érdekes, hogy egy szinttel föntebbre tették a terhet! „A Minisztertanács ezért utalja a megyei könyvtárakat a Megyei Tanács, a járási könyvtárakat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ezáltal is biztosítsa számukra a működési területén szükséges segítséget."

Tehát a helyiek nélkül gondolták a fejlesztést, immár évtizedekre feloldozva őket a könyvtárfenntartással összefüggő felelősség és gondoskodás alól. Furcsa módon a városok nem megfelelő hozzáállását *„Csekina elvtársnővel"*, a moszkvai könyvtári főiskola tanárával, annak az országos népművelési konferencián elmondott hozzászólásával mondatták ki.

„...Fontos útmutatás volt számunkra Csekina elvtársnőnek az a figyelmeztetése is, amelyben megállapította, hogy több városban a tanács nagyfokú részvétlenséget mutat a könyvtári munka iránt... nem érzi magát a könyvtár gazdájának..."[48] Egy öt évvel későbbi írás pedig ugyancsak megerősítette, hogy a *„megyei és járási könyvtárak hálózatát a volt Népművelési Minisztérium szovjet példa alapján szervezte meg."*[49]

Anélkül, hogy a megyei könyvtári, illetve a megyei könyvtári hálózati téma előzményeinek 127 évéről szóló - hosszúsága ellenére is - vázlatos és számos tisztázatlan kérdést hordozó áttekintésünket didaktikus összefoglalóval zárnánk és levonnánk a „máig érvényes" tanulságokat (ezt tegye meg ki-ki saját maga!) álljon inkább itt *Csűry István* 1964-ből való értékelése. Szerinte a körzeti könyvtár

„...elhelyezése, hatósugara nem illeszkedett az ország közigazgatási beosztásához, nem volt szoros kapcsolata a területi közigazgatási szervekkel és... nem volt a szó teljes értelmében vett könyvtár. Márpedig igen meggyőző szervezési elv az, hogy a kisebb könyvtárakat hálózati központként valamely ténylegesen működő könyvtár irányítsa... Persze, ez utóbbi immanens hibákat jóformán csak logikai alapon süthették a körzeti könyvtárakra, mert fennállásuk ideje rövid volt ahhoz, hogy róluk tapasztalatilag meggyőződhessenek, vagy hogy épp ellenkezőleg, az intézmény bebizonyította volna alkalmasságát. Az újítási kedv erősebb volt, mint a kísérletező türelem: a körzeti könyvtárak nagyobb területi egységeket átfogó egylépcsős rendszerét hamarosan felváltotta a megyei és járási könyvtárak kétlépcsős, hierarchikus felépítésű és a szűkebb közigazgatási hatóságokhoz igazodó rendszere."[50]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. Természetesen a megyei könyvtár kifejezést a lehető legtágabban értelmezzük és kezeljük, hogy a különböző személyek és korok gyakran eltérő értelmezését egyformán csokorba gyűjtsük.
2. Idézi FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. Akadémiai Kiadó, 1978. 166. p. A korabeli kezdeményezések jórészt az ő kutatásaiból, valamint többek között KOSTYÁL István: Festetics László kísérletei közkönyvtárak alapítására. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1961-1962. Bp. 1963. 280-290.p., ill. KUNTÁR Lajos: Szombathely város könyvtárainak története. = Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve. 1962. Szerk. Takács Miklós, Tóth Gyula. Szombathely, 1963. (1964). 22-44.p. c. írásaiból tanulmányozhatók.
3. Idézi FÜLÖP Géza im. uo.
4. KUNTÁR Lajos im.
5. Az eredetileg a Székesfehérvári Évkönyv címen 1865-ben kiadott naptárban, majd a Magyar Sajtó 1864. augusztus 30-i számában megjelent levelet közli A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig. Szerk. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. a 70-73. lapokon.
6. Idézi A könyv és könyvtár... im. a 225-226. p-on, a Magyar Könyvszemle 1894. évfolyamában közzétett közleményből.
7. FRAKNÓI Vilmos: Visszatekintés egy évtized munkásságára. (1898-1907) = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3-4. füz. 121-137.p. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáról és Főfelügyelőségéről részletesen ír legújabban VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1. rész. = Magyar Könyvszemle, 1992. 1.sz. 23-43.p.
8. Vö. SZABADNÉ SZEGŐ Judit: A könyvtárügy állami támogatása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetései tükrében. 1867-1918. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1978. Bp. 1980. 123-173. p. ill. a korszakhoz ld. még VARGA Zoltánné: Az imperializmus kora első két évtizedének könyvtárpolitikai előzményei és kezdetei Magyarországon. = Könyv és Könyvtár. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. VI. Bp. 1964. 43-69.p.
9. FERENCZI Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. Bp. 1903. 133-135.p. De hivatkozhatunk az ekkortájt már - Ferenczi Zoltán szorgalmazása nyomán - aktuális kérdésekkel is foglalkozó, a külföldi kapcsolatokról is beszámoló Magyar Könyvszemle egyes írásaira. Ld. még KUDORA Károly: Könyvtártan. Bp. 1893. XIX. 208 p.; GYALUY Farkas: A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár, 1903. 2,25 p.
10. A szabad tanítás Pécsett 1907-ben megtartott országos kongresszusának naplója. Szerk. Vörösvári Ferenc. Bp. Franklin, 1908. XIV, 647 p.; ld. még Emlékülés az 1907. évi pécsi szabadtanítási kongresszus 60. évfordulója tiszteletére. = Baranyai Művelődés, 1968. május. 79-114.p.
11. FERENCZI Zoltán ekkori és ide kapcsolódó írásai közül az alábbiakat emeljük ki: A nép- és városi könytárainkról. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 1.sz. 13-18.p.; Az olvasásról a köz- és népkönyvtárakkal kapcsolatban. Uo. 2.sz. 73-80.p.; Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak - azok szervezése és az esteli könyvtárak kérdése. = A szabad tanítás Pécsett... im. 352-378.p.; A népkönyvtárak nemei. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3-4.sz. 155-163.p.
12. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907-1918. Szerk. Mihalik József. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Országos Tanácsának hivatalos közlönye.
13. Utasítás a népkönyvtárak szervezésére. A népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével. Kiad. a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. Bp. Athenaeum, 1902. 67 p.
14. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 1. füz. 57-60.p.
15. A Budapesten letesítendő közművelődési könyvtár ügyében a Budapest székesfőváros tanácsa elé terjesztett 546/1910. sz. emlékirat szövegét közli a Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1910. 1. füz. 56-57.p. Minthogy a témakör most kívül esik figyelmünkön, vele itt részletesen nem foglalkozunk, mindössze jelezzük, hogy ez is egyértelműen az angolszász megoldás mellett tör lándzsát. Ugyanígy nem foglalkozunk ehelyütt Szabó Ervin mégoly érdemes munkásságával sem, mivelhogy az közvetlenül nem érinti a megyei könyvtári problematikát.
16. GULYÁS Pál: A hazai népkönyvtárügy kialakulása és mai helyzete. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1911. 2-3. füz. 80.p.
17. Az Orsz. Tanács és Orsz. Főfelügyelőség emlékirata a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1912. 1. füz. 66-68.p.
18. GULYÁS Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása, és kezelése. Bp. Athenaeum. 1909. 239 p. Az idézet a 30. p-ról való.
19. WLASSICS Gyulának a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége közgyűlésén Sopronban 1913. október 5-én elmondott megnyitó beszéde. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1913. 3-4. füz. 217-227.p.
20. MIHALIK József: Reformok. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1915. 3-4. füz. 151-165.p. Két évvel korábbi tervezetét tette közzé, mégpedig - ahogy írta - „csak a főbb vezetőeszméket reprodukálom." A tervezet lényegét innen foglaltuk össze.
21. MIHALIK József: Még egy szó a magyar közművelődési könyvtárakról. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1918. 95.p.
22. GULYÁS Pál: Könyvtári problémák c. esszéjéről van szó, mely eredetileg a Múzeumi és Könyvtári Értesítőben jelent meg 1917-ben. A VII. fejezet foglalkozik a közművelődési könyvtárakkal a saját kiadású önálló kötetben a 129-156. lapokon
23. Id. 21. sz. jegyzetet. Komoly jegyzetapparátusra támaszkodva összefoglalta, mi történt eddig a közművelődési könyvtárak ügyében, megismételve 1913-ban készült saját tervezetét, vitatkozva Gulyással.
24. Vázlatos kép az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet 1919. április-júliusi munkájáról. = A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bev. és jegyzetekkel ell. Kőhalmi Béla. Kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1959. 185-193.p.
25. KŐHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp. Gondolat, 1959. 258 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

26. Könyvtárügyi program (1919 február vége); Az országos könyvtárügy rendezésének általános alapelvei (1919. március vége); Az országos könyvtárügy szervezete. (1919. március vége). Közli a 25. sz. jegyzetben jelzett könyv függelékében Kőhalmi Béla a 218-229.p-on
27. GULYÁS Pál: Kommunista könyvtárpolitika. Bp. Szent István Akadémia, 1921. 129 p. Az idézet a 125.p-ról való.
28. Jelentés az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vidéki közművelődési könyvtárak ügyeit intéző osztályának 1919. május-július havi működéséről. = A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Forrásgyűjtemény im. 148-154.p. (Megjegyezzük, hogy Gulyás Pálnak az előző jegyzetben hivatkozott tanulmánya szerint május 12-én történt a könyvtári megbízottak látogatása. Im. 67.p.)
29. DIENES László: Kommunista könyvtárpolitika. In: Dienes László 1889-1959. Szerk. Remete László. Bp. FSZEK, 1964. 151-163.p.
30. DIENES László: Centralizáció a könyvtárügy terén. = Népmívelés, 1911. 12. kötet. 84-89.p.
31. DIENES László: Könyvtár a kommunista társadalomban. In: Dienes László 1889-1953 im. 163-173.p.
32. PASTEINER Iván: Magyar könyvtárpolitika. = A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 1935-1937. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937. 5-12.p. Ehhez ld. még KOVÁCS Máté: Az olvasóközönség, könyvkiadás és könyvtárak az ellenforradalom negyedszázadában. In: A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-1945. Szerk. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 387-388.p.; KISS István: Népkönyvtárak a két világháború között. = Népművelési Értesítő, 1961. 1. sz. 89-122.p.; FEJES Erzsébet: Könyvtárak a Horthy-korszakban és a Közművelődés c. folyóirat. = Magyar Könyvszemle, 1982. 4.sz. 343-351.p.
33. *Bisztray* 1943-ban Balatonkenesén tartott referátumából, ill. A népkönyvtárak gyakorlati kérdései. Bp. 1944. c. kötetből idézi *Kiss* István im.
34. Ez olvasható az 1927-es művelődési koncepcióban éppúgy, mint az 1930-as évek írásaiban. HÓMAN Bálint: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. In: A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. 295-345.p.; BISZTRAY Gyula: Népkönyvtár és vándorkönyvtár. = Néptanítók Lapja, 1935. 22.sz. ill. uő.: A falusi népkönyvtárak = Magyar Könyvszemle, 1937. 111-119.p. (az MKLE 1936. október 3-i kongresszusán fölolvasott előadás!)
35. Idézi KISS István im.
36. Vö. PASTEINER Iván 32. sz. jegyzetben im. továbbá DRESCHER Pál: Nagyvárosi népkönyvtárak. = Magyar Könyvszemle, 1937. 29-34.p.; RADÓ István: Vidéki közkönyvtárak. = Magyar Könyvszemle, 1940. 55-64.p.
37. Olvasható: Mai magyar művelődéspolitika. Elvek, tervek, eredmények. Bev. Kovács Máté. Bp. 1946. 7-35.p. Az idézetek A körzeti népkönyvtárak szervezése c. fejezetből valók. Az azonban még felderítésre vár, hogy a jelzett kísérlet lezajlott-e, és hol, milyen eredménnyel.
38. KŐHALMI Béla: Községi könyvtárpolitika. = Városi Szemle, 33.évf. 1947., sőt 16 lapos különlenyomat is készült belőle.
39. A törvényerőre sajnos nem emelkedett tervezet - a körülmények leírásával és indoklással ellátva - olvasható SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. OKDT, 1968. 581-606.p.
40. A megállapítás éppúgy érvényes a monografikus művekre (pl. Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Kiad. az OKT. Bp. 1961.; Magyar könyvtártörténet. Szerk. Vértesy Miklós. Bp. Gondolat, 1987.), mint a kisebb terjedelmű írásokra: ezt a három évet kihagyják.
41. Könyvtári életünk fontos évfordulója. = A könyvtáros, 1959. 3.sz. 169.p.
42. KARDOS Ferenc: Népkönyvtári hálózatunkról. = Könyvbarát, 1951. 1.sz. (junius!) 39-40.p.
43. FEKETE Péter, H.: A vidéki könyvtárpolitikához. = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 3.sz. 95-98.p.
44. 98/4/1951. (júl. 21.) N.T. határozat a könyvtárak tervszerű fejlesztéséről. In: Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. Takács József. Bp. 1951. 186-187.p.
45. NEMES Dezső: A népművelési munka soronlevő feladatai. Részletek az 1952. március 17. és 18-i Országos Népművelési Értekezleten tartott előadói beszédből. = Könyvbarát, 1952. 4.sz. 1-4.p.
46. 2042-13/1952. (V. 14.)sz. minisztertanácsi határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. Közölte a Népművelési Közlöny 1952. 9., ill. a Könyvbarát, 1952. 6.sz. is.
47. A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját! = Könyvbarát, 1952. 5.sz. 2-4.p.
48. DARABOS Pálné: Fejlesszük városi könyvtárainkat! = Könyvbarát, 1952. 6.sz. 3-5.p.
49. GOMBOS Károly: Az állami közművelődési hálózat időszerű kérdéseiről. = A könyvtáros, 1957. 1.sz. (junius!) 1-4.p.
50. CSÚRY István: A megyei könyvtárak hivatása és helye a magyar könyvtárügy rendszerében. Megyei könyvtárigazgatók konferenciája. 1964. április 9-11-ig. A konferencia jegyzőkönyve, Bp. 1964. 8-9.p.

SZÉLHÁMOS CSOMAGKÜLDŐ-CÉGEK A KÖNYVSZAKMÁBAN is akadnak: előre kérik a vételárat, de nem szállítják a könyvet. A feketelistán már szereplő neveket gazdagította a közelmúltban az amerikai Cambridge-ben állítólag működő *Briel* kiadó, amely többek között 30, ill. 46 kötetes, részben már megjelent kézikönyveit hirdette („A keleti kereszténység enciklopédiája" és „Patrisztikai Biblia"). Egy német egyetemi könyvtár (Paderborn) fel is adta ezekért a több mint 3000 dollárt. Miután a kiadó hónapokig nem reagált, amerikai könyvkereskedőknél érdeklődtek, s kiderült, hogy ilyen cég nincs is. A könyvtár most keresi a többi károsultat, hogy közösen üssék bottal a szélhámosok nyomát. (Bibliotheksdienst, 1991. nov.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunk előző számában olvashatták a könyvtárközi kölcsönzés kérdéseivel foglalkozó írásokat, *Karácsonyi Rózsa*, *Kürti Lászlóné*, *Palkósiné Toldi Márta* tollából. Akkor arra kértük olvasóinkat, akinek mondanivalója van a tárgyalt témákról, tegye közzé lapunkban. Erre a kérésre érkezett az alábbi vélemény. További hozzászólásoknak is helyet adunk. (*A szerk.*)

Közvetlenül vagy közvetítéssel?

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés helyzete, problémái a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában

Pálné Péter Judit

A közvetlenül folytatott nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés problémáiról *Kürti Lászlóné* írt a Könyvtári Figyelőben. Cikkében utalt arra is, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Könyvtára hivatalosan jelezte, hogy a nemzetközi átkölcsönzésben az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) közvetítését kívánja igénybe venni. Hozzászólásomban rövid áttekintést adok eddigi munkánkról, és összegzem azokat a megfontolásokat, amelyek döntésünket megalapozták.

A (KLTE) Könyvtára az önállóan folytatott nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés területén néhány éves és viszonylag egyoldalú gyakorlatra tekinthet vissza. A külföldi könyvtárakkal folytatható kölcsönzés jogi lehetőségét már a 126/1963./M.K.8/MM sz. utasítás megteremtette, amely kimondja, hogy az „általános gyűjtőkörű, országos jellegű tudományos könyvtárak, valamint országos jellegű tudományos szakkönyvtárak közvetlenül bonyolíthatnak le könyvtárközi kölcsönzést azokkal a külföldi könyvtárakkal, amelyekkel a kölcsönzési kapcsolatra vonatkozóan megállapodást kötnek." A közvetlen kölcsönzés feltételéül az utasítás kiköti, hogy az intézmények a szállítás költségeit vállalhatják, az átkölcsönzés pedig nem járhat devizakiadással.

Az OSZK 1976-ban több tudományos könyvtárnak, így az Egyetemi Könyvtárnak is felajánlotta, hogy közvetlenül intézze a nemzetközi kölcsönzést. Könyvtárunk az OSZK többszöri biztatása ellenére sem vállalta, hogy önálló nemzetközi kölcsönzést kezdeményezzen. Ennek oka a szakmai megfontolásokon túl az anyagi lehetőségek hiányában keresendő.

A kérések számos tudományterületen és több országban megjelent dokumentumokra irányultak. Gyakorlat híján - a kérések viszonylag kis száma és szórtsága miatt - nem rendelkezhettünk kellő tapasztalattal a célszerű irányításban. Így azt az előnyt sem élvezhettük, hogy a dokumentumokat külföldről rövidebb idő alatt, a lehe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tő legkisebb költségráfordítással kapjuk meg. Továbbra sem kerülhettük el az OSZK-t, mivel nemzetközi kölcsönzéssel csak azok a művek kérhetők, amelyek a hazai könyvtárak állományában nem lelhetők fel.

A közvetlen átkérés anyagi háttere sem volt biztosított. A külföldi küldemények magasabb postai díjtételét a könyvtárnak kellett volna magára vállalni. Számolni kellett a másolatok árának megnövekedésével, a másolatok és kérések intézésével járó, devizafedezetet is igénylő kiadásokkal. A megtöbbszöröződő adminisztratív munkát és a több nyelven folytatott levelezést a könyvtárközi átkéréseket egy személyben intéző könyvtárosnak kellett volna intézni.

1978-ban az Országos Széchényi Könyvtárral egyetértve részmegoldással próbálkoztunk. A British Library könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó részlege rövid kölcsönzési határidőt szabott meg. Hogy a kért dokumentum hosszabb ideig lehessen olvasóinknál, ezért a kérések ugyan az OSZK közvetítésével mentek a teljesítő könyvtárhoz, a dokumentumot viszont a kérést indító könyvtár kapta meg és juttatta vissza. Az adminisztráció bonyolultsága miatt azonban a kísérlet nem bizonyult életképesnek.

Azt a lépést, hogy közvetítés nélkül folytassunk nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést, a kérések ugrásszerű megnövekedése kényszerítette ki. A Szláv Filológiai Tanszék az 1980-as évek közepén jelentős kutatómunkát kezdett, a kért dokumentumok elenyésző hányadát kölcsönözhettük magyarországi könyvtárak állományából. Kezdetben az akkori Gorkij Könyvtár, később az OSZK közvetítette külföldi kéréseinket, melyek zöme elsősorban a Szovjetunióba irányult. A kérések és a kapott könyvek nagy tömege (sokszor naponta 80-100 kötet) olyan kezelési, nyilvántartási problémákat vetett fel mind a közvetítő könyvtárban, mind nálunk a KLTE Könyvtárában, hogy kezdeményeztük az önálló nemzetközi kölcsönzés lehetőségét. Ezért 1985-ben azt kértük a Művelődési Minisztériumtól, hogy az akkori szocialista országok könyvtáraival hadd alakítsunk ki önálló kölcsönzési kapcsolatot, míg a devizális elszámolási körbe tartozó országok könyvtáraiba továbbra is az OSZK közvetített. Az aktuális kutatási feladatokon túl lépésünket indokolták bizonyos gazdaságossági megfontolások is. Az elmúlt években a szocialistának nevezett országokkal a könyvtárközi kölcsönzés viszonosságra épült, a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás ingyenes volt, a dokumentumok szállításáért nem kellett kuponokat küldeni, és a postai tarifa gyakorlatilag megegyezett a belföldi küldeményekével. Esetünkben a Szláv Filológiai Tanszék a postaköltség bizonyos hányadát is fedezte. A másolatban érkezett folyóiracikkeket vagy egyéb dokumentumokat ajándékba kaptuk, vagy a nemzetközi kiadványcsere keretein belül könyvek megküldésével viszonozhattuk ezek ellenértékét.

A nagy számú kérésre tekintettel az intézet vezetőjétől más irányú segítséget is kaptunk. Oroszul jól tudó munkatársuk segített a kérések cirill betűs gépelésében és a levelezés fordításában.

Az utóbbi években ezenek a kéréseknek a száma erőteljesen csökkent. 1985-ben a megkapott műveknek még 35%-a érkezett közvetlen nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel, elsősorban a Szovjetunióból, 1988-ban 25%-ra, 1989-ben és 1990-ben 10%-ra redukálódott a kért dokumentumok száma.

Az általunk folytatott nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést áttételesen érintették azok a jelentős társadalmi, gazdasági változások, amelyek a volt szocialista országokban végbementek. Ezekről a módosításokról nincsenek konkrét információink, csupán egy-egy napi probléma megoldásakor szembesültünk az eddigitől eltérő gyakorlattal. Így a lengyel és a cseh-szlovákiai könyvtárak a xeroxmásolathoz számlát mellékelnek, ezek térítését banki átutalással kell intéznünk, újabban pedig a Szaltikov Scsedrin könyvtár postai kuponokat kért tőlünk.

A jelenlegi körülményeket figyelembe véve célszerűnek tartjuk, hogy az OSZK vállalja minden külföldi kérésünk közvetítését. Nem folytatható ugyanis az a gyakorlat, hogy bizonyos országokkal közvetlenül, más országokkal pedig közvetett úton intézzük a könyvtárközi kölcsönzést. A külföldre indított kérések első állomása nyilvánvalóan az OSZK, mivel az esetleges hazai lelőhelyet a Könyvek Központi Katalógusa alapján kell megállapítani. Az Országos Széchényi Könyvtár nagy tapasztalattal rendelkezik a külföldi kérések irányításában, naprakész információja van a külföldi könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési rendjéről, a szolgáltatások díjáról. Fokozottan nagy szerepe lehet ennek a tapasztalatnak akkor, amikor változások történtek a volt szocialista országok nemzetközi kölcsönzési gyakorlatában, és a Szovjetunió utódállamainak könyvtári rendszerében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A budapesti könyvtár szakos hallgatók véleménye a könyvtárosképzésről

Mikulás Gábor

1992 februárjában hallgatói felmérést készítettünk az ELTE könyvtár szakos hallgatói körében. Eredetileg a vizsgálat egy szakdolgozat kiegészítő kutatása lett volna, de a terv idővel módosult. Mivel a szakdolgozat témája az volt, miképpen lehet megújítani a hazai könyvtárosképzést a vezetési irányítási szempontok előtérbe helyezésével[1] ezért a kérdőíves felmérésben a könyvtárvezetés oktatásával kapcsolatos véleményekre is rákérdeztünk.

A felmérés célja az volt, hogy minél teljesebb képet kapjunk a magyar könyvtárosképzésről. Mivel a „rendszer kimenetét", azaz a végzős hallgatókat, ill. a róluk alkotott kép vizsgálatát tartottuk leginkább fontosnak, megkerestük a magyar könyvtárügy jelentős személyiségeit, és felkértük őket, hogy minősítsék a képzést, mondjanak véleményt a végzett hallgatókról, és kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen változásokat tartanak időszerűnek a könyvtárosképzésben. Megkérdeztük továbbá az ELTE BTK és Tanárképző Főiskola könyvtári szakának oktatóit és tanszékvezetőit, valamint konzultáltunk a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola (BDTF) könyvtári tanszékének munkatársaival is. Ezeket az interjúkat (17 darabot) az említett szakdolgozat tartalmazza. A hallgatókat ugyancsak megkérdeztük egy teszt segítségével, ennek eredményét összegezzük a következőkben.

A felmérés módja

Alapsokaságnak tekintettük a főiskola (ELTE Tanárképző Főiskolai Kar) és az egyetem (ELTE Bölcsészettudományi Kar) könyvtáros szakjainak Budapesten, nappali tagozaton tanuló hallgatóit, szám szerint 88 főt. A kérdőíveket minden érintetthez személyesen kívántuk eljuttatni. A válaszokat név nélkül kértük. A válaszadók száma 59 fő volt. Ez 67%-os arányt jelent.

A teszt főbb kérdései

1. Mivel szeretnél foglalkozni a diploma megszerzése után?
   - könyvtári vagy azzal kapcsolatos munkakör
   - a másik szakoddal kapcsolatos munkakör
   - egyéb munkakör

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. Hogy vagy megelégedve...
   a. a könyvtárosképzés (és informatikusképzés) egészével a tanszéken?
   b. a képzés technikai hátterével?
   c. az oktatói háttérrel?
   d. a könyvtárvezetés oktatásának metodikájával?
   e. a könyvtárvezetés oktatásának eredményességével?

Minősítsd az a-e pontokat az alábbi kijelentések segítségével:

nagyon jó (4)
megfelelő (3)
bizonyos változtatások szükségesek (2)
nagyon rossz (1)

Megjegyzés: a 2.d és 2.e pontokat csak kísérletképpen tettük be a többi kérdés közé, hiszen ezekre a szakma tapasztaltabb képviselői megalapozottabban tudnak választ adni. Az ő véleményük szakdolgozatunkban olvashatóak. A hallgatóban az oktatás bizonyos részeivel kapcsolatban megmaradó kép azonban kihat(hat) a későbbi megfelelő munkafolyamatról alkotott hozzáállásra. Meglepő módon, a két különböző kérdezett csoport (hallgatók és szakmabeliek) véleménye a lényeget tekintve erősen hasonlít egymáshoz.

Az összesített eremény

ELTE-tanszék	BTK	TFK
A hallgatók létszáma	30	58
A leadott kérdőívek száma	30	29
A leadott értékelhető kérdőívek száma	29(100%)	29(100%)
1. Könyvtári vagy azzal kapcsolatos munkakörrel szeretne foglalkozni	10(34%)	8(27%)
nem zárkózik el könyvtáros munka elől (pl. azt a lehetőséget is aláhúzta)	14(48%)	13(45%)
2. A megelégedettség szintje		
a. a könyvtárosképzés egészével	2.22	2.79
b. a képzés technikai hátterével	3.46	3.85
c. az oktatói háttérrel	2.72	3.16
d. könyvtárvezetés oktatásának metodikájával	2.50	1.87
e. könyvtárvezetés oktatásának eredményességével	2.25	1.87

A 2. pont kérdéseit kiértékeltük úgy is, hogy csak azoknak a hallgatóknak a véleményét vettük figyelembe, akik könyvtári vagy azzal kapcsolatos munkakörrel szeretnének foglalkozni a diploma megszerzése után. Eredménye:

A megelégedettség szintje	BTK	TFK
a. a könyvtárosképzés egészével	2.26	2,63
b. a képzés technikai hátterével	3.20	3.36
c. az oktatói háttérrel	2.75	3.03
d. könyvtárvezetés oktatásának metodikájával	3.00	1.75
e. könyvtárvezetés oktatásának eredményességével	2.00	1.75

Megjegyzés: a 2.d. és 2.e pontokat értelemszerűen csak azok a hallgatók töltötték ki, akik már részt vettek a könyvtárvezetéssel kapcsolatos stúdiumon. A BTK-n 4, a TFK-n 16 válaszadót jelent.

A felmérés eredményének értékelése

1. Az ELTE tanszékein a hallgatók lényegében még mindig kétszakosak, ami esetünkben azt jelenti, hogy például egy magyar-könyvtár szakos hallgató a diplomájával pedagógusként, illetve könyvtárosként egyaránt elhelyezkedhet. Ezért a könyvtári állás után vágyó hallgatók arányának nagyjából 50% körül kellene lenni, nem számítva azt, hogy (általában) nem nyelv-szakos tanárként kisebb a munkához jutási esélye, mint könyvtárosként. A hallgatók körében a könyvtár szak viszont - az adatok szerint - népszerűtlenebb. Az oktatóknak nem sikerült a szakmát vonzóvá tenni: az „érdeklődők" aránya (azoké, akik azt írták, hogy nem döntöttek még, vagy egyszerre több választ is megjelöltek) nem éri el a válaszadók számának felét. A főiskolások valamivel többen látják lehetségesnek, hogy majdan más területen dolgozzanak.

2. A jellemzésre megadott kifejezések - mint utólag rájöt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tünk - nem voltak a legszerencsésebbek, a 3-as és a 2-es között jóval kisebb az értelmi távolság, mint a 2-es és az 1-es között. Ez a 2-es és 3-as választásának nagyobb arányát hozta magával - a lehetséges gyengébb minősítés kárára.

Az *egyetemi hallgatók* leginkább a könyvtárosképzés egészével voltak elégedetlenek és változásokat tartanak szükségesnek. (Közéjük tartoznak azok is, akik az új rendszer szerinti *Bachelor of Art* diplomát fognak a negyedik tanulmányi év után kapni!) Szerintük a könyvtárvezetés oktatása is változtatásokat igényel. Az egyetemisták legjobban a képzés technikai hátterével voltak megelégedve, mely nyilvánvalóan összefüggésbe hozható a TEMPUS-alapítvány segítségével beszerzett berendezésekkel[2] és a hallgatók számára megteremtett kedvező fénymásolási lehetőséggel.

A *főiskolai hallgatók* a kérdezett témakörök közül a könyvtárvezetés oktatását tartották leginkább változtatásra érdemesnek; a tantárgy oktatásának módszereivel szemben is kételyeik vannak. Az oktatás technikai ellátottságával és az oktatókkal viszont ők jobban meg voltak elégedve, mint az egyetemisták. Figyelemre méltó azonban, hogy a többi tanszékhez viszonyítva a sokkal jobbnak mondható technikai ellátottság ellenére sokan mégsem minősítették „nagyon jónak". (Szerintem ez azzal hozható összefüggésbe, hogy előfordulhat: a hallgatók nem mindig a számukra kedvező időpontban és a számukra kedvező módon juthattak a gépekhez. Ez azonban csak személyes következtetés, a BTK-ra és a TFK-ra vonatkoztatva, és nem tartozik a kérdőív eredményének szorosan vett elemzéséhez.)

A könyvtári pályára készülő főiskolai hallgatók minden kérdésben kritikusabban ítéltek, (leginkább a technikai hátteret illetően). Az egyetemisták a technikai hátteret(!) és a könyvtárvezetés oktatásának eredményességét tartják gyengébbnek, mint társaik, míg a könyvtárvezetés oktatásának metodikájával elégedettebbek náluk.

Általános következtetés

Amennyiben a szakma és a könyvtároktatás képviselőinek sikerül - reményünk szerint a minél közelebbi jövőben - komolyan felvenniük a kapcsolatot; sikerül a képzés célját is meghatározniuk, érdemes lesz az oktatottak véleményére is odafigyelniük. Az oktatási intézmény ugyanis a hallgatókon keresztül, a hallgatók által szolgáltat, ezért arra kell törekednie, hogy a szolgáltatás színvonala magas legyen, és hogy a szakma közvetítésével a társadalmi igényeket kielégítse. Mindez aligha valósulhat meg eredményesen a hallgatók, azaz a következő szakmai generáció elképzeléseinek figyelembe vétele nélkül. A képzésben passzívan résztvevő, érdektelen hallgatókat eredményesen oktatni meglehetősen körülményes. Ezért - és ezt támasztották alá a hallgatói vélemények - a könyvtárosképzés jelenlegi gyakorlatán változtatni szükséges.

Irodalom

1. DECKERS, M. - MIKULÁS Gábor: Management in Hungarian library education. Advisory report. - Deventer, Budapest : [s.n.], 1992. - 131 p. : ill. - 31 cm*
2. LÁDI L. - DARÁNYI S.: A TEMPUS és a Könyvtártudományi-informatikai tanszék gépesítése. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 39.évf. 1992. 5.sz. 215-220.p.

* A szakdolgozatról - újszerűsége és a megvalósítás eredményessége miatt - szándékunkban áll beszámolni egy későbbi számban. *A szerk.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kitekintés

A műholdas kommunikációs és információs szolgáltatásokról

Szemle

Pálvölgyi Mihály

Bevezetés

A kommunikációs műholdak könyvtári-információs alkalmazásáról viszonylag kevés tanulmány jelenik meg, annak ellenére, hogy széles körben elismerik a számítástechnikai rendszerek adatátviteli, telekommunikációs összetevőjének a szerepét. *R. Liu* tanulmányának 1981-ben a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban megjelent ismertetése foglalta össze a távközlési műholdak addigi fejlődésének, technológiájának és alkalmazásának tudnivalóit, azzal a „jóslattal" zárva: ahogy a számítógépek megváltoztatták a 60-as, 70-es évek könyvtárának az arculatát, ugyanúgy fognak hatni a 80-as években a kommunikációs távközési műholdak.[1]

Valóban, a fejlődés azóta nagymértékben meggyorsult, és a nemzetközi műholdas távközlés, méreteit tekintve, néhány év alatt több mint százszorosára emelkedett. Jelenleg közel kétszáz ország és tartomány használja a műholdakat, többek között a televíziózás, a rádiózás, a telefonkapcsolatok és az adatszolgáltatás területén. Ez a fejlődés közelebb hozta az embereket egymáshoz, mint korábban bármikor.[2]

A 80-as években jelentősen kibővült a kommunikációs műholdak földrajzi hatósugara, új szolgáltatások fejlődtek ki, és megváltozott a használók köre is, elsődleges elérési pontokká váltak a munkahelyek és a lakások. A technológia fejlődése következtében a földi használói állomások egyre kisebbek és olcsóbbak lettek, s rendkívül elterjedtek. Ugyanakkor sokan vélik úgy, hogy a fejlődés sokkal gyorsabb lett volna, ha azt nem gátolják a monopóliumok, az üzleti ellenérdekek és a nem kielégítő marketing-tevékenység.

A továbbiakban az utóbbi 10 év fejlődésének technológiai, szervezési és alkalmazási kérdéseit vesszük számba.

Technológia

A műholdas kommunikációs hálózatban a műhold, illetve a hozzá tartozó földi állomások *hálózatot* alkotnak. *A központi állomások*, melyekhez számítógépes hálózatok, telefon, távíró és egyéb kommunikációs vonalak kapcsolhatók, eljuttatják az átalakított jeleket a műholdra, amely

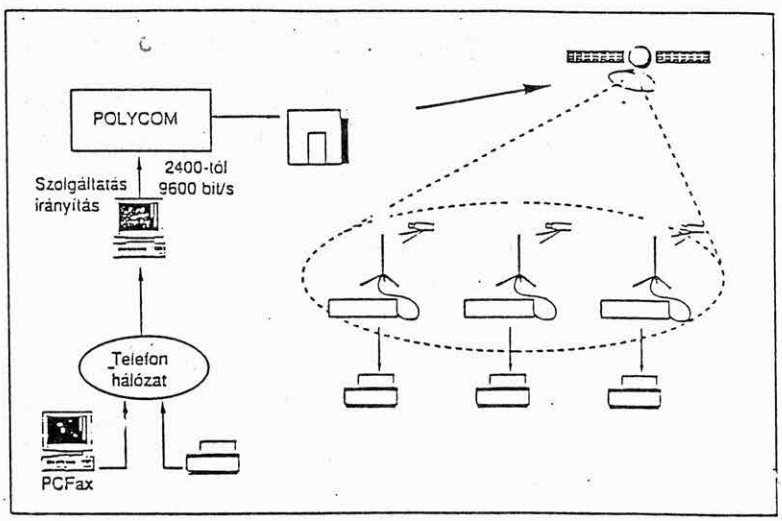
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megváltoztatva a frekvenciát, felerősíti a jeleket és visszajuttatja a földi állomásokra, a felhasználói állomásokra. *A távközlési műhold*, mint a hálózat legnagyobb egysége a jelek vételére, valamint azok meghatározott területek felé való sugárzására egyaránt alkalmas. Ilyen műholdak keringenek a Föld körül az Intelsat, Eutelsat, Inmarsat stb. rendszerben. Egy adott szolgáltatás működtetője a műhold kapacitásából transzponder(rész)t – csatornát, vonalakat – bérelhet.

A felhasználó a felhasználói állomáson, terminálon keresztül veszi igénybe a rendszer szolgáltatásait. A felhasználói állomások (terminálok) funkciójukat tekintve lehetnek, a) csak vételre szolgáló, illetve b) adó-vevő földi terminálok.[3]

A csak vételre szolgáló terminálokkal felépített rendszerek műsor- vagy adatszórásra, tehát egyirányú összeköttetésre alkalmas rendszerek. Egy központi állomásból és csillag alakzatban elhelyezkedő vevőterminálokból állnak. A központ és a terminálok között műholdon keresztül létesül az egyirányú kapcsolat. A központi állomásból kisugárzott jeleket a műhold közvetítésével minden, a rendszerbe tartozó (zárt hálózat), vagy az ellátási körzeten belüli (nyílt hálózat) terminál egyidőben veszi. Erre példa: a francia POLYCOM rendszer. (*1. ábra*) Az adó-vevő terminálokkal kétirányú, interaktív összeköttetés hozható létre, elsősorban adatátvitel céljából.

1. ábra
A POLYCOM rendszer, csak vételre alkalmas terminálokkal[3]

Tehát a műholdon keresztüli kapcsolat típusa kétféle lehet:

a) egy pont-több pont összeköttetés, amikor a kapcsolat a műholdon keresztül a központi állomás és az egyes felhasználói állomások (terminálok) között létesül.

b) pont-pont összeköttetés, amikor a kapcsolat két felhasználói állomás (terminál) között létesül.

Felhasználói állomás a tévé- és rádióprogramok vételére alkalmas parabola antennás műholdvevő is. A 80-as évek nagy szenzációját azonban a VSAT-terminálok bevezetése jelentette. A VSAT (Very Small Aperture Terminal) nagyon kis méretű antennájú terminált jelent.

A VSAT-rendszer műholdon keresztül létesít a földi terminálok között egy vagy több irányú, illetve állandó vagy ideiglenes kapcsolatot. A VSAT-rendszer az OSI referenciamodell 1-3 rétegének kiszolgálásával biztosítja a nyílt rendszerek szabvány szerinti összekapcsolását.[4]

A kis felhasználói állomások közötti átvitel szervezéséről és vezérléséről külön földi állomások, az ún. hub-ok (központi állomások, főállomások) gondoskodnak.

A központi állomást (hub-ot) több független felhasználó veheti igénybe (shared hub = osztott központú állomás). Ebben az esetben a számítógép saját, független irányítással rendelkező alhálózatokra osztja fel a hálózatot, amelyek egymástól teljesen függetlenek, amit a hozzáférés szigorú ellenőrzése biztosít. A független alhálózatok különböző frekvenciákat és különböző berendezéseket is használhatnak. Az alhálózatokon belül zárt csoportok alakíthatók ki és ezek a felhasználók igényeinek megfelelően, tetszés szerint átrendezhetők.[5] (*ld. a 2. ábrát*)

A csillag konfigurációt előbb-utóbb központi állomás nélküli rendszerek váltják fel, amelyekben a VSAT-állomások direkt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

módon léphetnek majd kapcsolatba egymással, egy, az összeköttetést létrehozó felügyeleti kontroll segítségével

Várható, hogy a szolgáltatások frekvenciasávja kiterjed majd a 30/20 GHz-es KA sávra.

A VSAT legfontosabb paraméterei a következők:[6] *antenna*: 1,8-2,4 méter átmérőjű, földre, falra vagy tetőre szerelhető; *frekvencia*: KuBad; *átviteli sebesség*: 32 Kbit/sec-tól 2048 Mbit/sec-ig; *protokoll*: SDLC, X.25 stb.; *interfész*: RS-232, RS-422, V35; *rendelkezésre állás*: több mint 99 %; *bit hibaarány*: 10-8.

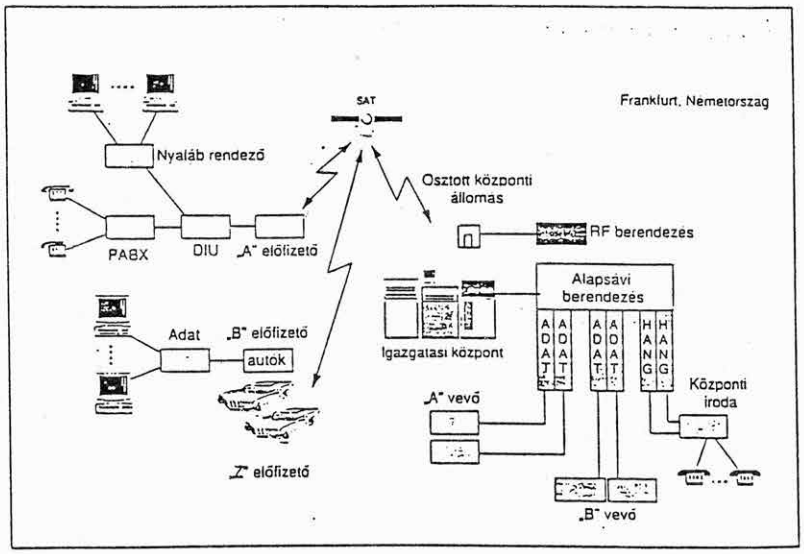
A felhasználói állomás összetevői a következők: antenna, kültéri és beltéri egység.

A felhasználó berendezései – így pl. az adatok tárolásáról, megjelenítéséről, nyomtatásáról gondoskodó számítógép – a beltéri egység megfelelő pontjaira csatlakoznak. (*3. ábra*)

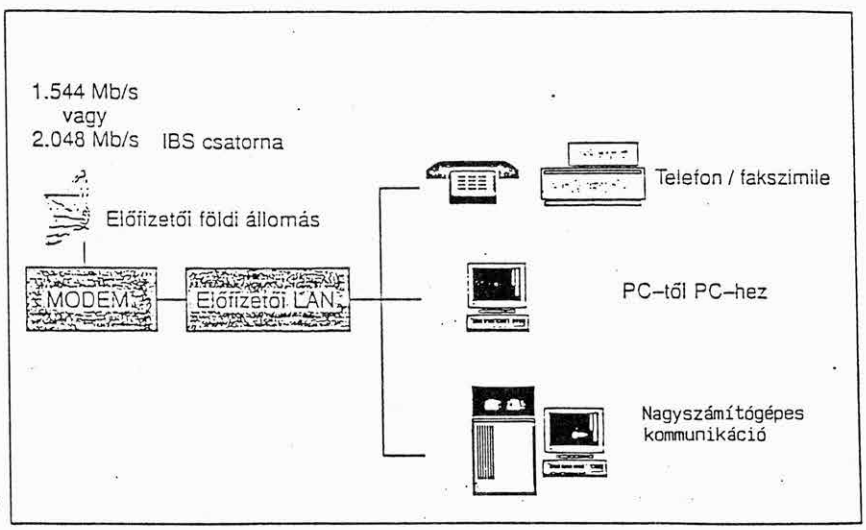
Az antennák egyik típusa a műholdas televíziózásban használatos parabolatükör. Ehhez képest a VSAT-antennák valamivel nagyobbak, átlagosan 1,8 méter átmerőjűek, s ezekbe építik be a jelek adását, vételét és felerősítését végző fejet.

Az újabb műholdas szolgáltatások lehetővé teszik 30 cm-nél kisebb antennák használatát is,

2. ábra
A Bundespost telekommunikációs osztott központi állomása[3]

3. ábra
A felhasználói állomás (terminál) összetevői[3]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pl. TDF-1 (francia-német tulajdonú), TELE-X az északi országok műholdja, vagy BBS Nagy-Britanniában. Meghonosodóban van a TAT (Tiny Aperture Terminal), mint a legújabb fejlesztés. Az USA-ban vezették be, és olyan parabola antennás műholdas terminálokat jelez, melyek antennája 8 inch-nél, azaz 20, 32 cm-nél nem nagyobb átmérőjű. Egy kétutas komplex rendszer ára kb. 4000 dollár.

Az adatátviteli rendszerekkel szemben a következő *fő követelményeket* támaszthatjuk: könnyű használat, nagy kapacitás, gyorsaság, megbízhatóság, használói kényelem, költséghatékonyság, szöveg, adat, ábra, kép, képlet, fénykép, hang stb. integrált átvitele. Ezenkívül fontos, hogy biztosítsák a tájékoztatást az elérhető lehetőségekről, a rendelkezésre álló szolgáltatásokról, azok költségeiről.[7]

E követelménynek mind a földi, mind a műholdas átviteli rendszerek növekvő mértékben felelnek meg, s az is természetes, hogy egymáshoz kapcsolódnak, kiegészítik egymást. A műholdas rendszerek fő jellemzői:

- *Nagy kapacitás*: nagy mennyiségű szöveg, adat stb. nagy sebességű átvitele, dokumentumok teljes szövegében való böngészés lehetősége, dokumentumok teljes szövegének átvitele gyorsan és kényelmesen (a hagyományos postai szállítással összevetve),
- *Nagy sebesség*: másodpercenként több megabit: egy közepes méretű műhold mindegyik transzpondere 36 Mbit/sec-tól 360 Mbit/sec-ig terjedő kapacitással rendelkezik,
- *Szélessávú, integrált átvitel*: a digitális kommunikáció minden formájának egyidejű kezelése,
- *Megbízhatóság*: a mérések szerint 99,98%-os (elég egyértelmű, hogy ezt a biztonságot földi, postai vonalakkal nem lehet elérni). Az adatvédelemről a zárt áramköri rendszer (CCTV) gondoskodik,
- *Sokrétű szolgáltatás*: hagyományos (rádió, tévé, telefon) mellett hozzáadott értékű szolgáltatások (pl. elektronikus posta, online információszolgáltatás stb.), valamint a világ nyilvános távközlési hálózatai (telefon, telefax, telex, teletex, videotex, elektronikus posta) tetszőleges végpontjának elérhetővé tétele, beleértve a mobil állomásokat is.
- *Rugalmasság*: a műholdas átviteli rendszerben nem egy vonalat, hanem egy állomást vásárolunk meg, amelynek segítségével mindenhova tudunk információt továbbítani, ahol van egy másik állomás; azaz végtelen számú, kombinációjú kommunikációs útra van lehetőség, amely különösen a fejlődő országokban fontos, ahol a földi távközlési szolgáltatások fejletlenek.
- *Távolságtól független alkalmazás*: a távolsággal nem nő az átvitel költsége, ezért különösen alkalmas nagy kiterjedésű régiók ellátására, illetve olyan helyeken, ahol az infrastruktúra kiépítetlen, vagy a domborzati viszonyok azt megnehezítik.
- *Gyors kiépítés, installáció*: a távolságtól függetlenül egy-két napot vesz igénybe, s azonnal rá lehet kapcsolni; nem kell kivárni, míg megépülnek a fővonalak és a kábelcsatlakozások, mint a földi vonalak esetében.

A fenti előnyös lehetőségek mellett természetesen vizsgálni kell a költségeket is, és össze kell vetni más, alternatív megoldásokkal.

Egy VSAT rendszer költségösszetevői a következők:[8]

1) Egy VSAT hálózatot felépíthetünk saját központi állomással, vagy alhálózatként hozzáférést bérelhetünk egy már meglevő központi állomáson (hub-on).

2) A berendezések ára attól függően változik, hogy csak vételre alkalmas terminált akarunk, ennek az ára 35-283 ezer Ft között váltakozik, vagy adó-vevő terminált, melynek ára: 566-1062 ezer Ft.

3) A műholdas csatorna bérleti díja nem függ a vevőállomások számától és a távolságtól, függvénye ugyanakkor az antennabérletnek, a névleges bitsebességnek és az információs csatornák számának. A lekötött műholdkapacitás díját 64 Kb/s-os egységekre vonatkoztatják.

Az egy ügyfélre eső költségek kiszámításakor a fentiek mellett vizsgálni kell a telepítés, üzembe helyezés és karbantartás költségeit. Ezek VSAT esetében mintegy tízszer olcsóbbak, mint a hagyományos földi kábelrendszereknél. A beruházás átlagosan három év alatt térül meg.

A VSAT és a földi átviteli rendszerek költségeit az *1. táblázat* hasonlítja össze. Jó megoldás az egy évre kivetíthető költségek összehasonlítása alternatív megoldások között, pl. a dokumentumátvitel vonatkozásában.[9]

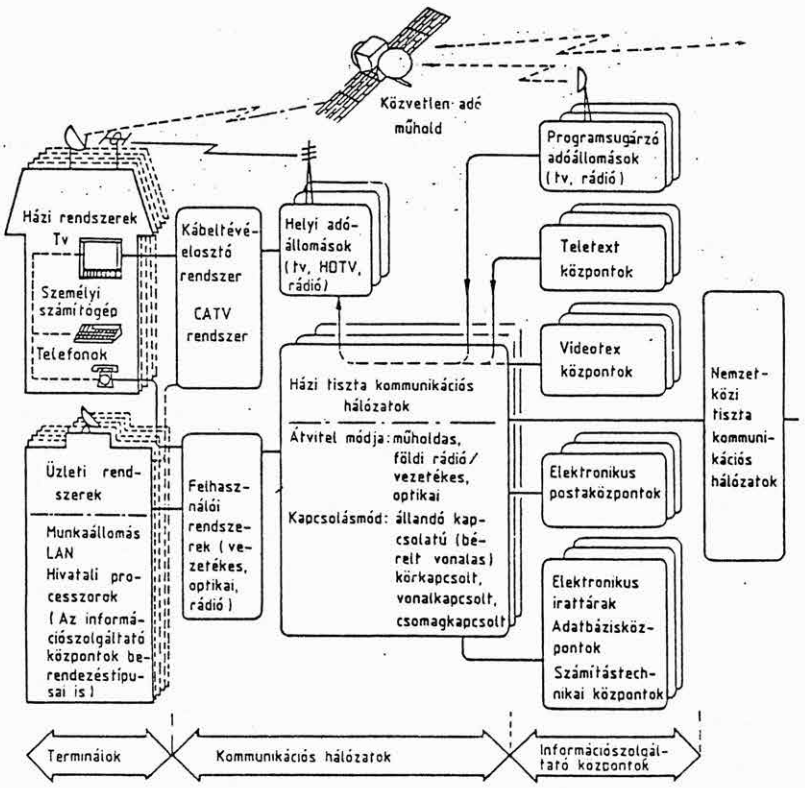
A 80-as években rengeteg újítás s költséghatékony megoldás született, pl. „éjszakai műszak" alkalmazása, vagy adott hálózat, vállalat részéről egy teljes transzponder bérlése, s annak egyenlően 64 Kb/s csatornákra osztása. Jelentősen csökkenek a költségek (pl. a telefonbeszélgeté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. táblázat
A VSAT és a földi átviteli rendszerek költségei[6]

	Ügyfél költsége	
	Nemzetközi VSAT vonalak (dollár)	Földi vonalak (dollár)
Hálózati kapacitás (kilobit/secundum)	1 544	928
Berendezés költsége	700 000	583 000
Üzembe helyezés költsége	18 000	65 000
Összesen (egyszeri ráfordítás)	718 000	603 000
Összesen (nem egyszeri ráfordítás/év)	87 000	861 000

4. ábra
A műholdas átvitel helye a modern kommunikációs rendszerben[13]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

seké a tíz évvel ezelőttinek a tizedrészébe kerül az USA-ban), jórészt éppen a műholdas átvitelnek köszönhetően. Európában az Eutelsat műholdas kapcsolatai a 80-as évek végén még háromszor-ötször annyiba kerültek, mint amerikai megfelelőik, de e téren is megkezdődött a felzárkózás.

Szervezetek, hálózatok

A 80-as évek elején az volt a jellemző, hogy a könyvtárak a kábelhálózatra kapcsolva fértek hozzá a műholdas átvitel lehetőségeihez, de a 80-as évek óta, a VSAT technika megjelenésével, a kábelhálózattól függetlenül, saját terminál révén önállóan is hozzáférhetnek olyan szolgáltatásokhoz, mint a videokonferenciákon való részvétel; az országos műholdas programok vétele és videóra való rögzítése stb.[11]

Az USA-ban a VSAT terminálok „hagyományosan" sikeresen működnek, pl. a Farmers Insurance 2400 állomásból álló hálózata, a Wallmart 1400 állomásból álló üzlethálózata, vagy a Holiday Inns 2000 állomásból álló hotelhálózata stb., de Európában is hatalmas VSAT-hálózatok jöttek létre, pl. a POLYCOM, vagy a Daimler-Benz hálózata, mely a vállalat összes európai irodáját átfogja, a Bundespost Központjában és az Eutelsat műholdon keresztül. Az USA-ban a Telecommunications Retailing Agency hálózatában a hub központhoz közvetlenül kapcsolódnak az információszolgáltatók tulajdonában levő szerverek. Az ilyen megosztott központi állomás (shared hub) összesen 7000 VSAT információigényét tudja kiszolgálni.[12] A kialakuló új szolgáltatások nyújtása feltételezi a földi és műholdas hálózatok szoros együttműködését.

A műholdas rendszerek integrálhatók, összekapcsolhatók a földi rendszerekkel.

A kérdés nem úgy merül fel, hogy ezek kiszorítják, kizárják egymást, hanem hogy miképpen kapcsolhatók optimálisan egymáshoz, hogyan összegeződhetnek az alkalmazásukból adódó előnyök. A köztük való munkamegosztás kezd körvonalazódni, s az ISDN egy keretbe foglalja őket.[13]

A *4. ábra* szemlélteti a kommunikációs hálózatok, köztük a műholdas átvitel szerepét, helyét a modern kommunikációs rendszerben: a házi és üzleti kommunikációs rendszerek (bal oldal), illetve a nyilvános információszolgáltató központok (jobb oldal) összekapcsolásában. Az újabb műholdas rendszerek már terminálok közötti kapcsolatok létrehozását is lehetővé teszik, így a házi-házi, házi-üzleti, üzleti-üzleti kommunikációs rendszerek közötti közvetlen összeköttetést is.

A technológia fejlődésével változnak a szolgáltatási követelmények és forgalmi sémák, s ezekkel együtt a műholdas távközlési társaságok érdekeltsége is. E vonatkozásban döntő szerepet játszanak a nemzetközi távközlési műholdas rendszerek: az Intelsat, az Inmarsat, Molniya-

2. táblázat
Intelsat sorozatok[2]

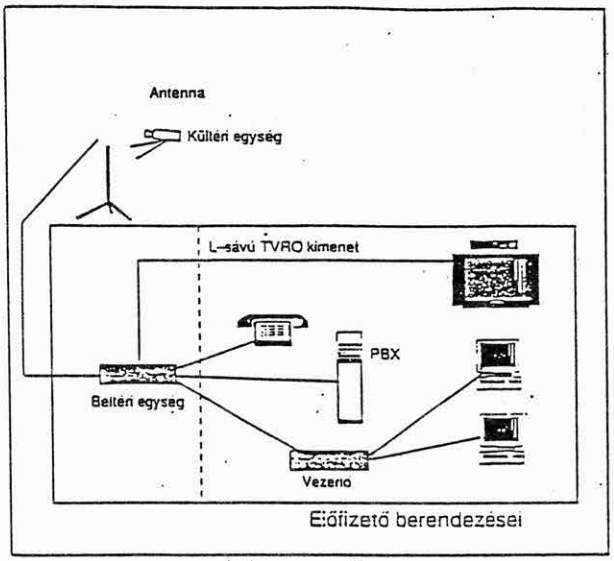
INTELSAT sorozat	I	II	III	IV	IV–A	V	V–A	VI
Az első felbocsátás éve	1965	1967	1968	1971	1975	1980	1985	1989
Fővállalkozó	Hughes	Hughes	TRW	Hughes	Hughes	Ford Aerospace	Ford Aerospace	Hughes
Szélességi méret, méter (nem kihasznált)	0.7	1.4	1.4	2.4	2.4	2.0	2.0	3.6
Magassági méretek, méter (nem kihasznált)	0.6	0.7	1.0	5.3	6.8	6.4	6.4	6.4
Kilövő eszközök	Thor Delta	Thor Delta	Thor Delta	Atlas Centaur	Atlas Centaur	Atlas Centaur vagy Ariane 1,2		Ariane 4,v. Commercial Titan
Tervezési élettartam, év	1.5	3	5	7	7	7	7	14
Sávszélesség, MHz	50	130	300	500	800	2144	2250	3300
Kapacitás								
Hangáramkörök	240	240	1500	4000	6000	12000	15000	120000
Televíziós csatornák	–	–	–	2	2	2	2	3

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Statsionar, az Eutelsat, az Orion, Arabsat, Asiasat, Astra, Panamsat és a Hispasat.[14] Közismert az Intelsat úttörő szerepe, amit *Liu* is hangsúlyozott.

Az Intelsat világméretű szerződés alapján jött létre. A rendszer 15 műholdjával lefedi a Föld mindhárom óceániai térségét. 115 ország a tagja, s összesen több mint 165 országot és tartományt köt össze. Jelenleg több mint 1000 földi állomás használja az általa biztosított űrszegmenst. Műszaki szempontból az egyes Intelsat nemzedékek úttörő szerepet vállaltak a fejlesztésben (pl. a térbeli frekvencia újrafelosztásában, a digitális hibajavító kodekek alkalmazásában). Az Intelsat VI 1989 óta szolgálja a globális kommunikáció céljait. (*2. táblázat*). Az óriási teljesítményű Intelsat VII felbocsátását 1992-re tervezik, ami a tervek szerint lehetővé teszi még kisebb földi antennák használatát. Az Intelsat IBS (Intelsat Business Service) 64 kb/s - 8448 kb/s átviteli sebességű ISDN kompatibilis digitális szolgáltatás, melynek segítségével nyílt és zárt hálózatok egyaránt kialakíthatók. (*5. ábra*)

5. ábra
Tipikus TBS konfiguráció

Nem titok, hogy a műholdas szolgáltatások és technikák piacra dobásának, s bevezetésének ütemét jelentősen késleltették a monopol helyzetben levő szervezetek, rendszerek, hiszen a potenciális vetélytársak kizárására, féken tartására törekedtek. Ehhez járult hozzá, hogy a kábelüzlet irányítói (az AT&T és a PTT) sokáig fenyegetésnek vette a telekommunikációs kihívást.

Ez is közrejátszott abban, hogy a technológia (különösen a modulációs és hibakódolás) terén tepasztalható nagy változatosság ellenére s a lehetőségekhez képest kevés került megvalósításra a 80-as évek végéig. Az utóbbi 4-5 évben azonban liberálisabbak lettek a piaci játékszabályok, erősödött a verseny, s így egyre hatékonyabb szolgáltatások vehetők igénybe.

Amerikában a Panamsat-nak 1988-ban sikerült bekerülnie a piacra az Ariane 4-en felküldött műholddal.

Európában a liberalizálás először az Egyesült Királyságot és Németországot érintette. Az Egyesült Királyságban 1988-ban a meglévők mellett 6 további vállalat kapott engedélyt arra, hogy korszerű műholdas szolgáltatásokat nyújtson, pl. elektronikus dokumentumterjesztést, elektronikus levelezést stb. Ezek az ún. SSSO-k (Special Service Satellite Operator) speciális szolgáltatásokat működtető műholdas vállalkozások.[15]

A többi európai országban napjainkig postai monopólium volt a műholdas összeköttetés, de már ez is megszűnőben van.

A telekommunikációs szolgáltatások és technikák hasznosításának ütemét különböző eljárásokkal próbálják gyorsítani, pl. a moduláris marketing megoldással, melyet kifejezetten e célra a karlsruhei Fraunhofer Intézetben dolgoztak ki.[17]

Nagy hajtóerőt jelent az európai integrálódás: az egységes piac kialakulása jó lehetőségeket nyújt az egész közösségre kiterjedő elektronikus információszolgáltató (s ebben az információátviteli) piac kifejlődéséhez.

A mintegy 1 milliárd fontos európai űrprogramban főként Franciaország és Németország játszik nagy szerepet. A program többek között európai termékek (mindenek előtt kis földi állomások) piacra juttatására, valamint komplex szolgáltatások nyújtására koncentrál.

A fejlesztésnek kutatási, technológiai, gazdaságossági és üzleti vetületei vannak.

Az *Eutelsat* rendszer létrehozása 1985-ben, 26 ország részvételével jelentős lépés volt az eu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rópai műholdas technológia fejlesztésében. A rendszer szakmai szempontból szoros kapcsolatban van az Európai Űrkutatási Ügynökséggel (European Space Agency).

Az Eutelsat TDMA rendszere 1987 óta működik, s a rendszernek négy műholdja van a pályán. Az Eutelsat rendszer második változata 1990 óta működik, az átdolgozott rendszernek öt műholdja van 16 automatikus válaszadóval, amelyek közül kilencnek a sávszélessége 36 MHz. A rendszer 29 forgalmi állomás vezérlésére alkalmas, és mindegyik állomás 7 automatikus válaszadót tud figyelni.[18]

Az Eutelsat által működtetett ECS (European Communication Satellite) műhold egyik transzponderén keresztül nyújtja szolgáltatásait az APOLLO-program, mely egyébként már 1983-ban elkezdődött, lehetőséget biztosítva mind a pont-pont, mint pedig az egy pont-több pont összeköttetésre (elektronikus dokumentumszolgáltatásra, publikálásra stb.).

Az ECS csak részben szolgálta a könyvtári-információs alkalmazásokat, hiszen jórészt adatgyűjtési és továbbítási feladatokat lát el a meteorológia, vízügy stb. területén.

Az Eutelsat SMS (Satellite Multiservice System) a Ku 14/12 GHz-es sávban nyújt szolgáltatást, az adatátviteli sebessége, 2,4-2048 kb/s. A szolgáltatások kiterjednek a nyilvános kapcsolt távbeszélő szolgáltatásokra is.

Az Európai Űrkutatási Ügynökség által felállított COSADOC célja annak tanulmányozása, hogy a kommunikációs műholdak használata milyen változásokat idézhet elő a tudományos és műszaki információ terjesztésében és átvételében, pl. képi adatok továbbításában, teljes szövegű dokumentumok szolgáltatásában, az online információ terjesztésében stb.[20]

A Comsys Ltd 1990-es jelentése az interaktív terminálok részesedéséről a VSAT piacon azt jelzi, hogy Európának intenzívebb fejlesztésre van szüksége:[21] Észak-Amerika: 86%, Ázsia/Óceánia: 7%, Dél-Amerika: 5,3%, Európa 1,7%.

Az *1. táblázat* az újabban felbocsátott globális és európai célokat szolgáló műholdakat mutatja be. Jelentős szerep vár az Orion műholdas rendszerre is, melynek feladata a nemzetközi nyilvános távközlési szolgáltatások ellátása az USA és Nagy-Britannia és esetleg más szóba jöhető észak-amerikai és európai ország között. Az Orion műhold előreláthalólag 1992-ben kezd el üzemelni.

Szolgáltatások

A műholdas információs-kommunikációs szolgáltatásokat szokásosan (a hálózatok szerint) az alábbiakra osztják:[12]

- *műsorszóró hálózatok* (tévé- és rádióprogramok terjesztése, járulékos szolgáltatásként teletext);
- *adatszóró hálózatok* (pénzügyi, banki, tőzsdei adatok, piaci, marketing, kereskedelmi, vállalati információk továbbítása, a szoftverfejlesztők munkájának segítése);
- *adatgyűjtő hálózatok* (meteorológiai, környezetvédelmi, vízügyi, technológiai adatoknak a feldolgozó központba történő gyors, hatékony továbbítása);
- *interaktív hálózat* (helyfoglalási rendszerek (repülő, szálloda); bankok, biztosító társaságok központ-fiók közötti kapcsolattartása, tranzakciók lebonyolítása; távvásárlási, eladási információk biztosítása; online információszolgáltatás, adatbázisok lekérdezése; elektronikus levelezés; elektronikus publikálás; online dokumentumátvitel; elektronikus konferenciák szervezése, lebonyolítása);
- *mobil rendszerek* (földi, vízi, légi szolgálatban való alkalmazásra).

A mobil terminálok száma az USA-ban 1989-ben 20 000 volt, 1995-re valószínűleg 2 millióra emelkedik.

A műholdas rendszerek lehetőséget nyújtanak ember-ember, ember-gép és gép-gép kommunikációra egyrészt, másrészt egy, illetve kétutas kommunikációra. Ezek összefüggéseit a *6. ábra* mutatja be.

Egy harmadik, komplex és a műholdas kommunikációs- és információs szolgáltatásokra is érvényes felosztási lehetőséget mutat be a *7. ábra*:

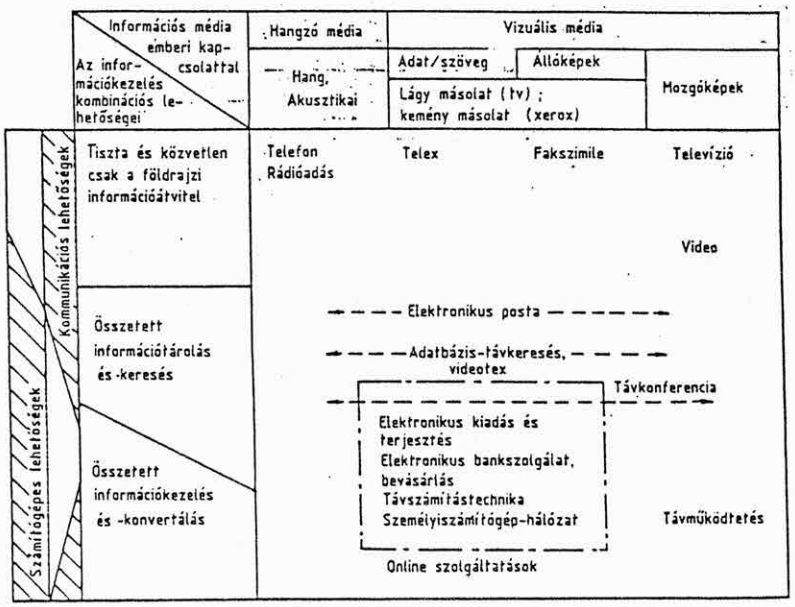
Az összetett információtárolásra, keresésre, konvertálásra lehetőséget nyújtó szolgáltatásokat hozzáadott értékű szolgáltatásoknak (Value Added Services), VAS-nak is nevezzük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. ábra
Műholdas információs, kommunikációs szolgáltatások[13]

Klasszikus kommunikációs minta	Direktívák / Csoport-kombinációk / Esetek (lásd 3. ábra)		Egyutas: Információ	Kiegyensúlyozatlan kétutas: Kérdés-felelet (reaktív)	Kiegyensúlyozott kétutas: Interaktív (egyetemes)
Embertől emberig (végtől végig egyenlőtől egyenlőig)	I.	A-A	► Fakszimile		► Telefon ► Telex ► Távirat
	II.	B-B	► Elektronikus posta (1)		► Video ► Távszámítás-technika ► Személyiszámítógép-hálózat ► Távkonferencia
Ember-gép (végtől központig és végtől végig központ útján)	III.	B-C	► Elektronikus posta (2) ► Elektronikus kiadás és terjesztés	► Távműködtetés ► Elektronikus bank/vásárlás ► Adatbázis-távkeresés ► Videotex	
	IV.	A-C	► Rádió ► Televízió ► Elektronikus posta (3)	► Távszámítógép-szolgáltatás ► Kétutas kábeltévé	
Géptől gépig (központtól központig)	V.	C-C			► Távkonferencia

7. ábra
Műholdas információs, kommunikációs szolgáltatások[13]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A továbbiakban a legjellemzőbb műholdas szolgáltatásokat vizsgáljuk, előbb a „tiszta", alapszolgáltatások, majd a komplexebb, hozzáadott értékű szolgáltatások köréből.

„Tiszta" kommunikációs szolgáltatások (telefon, rádió-televízió műsorszórás)

A távközlési műholdakat először nagy távolságok közötti telefonösszeköttetésre és tévéműsorok szórására használták. Az Intelsat I, amelyet 1965-ben bocsátottak fel, 240 hangcsatornát biztosított, az Intelsat VI, 1989-tól már 120 ezret, és a csatornánkénti költség is tizedrészére csökkent. A műholdas átvitelnek jelentős szerepe volt abban, hogy a telefonköltségek is csökkentek.

Az Egyesült Államokban a telefonvonalak 7%-a már a VSAT-technikán alapul, Európában még csak két-három éve honosodott meg, de rohamosan terjed, és valószínűleg Magyarországon is fontos telefonpótló szerepet fog játszani (bár természetesen nem fogja felváltani, hanem csak kiegészíteni a hagyományos postai vonalakat).[22]

A tévéprogramok terjesztésében a műholdas szóráshoz kapcsolódva fontos szerepet játszanak a földi kábeltévéhálózatok, de tömegesen vesznek igénybe autonóm parabola-antennás műholdvevőket is.

A műholdas átvitel jelentősen kibővítette a fogható tévécsatornák számát, több műhold feladata a tévé műsorszórás (ld. még a 3. tábl.). Az Astra műhold egymaga 16 csatornát közvetít: Sky Channel, Sky News, Sky Movies, Eurosport, Screensport, RTL, MTV, Lifestyle, Sat 1, Pro 7 stb. A műholdvevők sztereóadások, kettős nyelvű műsorok, továbbá rádióműsorok vételére is képesek.

Bár a műholdas tévéprogram műsorszórás elsősorban a szórakoztató, aktuális politikai, népszerűsítő műsorokra irányul, jelentősek *az oktatási, képzési, továbbképzési* alkalmazásai is, különösen olyan hatalmas kiterjedésű országokban, mint az USA, Kanada és Ausztrália. Ezt azért is érdemes hangsúlyoznunk, mert az „elekt-

3. táblázat
Újabb nemzetközi és európai feladatkörű műholdak[9]

műholdak	tulajdonos	szolgáltatás/ok/
BSB /Hughes HS376/	British Satellite Broadcasting	tévé műsorszórás
Intelsat I-VI	Int.Telecom. Sat.Consort.Intelsat	nemzetközi telekommunikációs szolgáltatások
Intelsat VII /terv./	- " -	- " -
Eutelsat 1 sorozat	European Sat. Consortium	átfogó, ált.
Eutelsat 2 sorozat	- " -	átfogó, ált. és tévé műsorszórás
Kopernikus /3 műhold/	Deutsche Fernmelde Satellit	német tévé és adatszolgáltatások
ASTRA /2 műhold/	Societe Europeene des Satellites	tévé műsorszórás
PanAmSat	Alpha Lyracom /US/ Dél-Amerika	USA-europai és USA-n belül telekommunikációs szolg.
OLYMPUS	European Space Agency /ESA/	átfogó, ált. és műsorszórás
SKYCABLE /terv./	Cable copmany consort.	tévé műsorszórás /108 csatornáig/
TV SAT	német tulajdonosok	tévé műsorszórás
TDF	francia tulajdonosok	tévé műsorszórás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ronikus egyetem" kibontakoztatását célzó akciók sokszor éppen a könyvtáraktól indultak ki.

Az Austral National University-n pl. 1989-90-ben végeztek vizsgálatot nyolc tévécsatorna (köztük japán, kínai, thaiföldi, orosz) műholdas közvetítésével kapcsolatban (igények, azok kielégítésének módja), s úgy találták (többek között), hogy az orosz Gorizont által közvetített programokat nagyon jól fel lehet használni a nyelvoktatásban, illetve az orosz kultúrával, politikával stb. kapcsolatos háttérinformációk megszerzésében.[23]

Európában többek között az OLYMPUS program keretében kerül sor műholdas átvitelre képzési, továbbképzési célból a University of London LIVE/NET hálózatának a szolgáltatásaként.[24] Ennek keretében könyvtárosoknak, tájékoztatási szakembereknek segítséget adnak az információtechnológiai ismeretek elsajátításában.

A felhasználóhelyen fogadó-dekódoló készülékre, D 2MAC konvertáló berendezésre van szükség. Az OLYMPUS programok kísérleti vételére sor került többek között a Veszprémi Egyetemen is. Az OLYMPUS-nak három közvetlen oktatási-képzési szolgáltatása van a DBS-en, SSC-n és a Plymouth Uplink-en keresztül. Szabadon másolhatók a sugárzott programok, de ezen túl lehetőség nyílik olyan szolgáltatásokra is, mint adatbázisok használata, videokonferenciák szervezése.

Hozzáadott értékű szolgáltatások

A használói tévékészülékeken keresztül a *videotexszolgáltatások* igénybe vétele műholdas közvetítéssel is lehetséges, pl. az Antiope/Dion (francia), Bildschirmtext (német), Captains (japán) rendszerben. Említést érdemel a BBC 1200 bit/s sebességű „Datacast" szolgáltatása (pénzügy, lóversenyfogadás stb.). Kísérletek történtek a DBS (Direct Broadcast Satellites), a kábeltévés helyi elosztás, és a videotex integrált rendszerben történő alkalmazására, pl. a Reuters hírügynökség adatbázisa vonatkozásában.[25]

Online információszolgáltatás

A 70-80-as évektől a műholdaknak nagy szerepük van a nyilvános adatbázisok globális hozzáférhetőségének a biztosításában, az adatbázisszolgáltató központokon (Dialog stb.) keresztül, az adatbázisok építésében és használatában, a nyilvánosan elérhető számítógépes könyvtári katalógusokban (OPAC) való keresésben, valamint az interaktív kommunikáció egyéb lehetőségeinek a biztosításában.

Elektronikus levelezés (E-MAIL)

Az e-mail személyes jellegű szövegek, adatok, parancsok átvitelére alkalmas, ahol nem feltétlenül szükséges az, hogy az üzenetváltás időpontjában mindegyik fél jelen legyen. Ebbe a kategóriába tartozik a levelek, körlevelek, értesítések, körkérdések, referensz-kérdések, könyvtárközi kérések, reklámok, álláshirdetések, SDI-szolgáltatások, listák küldése, valamint kéziratok küldése a szerkesztőségekbe.[26]

Elektronikus publikálás

A primér tudományos publikációk terén egyre nagyobb szerepet játszik az ún. desk-top publishing (DTP), a számítógéppel segített kiadvány (cikk) előállítás. Ugyanakkor az elektronikus folyóiratok terjedését nem is annyira a technikai lehetőségek határozzák már meg (hiszen ezek jórészt már adottak), hanem a tudományos értékrendszer.

Az EURODOCDEL (DOCDEL) a holland EuropeDATA irányításával fontos szerepet vállal abban, hogy az Európai Közösség országaira vonatkozó adatok hozzáférhetők legyenek az európai dokumentációs központok számára (point-to multi-point alkalmazásában).

A DOCDEL projekt részeként elektronikus kiadói kísérletekre is sor kerül (1) online kémiai folyóiratokat (Royal Society of Chemistry, NBr), matematikai (Comissariat a L'Electronic Magazine-t a Learned Information, NBr), valamint két információipari magazint (VNU, holland-angol kiadó) lehet ily módon elérni. Ezekhez az elektronikus folyóiratokhoz és más DOCDEL kísérleti szolgáltatásokhoz nyújt jó lehetőséget az APOLLO műhold.[27]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elektronikus dokumentumátvitel

A projekt jó lehetőséget nyújtott a dokumentumszolgáltatás különböző módjaival kapcsolatos költségek elemzésére, beleértve a küldéssel, szállítással, fogadással kapcsolatos összes munkafolyamat költségtényezőjét.

1983-ban kezdődött az APOLLO program (Article Procurement with Online Local Ordering), amelynek elsődleges célja a dokumentumok elektronikus eljuttatása volt a dokumentumszolgáltató központoktól a távoli könyvtárakban lévő igénylőkhöz, felhasználókhoz. Az APOLLO program működtetője a Commission of the European Communities Directorate General XIII (Information Market and Innovation) és az European Space Agency (Európai Űrkutatási Ügynökség).

Az elektronikus dokumentumátvitel lehetőségeinek feltárásában fontos szerepet játszott a BLLD (British Library Lending Department, a Brit Nemzeti Könyvtár Kölcsönzési Részlege), a világ egyik legnagyobb dokumentum-szolgáltató központja, amely már évek óta rendelkezik mind a szövegek, mind a grafikus adatok digitalizálását lehetővé tevő berendezésekkel.

A FIZ 4 Fachinformationszentrum Energie, Physik und Mathematik (Németország) az elektronikus publikációban, illetve a digitalizált információk műholdon keresztül történő eljuttatásában végzett úttörő kísérleteket.[28]

A SatelLife Medical Information Service Project célja, hogy a távközlési műholdat felhasználja az orvostudományi dokumentumok olyan helyekre történő közvetítésében, ahol a hagyományos távközlő szolgáltatások nem léteznek, illetve nem megbízhatóak. Ilyen kísérleti program keretében kapcsolják össze a British Medical Association-t (Brit Orvostudományi Egyesület) és a varsói Központi Orvostudományi Könyvtárat. Az átvitel megfelelő szoftver alapján a fax és mikroszámítógép integrált működésére épül, s az átvitt dokumentumok elektronikusan tárolhatók, s tetszés szerinti formában kinyomtathatók.[29]

Elektronikus konferenciák

Az elektronikus videokonferenciák szervezésére a 80-as évek elején nőtt meg az igény, mely kielégítését széles körű felmérések előzték meg, kiterjedve korosztályokra, társadalmi csoportokra, témakörökre.

Ilyen felmérést végzett a Public Service Satellite Consortium 1980-ban az USA-ban a könyvtárak körében.[30]

Könyvtári-információs alkalmazási példák: A CATVLIB hálózat Amerikában a könyvtárak és a műholdas kommunikáció összeházasítását szolgálta a *kábelhálózatok* révén. Az első CATVLIB videokonferenciára 1981-ben került sor, az Amerikai Vöröskereszt két órás élő programot szervezett 53 könyvtár részvételével a SATCOM I, 16-os transzponderén keresztül.

1986-ban a University of Saskatchewan szervezett egész napos videokonferenciát a műszaki információ témakörében 180 résztvevővel, vizuális szemléltetéssel, előadásokkal, hozzászólásokkal.[31]

Ebben az időben a kábelhálózatra kapcsolt könyvtáraknak nyílt lehetősége arra, hogy földi központon keresztül műholdas kapcsolatba lépjenek egymással. Európában is népszerű szolgáltatás lett.

Megemlítendő az OLYMPUS program, melynek középpontjában a Polytechnic South West áll nagy videóstúdiójával, és széles körű tapasztalatokkal a műholdas információátvitelben, valamint elektronikus konferenciák szervezésében. A STARNET kísérletet is ők kezdték el három sorozatban: távkonferenciák szervezésével, üzletemberek, mérnökök, valamint gyógyszerészek, mezőgazdászok, illetve könyvtárosok részére.

Magyarországon is sor került műholdas, konkrétabban VSAT-videokonferenciákra, pl. 1991 decemberében a Budapesti Műszaki Egyetem, egy ausztriai és egy hollandiai terminál között, éppen egy a VSAT-technikát népszerűsítő szeminárium ideje alatt.

Már megtörténtek a kezdeti lépések az Észak-Amerika, Európa, illetve Magyarország közötti videokonferencia-összeköttetés megteremtésére, elsősorban az üzleti, jogi, oktatási és orvosi alkalmazásokra gondolva.[32]

Elektronikus kerekasztal-konferenciákra tehát viszonylag olcsón, s gyakorlatilag időtől és távolságtól függetlenül kerülhet sor, s az ilyen konferenciák egyik végterméke éppen az egyes konferenciai előadások, hozzászólások adatbázisa lehet, ami arra utal, hogy az elektronikus távkonferenciák nemcsak a kommunikáció rugalmas formáit jelentik, hanem az elektronikus kiadói tevékenység és információterjesztés új típusainak kialakításához is alapot teremtenek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Magyarországi fejlemények

Magyarországon az információtechnológia fejlődését (s ezen belül az adatátvitel) fejlődését két fő tényező hátráltatta a 70-80-as években: az egyik az anyagi források beszűkülése, a másik pedig a COCOM jegyzék, mely egészen napjainkig lehetetlenné tette a legfejlettebb technológia behozatalát. Mára a korlátozó intézkedések feloldódtak, de még fennállnak az alkalmazásukkal kapcsolatos bizonyos jogi problémák: remélhetően a moratórium megszűnése és a frekvenciagazdálkodási törvény megszületése után élénkebb lesz az üzleti tevékenység e téren. A Magyar Űrkutatási Iroda létrehozásáról szóló kormányrendelet már megszületett a hazai kutatási-fejlesztési munkák hasznosítására, a hazai és a nemzetközi együttműködés koordinálására.[33]

Az Eutelsathoz és az Intelsathoz való csatlakozást egy minisztériumi döntés lehetővé tette.[34]

Az űrtávközlési technika kifejlesztését Magyarországon megelőzte a csomagkapcsolt és bérelt vonalhálózat nagy ütemű fejlesztése, illetve azzal párhuzamosan halad, s ez egyben a VSAT-technika alkalmazására is kihat.

Az igények felmérését, a marketing tevékenységet konkrét gyakorlati lépések is követik. A VSAT-rendszerek meghonosodásában jelenleg a következő vállalatok játszanak szerepet: MATÁV, a BankNet Kft[35], a BCN Kommunikációs Hálózati Tervező és Szolgáltató Kft, a Magyar Távirati Iroda, a Magyar Műsorszóró Vállalat (ez utóbbi három közös vállalkozásban)[36], a SATCOM Űrtávközlési Kft, valamint a BB-DATA (német informatikai és kommunikációs tanácsadó és rendszermegvalósító vállalkozás magyar leányvállalata).[37,38]

Érdekeltek a magyarországi űrtávközési üzletben az amerikai VSAT-gyártók: a Hughes Network Systems (mely ebben az iparágban a vezető helyen áll, világpiaci részesedése meghaladja a 60%-ot), GTE Spacenet és az AT&T Tridom, vagy az EuroDATA vállalkozás, melynek egyik fő résztvevője, társalapítója a fentebb említett BB-DATA.

A VSAT-szolgáltatások megvalósításában három lehetőséggel élnek

- együttműködés külföldi VSAT szolgáltatásokkal,
- a külföldi VSAT-hub főállomások használása
- saját hub-főállomások kiépítése Magyarországon, melyek révén mind belföldi, mind külföldi szolgáltatások nyújthatók.

Egy ilyen hub főállomás ára 1,2-1,5 millió $-ba kerül, és méretétől függően 500-1000 VSAT-állomást tud kiszolgálni.[39] Bár az USA-ban a VSAT-szolgáltatás olcsóbb, mint a földi nyilvános csomagkapcsolt adatátviteli szolgáltatás, Európában és Magyarországon ez nem így alakult. A rendszer bevezetőinek célja annyi, hogy a bérelt vonalas, földi X.25-ös magánhálózat árához hasonlót tudjanak kialakítani. A VSAT rendszerek alkalmazása Magyarországon csak elhanyagolható mértékben műszaki, sokkal inkább keresleti és gazdaságossági kérdés.

Elsősorban a kétirányú összeköttetésekre alkalmas adó/vevő terminálok iránti kereslet növekedése várható, az alábbi kommunikációs információs szolgáltatási típusokban: nemzetközi távbeszélő szolgáltatásba való bekapcsolódás; bankok; biztosítótársaságok; utazási irodák magas igényeket kielégítő rendszerbe szervezése; külföldi érdekeltségű vegyes vállalatok felei közötti gyors információcsere; gyors információátvitel tőkeerős vállalkozók részére; elektronikus posta; s feltehetően (s ez már a könyvtári-informatikai alkalmazások irányába is mutat) az elektronikus kiadás és terjesztés, az adatbázisokban való keresés, valamint más online szolgáltatások.

A Magyar Távirati Iroda belépése az „Űrszövetségbe", az ebben az irányban tett jó lépésnek tekinthető.

Irodalom

1. LIU, R.: Telelibrary. Library services via satellite. = Special Libraries. Vol.70. no.9. 179. p.363-372. Ismert.: Pálvölgyi Mihály: Telelibrary. A könyvtári szolgáltatások kiterjesztése a távközlési műholdak felhasználásával. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 27.évf. 1980. 7-8.sz. 331-333.p.
2. WU, William W.: Nemzetközi műholdas hírközlési rendszerek. = Magyar Távközlés. 1991. 6.sz. 24-29.p. (24.p.)
3. TAMÁSI Erzsébet: A VSAT rendszerekről. = Magyar Távközlés. 1991. 6.sz. 17-23.p. (17.p.)
4. Szatelliten keresztüli kétutas tranzakció orientált adatátviteli hálózat. SATCOM Űrtávközlési Kft. prospektus. 1 p.
5. i.m. (3) 18-19.p.
6. VADÁSZ Zsuzsa: Szatellit távközlési miniterminálok. Magyarok, hogyan tovább? = Computerworld - Számítástechnika. 7.évf. 1992. 5.sz. 7.p. (1.p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. FJÄLLBRANDT, Nancy: Document delivery by satellite. = Information, communications, and technology transfer. Ed. by E.V. Smith and S. Keenan, Elsevier Science Publ., North Holland, FID. 1987. 121-129.p. (128.p.)
8. i.m. (3) 20-21.p.
9. CAWKELL, A.E.: Satellites – A revolution in directly delivered information services? = Critique. Critical Reviews of Information Technology. Vol.2. March 1990. no.5. 12. p.
10. i.m. (9) 9.p.
11. DIEBLER, Mary: Satellite cable library survey. = Advances in Library Administration and Organization. Vol. 2. 1983. JAI Press Inc. 99-118.p.
12. i.m. (9) 10.p.
13. SHIMASAKI, N. [et al.]: An overview of ISDN – toward „modern communications". = NEC Research and Development. Special issue on ISDN. 1987. 3-18.p. Ismert.: Bauer József: ISDN – irány a modern kommunikáció. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 37. évf. 1990. 8-9.sz. 366-376.p.
14. i.m. (2)
15. i.m. (9)
16. i.m. (9) 11.p.
17. HEGEDŰS Péter: Információ, kommunikáció és technológiatranszfer: A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) 43. kongresszusa. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 34.évf. 1987. 2.sz. 59-65.p.
18. i.m. (2) 27.p.
19. i.m. (7)
20. PAGE, John R.U.: Satellite telecommunications – some potential applications to STI transfer. = 5th International Online Information Meeting, London, 8-10 December 1981. 329-335.p. (331.p.)
21. i.m. (3) 22.p.
22. i.m. (6) felhasználásával
23. STEELE, Colin: Satellite television and information access in Australia. = The Electronic Library. Vol.8. June 1990. no.3. 181-183.p.
24. WINDERS, Ray: Satellite broadcasting – The Olympus challenge. = Audiovisual Librarian. Vol.16. no.2. 76-79.p.
25. PAGE, John R. U.: Broadcast satellites. In association with other broadband techniques for innovative methods of information distribution. = 6th International Online Information Metting, London, 7-9 Dec. 1982. 155-160.p.
26. KOKAS Károly: A könyvtáros elektronikus környezete. = Könyvtári Figyelő. 37.évf. 1991. 4.sz. 577-587.p.
27. i.m. (7)
28. i.m. (7)
29. KLEIN, Deiter – CLEMENTS, Charles: Information via satellite: SatelLife projects for sharing medical information worldwide. = Microcomputers for Information Management. Vol.7. 1990. December. no.4. 293-301.p.
30. i.m. (11)
31. SALT, David: Transmitting library instruction via satellite. = Canadian Library Journal. Vol.4. 1987. no.3. 155-157.p.
32. i.m. (6)
33. A Kormány 3/1992.(I.6.) Korm. rendelete a Magyar Űrkutatási Iroda létrehozásáról. = Magyar Közlöny. 1992. 2.sz. 15.p.
34. VSAT: Mi várható? (Hír). = Táv-Lap. 1.évf. 1991. okt. 4.sz. 2.p.
35. Forradalmi BankNet (Hír). = Táv-Lap. 1.évf. 1991. dec. 6.sz. 4-5.p.
36. Űrszövetség. (Hír). = Táv-Lap. 1évf. 1991. dec. 6.sz. 4.p.
37. UNIX-tól a műholdig. (Hír). = Táv-Lap. 1.évf. 1991. nov. 5.sz. 9.p.
38. A legkorszerűbb műholdas adatátvitel már az ajtókon kopog. = Magyar Hírlap. 1992. március 24.
39. i.m. (36)

7,5 MILLIÓ BIBLIOGRÁFIAI LEÍRÁST TARTALMAZ az egyik legnagyobb amerikai könyvtári hálózat, a WLN (Washington Library Network) katalógusa. 1992 júliusa óta Európából is hozzá lehet férni, az Internet hálózat révén. A használati díjakat még nem állapították meg véglegesen.
(Information Management Report, 1992. aug.)

A NEMZETKÖZI ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÁS előmozdítására jött létre 1989-ben a GEDI (Group on Electronic Document Interchange), amelyben 4 ország 7 intézménye vesz részt, többek között a British Library Dokumentumszolgáltató Központja, az USA-ból az OCLC, a francia Questel és a német Technische Informationsbibliothek (a csoport titkársága Hollandiában működik, a PICA keretében). A GEDI a formátumok és protokollok szabványosítására törekszik (minél szorosabban az OSI-hoz illeszkedve), hogy biztosítsa a teljes szövegű dokumentumok zavartalan cseréjét a részt vevő hálózatok mögött. Az eddigi munkálatok eredményeként született egyezményt 1991 októberében tették közzé. Ennek alapján újabb intézmények (pl. az ADONIS) vállalkoztak együttműködésre a GEDI-vel. Folyik a további részletkérdések kidolgozása a teljes szövegű dokumentumok elektronikus továbbítása terén.
(Nachrichten für Dokumentation, 1992. febr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ECPRD és a parlamenti könyvtárak regionális együttműködése

Haraszti Pálné

Az európai integrációs folyamat és ebben hazánk szerepe mindennapos témája az írott sajtónak, a tömegkommunikációs médiumoknak. A felzárkózás és a részvétel az egyes szakterületek vonatkozásában is figyelmet érdemel, különösen, ha ez a szakterület a könyvtárügyé.

1.Az ECPRD* keletkezése és céljai

Az ECPRD létrehozását 1977-ben határozta el az európai parlamentek Elnöki Konferenciája, megbízva az Európa Parlament (EP) és az Európa Tanács (ET) Parlamenti Közgyűlései elnökeit a Központ kialakításával és működtetésével.

Az Elnöki Konferencia madridi ülésén 1980-ban közös szándékként fogalmazódott meg, hogy a Központ a parlamenti közgyűlésekkel együttműködve és munkájukat elősegítve működjék tovább, valamint, hogy a nemzeti parlamentek vegyenek részt aktívan a tevékenységében.

A Központ fő célkitűzései: a parlamentek közötti információcsere hatékonyabbá tétele, a gyakran költséges kutatások párhuzamosságának elkerülése, a dokumentációs munka területén pedig szoros együttműködés kialakítása a parlamenti könyvtárak és kutatórészlegek között, beleértve az Európai Közösségek adatbázisaihoz és a nemzeti parlamenti adatbázisokhoz való kölcsönös hozzáférést. E célok szolgálatában a Központ évente néhány alkalommal Newsletter-t ad közre, amelyből tájékozódni lehet a Központ és a munkacsoportok tevékenységéről, egyes parlamenti (nemzeti vagy EP, ET Parlamenti Közgyűlése, vagy IPU = Interparlamentáris Unió) tevékenységekről. A Newsletter emellett jegyzék formájában hírt ad a parlamenti kutatások és dokumentációs munka során készült tanulmányokról, a parlamentekkel kapcsolatos kiadványokról, az Európai Közösségek Bizottságának kiadványairól, továbbá foglalkozik az adatfeldolgozási rendszerek fejlődésével is. A Központ minden évben címtárat is kiad, amely a tagintézmények könyvtáraiban és információs részlegeiben dolgozó munkatársak nevét, feladatkörét, nyelvismeretére vonatkozó adatokat stb. tartalmazza.

2. Az ECPRD tagjai és szervezete

A Központ tagjai közé tartoznak: az Európa Parlament, valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlései, a Nyugat-Európai Unió (WEU) Közgyűlése, és az Európa Tanács, valamint az Európai Közösségek tagállamainak parlamentjei (ahol kétkamarás a parlament, ott az ország kettős tagsággal rendelkezik. Az IPU Dokumentációs Központja és az IFLA megfigyelővel képviseltetí magát a Központ munkájában.

A Központ a kétévenként ülésező Európai Parlamenti Közgyűlés Elnöki Konferenciájának (még pontosabban: az ET Parlamenti Közgyűlésének és az EP elnökeinek) tartozik felelősséggel, ahol a Központ tevékenységét áttekintik és értékelik. Az említett két testület egy-egy társigazgatót delegál a Központ irányítására, akik e megbízatásnak alapfeladatuk mellett tesznek eleget.

A Központ általános stratégiáját bizottság dolgozza ki, amelynek a tagjait az egyes parlamentek kutatással, könyvtári tevékenységgel foglalkozó vezető tisztségviselői köréből választják ki. E bizottság legalább másfél évenként tanácskozik.

A Központ 5 munkacsoportot hozott létre, amelyekbe a tagok olyan könyvtári-információs szakembereket delegálnak, akik az alábbi tevékenységi területek fejlesztését szaktudásukkal előmozdítják:

* ECPRD - European Centre of Parliamentary Research and Documentation = Európai Parlamenti Dokumentációs és Kutatóhelyek Központja (továbbiakban: ECPRD, ill. Központ)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Információs technológiák
- Könyvtárak
- Tezaurusz
- Gazdasági modellek
- Kutatás

A társ-igazgatók évente egyszer a munkacsoportok vezetővel közös megbeszélést tartanak. A Központnak nincs saját költségvetése. Az egyes parlamentek fedezik saját költségeiket, a szervezést pedig az EP és az ET Parlamenti Közgyűlése vállalta el.

3. Az ECPRD Könyvtári munkacsoportjának tevékenysége

Általánosságban elmondható, hogy a munkacsoport fórumot biztosít a tapasztalatcserére, a közös szakmai érdekek érvényesítése érdekében pedig javaslattevő szerepe van. A már évtizede végzett „aprómunka" gyümölcse beérőfélben van, ez részint az egymás után készülő referenszkiadványokban testesül meg, részint a nemzeti parlamentek szakembereinek gyakorlatban is tapasztalható összecsiszolódottságában nyilvánul meg.

A tevékenység konkrétabb jellemzéséül idézek a munkacsoport legfrissebb, 1992 tavaszán készült egyik alapdokumentumából, amely kimondja, hogy

„parlamentenként meg kell határozni, hogy a könyvtáruknak és információs szolgálatuknak mely dokumentumtípusokat szükséges gyűjtenie, feldolgoznia és hozzáférhetővé tennie a következő három információs szinten: bibliográfiai típusú információk; jogi, jogszabály- és törvényalkotási, valamint törvényhozási típusú információk; sajtó és egyéb típusú információk";

megállapítja, hogy

- „melyek a parlamenti könyvtárak legjellegzetesebb munkafolyamatai;
- az állománygyarapítási és a feldolgozási folyamatok jelentősége kitüntetett a parlamenti könyvtárakkal szemben támasztott speciális és általában sürgősséggel jelentkező tájékozódási igények miatt;
- a parlamenti anyagok elemzése és értelmezése is különleges jelentőségű. Az erről információt szolgáltató szervezeti egységek felelőssége a hozzáférés és elérhetőség biztosítása;
- a sajtóból származó információk (politikai, közéleti események, közvélemény, közhangulat stb.) igen hasznosak lehetnek a képviselők számára. Fontos tehát a korszerű sajtófigyelés megszervezése;
- hatékony szolgáltatásokat nyújtani és a felhasználók elégedettségét kivívni csak a törvényhozási információs igények alapos és pontos felmérésével és megismerésével lehet;
- az automatizálás folyamatának a könyvtár személyi állományában is tükröződnie kell. Olyan "információtechnikusokra„ van szükség, akik az új rendszer tesztelését, telepítését és fejlesztését speciális tudásukkal elő tudják segíteni;
- a saját adatbázisok használatán túl a parlamenti könyvtáraknak a külső adatbázisok információkészletét is ki kell tudniok aknázni;
- a szakmai kívánalmaknak megfelelően az eredetileg nem parlamenti könyvtár céljára kialakított épületeket célszerűen át kell alakítani."

A munkacsoport szándékai közé tartozik továbbá, hogy

- a parlamenti könyvtárak és információs szolgálatok közötti kooperációt információközvetítéssel is fejlessze,
- a könyvtári épületekről, berendezésekről és felszerelésekről rendelkezésre álló tapasztalatok cseréjét elősegítse,
- a könyvtári és információs tevékenységet a parlamenti fejlődéshez nyújtott minőségi hozzájárulásként ismertesse el.

Ezeknek a szándékoknak a megvalósítása érdekében a munkacsoport elő kell mozdítsa a parlamenti eredetű információk és a parlament számára szükséges információk hozzáférhetővé és elérhetővé tételét, a parlamenti könyvtárak és információs szolgálatok szükségeleteinek megfelelő új technológiák bevezetését - ideértve a helyi integrált parlamenti információs rendszerhez való kapcsolódást, továbbá a parlamenti könyvtárak kialakítására vonatkozó szakmai irányelvek kimunkálását, a szakemberek közötti közvetlen eszme- és tapasztalatcserét. Az európai integrációs folyamat szolgálatában a Központ, és így ez a munkacsoport is arra törekszik, hogy kontinensünk parlamenti könyvtárai között az információáramlást segítse.

A munkacsoport szervezete, működési rendje

E munkacsoport másfél évenként tartja üléseit, a rendezésre vállalkozó parlament könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárában. Az ülések témáit közösen dolgozzák ki, ezért előzetesen javaslatokat kérnek a tagoktól. A munkát irányító Elnökség három tagját (elnök és két alelnök) három évre szólóan, rendes ülés keretében választja meg a munkacsoport tagsága.

A munkacsoport legutóbbi üléseinek témái, eredményei

A munkacsoport 1990-es római összejövetelére készült el a *„Parlamenti könyvtárak és információs szolgáltatások"* c. kézikönyv, *Dermott Englefield* (az angol Alsóház könyvtárának vezetője) összeállításában. Ugyanekkor mutatták be és vitatták meg két másik referensz-munka tervezetét: az egyik a parlamenti könyvtárak bibliográfiai tevékenységét tekinti át, a másik pedig az egyes parlamenti könyvtárak, dokumentációs és információs szolgáltatások automatizáltságát adatok során keresztül mutatja be (az alkalmazott hardver-szoftver, adatbázisok és feltárt dokumentumok tipizálása, katalogizálási szabványok, osztályozási rendszerek, információs szolgáltatások, más információs rendszerekkel való együttműködés vagy integráció).*

1992. áprilisában az Osztrák Parlament látta vendégül a munkacsoportot. Az ET valamennyi tagországa - kivéve Franciaországot - képviseltette magát, és meghívottként jelen voltak a balti országok parlamenti könyvtárosai is. A napirendre tűzött témák közül kiemelkedően érdekesek voltak:

- a parlamenti dokumentumok gyűjtése, kezelése, feldolgozása az Egyesült Királyság parlamentjében. [A módszertani értékű áttekintést *Dermott Englefield* készítette];
- költségvetés és személyi ellátottság összehasonlító vizsgálata az európai parlamenti könyvtárakban. [Az elemzés *David Clow*, az ET Parlamenti Közgyűlése Dokumentációs részlege vezetőjének munkája];
- speciális bibliográfiai szolgáltatások: példák az olasz, dán és a magyar parlamentből. [A feltűnő érdeklődést kiváltó magyar vonatkozású előadást *Nagy Csaba*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője tartotta, míg az olasz képviselőházi tapasztalatokról *Emilia Lamaro*, a dán gyakorlatról *Lise Holt* adott képet.]

Érdekesség és jellemző a szakma fejlődésére, hogy a bécsi ülés lezárásakor ajánlásként megfogalmazódott a munkacsoport nevének (és így tevékenységi területének is) *„Parlamenti könyvtárak és információs szolgálatok"*-ra történő megváltoztatása.

A munkacsoport meghatározta céljait a következő évekre. Ezek a következőek: a parlamenti könyvtárak információs bázisának kölcsönös elérése, az információs rendszerek közötti kapcsolat megteremtésével; közös eljárások és szabványok kidolgozása; a „Parlamenti könyvtárak és információs szolgáltatások" c. kézikönyv folyamatos (javított és bővített) kiadása; közös érdeklődésre számot tartó eseti bibliográfiák és egyéb dokumentumok kiadása; könyvtárak közötti szakembercsere; aktív együttműködés a Központ égisze alatt tevékenykedő többi munkacsoporttal, de különösen a Tezaurusz, az Információs technológiák és a Kutatás munkacsoportokkal; a kooperáció kiszélesítése az Interparlamentáris Unióval (a clearing-tevékenység támogatására) és más regionális szakmai szervezetekkel mint pl. az APLAP-pal (Association of the Parliamentary Librarians of Asia and the Pacific), az IFLA-val.

4. Magyar részvétel az ECPRD munkájában

Az Országgyűlési Könyvtár 1990-ben „különleges meghívott" státuszban, 1991 óta rendes tagként vesz részt az ECPRD munkájában. Legtöbb információval a könyvtári munkacsoport tevékenységéről rendelkezünk és aktivitást is itt fejthettünk ki, de a hazai parlamenti információs rendszer napirenden lévő fejlesztési munkái miatt az információs technológiákkal foglalkozó munkacsoportban is aktív részt vállalunk.

Irodalom

1. Directory of ECPRD. 1977-1991. ET-EP. Strassbourg, 1991.
2. ENGLEFIELD, Dermott: Parliamentary libraries and information services. Camera dei Deputati-ECPRD-EP-ET. Roma, 1990.

* Ezt a két összeállítást a munkacsoport - a német Bundestag és a portugál Assembleia da República kiadásában - 1991-ben nyomtatott formában közreadta.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerző *„European business information networks"* (European access 1991. 6. pp.30-32.) c. tanulmányát *Orbán Éva* fordította.

Európai üzleti információs hálózatok

Ian Thomson

Bevezetés

Az Európai Bizottság folyóiratának, az *Info Business* 1991 márciusi számának címlapján egy pókhálót lehetett látni a következő felirattal: „EIC együttműködés: a hálózat szálait szőve". Valóban, egy információs hálózat két kulcsfontosságú jellemzője, hogy a hálózat minden tagja között kommunikáció folyik, s nem csak egyetlen központon keresztül, hogy a kommunikáció kétirányú folyamat, és a partnerek közös céljainak előrevitelét segíti.

Ez az írás a meglévő és a tervezett európai üzleti információs hálózatokat vizsgálja, azokkal kezdve, amelyeket az Európai Bizottság alapított, pl. BC-Net, Európai Üzleti Együttműködési Központ (Business Co-operation Centre) és különösen az Európai Információs Központok (Euro Info Centres). Ezután a cikk más hálózatok vizsgálatával folytatódik, közöttük azzal a jelenlegi tervvel, hogy az „Eurocities" kezdeményezés jegyében egy *Európai Üzleti Könyvtári és Információs Hálózatot* (European Business Library and Information Network) hoznak létre, illetve az információs vállalkozók EIRENE (European Information Researchers Network) nevű kiskereskedelmi hálózatával.

Miért van szükség az európai üzleti információs hálózatokra?

Az európai üzleti információ fogalma igen tág határok közötti területeket fed le. Beletartozik a vállalati információ, a piaci, az ipari, a termékekről, ügynökökről, kereskedőkről és hasonlókról szóló információ, az a nemzeti és európai szabályzatrendszer, amely az országok közötti kereskedelem kereteit adja, valamint a helyi gazdasági és szociális adatok is. Különlegesen jól felszerelt információs szolgáltatásnak kellene lennie annak, amely kizárólag saját forrásaira támaszkodva ki tudná elégíteni mindezeket az igényeket.

Az egységes európai piac megteremtése felé tett lépések, valamint az Európán belüli kereskedelmi és egyéb üzleti kapcsolatok támogatása arra szorította rá az információs szakembereket, hogy európai léptékben gondolkodjanak.

Politikai szempontból az Európai Közösség (EK) erőteljesen támogatja a nemzeti határokat átszelő hálózatok kialakítását - elsősorban gyakorlati célokra - de azért is, mert e hálózatok összekötik az európai országokat, megalapozva ezzel az európai integráció felé mutató fejlődést. Az „egymás kiegészítése", a „gazdasági és szociális kohézió" és hasonlók mellé a „hálózatépítés" is gyorsan felzárkózik majd az EK terminológia fontos kulcsszavai közé.

A kollégákhoz vagy szolgáltatásokhoz fűződő, az országhatárokat átszelő kapcsolatok kedvezőek a költség-hatékonyság szempontjából is, és a jelentős hagyományokra visszatekintő, országok közötti együttműködési hálózatok természetes kiterjesztését jelentik. Napi munkánkban gyakran élünk a személyes kapcsolatok kínálta, vagy a nemzetközi hálózatok adta lehetőségekkel. Ma, az európai üzleti információs hálózatokban a szakemberek közötti együttműködés régi elvét láthatjuk egy formálisabb, nemzetek fölötti szinten megvalósulni.

Európai Információs Központok (Euro Info Centres. EIC)

Kétségkívül az EIC Központok a jelenlegi európai üzleti információs hálózatok legfontosabb példái. 1987-ben az Európai Bizottság elhatároz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ta, hogy a tagállamok üzleti jellegű szervezetekben működő információs központjainak olyan hálózatát hozza létre, amely segítségére lenne a kis- és középméretű vállalatoknak abban, hogy az egységes európai piac lehetőségeit megismerjék, és ezeket kihasználhassák. A EIC-k létrehozásának hátterével az *European Access* korábbi cikkei foglalkoznak (lásd például No.2. April 1989, p.40. és No.4. August 1989, p.43.)

Az EIC Központokat környezetük arra ösztönzi, hogy a passziv kérdés-felelet műveletek helyett aktívabb információs és tanácsadói magatartást alakítsanak ki. A jelenlegi cikkben azonban az EIC-k tevékenységének azon elemeit vizsgáljuk, amelyek kimondottan a hálózatban való működéshez kapcsolódnak.

A Bizottság DG XXIII-as főigazgatósága, az a brüsszeli részleg, amely az EIC-kért felelős. A Bizottság igen aktívan vesz részt nap mint nap a központok munkájában. Brüsszelben készítik el az egész hálózat negyedévi és éves munkájáról szóló jelentéseket, és most fejlesztenek ki szigorúbb értékelési eljárásokat. Rendszeresen tartanak Brüsszelben továbbképzéseket, amelyek összehozzák valamennyi Központ személyzetét. 1990-ben az EIC-k Nizzában megtartották első éves összejövetelüket. A másodikra Berlinben került sor 1991-ben, s a harmadikat Madeirán fogják tartani 1992-ben. Ezen események révén a hálózat tagjainak lehetőségük nyílik arra, hogy kapcsolatokat építsenek ki és élénkítsék az együttműködést.

Talán csak az EIC Központokra jellemző, hogy az egyes központok között mindennapos a kommunikáció. Nyilvánvaló, hogy az EIC-hez érkező kérdéseket nem lehet kivétel nélkül a „kéznél lévő" helyi információforrások alapján megválaszolni. Felbecsülhetetlen értékű a központok azon képessége, hogy egy hálózatnak tehetnek fel kérdéseket és máshol is - akár az országhatárokon kívül - kereshetnek segítséget. Arra is felhasználható a hálózat, hogy egy ország vállalatai egy másik országban kereshessenek maguknak partnert a különféle közös vállalkozásokhoz.

Jelenleg számos alhálózat kiépítése folyik (például az Atlanti- térség EIC-inek alhálózata) a különböző együttműködést igénylő feladatok ellátásához. A DG XXIII vizsgálja az EIC-k közötti fejlettebb távközlési rendszereket, beleértve a BC-Net partnereket (lásd később), és az EIC koncepció széles körű marketing kampányára készül.

Nem szabad azonban túlzottan felnagyítanunk a hálózat előnyeit. Egyes központoknak nem tetszik sem a javasolt új távközlési rendszer, sem a közösség egészére kiterjedő marketing program, amely mindenféle forrásgondokat idézhet elő. Azt sem lehet letagadni, hogy a hálózatnak feltett kérdésekre a válasz időnként lutrinak bizonyul. Ezen túlmenően a nyelvi, szemantikai és kultúrális eltérések is mind-mind gondok forrásai lehetnek, és bizonyos, hogy a központoknak el kell kerülniük azt, hogy a hálózat lehetőségeitől elbűvölve megfeledkezzenek az üzleti információs szolgáltatások olyan kiegészítő eleméről, amilyen pl. a megfelelő házi információforrások kiépítése.

Egyéb EK üzleti információs hálózatok az Európai Közösségben

Míg az EIC-k alkotják az EK-ból eredő európai üzleti információs hálózat gerincét, fontos szerepe van a BCC-nek, a BCNet-nek és az EBN-nek is.

Üzleti Együttműködési Központ (Business Co-operation Centre - BCC)

A BCC-t a Bizottság DG XXIII-as főigazgatósága hozta létre annak érdekében, hogy a kis- és középméretű vállalkozásokat támogassa az EK tagállamokban és a többi olyan országban, amelyek üzleti partnereket keresnek. A BCC lényegében a nem bizalmas jellegű üzleti lehetőségekkel foglalkozik, és a szaktudósítók hálózatával működik.

Üzleti Együttműködési Hálózat (Business Co-operation Network - BC-Net)

A BC-Net a DG XIII egy másik kezdeményezése az üzleti együttműködés bátorítására. Ez egy számítógépesített „házasságközvetítő" rendszer, amely mintegy 600 üzleti tanácsadót kapcsol össze a Közösségben mind a magán, mind az állami szférából - beleértve néhány üzleti könyvtárat is Nagy Britanniából. Ebben az évben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tovább terjeszkedik a rendszer az EFTA országokra, valamint Kelet- és Közép-Európa felé.

Általában a vállalatok keresnek meg egy BC-Net tanácsadót, aki azután bevisz a rendszerbe egy bizalmas együttműködési ajánlatot vagy kérelmet egy előre rögzített együttműködési profilon keresztül. A szolgáltatás arra használható, hogy közös vállalkozáshoz, alvállalkozáshoz, import és export megállapodásokhoz stb. partnert keressenek. A BC-Net több, mint 30,000 együttműködési profilt dolgozott fel 1988-as alapítása óta.

Európai Üzleti és Innovációs Központok Hálózata (European Business and Innovation Centre Network - EBN)

Az EBN elősegíti az Üzleti Innovációs Központok (Business Innovation Centres - BIC) között a szakmai információ- és tapasztalatcserét az EK országai között. A BIC-ek az ipari területeken működnek, és szakmailag olyan szervezetek irányítják őket, amelyek az új üzletek kialakításához vezető vállalkozókat és innovatív üzleti lehetőségeket támogatják.

Európai Üzleti Könyvtár és Információs Hálózat (European Business Library and Information Network - EBLIN)

Az EBLIN létrehozására vonatkozó javaslat egyike azoknak az ötleteknek, amelyek az „Eurocities" hálózatban felmerültek. *Eurocities* a neve annak a hálózatnak, amely az EK néhány fontosabb nagyvárosát kapcsolja össze az ötletek és források megosztása érdekében, és azért, hogy egységesen léphessenek fel közös érdekeik érvényesítésére. Az alapító tagok: Birmingham, Rotterdam, Barcelona, Frankfurt, Lyon és Milánó. Mára már mintegy harminc EK-beli város tagja az Eurocities-nek, de vannak tagjai Svájcból, Lengyelországból, a Cseh- és Szolvák Köztársaságból és Magyarországról is.

Az EBLIN kezdeményezés, amelynek ötlete a birminghami könyvtári szolgáltatásokból fakadt, a hálózathoz tartozó közművelődési könyvtárak üzleti információs szolgáltatásait fogja össze. Elméletben egy kérdező valamelyik városban hozzáférhet mindahhoz az információhoz, szakértelemhez és forráshoz, amely a hálózat bármely másik városában megvan. A kezdeményezést az a nagyvárosi közkönyvtárakban felmerülő igény hívta életre, amelynek kielégítésére nemzetek feletti kapcsolatok kiépítésére törekedtek annak érdekében, hogy biztosítsák azokat az Európaszerte keletkező információkat, amelyekre üzletfeleiknek az egységes piacon szükségük lesz.

1991 áprilisában született meg az a döntés, amellyel az EBLIN létrejött. A megállapodást Birmingham, Rotterdam, Lyon, Lipcse, Glasgow, Cardiff, Leeds és Sheffield írták alá. Minden bizonnyal más városok is csatlakoznak, amikor eljön ennek az ideje. Jelenleg a teljes hálózat kiépítéséhez szükséges anyagi alapokat igyekszenek megteremteni. A kezdeti szakaszban az EBLIN a következőket szeretné elérni:

- létrehozni azon források jegyzékét vagy adatbankját, amelyeket a tagkönyvtárak megoszthatnának,
- a tagkönyvtárak személyzete számára közös képzési és fejlődési lehetőségeket biztosítani,
- a tagkönyvtárak között olyan szakmai kapcsolatok kialakításának lehetőségeit megkeresni, illetve olyan kapcsolatokat kialakítani, amelyek az információcserét elősegítenék.

Európai Információs Kutatók Hálózata (European Information Researchers Network - EIRENE)

Az EIRENE-t 1990 áprilisában indították el Nagy Britannia két információs ügynökségének, a First Contact-nek és a Vital Information-nek a közös vállalkozásaként. A hálózat célja az európai információs vállalkozók közötti kapcsolatteremtés elősegítése, és ennek révén az információhoz való hozzáférés megkönnyítése, és az információs vállalkozói tevékenység fejlesztésének támogatása. Jelenleg tizenhárom ország képviselteti magát kb. ötven taggal. A tájékoztatási vállalkozók lényegében olyan egyének vagy szervezetek, amelyek kereskedelmi alapokon végzik az információs szolgáltatásokat.

Az EIRENE évente kétszer Contact címmel hírlevelet, és tagjairól jegyzéket jelentet meg, amelyek a tagok számára ingyenesek, a nem-tagok pedig megvásárolhatják azokat. A Nemzetközi Online Információs Találkozóval (Internatio-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nal Online Information Meeting) egyidejűleg minden évben, Londonban tartanak összejövetelt.

Nemrégiben az EIRENE elhatározta, hogy szervezetét közös vállalkozásból szövetséggé alakítja át, annak érdekében, hogy ösztönözze a tagok részvételét, és magasabb színvonalú profilt alakítson ki. Az EIRENE nem csak üzleti információs vállalkozókkal foglalkozik, bár valószínű, hogy tagjainak többsége az üzleti információs szakemberek közül kerül ki.

Európai kamara-hálózat (Chambernet Europe)

A Chambernet Europe egy újabb potenciális üzleti információs hálózat. A Brit Kereskedelmi Kamarák Szövetsége (Association of British Chambers of Commerce) 1991 folyamán hozta nyilvánosságra, hogy országos elektronikus információs hálózat és adatbázis létrehozását tervezi egy tágabb program keretében, amely a tagoknak juttatott szolgáltatások fejlesztését szolgálja a brit üzleti életben. Reményeik szerint a hálózat 1992 elején kezdi meg működését. Kezdetben 70000 olyan vállalat termékeit és szolgáltatásait fedi le, amelyek Nagy Britannia negyven nagyobb Kereskedelmi Kamarájának tagjai.

A Szövetség szeretné idővel hálózatát összekapcsolni más európai országok hasonló rendszereivel egy újonnan alakított közös vállalkozás, a Chambernet Europe révén.

Az Európai Gazdasági Iskolák Könyvtárosainak Csoportja (European Business School Librarians Group)

Az Európai Gazdasági Iskolák Könyvtárosainak Csoportja, amely már jó húsz esztendeje működik, tizenhárom európai ország kb. harminc könyvtárának hálózata. A nagy-britanniai tagok közé tartozik a London Business School, a Manchester Business School és a University of Warwick Business Information Service.

Mint minden hálózatban, itt is az a legfőbb értéke a hálózati elvnek, hogy az egyik ország információs szolgáltatása egyesülhessen egy másik ország hasonló központjának szakértelmével. A Csoport minden esztendőben más országban rendez éves találkozót, és több lehetőség adódik a munkatársak közötti informális kapcsolatok létrehozására. A hálózathoz tartozik a SCIMP vezetői információs adatbázis és a tagok könyvtári állományában lévő időszaki kiadványainak jegyzéke. Most éppen annak lehetőségeit vizsgálják, hogyan lehetne elektronikusan összekapcsolni a meglévő országos hálózatokat.

Üzleti Információs Hálózat (Business Information Network - BIN)

Az Üzleti Információs Hálózatot 1990-ben hozták létre. Mintegy 50 felsőoktatási és közművelődési könyvtár, továbbá információs központ tartozik hozzá. Ebben az évben a magán szektorból is felvett tagokat.

A BIN célja a brit vállalatok teljesítményének és versenyképességének fokozása az üzleti információ jobb használata révén. A tagok információs forrásait és szakértelmét közösen propagálják az üzleti használók körében annak érdekében, hogy növeljék a könyvtárakban és információs egységekben már meglévő szolgáltatások ismertségét, és hogy arra ösztönözzék az embereket, hogy az információt jobban használják ki.

Európai összefüggésben a BIN szándéka az, hogy Európa más információellátóival kapcsolatokat építsen ki.

Záró megjegyzések

A fent említett hálózatokból még nem áll össze az európai üzleti információs hálózatok átfogó jegyzéke. Például a hosszú múltra visszatekintő brit HERTIS üzleti információs szolgáltatás mostanában kezdett terjeszkedni Európa felé, kapcsolatokat létesítve más európai országok információs ügynökeivel. A felhozott példák mégis jól szemléltetik, hogy milyen sokféle hálózat alakult ki, és milyen közös és egymást kiegészítő jellemzőik vannak, és - be kell vallanunk - a párhuzamosságnak és a rivalizálásnak milyen veszélyeit hordozzák.

Várható például, hogy a szolgáltatások átfedik egymást az EIC-kben (amelyeket „fentről lefelé" szevez az EK), és az EBLIN-ben (amelyet „alulról felfelé" létesítenek a meglévő üzleti infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációs szolgáltatások és közművelődési könyvtárak). Nem kétséges, hogy van tere a versengésnek is. Reméljük azonban, hogy a szakszerűségé lesz a végső szó, és az érintett szervezetek között inkább együttműködés alakul ki, semmint versengés.

A kapcsolatfelvételre használható címek:

Euro Info Centers
Jean-Pierre Haber
DC XXIII
Commission of the European Communities
Rue de la Loi 200
B-1049
Brussels
Belgium
Tel:010-32-2-235-05-38

BC-Net:
Theodoros Kallianos
DG XXIII
(a címet ld. mint fent)
Tel: 010-32-2-235-66-04

European Business Library and Information Network
Patricia Coleman Director
Central Library
Chamberlain Square
Birmingham, B3 3HQ
Tel: 021-235-4511

EIRENE:
Sue Allcock/Jill Cousins
First Contact LTD
224-232 St John Street
London, EC1V 4PH
Tel:071-490-5519

Chambernet Europe:
Judith Graver
Thames-Chiltern Chamber of Commerce
Commerce House
2-6 Bath Road
Slough
Berks, SL1 3SB
Tel: 0753-577877

European Business School Librarians Group
Gail Thomas (Librarian)
Henley Management College
Greenlands
Henley-on-Thames
Oxfordshire, RG9 3AU
Tel: 0491-571454 Ext. 2151

Business Information Network:
Karen Blackman
Business Information Network
25 Southampton Buildings
London, WC2A 1AW
Tel: 071-323-7499

KELET-EURÓPAI ÜZLETI TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLATOT szervezett a glasgow-i Egyetemi Könyvtár még 1985-ben, amikor a peresztrojka megindulásával megélénkült a nyugati üzletemberek érdeklődése az akkori Szovjetunió és európai csatlósai iránt. A szolgáltatás immár elavult neve: SEEBIS (Soviet and East European Business Information Service). Eredetileg a skóciai vállalkozóknak szánták, de azután Londonból, sőt újabban a kontinens országaiból és az USA-ból is egyre több kérdést kapnak a kapcsolatteremtési lehetőségekre, a piac és a termékek jellegére, a társadalmi és gazdasági helyzetre, a külföldi tőkebefektetés és a közös vállalkozás jogi szabályozására vonatkozóan.
(Solanus, 1992.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM és Macintosh a Kenti Állami Egyetem könyvtári tanszékén

Koltay Tibor

A magyar könyvtári sajtó és ezen belül a Könyvtári Figyelő olvasói az Amerikai Egyesült Államok könyvtárai közül talán a Kenti Állami Egyetem könyvtárát ismerik a legjobban, hiszen több *Gombocz* ösztöndíjas is beszámolt már itteni tapasztalatairól.[1]

Sok minden van azonban ebben a könyvtárban és a könyvtáron kívül is, amivel a korábbi ösztöndíjasok még valószínűleg nem találkozhattak. Mindenek előtt az 1992-ben negyedszázados évfordulóját ünneplő Könyvtártudományi Tanszék (pontosabban immár Könyvtár- és Információtudományi Tanszék) mikroszámítógépes laboratóriumáról kell beszélnem. A „laboratórium" szót hallva nem kell semmi különösre gondolni, ez alatt számítógépek együttesét kell érteni.

Egy sor IBM-kompatibilis személyi számítógépet találunk a könyvtárban. Ezek zöme olcsó XT, hiszen a cél, minél több munkahely, gyakorlási-ismerkedési lehetőség megteremtése volt. Ennek ellenére ezeket a számítógépeket folyamatosan fel is újítják és bővítik. Ami igazán újdonság az az, hogy ezeket nemcsak személyi számítógépként és nemcsak online keresésre, hanem - hálózatba kötve - CD-ROM keresésre is használhatjuk. A helyi hálózat CD-ROM szervere 21 lemezt kezel. Egy-egy CD-ROM adatbázisban több felhasználó kereshet egy időben. A hálózat kívülről is elérhető mindazok számára, akik otthon számítógéppel és modemmel rendelkeznek. Ilyen módon a tanszéki CD-ROM-ok telefonvonalon is lekereshetők.

Könyvtártudományi tanszékről lévén szó, megtalálható itt a *Library and Information Science Abstracts* (LISA) (Silver Platter CD-n), az *ERIC* (OCLC CD-n) és az otthon talán kevésbé ismert *Library Literature* (Wilson CD-n). A LISA 1969-ig, az ERIC 1977-ig kereshető visszamenőlegesen, az utóbbi csak több részletben; a Library Literature pedig csak 1986-ig.

Nemcsak könyvtártudományi adatbázisok állnak rendelkezésre CD-ROM-on. Compact Cambridge lemezen megtalálható a Medline és kereshető a CINAHL „ápolási" adatbázis (1983-1991) is. Az üzleti élet fontos referensz-forrása, a Standard and Poor's, melynek több fájlja is kereshető (Standard and Poor's Register of Executives and Directors, S&P Private Company file, S&P Public Company File). Rendelkezésre állnak a Compendex Plus (1990-től), valamint az NTIS (1985-től) és mérnöki adatbázisok. Az utóbbiak mind a Dialog termékei.

Kereshető a *Wilson Business Abstracts*, a *Readers Guide to Periodical Literature* is.

A felsorolás korántsem teljes, de gondolom képet ad az adatbázisok bőségéről, a választék egyébként is szinte hétről-hétre változik.

A tanszéki helyi hálózat fejlesztésének legfrissebb fejleménye, hogy az itt legtöbbet használt szövegszerkesztő program, a WordPerfect is hálózati változatban működik, ahogy hálózaton érhető el a dBASE III Plus adatbázis-kezelő rendszer is. A teljességhez az is hozzátartozik, hogy megmondjuk, a gépek működése azért itt sem mindig problémamentes, így pl. időnként egy-egy gépen vagy az egész hálózaton gond a CD-ROM-ok olvasása.

Ha online, illetve CD-ROM keresésről beszélünk, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a tanszék oktatói egyértelműen a könyvtárosokban látják az információközvetítő szerepének megtestesítőjét és az online irodalomkutatást tanuló könyvtár szakos hallgatókat úgy oktatják, hogy minden tudományterület és az üzleti élet adatbázisaiban otthonosan mozogjanak. Nyilvánvalóan ez magyarázza a CD-ROM-ok sokféleségét is. (Az online adatbázisok esetében a sokféleség eleve adott, ha figyelembe vesszük az itt leggyakrabban keresett Dialog választékát, vagy a kevésbé középpontban álló, de szintén oktatott BRS palettáját.)

A könyvtárban, a földszinten, a referensz-részleg közvetlen közelében a CD-ROM irodalomkutatásra rendelt gépek hálózatba kötött so-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rát találhatjuk. (Néhányukat nemrég cserélték újakra.) Ezeken a könyvtár bármelyik használója kereshet irodalmat. A könyvtárban sem beszélhetünk a CD-ROM-ok hiányáról, mégis esetenként nagyfokú a túlzsúfoltság.

A tanszéki laboratóriumban 3 különböző típusú Macintosh (népszerű nevén Mac) található. További 7 (korszerű, nagyobb teljesítményű, színes monitorral ellátott) gép használható a könyvtárban. Típusneveket és adatokat szándékosan nem említek, mert nem e számítógépek részletes ismertetése és legkevésbé reklámozása a célom, mégsem feledkezhetünk meg róluk, mert a Macintoshok esetében „valami mással" van dolgunk.

Sokan mondják,hogy a Macintoshok sokkal inkább használóbarát módon működnek, mint az IBM(-kompatibilis) PC-k. Ezt nehéz megítélni, de tény, hogy a Macintosh számítógépek mindegyike rendelkezik egérrel, ami kezelésüket igen megkönnyíti. Ez különösen vonatkozik a menük gyors használatára és a Macintoshok igen jó DTP-jellemzőinek kihasználására. Az sem vitás, hogy a különböző célokat szolgáló programok igen hasonló menüket tartalmaznak, ami megint csak könnyíti használatukat, hiszen nem kell teljesen eltérő gondolkodást elsajátítanunk az egyes programok kezelésénél, ahogy azt a PC-ken sajnos megszokhattuk. Kedves dolog, hogy minden gépen találunk - többek között - egy kis számológépet, ébresztőórát, vagy hogy - a gép által hibajelzésként adott - hang erősségét és fajtáját is beállíthatjuk.[2]

Persze a Macintosh-logikát, a szimbólumokat és az egér kezelését is meg kell szokni, de ez nem igazán nehéz. Valószínűleg az sem véletlen, hogy korábban igen kemény jogvitát eredményezett a Macintosh-menürendszerhez hasonló, de az IBM PC-ken használható Windows programcsomag fejlesztése. (A fejlesztő a Microsoft volt, amelyik mindkét félnek dolgozott.)[3] Tudjuk, hogy időközben az IBM és az Apple összefogott egy közös rendszer fejlesztésére.[4] Nem elhanyagolható az sem, hogy a Macintosh gépek mindegyikén ott van a Hypercard hipertext-szoftver.[5] Ennek használatát a könyvtár szakosoknak röviden be is mutatják az „Információtechnika a könyvtárakban" elnevezésű, mindenki számára kötelező tantárgy keretében.

A tanszéki gépeken több érdekes Hypercard alkalmazás található. Az egyik segítségével megismerkedhetünk a könyvtárak automatizálásának egy sor kérdésével. Egy másik az Internet hálózatot mutatja be. Az Internet a TCP/IP protokollt használó adathálózatok (ARPANAET, NFSNET NEARNet) együttese. Sok adathálózat (pl. a Bitnet) kapcsolódik hozzá, de ezek nem részei. Naponta közel egy millió ember használja. Az Internetet bemutató program lehetővé tesz egy gyors, rövid „túrát", de a hálózattal és használatával kapcsolatos alaposabb megismerkedésre is módot ad. Van egy helyi információkat tartalmazó része is, amely esetünkben a kenti tudnivalókat foglalja össze. A referencia-rész lehetővé teszi egy szótár böngészését és bibliográfiai hivatkozásokat is tartalmaz. A rendszerhez tartozik help funkció is. Legtöbbször visszatérhetünk a főmenühöz vagy a tartalomjegyzékhez, továbbá lehetőségünk van a kártyák kinyomtatására, valamint elektronikus jegyzetelésre is. A figyelmet egyszerű animációval és hangeffektusokkal segítenek lekötni. A Macintoshok néhány éve, az „Információtechnika" tárgy keretében nemcsak a Hypercarddal, hanem a DTP-vel való ismerkedés kapcsán is szerepet kaptak. CD-ROM-ok is kereshetők a Macintoshok segítségével, igaz a tanszék esetében csak egy-egy lemezről lehet szó, a könyvtár Macintosh gépeit pedig nem szerelték fel olvasóval, de hálózatba vannak kötve. Felszerelték viszont a tanszék egyik Macintosh gépét egy kisméretű kézi beolvasóval, amelynek segítségével vonalas ábrák is igen egyszerűen vihetők be a számítógépbe. A számítógépek használatának oktatásából a könyvtár számítógépes szolgálata is kiveszi a részét, ahogy erre *Téglási Ágnes* is kitért a beszámolójában.

Ingyenes, mindenki által látogatható szemináriumokról van itt szó, amelyeken az egyetem nagyszámítógépének használatával ismertetnek meg: a Lotus 1-2-3 táblázatkészítő program, a dBase IV adatbázis-kezelő program, valamint a Worldperfect szövegszerkesztő program használatába vezetnek be, az utóbbi esetben kezdő és haladó szinten egyaránt. Téglási Ágnes dolgozatában röviden foglalkozik a könyvtár CATALYST nevű, NOTIS rendszerű online katalógusával. Itt is vannak új fejlemények. Mivel az olvasók és a könyvtárosok közül egyaránt sokan voltak elégedetlenek a katalógus keresési lehetőségeivel, több vonásán változtattak. Ami talán a legfontosabb, hogy bevezették a kulcsszó szerinti keresést. Ez mentesíti az olvasót attól, hogy pontosan kelljen tudnia a szerzőt, vagy címet, és hogy utána kelljen lapoznia, milyen tárgyszó alatt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

katalogizálta (vagy ahogy sokan mondják, rejtette el) az adott könyvet a Kongresszusi Könyvtár. Lehetőség van a polcok képzeletbeli böngészésére is, ugyanis a szabadpolcokon sokszor csak azt találjuk, ami senkinek sem kellett, a katalógus böngészése során viszont az is látható, mit vettek ki mások.

A könyvtár falain túl is találhatunk érdekességeket. A School of Education igen erős média- és számítógép-irányultsága a könyvtáros szakma számára sem érdektelen. Ha erről az intézményről beszélek, hangsúlyozottan jelentkezik egy fordítási probléma, amely már a Könyvtártudományi Tanszék esetében is megvolt. Ott azonban, egyetlen szervezeti egységről lévén szó, nyugodtan beszélhetünk tanszékről, még akkor is, ha a School státusza ennél magasabb. A School of Education azonban tanszékek sorát foglalja magába a nevelés szélesen értelmezett köréből. Teljességre törekvő felsorolásról eddig sem beszélhettünk, még kevésbé lehet így tennünk a School of Education esetében, de remélem az ezzel az intézménnyel kapcsolatos adalékok is érdekesek. Hozzá kell még tennem, hogy az egyetem további egységei is szolgálhatnának információtechnológiai újdonságokkal, de ezeket nem volt módom alaposabban megismerni.

A School of Education különválasztotta az IBM (-kompatibilis) PC-k és a Macintoshok laboratóriumát. Az utóbbiban 22 darabot találunk a kisebb, de korszerű gépekből. Ebben a laboratóriumban 20 hallgató dolgozhat együtt a tanárral, aki természetesen (a könyvtártanszékhez hasonlóan) ki is vetítheti képernyőjének tartalmát. A fennmaradó egy gép a labor ellenőrző gépe. Itt is találhatók további, nagyobb teljesítményű gépek, valamint szövegek és grafikák viszonylag jó minőségű beolvasására alkalmas szkennerek, amelyek közül egy mindenki számára elérhető.

Természetes, hogy a Macintosh gépek, főként a Hypercard szoftver, számtalan hipermedia-alkalmazás működtetését teszik lehetővé. A video, audio és a számítógép összekapcsolásával pedig a könyvtárakban is számolnunk kell előbb-utóbb. A hipermédia alkalmazásokból a könyvtár szakosok is kapnak rövid bemutatót a már említett „Információtechnológia" tantárgy keretében, bemutatva többek között, hogy egy és ugyanazon olvasón CD-ROM és CD Audio is lejátszható.

Irodalom

1. Ezek közül csak Téglási Ágnes dolgozatát említem, mivel ez kapcsolódik szorosabban témámhoz. TÉGLÁSI Ágnes: Számítógépek az olvasók szolgálatában a Kenti Állami Egyetem Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő, 35.évf. 1989. 5-6.sz. 595-602.p.
2. A Macintosh gépek jellemzőiről részletesebben: WELSH, Erwin K.: Macintosh potentials. = The Electronic Library, 8.évf. 1990. 54-58., 119-123., 192-197., 297-303., 372-379., 440-444.p.
3. HERTHER, Nancy K.: Imitation: flattery or infringement? Apple's suit against Microsoft & Hewlett-Packard. = Database, 11.évf. 1988. 114-116.p.
4. ROSENBERG, J.: Unlikely alliance. = Editor and Publisher 124.köt. 1991. 21.sz. 15., 39.p.
5. KOLTAY Tibor: Hipertext: csupán egy újabb információs eszköz? = Könyvtári Figyelő, 37.évf. 1991. 2.sz. 288-291.p.
6. REMZSŐ Tibor: Hipertext rendszerek. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 38.évf. 1991. 4.sz. 145-151.p.

A SKANDINÁV „TELECOTTAGE" MINTÁJÁRA (lásd Könyvtári Figyelő, 1991. 2.sz. 283-287.p.) most szervezték meg Németországban az első számítógépes könyvtári közérdekű tájékoztatási rendszert, az egyik brémai városrész, Neustadt könyvtárában. A használók gombnyomásra szerezhetnek információkat a neustadti társadalmi egyesületek tevékenységéről s az általuk nyújtott lehetőségekről (beleértve azt is, hogy nyaralásuk idejére kire bízhatják kutyájukat vagy aranyhörcsögüket, viszontszolgálat fejében), a helyi kulturális intézmények műsorairól, az óvodai térítési díj kiszámításáról stb. Az a két egyetemi hallgató, aki az informatikai tanszék vezetőjének irányításával a rendszert kidolgozta, néhány hétig a használók rendelkezésére áll, hogy megtanítsák őket a rendszer kezelésére. Egyúttal össze is gyűjtik igényeiket, ötleteiket, hogy jóval szélesebbre terjeszthessék a szolgáltatandó információk körét.

(BDI-Pressespiegel, 1992. máj.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

1000 éves a magyarországi iskola

Az ***„1000 éves a magyarországi iskola"*** alapítvány a milleneum megünneplésének előkészítése érdekében ismételten 1993-ra szólóan pályázatot hirdet az alábbi témákban:

1. Jelentős neveléstörténeti források tudományos igényű feltárása; pl.

- levéltári lelőhely (fond)-jegyzékek;
- kéziratok jegyzékei;
- bibliográfiák, repertóriumok;
- múzeális értékű tárgyi emlékek feldolgozása, leírása;
- történeti, építészeti szempontból jelentős iskolaépületek számbavétele

2. A magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak, illetve nemzetközi hatásának történeti jellegű feltárása és feldolgozása

3. Iskolatörténeti gyűjtemények, múzeumi bemutatóhelyek, kiállítások szakmai előkészítése, múzeális tárgyak gyűjtése, konzerválása

Pályázhatnak egyének, csoportok vagy intézmények a tervezett munka részletes ismertetésével, az egyszeri vagy több évre szóló költségvetés (személyi kiadások, dologi költségek), illetve támogatási igények részletes taglalásával - az erre szolgáló adatlap felhasználásával.

Kérjük azokat, akik 1992-ben pályázatot nyertek és munkájukat folytatni kívánják, hogy eddigi eredményeik részletes ismertetésével pályázatukat ismételjék meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A PÁLYÁZAT BENYÚJTÁSÁNAK HATÁRIDEJE:

1993. január 31.

Az alapítvány kuratóriuma – szükség szerint külső szakértők bevonásával, esetenként helyszíni tájékozódás alapján – 1993. június 30-ig dönt a támogatások odaítéléséről.

Előnyben részesíti az alapítvány azokat a pályázókat, akik saját erőforrásaik kiegészítéséhez kérnek segítséget, továbbá akik igazolni tudják, hogy feltárási, kutatási, feldolgozási munkájukhoz, különösen az elért eredmények megvalósításához intézményi, önkormányzati és egyéb segítséget kapnak. (Pl. kiadás, kiállítás, stb.)

A pályázók kérésére a kuratórium szakmai konzultációs lehetőséget nyújt.

A pályázat támogatásával létrejött alkotások (kiadványok, kiállítások, stb.) jogosultak az ***„1000 éves a magyarországi iskola"*** embléma megkülönböztető használatára.

A pályázattal kapcsolatos további tájékoztatást és a pályázati adatlapot az „1000 éves a magyarországi iskola" alapítvány titkárságán (1055 Budapest, V., Honvéd u. 19. fsz. 6. – telefon, telefax: 1126-862, illetve 1530-600/1574) lehet kérni; a pályázatot is erre a címre kell eljuttatni.

Budapest, 1992. szeptember 29.

Az *„1000 ÉVES A MAGYARORSZÁGI ISKOLA"*
alapítvány kuratóriuma

1000 éves a magyarországi iskola

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOT SZERETNE rendelni?

Ezek beszerzését 1993. évre kedvező áron vállaljuk
– könyvtárak
– intézmények és
– magánszemélyek részére.

Érdeklődését, megrendelését várjuk.

LIBROTRADE

1173 BUDAPEST, Pesti út 237.

Tel.: 158-6541
Fax:158-6541
1656 Budapest Pf. 126.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvszemle

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetők.

Privatizáció és a közkönyvtárak

Kevés olyan dolog van ma könyvtáros berkekben, ami nagyobb izgalomban tartaná a szakma valamennyi képviselőjét, mint a könyvárak fenntartásának, finanszírozásának helyzete. *Pamela King* tanulmánykötete bemutatja mindazokat a problémákat, ellentmondásokat, amelyek az első közkönyvtári törvény megszületésétől a jelenkorig meghatározók a könyvtárügy egésze számára.

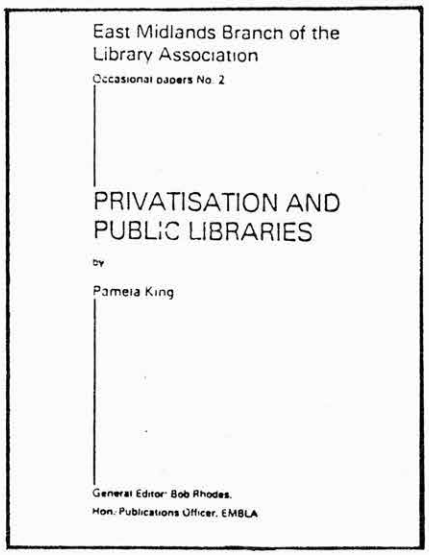
A szerző a loughborough-i egyetemen posztgradulális képzés keretében írta meg dolgozatát, amelyhez nagy számban használt fel parlamenti felszólalásokból vett idézeteket, korabeli újságcikkeket. A tanulmány megszületésének legfőbb motívuma az 1988-ban kiadott úgynevezett *„Zöld Könyv"* volt, amely hatalmas vitákat váltott ki szakmán belül és kívül egyaránt. Amikor *Margaret Thatchert* újraválasztották, egyértelművé vált, hogy a társadalom minden szférájában eluralkodó üzleti szellem nem fogja kímélni a kulturális életet sem. Igaz, hogy a kormányzat által kiadott anyagban önkéntes alapon megvalósítható javaslatok szerepeltek, mégis óriási ellenállás bontakozott ki a díjazások bevezetésével szemben.

A szakma reakciója nem volt ugyan egyöntetű, de abban mindenki egyetértett, hogy a problémák definiálása nem szerencsés. A kialakult viták hevében minden könyvtár kénytelen volt újra átgondolni eddigi tevékenységi rendszerét. Elsősorban a könyvtárpolitika meghatározói kerültek lépéskényszerbe, választ kellett adniuk az erőszakos kihívásra. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ingyenes könyvtári szolgáltatás alapeszméje tovább már nem élhet háborítatlanul.

A könyvtárügyben kialakult anomáliák megértéséhez elengedhetetlen, hogy ismerjük a közkönyvtárnak mint intézménynek a társadalomban betöltött szerepét. Az igazsághoz hozzátartozik annak kimondása, hogy amikor 1850 augusztusában megszületett a világon az első közkönyvtári törvény, az első kölcsönzőhelyek igenis szedtek térítést, és kivétel nélkül önfinanszírozó intézmények voltak Angliában.

A közkönyvtárak létrehozása mögött az a ma már sokak által megkérdőjelezett viktoriánus eszme állt, hogy a többnyire embertelen körülmények között élő alsóbb osztályokat felemeljék,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KING, Pamela
Privatisation and public libraries / by Pamela King; [ed.] East Midlands Branch of the Library Association. - [s.l.] : EMBLA, 1989. - 103 p.

számukra értelmes elfoglaltságot biztosítsanak, műveltségi szintjüket emeljék.

A közkönyvtárak működését nem kis mértékben motiválta a nevelő szándék, de ekkor még nem lelhető fel az a koncepció, amely szerint a közkönyvtár az egész társadalom szolgálatában kell, hogy álljon. Már az első években kiderült néhány ellentmondás is. A nyitvatartási idő nem esett egybe azzal a napszakkal, amikor a dolgozó tömegek is látogathatták volna a közkönyvtárakat. A sok helyen bevezetett térítés miatt elsősorban csak a középosztály használta a könyvtárakat. Számos politikai tényező a könyvtárakban a társadalmat felforgatni kívánó agitátorok melegágyát vélte felfedezni.

Az igazi fordulat a közkönyvtárak életében akkor állt be, amikor 1870-ben elfogadták az általános tankötelezettségről szóló törvényt, amellyel automatikusan a művelődési céllal létrehozott könyvtárak az oktatásügy hatáskörébe kerültek. A századfordulón és a századelőn kialakult a törvényben is rögzített működési struktúra, létrejöttek a könyvtári bizottságok, a grófsági hálózatok. A huszas évek végére teljesen általánossá vált az ingyenes könyvtári szolgáltatás gyakorlata. A közkönyvtár a valóságban is a tudásra, művelődésre, kikapcsolódásra vágyók intézménye, az intellektuális élet központja lett.

A térítéses szolgáltatások gondolata szinte teljesen eltűnt az ötvenes évekre, s csak időnként vetődött fel az az ötlet, hogy a szépirodalom egy részének kölcsönzését talán mégsem kellene központi pénzekből támogatni.

A térítések bevezetésének igénye ismételten az 1964-es új törvény tárgyalásakor merült fel. Számos képviselő a megkülönböztetés nélkül, ingyenesen nyújtott szolgáltatások helyett differenciálást javasolt, például az egyes állományrészek különböző elbírálását - legyen olyan, ami továbbra is ingyen kölcsönözhető, de legyen olyan állományrész is, amit a későbbiekben térítés fejében vehetnek majd igénybe.

Megkezdődött a múlt századi viktoriánus attitűd bírálata, tudniillik ne az adófizető, a kiadó vagy a szerző tartsa el a könyvtárakat! Az új közkönyvtári törvény elfogadtatásával ugyan még sikerült megőrizni nagyjából a régi elveket, de az erózió megindult, az új technológiák, dokumentumtípusok esetében már eldönthetővé vált, hogy azokat pénzért vagy ingyen kölcsönzik.

A hetvenes években két oldalról nehezedett nyomás a közkönyvtárakra. Az egyik az információrobbanás, ami lehetetlenné tette, hogy a könyvtárak a régi módon lépést tartsanak a szerzeményezésben az új és nagy mennyiségű dokumentumok megjelenésének ütemével. A másik tényező a gazdasági visszaesés, amely a beszerzési keretek drasztikus csökkenésében mutatkozott meg legfájóbban. Sok könyvtáros hitte akkor azt, hogy a díjazás bevezetése az egyetlen lehetséges eszköz az új szolgáltatások megteremtéséhez. Hamar kiderült azonban, hogy a térítések bevezetése nagy mértékben korlátozza a hozzáférés szabadságát. A könyvárak megsokszorozódása, az infláció mértéke már direkt módon veszélyhelyzetet teremtett. Az állami költségvetés szűkös volta a fenntartókat arra ösztönözte, hogy a kényszerhelyzetben megoldást keressenek. Így került sor a beszerzési keretek drasztikus csökkentésére, a létszámleépítésekre, és a nyitvatartási idő lefaragására. A könyvtárakat sok esetben a sport és szabadidő bizottságok hatáskörébe utalták, ami a könyvtárügy negligálását, leértékelését jelentette anyagi tekintetben, de társadalmi megítélés szempontjából is.

A dolgok odáig fajultak, hogy a zömmel szépirodalmat kölcsönző könyvtárakat be kívánták zárni. Helyettük oktatási célokra használható

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

központok szervezését tartották indokoltnak. A költésgvetést túllépő önkormányzatok a kultúrára szánt keretek csökkentésére kényszerültek.

A helyzet romlása maga után vonta a könyvtáros szakma egy részének radikalizálódását és politikusabbá válását. Az 1979-es választások idején új szó honosodott meg a köznyelvben, a „privatizáció", ami egyet jelentett a költségvetési támogatások megvonásával, mindenfajta állami beavatkozás megszűntetésével.

Nem maradt el a szakma tiltakozása az újabb támadás miatt. Határozottan kiálltak azon véleményük mellett, hogy a direkt térítések bevezetése csökkenti a könyvtárak integráló szerepét a társadalomban, megkérdőjelezi elfoglalt helyét a kultúrális, oktatási területeken és a kikapcsolódást segítő intézmények között. Újabb adóteherként jelenik meg az állampolgárok szemében, bevételektől függővé teszi a könyvtár működését. Komolyan aláássa a könyvtárközi együttműködést, megsokszorozza a kiadói szakma eddig sem csekély gondjait. Rövidlátó gazdasági megfontolásoknak, véleményük szerint, nem lehet alárendelni az egész társadalmat érintő könyvtári rendszert. A kormányzat ismételten az önkormányzatok alulfinanszírozásával próbálta elérni a könyvtárak kiadásainak csökkentését. A túlköltekező önkormányzatok számára szigorú szankciókat helyezett kilátásba. Bevezették a többoldalú finanszírozást,azaz közvetlenül az állami költségvetésből támogattak egyes programokat, mindemellett tovább működött a hagyományos önkormányzati struktúra. Ezzel egy egészségtelen versenyhelyzet alakult ki a kétfajta szolgáltatáscsoport között.

A nyolcvanas évek tipikus termékeként megjelentek az „information broker"-ek (tájékoztatási vállalkozók), akik zömmel könyvtárosi múlttal fogtak ebbe a vállalkozásba, és az ingyenesen hozzáférhető információk pénzért történő árusításával aláásták a társaik által védett elveket. Áruként kezelni az információt, üzleti alapokra helyezni a könyvtári tevékenységeket - ez jelentette az új thatcheri gondolkodás térhódítását.

A teoretikusok arra hivatkoztak, hogy a pénzért mért szolgáltatásokról előbb vagy utóbb kiderül, hogy mennyire fontosak. A térítések bevezetése azt feltétlenül megmutatta, hogy a jobban kereső rétegek többek használják a könyvtárat, mint a szerényebb jövedelemmel rendelkezők.

Támadások özöne zúdult az ingyenesség elvéhez ragaszkodó szakemberekre. A bírálatok sokszor a cinizmusig fokozódtak. A nyolcvanas évek sajtója hemzseg az olyan kijelentésektől, mint *„a pénzért kínált szolgáltatások hihasználatlansága esetén a könyvtárakat be kell zárni", a „szent tehenet" le kell vágni, azaz „az ingyenességet meg kell szüntetni".* Ha az átlagpolgár tud költeni tévére, nyaralásra, cigarettára, alkoholra, akkor a szórakoztató olvasmányát is meg tudja venni. Adják a szegényeknek azt, amit ma a könyvtárakra költenek. A könyvtárosok szórják a pénzt: ma ingyenesen adják a klasszikus zenét, holnap a popzenét, a számítógépes játékprogramokat - vajon hová vezet mindez? Egy magánkönyvtár sokkal hatékonyabb lehetne.

Akik a fentieket megfogalmazzák, valószínűleg nem sokat gondolnak a nagyszámú angliai munkanélkülire, azokra a rétegekre, amelyek ma éppúgy nem vehetik meg a könyveket, mint korábban a viktoriánus időkben élő honfitársaik.

Az 1988-ban kiadott kormányzati anyag, a „Zöld Könyv" kifejezésre juttatja mindazt, ami a hetvenes-nyolcvanas évek vitáiban felszínre került. Nem tartalmaz kötelező intézkedéseket, csupán javaslatokat tesz, ajánlásokat fogalmaz meg. Felveti annak lehetőségét, hogy a különböző szépirodalmi állományrészek térítés ellenében való kölcsönzését a könyvtár mérlegelheti. Feltétlenül indokoltnak tartja különbséget tenni az egyéni felhasználó és intézmény között. Míg az előzőnél az ingyenesség bizonyos szolgáltatások esetében fenntartható, addig az intézmények vonatkozásában térítést lehet bevezetni. A szakma a kormányzati anyagra reagálva azonnal szót emelt a kölcsönzés és a könyvtárközi kölcsönzés - mint a legfontosabb alapszolgáltatások - védelmében.

Akadt olyan szakmabeli, aki elismerte, hogy most ugyan kemény harc folyik a közvetlen díjazás bevezetése ellen, de emlékezni kell arra is, hogy a könyvtárosok maguk mi mindent áruvá tettek akkor, amikor azt még senki nem írta elő nekik. Egy felmérés jól példázza, hogy a térítéses rendszer számos dokumentumtípus esetében szinte általánosnak mondható Angliában. Például a CD-ért mindenütt szednek kölcsönzési díjat, majdnem minden könyvtár pénzért kölcsönzi a kazettákat, a hagyományos hanglemezeket.

Noha általánossá vált gyakorlatról van szó, a szakma úgy érzi, amennyiben a szolgáltatásokért teljes körben térítést kérnek, akkor a közkönyvtárak nem működhetnek tovább az eredetileg megfogalmazott alapelvek szellemében.

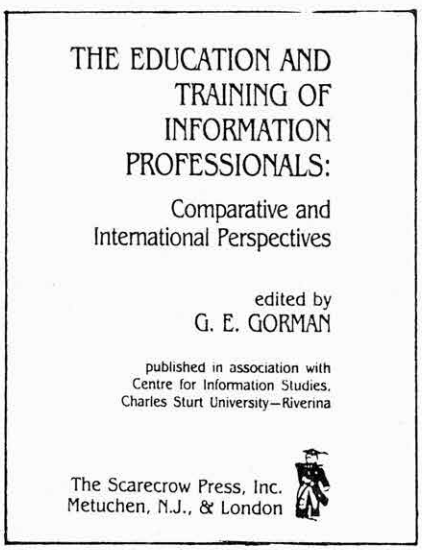
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tény, hogy vége az ingyenesség korszakának, de nincs aki meghatározza, *hogy mit milyen mértékben tegyenek díjazottá*. A gazdasági válság miatt mindent helyben lehet csak eldönteni. Az önkéntes alapon bevezetett díjak minden bizonnyal meghasonlást okoznak majd a szakmán belül, és ezen az állapoton csak egy egységes, országos szinten kidolgozott térítési rendszer javíthat. A közkönyvtár a maga finanszírozási problémáival hűséges tükre a társadalom egészében végbemenő változásoknak.

Nagy Ferenc

Információs szakemberek oktatása és képzése: összehasonlítás és nemzetközi perspektívák

Ez a gyűjteményes munka lényegében *Edward Reid-Smith** professzor szakmai munkásságának állít emléket, nyugdíjba vonulása alkalmával. Korántsem azért, hogy egy tökéletes ívű pálya végét jelezze, inkább hogy e fontos mérföldkőnél megállva visszatekintsen a professzor sokrétű tevékenységére - olvashatjuk az előszóban. A kötet szerkesztője az ausztrál *G.E. Gorman.*

The education and training of information professionals : Comparative and international perspectives / edited by G.E. Gorman. - Metuchen , London : Scarecrow, 1990. - XVII, 365 p.

Kollégák, barátok és pályatársak írásaikat egybegyűjtve adóznak a neves szakember és nemzetközi tekintélyű oktató hírnevének. Mivel Reid-Smith pályafutásának legfontosabb szakasza az oktatás, így az esszégyűjtemény írásai szorosabb vagy lazább szálon, de ehhez kapcsolódnak. Ugyanakkor az IFLA-ban kifejtett tevékenységének, a nemzetközi ügyek iránti elkötelezettségének, is emléket állít a kötet a világ minden tájáról egybegyűjtött írásaival.

Az első rész az információs szakemberek képzésére összpontosít: nyolc ország példáján mutatja be, többek között az ausztrál, a kínai, az angliai, a magyar, a pápua új-guineai stb. gyakorlatot. Olvashatunk itt az egy-egy országban folyó szakmai képzésről általában, (mint pl. az újzélandi vagy a pápua új-guineai könyvtárosképzésről). Konkrét könyvtártípushoz vagy munkafolyamathoz kapcsolódó szakemberképzésről (pl. az időszaki kiadványok specialistáinak képzéséről - *Gorman, G.E.*: Teaching serials librarianship in Australia), egy másik cikk a tanárkönyvtárosok oktatásáról szól (*Henri, James*: Education for teacher librarianship in Australia). Egy adott intézményben folyó tevékenységet tár elénk a magyar példa *Tóth Gyula* és *Pálvölgyi Mihály* tollából, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszékének bemutatásával. Ezzel párhuzamba állítva megdöbbentő Szaud-Arábia példája *M. Saleh Ashoor* és *Abdus Sattar Chandhry* írásában. A szerzők gyermekkorában még a felsőoktatás fogalma is ismeretlen volt. Mára pedig a gyors fejlődés eredményeként az amerikai modellt követve, az egyetemek felszereltségüket és ellátottságukat tekintve messze felülmúlják a térség más országait.

* Edward Reid-Smith Angliában kezdte szakmai pályafutását, majd az UNESCO szakértőjeként Afganisztánban dolgozott. 1974 óta Ausztráliában él. Könyvtárosképző intézetet szervezett Riverinában (Charles Sturt University). Vezető szerepet töltött be az Ausztrál könyvtárosegyesület munkájában is. Számos IFLA funkciót látott el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kötet második része a professzor fő érdeklődési területének, a könyvtár és az oktatás kapcsolatának bemutatása. Helyet kapott itt az IFLA szakmai továbbképzési kerekasztalának tevékenységét bemutató írás (*E.W. Stone*: IFLA Continuing Professional Education Round Table...) éppúgy, mint a felsőoktatás keretében folyó továbbképzések és a munkahelyi átképzések adta lehetőségek felvázolása. E fent említett formák mindegyikénél hangsúlyos szerep jut az együttműködésnek, a közös stratégiai tervek kialakításának nemcsak a társintézmények között, hanem a látszólag lazán kapcsolódó felsőoktatási intézmények (pl. a könyvtárosképző és közgazdasági egyetem), valamint a különféle típusú könyvtárak, információs intézmények között is.

E témakörön belül figyelemre méltó az a két írás is, ami a könyvtárak, elsősorban a közművelődési könyvtárak szerepét hangsúlyozza az oktatási infrastruktúrában (*B. Luckham*; Adult education and public libraries és *D.T. Lewis*: Libraries and continuing education...). Kiemelik a szerzők a különféle kulturális intézmények összefogásának szükségességét és az együttmunkálkodás lehetőségeit. Az egyik írás történeti megközelítésben bemutatja a közművelődési könyvtárak oktatási lehetőségeit Angliában, ahol a 60-as években élte virágkorát a felnőttnevelés, melynek fő színtere és alapvető információs bázisa a könyvtár volt. A kellő atmoszféra megteremtése sem elhanyagolható szempont, és kiemelendő a reklám fontossága is.

Napjainkban az inforációs technológia térhódításával új oktatási formaként megjelent a számítógéppel segített oktatás és távoktatás. Bár a távoktatás tízszer, a számítógéppel segített oktatás százszor annyi előkészületet és felkészülést igényel, mint a hagyományos oktatás/tanítás - a résztvevők száma költségtöbblet nélkül növelhető, sőt, jóval több tanuló szükséges, hogy megtérüljenek a költségek. A könyvtár ezen új oktatási/tanulási lehetőségek számára is ideális színtér és információs bázis. Ugyanakkor a könyvtár számára is előnyös az oktatásba való bekapcsolódás, hiszen egyértelműen kimutatott adat, hogy a tanuló felnőttek alkotják a felnőtt olvasók legnagyobb százalékát.

A harmadik rész az információs szakemberek felkészítésének egy másik dimenziójával foglalkozik. A végzett diplomásoknak nemcsak megfelelő ismeretanyaggal kell rendelkezniük, hanem szilárd értékrenddel, megfelelő hozzáállással és hivatástudattal.

Munkánk minőségének és hatékonyságának javítása érdekében szükséges lenne egy szakmai etikai kódex felállítása, írta *John Balnaves*: Ethics and librarianship c. tanulmányában. Ez állhat konkrét követendő szabályokból, vagy alapelvekből, vagy a kettő kombinációjából. Egyértelműen külön kell választani az általános etikus viselkedés szabályaitól, melyek minden körülmények között érvényesek és nem szakmához kötöttek. „Ártalmatlanok a könyvtárosok, ami jó az emberiség számára, de nem használ a szakmának" - állapítja meg a tanulmány szerzője. Szükség lenne szakmai kiállásra, határozott véleménynyilvánításra éppúgy, mint szakmai felelősségvállalásra. Ez utóbbi nagy port vert fel a szakemberek körében. Két táborra oszthatók a kollégák atekintetben, hogyan ítélik meg, hogy mire terjed ki a szakmai felelősségvállalás. Az egyik fél szerint a könyvtárosok felelősek a hiteles, teljes, objektív és releváns információtovábbításért. A másik tábor szerint a könyvtárosok csak azokért a módszerekért lehetnek felelősek, amelyeket a minél szélesebb körű (teljesebb) információ biztosítása érdekében alkalmaznak. Ugyanez az írás foglalkozik még az intellektuális szabadság és az információhoz való hozzáférés szabadságának kérdésével is. Vajon tanítható-e a hivátástudat, az érték, a szakmai hozzáállás? Ezt a kérdést boncolgatja/vizsgálja a következő írás (*D. Hartridge*: Professional attitudes and education for public librarianship). Ha nem csupán információs szakmunkásképzésről, hanem diplomás szakemberek képzéséről akarunk beszélni, akkor a szakmai attitűdök, illetve a hivatástudat alakítása és fejlesztése sokkal lényegesebb, mint a tanítás módszerei és technikái - vallja a szerző.

A szakmai hozzáállás kialakítása és fejlesztése a hallgatók kiválasztásával kezdődik (ha nem a felvételi pillanatnyi teljesítményét vesszük figyelembe); és folytatódik a tananyag szerkezetének összeállításával, az egyes tárgyak tartalmának kialakításával; a könyvtári gyakorlatokkal, valamint kiterjed a munkavállalásra és a továbbképzésekre is.

Figyelmet érdemel „A kutatás jelentősége a brit és az ausztrál könyvtárosképzésben" című dolgozat. (*P.L. Ward*: The growth of research in British and Australian.) A látszólag jelentéktelen témákban íródott vagy a légüres térben mozgó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

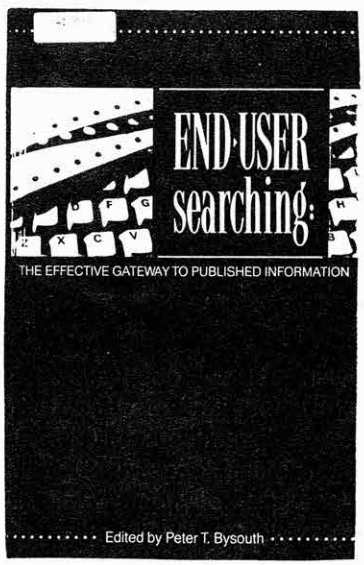
elméletieskedő kutatás helyett a gyakorlatban hasznosítható, iránymutató kutatómunkák születését kell szorgalmazni. A szerző hangsúlyozza a könyvtárosképzők felelősségét, hiszen rajtuk múlik, hogy mennyire készítenek fel a kutatások irányítására, illetve végigvezetésére. Ugyanakkor a szakma felelőssége sem kisebb, hiszen lényeges, hogy mennyire tekinti a kutatást szakmai értéknek.

A kötet zárótanulmánya az ünnepelt, Reid-Smith professzor írása átfogó, széles látókört tükröző munka, mely a modern kor szellemének megfelelően a szakértő rendszerekről és a rendszereket működtetni tudó szakértő könyvtárosokról szól. Annak érdekében,hogy minél több szakértő könyvtárossal gyarapodjon a szakma, öt pontban fogalmazta meg a könyvtárosképző intézményekkel szemben támaszott elvárásokat:

1.) Információra - rendszerre - és technológiára orientált könyvtárosokat képezzenek.

2.) Legyenek a végzettek vállalkozó szelleműek és rugalmas gondolkodásúak.

3.) A tantervek tartalmazzák a legfrissebb, naprakész elméleti ismereteket és építsék be az információtechnológia használatát a könyvtárak mindenkori igényeinek megfelelően.

End-user searching : The effective gateway to published information / ed. by Peter T. Bysouth ; [ed.] Aslib. – London : Aslib, 1990. – VII, 187 p.

4.) A könyvtárosképzők rendelkezzenek a könyvtárak igényeihez igazodó programokkal.

5.) Mindehhez elengedhetetlen, hogy az oktatók lépést tartsanak a fejlődéssel és folyamatosan frissítsék ismereteiket.

Téglási Ágnes

Használók az online információkeresés folyamatában

Olyan kötetet szerkesztett *Peter Bysouth*, amelyben a nem-profi, nem-szakember információkeresők által végzett online irodalomkutatással kapcsolatos kérdéseket, illetve a közvetítővel, az információkereső szakember közbeiktatásával történő online információkereséseket vizsgálják a tanulmányok szerzői.

Brian Dutton a közvetlen információhasználóval, *J. A. Large* a szoftverek fejlődésével és használóbarát tulajdonságaik megjelenésével, *Dick Kaser* A Chemical Abstract Service (CAS) használatával kapcsolatos használói szokásokkal foglalkozik. *Jane Martin* az ICI nevű adatbázisban történő keresésekről számol be egy esettanulmány során. *R. Cassels* és *S. J. Whittall* egy gyógyszer-biológiai tárgyú CD-ROM-on folytatott közvetlen keresést vizsgált. *Dutton* már említett tanulmánya e téma szinte valamennyi lényeges elemét érinti, ezért fontosnak tartom, hogy erről bővebben ejtsek szót.

Dutton végfelhasználónak azt a személyt nevezi, aki információt szerez, használ abból a célból, hogy az más tevékenységben segítse. A végfelhasználó (end-user) számára tehát az információszerzés nem végcél. Az információközvetítő ezzel szemben olyan személy, aki hivatásszerűen foglalkozik az információkereséssel, mások, nevezetesen a végfelhasználók (a továbbiakban: használók) számára. A közvetítő útján végzett irodalomkutatás, információkeresés történhet úgy, hogy a kereséskor a közvetítő és a használó nem állnak kapcsolatban egymással, vagy úgy, hogy a használó is jelen van a keresés során. A közvetítő nélkül végzett, közvetlenül a használó által folytatott keresések mellett és ellen egyaránt szólnak érvek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A használó ugyan lényegesen jobban ismeri a keresésben érintett szakterületet, mint a közvetítő, ez az előny azonban jelentősen csökken a szabályozott szókincset, tezauruszt alkalmazó adatbázisok esetében. A használó mélyebb tárgyismerete folytán viszont jobban tud élni a kontextus adta értékelés lehetőségével, és képes arra, hogy az adott pillanatban a számára nem releváns információt később, más összefüggésben újra felhasználja. (Ez utóbbi persze jellemző a közvetítőre is, de ő a saját tapasztalatait használja fel ehhez, amelyek nem azonosak a használóéval.)

Ha a használó közvetítőt vesz igénybe, a közvetítővel végzett kereséshez megrendelőlapokat kell kitöltenie, telefonálnia kell, vagy éppen személyesen kell tárgyalnia a közvetítővel, míg, ha maga keres, ezt bármikor megteheti adminisztráció nélkül.

A használók részvétele a keresés folyamatában előnyös lehet a közvetítő számára is, mert a könnyebb kereséseket a felhasználók végzik el. Akik maguk is kerestek már, jobban meg tudják fogalmazni igényüket a továbbiakban is a közvetítő számára.

A használók azonban nem szeretnek túlságosan elmélyedni az információkeresésben, nem szívesen tanulmányozzák a kézikönyveket, nem követik az adatbázisok és az adatbázis-forgalmazók által bevezetett változásokat, nehezen okulnak a keresési stratégia során elkövetett hibákból stb.

Azokban az esetekben, amikor hiánytalan, egyetlen találatot sem nélkülözhető keresésre van szükség (pl. a szabadalmi adatbázisokban), a közvetítő jelenléte mindenképpen szükséges.

Ha sokan keresnek egy adatbázisban, nehezen követhetők a költségek. Az egyénileg letöltött információ nehezen férhető hozzá a többiek számára és fenáll a veszélye annak, hogy a használók gyakrabban megszegik a különféle szerzői jogi előírásokat. A legfőbb ellenérv a használók által folytatott keresésekkel szemben az, hogy a gyakorlatlanságuk miatt lassú a keresés, ez pedig többletköltségeket okoz. Amint az adatbázisok forgalmazói a díjakat nem a keresési idő, hanem az output alapján fogják számítani (ahogy erre megvan a tendencia), vélhetően csökkennni fog az ellenérzés.

A használók számára megnehezíti a keresést, hogy nem ismerik a különböző parancsnyelveket, járatlanok a Boole-algebrában és a keresőkérdések megszerkesztésében. Mindez persze a közvetítők számára is így van, de gyakorlatuk és képzettségük segít e problémák megoldásában.

A használók képzését elősegítik a különféle oktatószoftverek, amelyeket tetszés szerinti időben és alkalommal használhatnak. A CAI- (computer assisted instruction = számítógéppel segített oktatás) szoftverek általában hasznos alapismereteket adnak az online keresésről. Az alapvető keresési helyzeteket (pl. szerző szerinti keresés) képernyősorozatok formájában mutatják be, szöveggel, példákkal, gyakran ellenőrző kérdésekkel. A CAI-szoftverek tartalmazhatnak kommentált demonstrációs kereséseket, amelyek bemutatják, hogy hogyan alakítható ki a parancsokból az aktuális keresési stratégia.

Az oktatószoftverek másik típusa, a keresési szimuláció ennél aktívabb szerepet szán a tanulónak. A keresést kommentálja a rendszer úgy, hogy a használónak kell kiválasztania és bevinnie a következő parancsot. Ha a választás helytelen, azt elutasítja a rendszer. Több helytelen próbálkozás után viszont megadja a helyes választ, sőt egyes rendszereknél még a hibák okát is elemzi.

Az emulációs szoftverek ettől eltérnek, mert egy konkrét visszakeresési rendszert „utánoznak". A tanulónak nem kell előre meghatározott keresési stratégiát követnie, mint a szimuláció esetében, hanem szabadon kereshet egy „valódi" online rendszer „kicsinyített másában", amely az eredetitől csupán nagyságában, a rekordok számában különbözik.

Az oktatószoftverek segítenek a billentyűzet használatának megismerésében, a számítógéppel szembeni idegenkedés leküzdésében, bár vannak korlátaik is. A CAI-szoftverek jól megtaníthatják ugyan a parancsnyelveket, de nem adnak gyakorlatot a keresési stratégiák kialakításában. A szimuláció hátránya az előre kijelölt „ösvény". Az emulációs programok előállítása igen költséges, és a kis rekordszám folytán irreális válaszidőket adnak, szemben a nagy online adatbázisok gyakorlatával.

Az oktatószoftverek legtöbbször CAI típusúak, néha keresési szimulációval kiegészítve.

A CD-ROM, abban az esetben, ha parancsnyelve azonos az online adatbázisokéval, lehetőséget kínál a valóban nagy adatbázisokban való keresés elsajátítására anélkül, hogy a felhasználó a gépidő szorításában dolgozna.

A felhasználók segítésének további eszköze a menüvezérelt keresés lehetősége, amelyet egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

re több szolgáltató kínál. A menürendszerű keresés lehetővé teszi, hogy ne kelljen megtanulnia a parancsnyelvet, esetenként helyettesíti a Boole-logika használatát is, de nem oldja meg a megfelelő keresőszavak kiválasztását, és nem ad megoldást a rossz keresési eredmények javítására. A menüvezérelt rendszereket sem mindig olyan egyszerű és kézenfekvő kezelni. Lassítják és ezzel drágítják a kezelést. (Ezért is olyan elterjedtek a CD-ROM-oknál, ahol az időtényező mellékes.)

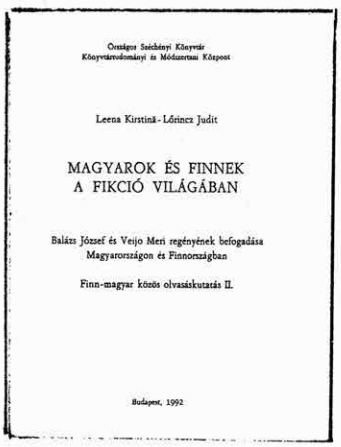
A menüvezérelt rendszerek egyes problémáit megoldhatják a lokális gépen az online keresést megelőzően futtatható szoftverek. Ezek elvégzik az automatikus bejelentkezést; a menüvezérelt keresés még az online kapcsolatot megelőzően elkezdhető; segítenek a keresési stratégia kialakításában (pl. invertálják a személyneveket, eltávolítják a tiltott szavakat, a központozást, elvégzik a csonkolást).

A felhasználói igényt egy-egy adatbázis vonatkozásában keresési stratégiává alakítható szoftverek kialakítása már a mesterséges intelligencia, a szakértői rendszerek kérdése. Ezek alkalmazására jól körülhatárolt, szűk szakterületek esetében kerülhet sor, amint erre van is néhány működő példa.

A felhasználókat segíthetik az intelligens „kapuszolgáltatások" is. Az online adatbázisokhoz való közvetlen kapcsolódás helyett a felhasználók ezekhez a szolgálatokhoz kapcsolódnak, így nincs szükség jelszóra, szerződésre stb. minden egyes adatbázissal, ráadásul adatbázisok százai kereshetők le, azonos parancsnyelvet használva. A felhasználó segítséget kaphat a megfelelő adatbázis kiválasztásában és a stratégia kialakításában, de a keresőkérdés megszerkesztése rá vár.

A Boole-logika helyett más alternatívát kínáló rendszerek prototípusai is elkészültek már, de egyelőre inkább az online nyilvános katalógusokban (OPAC) kínálják őket.

Koltay Tibor

Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Leena Kirstinä - Lőrincz Judit

MAGYAROK ÉS FINNEK
A FIKCIÓ VILÁGÁBAN

Balázs József és Veijo Meri regényének befogadása
Magyarországon és Finnországban

Finn-magyar közös olvasáskutatás II.

Budapest, 1992

KIRSTINÄ, Leena - LŐRINCZ Judit
Magyarok és finnek a fikció világában : Balázs József és Veijo Meri regényének befogadása Magyarországon és Finnországban / Leena Kirstinä, Lőrincz Judit ; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. - Bp. : OSZK-KMK, 1992. - 320 p.

Magyarok és finnek a fikció világában

Ez évben látott napvilágot az 1986-ban indult magyar-finn közös olvasásszociológiai vizsgálat eredményeit publikáló harmadik kötet, a *Leena Kirstinä* és *Lőrincz Judit* tolla alól kikerült összehasonlító regénybefogadási vizsgálat. A könyv *Balázs József Magyarok* és *Veijo Meri Manilakötél* c. művének magyar és finn fogadtatását elemzi.

A szakirodalomból köztudott, hogy az irodalmi alkotás - mint a könyv mottójául választott *Heidegger* idézet is kiemeli: *„...(a) mű: mindig a megőrzőkre vonatkoztatott"* - olvasók, befogadók nélkül a maga teljességében nem létezik; értelmezéseinek megteremtésével a művet valójában az olvasók hozzák létre. Nagyon fontos és érdekes tehát a különböző társadalmi, szociális és kulturális háttérrel rendelkező olvasók olvasási folyamatot irányító elvárásainak feltérképezése. Még érdekesebb és elgondolkodtatóbb, továbbá messzehordóbb konzekvenciákkal is kecsegtet két különböző nemzetet képviselő (jelen esetben azonos szempontok alapján kiválasztott finn és magyar) kontroll-csoport olvasói mentalitásának, ill. regényértelmezéseinek összehasonlító vizsgálata, mely az értelmezés, értékelés azonosságaira és különbözőségeire egyaránt fényt vet.

A kutatócsoport mindkét művet a kortárs irodalom nagyjából hasonló terjedelmű, reprezentatív alkotásai közül választotta ki. Mind Meri, mind

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Balázs műve háborús témájú. Mindkét regényre felfigyelt a közvélemény, több nyelvre lefordították, sőt meg is filmesítették őket.

Jelen recenzió szűkös keretei között nem látom célszerűnek a két regény befogadásának sokoldalú és gondosan elemző összehasonlítását pontról pontra ismertetni - két dolgot emelek ki csupán.

A Manilakötél-t Meri egyik legjobb katonai témájú, háborúval foglalkozó művének tartják. A világsikerű regényt és a nagyhírű írót azonban a magyar kritikusok nem tüntették ki figyelmükkel, nem kényeztették el elemzésekkel. A finn-magyar kapcsolatok történetében sajnos akadnak olyan esetek, hogy jelentős és érdekes művek teljesen vagy majdnem teljesen visszhang nélkül maradnak. Meri Manilakötele is ezek közé az *„elsikkadt regény"*-ek közé tartozik (Varpio - Szopori, 124.p.)

Megjelenése után ugyan nem túl nagy késéssel (7 évvel) - kitűnően - lefordították; később másik regényével, a *Tükörbe rajzolt nő*-vel közös kötetben, a Finn Irodalom Könyvtára sorozatban újra kiadták (1981.), - de mindössze egy-egy kritika jelent meg a két kiadásról, továbbá a jelentősebb terjedelműek közül egy, a II. világháború utáni finn irodalmat taglaló tanulmány tér ki értékelőleg Merire és a regényre.

Nézzük meg ezeket a vélekedéseket, és szembesítsük a mai magyar olvasók - megannyi laikus kritikus véleményével.

Lux Alfréd recenziója (Lux, 1964.) szerint a regényben „megannyi öreg-fiatal *Svejk* történetét halljuk". A főhőst, *Joose*-t „morózus, anyagias gondolkodású" bakának tartja, aki ominózus kötelének történetével olyan, mint *Hemingway Santiagó*-ja a partra húzott nagy hal csontvázával. Vagy ennek paródiája a történet? - veti fel a kérdést a recenzens. *Hasek* és *Hemingway* mellett Luxot az északi bakák nyelve - némi áttétellel - *Salinger Zabhegyezőjére* is emlékezteti. De szerinte Meri regénye nem egyszerű adaptáció: „... a XX. század jelentős humanista műveinek mesteri tovább szövése, gazdagítása. Humánus írás... a javából." (Lux, 938. p.)

A második kiadást egy *Peltonen*-kötettel együtt, mint a Finn Irodalom Könyvtára sorozat 3. és 4. darabját recenzeálták (Szopori Nagy Lajos, 1981.) A kritikus rövid ismertetésében Meri jellegzetes régényszerkesztési módszerét: „a történeten belüli történetek előadását" emeli ki, és hangsúlyozza, hogy a „helyenként már-már komikusan irracionális" történetek sora „kitűnően rímel az alaptörténet bemutatta esztelen lépésre" („kötélmentés").

A Manilakötél fordítója (Gombár Endre, 1981.) a második kiadás utószavában (453. p.) a regény 25 nyelven kivirágzó sikerét Meri szokatlan szemléletű háborúellenességével magyarázza. A háború értelmetlen és anakronisztikus, melyben a főhős egy értéktelen manilakötélért a legértékesebbet, még egészségét, sőt majdnem az életét is vásárra viszi. A regény humora Gombár szerint távoli rokonságban áll *Chaplin* humorával; nem egy figurája az ő csetlő-botló, esendő emberkéit juttatja eszünkbe.

Pap Éva tanulmányában (Pap, 1972.) kiemeli, hogy Meri stilizálja a valóságot, a világ talányosságáról, komplikáltságáról ad képet, hangsúlyozza az események groteszkségét. Pap Éva szerint „a finn irodalomra Kivi óta jellező lírai humor (Merinél) egyre... gyilkosabbá vált, fokozatosan iróniává, szatírává lényegült át. ...Meri az abszurdumig torzít, hogy ekképpen juttassa kifejezésre mélységes ellenérzését".

Még a teljes magyar fordítás megjelenése előtt a Manilakötél francia nyelvű kiadásának egyik (magyar nyelvű) fordítója is érdemesnek tartotta a magyar irodalmi közvélemény figyelmét felhívni Meri regényére a *Látóhatár* c. folyóiratban (Bolgár, 1964.) Részleteket közöl a regényből; előzetesen értékelőleg csak annyit állapítva meg, hogy Meri demisztifikálja a háborút. Szerinte - a fentebb idézett kritikusokkal némiképp ellentétben - Meri stílusára a nyugodt humor, az „egyszerű, kedélyes realizmus" jellemző (697.p.), mely kérdéseket ébreszt az olvasóban.

A kritikák tehát Svejket, Hemingwayt, Salingert, Chaplint emlegetve háborúellenes, anekdotikusan szerkesztett, groteszk, ironikus, ill. kedélyesen realista stílusú műnek értékelik a Manilakötelet.

Hogyan látják mindezt napjainkban a magyar olvasók?

A kutatás dokumentációja szerint az olvasászszociológiai vizsgálatban részt vevők a regényt közepesen nehéz olvasmánynak ítélték, amelynek humorát és formáját is kissé szokatlannak találták. A groteszk humor kedvelőinek és a fiatalabbaknak azonban egyértelműen tetszett a stílusa (46. p.). Szürrealista, modernista, realista jelzőkkel is illették a tónust. A montázs-szerű elbeszélési stílust, az epizódokból építkezést lassító tényezőnek fogták fel (60. p.). Problémát jelen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tett az olvasók többsége számára a mű témájának a valóságos történelemhez való viszonya. Nem minden olvasó tudott azonosulni a főszereplővel (90. p.), a háború iszonyatának, hatásának ábrázolását viszont a többség lebilincselőnek látta.

A magyar olvasók a kötetben a hiábavalóság, a felesleges küzdés szimbólumát látták. Néhányan a paraszti önérzet, a hajthatatlanság és kitartás ábrázolását emelték ki. Az olvasók értelmezésében kiviláglott a regényből, hogy a szegényember számára a szerzési vágy életforma, melytől még a háborúban sem tud megszabadulni. Világossá vált, hogy a háborús viszonyok megváltoztatják az ember értékrendszerét, tönkreteszik az értékeket, és visszataszító, borzalmas események részeseivé teszik az embert. A finn olvasókkal összehasonlítva a magyarok több pozitív üzenetet találtak a Manilakötélben; pesszimista értelmezésre egészen kevés magyar olvasó vélekedésében akadtak (110. p.). A regényben a magyar olvasók egyfajta nemzeti karakter parasztmentalitáson keresztül történő bemutatását látták (167. p.). Inkább tulajdonítottak szimbolikus jelentést a műnek, mint a finnek. A magyar olvasók sokkal inkább kísérleteztek avval, hogy a mű szereplőiben pozitív vonásokat találjanak (163. p.).

A másik probléma, ami fölkeltette érdeklődésemet a regénybefogadási vizsgálat olvasásakor: *milyenek is a finnek?*

Számos magyar író, közéleti személyiség és átlagember került érintkezésbe a két ország kapcsolatainak története során Finnországgal, s formált véleményt a megismerkedés nyomán a finnekről. Sokan könyvekkel tisztelegtek a rokonnép előtt, és legtöbbjük a rajongás és szeretet hangján szól a finnekről. A századunkban, napjainkban kialakult véleményekből idézek egyet-kettőt, találomra választva a nagy számú példából.

A finn ember (Kodolányi, 1937.) olvasni szerető, természetkedvelő, nyugodt és kevésbeszédű, érzelmeit nehezen nyilvánító, önállóságát nagyra becsülő, mások identitását is tiszteletben tartó típus. *„Szemléletük tragikus, magatartásuk viszont vidám, sőt gyermekes"* (161. p.). A finn hagyománytisztelő. „Nem csak szabadságszerető; egyszerűen: szabad" (225. p.). Fantáziája nem olyan erős, mint a magyaroké; félénkebbek, zárkózottabbak is.

Koczogh Ákos szerint (*Koczogh*, 1987.) a finnek a szülőföldjükhöz ragaszkodó, nehezen barátkozó, szelídebb humort kedvelő emberek (26. p.). Kritikus szemléletűek, nem idegen tőlük sem az önmarcangolás, sem a melankóliára való hajlam. A finn ember lassú, kitartó, türelmes; érzékeny és zárkózott. Őszinteség, igazmondás, egyszerűség, a másik autonómiájának tiszteletben tartása jellemzi (27. p.) őket.

Kardos Vera könyvében (*Kardos*, 1987.) a szerinte domináns tulajdonságok mindjárt a könyv legelején: A finnek természete, mentalitása, becsületessége c. fejezetben sorolódnak (13-30. p.) Ezek szerint a finnek szívós, konok, kitartó emberek (ez a tulajdonság együtt finnül a „sisu"), egyenes, segítőkész, nem negédeskedő barátok, akik nagyra értékelik a praktikumot és a puritánságot.

Mindezek - javarészt - lelkes dicséretek, a másság előnyeinek rajongó felsorakoztatásai; olyan személyek megnyilatkozásai, akik céltudatosan emelték érdeklődésük fénykörébe Finnországot, s így szerették meg a finn embereket.

De milyennek látják a magyar olvasók a finn embert egy finn író ábrázolása alapján? Milyennek láttatja az író honfitársait? Mit tart ebből jellemzőnek, dominánsnak a magyar olvasó?

Kirstinä és *Lőrincz* könyve a 10. fejezetben foglalkozik a nemzeti önazonosság kérdéskörével (erre a kérdőív rákérdez), amely önmagában is igen érdekes, de tudvalevően irányító szerepet tölt be az olvasásban, és ezért jelentősége felértékelődött a kutatásokban.

Az identitásra vonatkozó kérdésekre a finnek szignifikánsan rövidebb, tömörebb választ adtak, mint a magyarok (123. p.). Míg a magyarok szerint a történelem adja a nemzettudat magyarázatát, a finnek szerint a földrajzi elhelyezkedés hangsúlyosabb. A kultúra szerepéről a magyar válaszok tízszeres hangsúllyal szólnak, a közösségi szokások is inkább a magyarok számára fontosak. Érdekes, hogy amíg a finnek mindegyik csoportja említette a nemzeti önrendelkezést, addig a magyarok közül egyik sem, a finnek közül a nemzeti biztonságot sokan, nálunk senki sem említette. Az identitás kérdésére adott válaszokban magyar részről az etnikumhoz tartozás a domináns (128. p.), a magyar beállítódás a nemzeti mítoszra apelláló, emocionális alapú. A meghatározásokban érződik a költészet hatása, az irodalom szerepe.

E kis kitérő után nézzük, a regényt olvasva, az olvasó szemében milyen tulajdonságok dominálnak, mitől tartják finnek a finnt? A finnek rend-

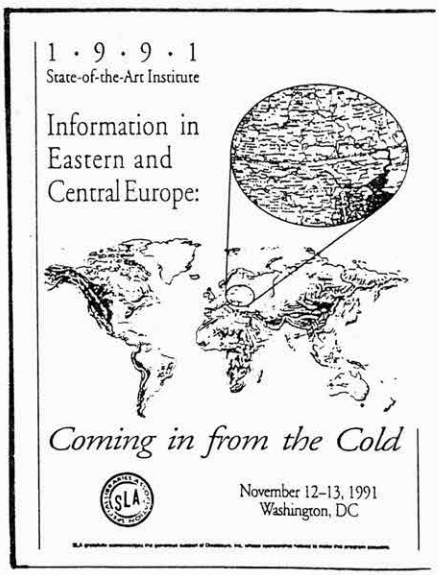
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kívüli mértékben önkritikusak, másokkal szembeni bizalmatlanság jellemzi őket (143. p.). Az autonómia-értékek aránya háromszor nagyobb a magyarokénál. Az önfejűség, küzdőképesség, makacsság, dacos individualizmus kap még hangsúlyt ábrázolásukban. Joose alakját szemlélve azonban néhányan azon is elgondolkodnak: talán kissé ostobák a finnek?

A regény alapján adott jellemzés valójában nem nagyon tér el a magyar írók által fentebb említettektől, de a regény cselekményét véve alapul, a jellemvonások köre szűkebb, kevesebb dicsérendő, kimagasló tulajdonság ötlik szembe.

A vizsgálat - igaz, más lépcsőjében (*Lőrincz - Vakkari,* 1991.) - kiterjedt az általános olvasói szokásokra is. Kiderült, hogy a gazdasági-társadalmi fejlettség stb. hátterének függvényében a finnek 57%-a heti 40 óránál kevesebbet dolgozik, a magyarok 78%-a 40-nél többet. A napi szabadidő a magyaroknál 3,5 óra, a finneknél több mint 5 óra.

Legyen szabad egy, a fenti megállapításokhoz marginálisan kapcsolódó kis személyes élménnyel befejeznem. Egyik ösztöndíjjal itt tartózkodó finn kutató barátnőm egy reggel a következővel fogadott: - Ma én is úgy csináltam, mint egy magyar! Kérdő tekintetemre így folytatta: - Az újságot a metrón olvastam ki. Nálatok mindenki olvas a járműveken! Meglepődtem kissé. De ahogy hazafelé tudatosan szemlélődtem a buszon, s valóban láttam az olvasnivalót minden második-harmadik ember kezében, a fentiek fényében már a miértre is tudtam a választ. A finnek hetente 10 órával több idővel rendelkeznek szabadon, mint mi. Valahol meg kell próbálkoznunk behozni!

Information in Eastern and Central Europe : coming from the cold : Papers presented at the State-of-the-Art Institute. November 12-13, 1991, Washington, D.C. Special Libraries Association, 1991. 95 p.

Irodalom

1. BOLGÁR Mirja: Egy fiatal finn író. = Látóhatár, 1964. 8.sz. 696-701.p.
2. GOMBÁR Endre: Utószó. In: Veijo Meri, Manilakötél. Tükörbe rajzolt nő. Bp., 1981. Európa. 451-454.p.
3. KARDOS Vera: Ahogy én láttam Finnországot. Bp., i.n. (1987 után) 138 p.
4. KOCOGH Ákos: Otthon, Finnországban. Világjárók 176. Bp., 1987. Gondolat. 269 p.
5. KODOLÁNYI János: Suomi. Bp., 1990. Magvető. 282 p.
6. LAITINEN, Kai: A finn irodalom története. Bp., 1981. Gondolat, 435 p.
7. LŐRINCZ Judit - VAKKARI, Pertti: Távoli rokonok - közeli barátok. (Magyarok és finnek az olvasásszociológia tükrében.) Budapest, 1991. 110p.
8. LUX Alfréd: Meri, Veijo: Manilakötél. = Nagyvilág. 1964. 6.sz. 938 p.
9. PAP Éva: A II. világháború utáni finn irodalom körképe. = Filológiai Közlöny. 1972. 3-4.sz. 472-478.p.
10. SZOPORI NAGY Lajos: Veijo Meri és Juhani Pertonen regényei. = Népszava. 1981. dec. 6. 11.p.
11. VARPIO, Irjö - SZOPORI NAGY Lajos: Ismerkedő ismerősök. A magyar irodalom fogadtatása Finnországban - a finn irodalom fogadtatása Magyarországon 1920-1986. Bp., 1990. OSZK-KMK. 363 p.

H. Laborc Júlia

Amerika – Közép-Kelet-Európáról

Az Amerikai Szakkönyvtári Egyesület (Special Libraries Association) aktuális kérdésekkel foglalkozó éves szemináriumán, 1991 novemberében a közép-kelet-európai országok - ahogy az a megnyitó beszédben elhangzott - „egzotikus világa" volt a téma. A tizenegy előadó személyes tapasztalatairól számolt be; oktatóként, szakér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tőként, segélyprogram szervezőjeként, adatbázis-szolgáltatóként, kereskedőként stb. mindegyikük rendszeres kapcsolatban áll ezekkel az országokkal.

Úgy gondolom, hogy a témák puszta felsorolása helyett érdemes inkább néhány véleményre, tényre és érdekességre felhívni a figyelmet a kötetből. Az előadások négy átfogó témakörhöz kapcsolódtak: 1. helyzetkép a könyv- és folyóirat-kiadásról és a könyvtárügyről; 2. milyen jellegű támogatásra van szükség a régióban; 3. a támogatás konkrét példái; 4. a régióra vonatkozó egyes gazdasági tájékoztató források.

I. Helyzetkép. - Közép-Kelet-Európát a következő kisebb régiókra bontották tovább: a FÁK és a balti államok; Lengyelország, (akkor még) Cseh-Szlovákia és Magyarország; az újraegyesült Németország (ez utóbbiról csak elvétve esik szó az előadásokban). Az előadások annak a véleménynek adnak hangot, hogy a reformok terén a lengyel–cseh-szlovák–magyar hármas tart a legelőrébb. Magyarországot több esetben (a könyvterjesztés átalakulása, az információtechnológia helyzete) pozitív példaként említik. A könyvtári piacot felmérő Donohue Group, Inc. megállapítja, hogy az állományok és az épületek az anyagi nehézségeket tükrözik, ugyanakkor gondosan kialakított könyvtári szervezetekkel és jól képzett vezetőkkel találkoztak. (A kötetben Lengyelországról és Cseh-Szlovákiáról található részletesebb könyvtárügyi esettanulmány.)

A közép-kelet-európai országokat nem fejlődő, hanem feltörekvő országoknak nevezik. Sok tekintetben (írástudás, oktatás) jobbnak látják a helyzetet, mint a fejlett országokban, akár az Egyesült Államokban is. A fejlett szaktudás és a szervezeti káosz kombinációjára kell felkészülnie annak, aki itt akar tevékenykedni. A vizsgált országok kritikus időszakot élnek át, most kell átesniük a pszichológiai peresztrojkán: a függetlenség kezdeti eufóriája elmúlt, most szembesülnek azzal, hogy milyen nehéz és hosszadalmas periódus előtt állnak. Néhány előadónak az volt a benyomása, hogy sok tekintetben könnyebb volt a kelet-európai országokkal a kapcsolattartás a rendszerváltás előtt! „Az országok könyvtárai túlélték az utóbbi ötven évet, majd meglátjuk túlélik-e a piacgazdaságba való átmenetet." - hangzik az egyik előadó megállapítása.

II. A támogatás módja. - Az egyik előadó Lenin nyomán ezt kérdezi: Mi a teendő? Azaz, például: hogyan élhetik túl a könyvkiadók az átmenet nehézségeit és maradhatnak meg a nyugati piacokon; a nyugati könyvtárosok hogyan tájékozódhatnak a régió kiadványkínálatáról és hogyan szerezhetik be folyamatosan és elfogadható áron azokat. Mindkét fél számára előnyös lenne a Nyugat *gyakorlati* és *technikai* segítsége; az együttműködés kívánatos szintje a helyi feltételek függvénye.

A „régi nóta": a közép-kelet-európai kiadványok nagyobb érdeklődésre számíthatnának, ha angolul íródnának (a régióban egyébként az elkövetkező tíz évben előreláthatóan harmincmillióan tanulnak meg angolul), vagy legalább angol nyelvű referátumokat, tartalomjegyzékeket közölnének. A kereskedelmi csatornák mellett továbbra is gyümölcsözőek lehetnek a cserekapcsolatok, különösen az új és a nem hivatalos kiadványok beszerzésében, az állományok hiányainak pótlásában. A régió könyvtárai számára nagy segítség lenne, ha a nyugati könyvtárak átadnák számukra az ott már elavult hardvert és szoftvert. A könyvtárak legjelentősebb feladata a közeljövőben állományuk gépi katalógusainak létrehozása. Ezt a témát érdemes lenne felvenni egy IFLA kerekasztal napirendjére is.

III. Példák. - A *Faxon* cég újfajta folyóirat-terjesztési megoldással 1993-ra a Meždunarodnaâ Kniga volt szovjet külkereskedelmi Vállalat kínálatának 40-50%-át lesz képes szolgáltatni. A beszerzésben a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központtal kooperál, a kiadványokat Amszterdamból vagy Ann Arborból (Mich.) osztja majd szét. Hasonló megállapodást készítenek elő Magyarországgal, Cseh-Szlovákiával és Lengyelországgal.

Az *IREX* (International Research and Exchanges Board) elsősorban szakemberek cseréjét szervezi, többek között a tudományos tájékoztatás és a kommunikáció területén is. Kezdeményezéseit a következők nehezítették: a/ az országok gazdasági csődje és a konvertibilis valuta hiánya, b/ a tájékoztatási és kommunikációs politika ellenőrzésének hosszú hagyományai, c/ az információs és kommunikációs csatornák monopolizálási törekvései.

Az IREX nevéhez fűződnek azok a próbálkozások, hogy a Szovjetuniót bekapcsolják a BITNET/EARN hálózatba (dán és finn közvetítéssel, a San Francisco-Moszkva teleport révén). A tényleges működés beindulása az illető előadás megírásának időpontjában hetek kérdése volt. És hasonlóképp: az Illinois Egyetem könyvtára hoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

záfér a moszkvai INION adatbázisaihoz; a Kongresszusi Könyvtár pedig kapcsolatban áll az Össz-szövetségi Könyvkamarával a szovjet nemzeti bibliográfia MARC formátumú szalagjainak előállítása érdekében.

A Kongresszusi Könyvtár Kongresszusi Kutató Szolgálata az állományfejlesztés, a szolgáltatások és a képzés terén segíti a közép-kelet-európai könyvtárakat. Míg a nyugati könyvtárakban az információáradattal küszködnek, Kelet-Európában a könyv- és információéhség jellemző. A segítség könyvajándékok (főleg referenszművek), törzsanyagjegyzékek, új folyóirat-előfizetések, CD-ROM gyűjtemények alapítása formájában valósul meg.

Az *USIA* (United States Information Agency) többek között részt vesz a SEED (Support to Eastern European Democracies) programban, amely (jogi, parlamenti, sajtóval kapcsolatos, oktatási, angoltanítási segítségnyújtás mellett) egy könyvtári programot is tartalmaz *Books for Democracy* elnevezéssel. Ennek során történelmi, politikai, társadalomtudományi, üzleti, környezetvédelmi, jogi, amerikanisztikai tárgyú könyveket szereznek be; folyóiratokat fizetnek elő parlamenti, akadémiai és nemzeti könyvtárak számára; a nemzeti könyvtárak ajándékba kapják a UMI General Periodicals OnDisc teljes szövegű cikkadatbázisát; ajándékkönyv- és kiadványcsere-akciók zajlanak; támogatást kap az országok könyvkiadása. Az USIA és az Amerikai Könyvtáregyesület közös programja, a Library and Book Fellows amerikai könyvtári szakértőket küld külföldre, Kelet-Közép-Európába első ízben 1991-92-ben.

IV. *Tájékoztató források a régióról.* - A konferencián három ilyen tárgyú szolgáltatásról értesülhettek az amerikai könyvtárosok. A *Reuter* hírügynökség Textline (részben teljes szövegű) üzleti cikk-adatbázisa ismertette szolgáltatását, amely 25 kelet-közép-európai napi, heti és havi lapot is feltár. A *Data-Star* adatbázis-szolgáltató vállalat Kelet-Európára vonatkozó üzleti adatbázisokat is forgalmaz. (A cég annyira ambiciózus, hogy már akkor irodával rendelkezett Kelet-Berlinben, amikor - ott nem lévén telefonja - nyugatberlini utcai fülkékből lépett kapcsolatba megrendelőivel.) Az USA Kereskedelmi Minisztériuma 1990 januárjától működteti az *Eastern European Business Information Center*-t (szintén a SEED támogatásával), amely kelet-európai forrásokra is támaszkodva nyújt üzleti tájékoztatást kiadványaival és adatbázisaival. Számos programot kezdeményezett már eddig is az amerikai befektetőket segítendő.

(Az egyes előadások egyébként igen gazdag faktografikus adatokat, táblázatokat és kiadványjegyzékeket tartalmaznak.)

Hegyközi Ilona

(A szemináriumról ld. még lapunk 724. oldalán a 92/312. számú referátumot. – A szerk.)

ARAB KÖNYVTÁRÉPÜLET JERUZSÁLEMBEN, NÉMET PÉNZEN. - Kelet-Jeruzsálemnek még a jordániai időkből maradt „arab városi könyvtára" egy lakásban működött, s már végképp kinőtte helyiségét. Most a város által adott telken, kétemeletes épületben nyílt meg az egyelőre 20 000 kötetes arab könyvtár (5000 kötet a gyermekkönyv), amely a városi könyvtárhálózatba tartozik (üzemeltetéséről, alkalmazottainak fizetéséről a város gondoskodik). Német könyvkiadók, más vállalatok és magánszemélyek gyűjtötték össze az 1 millió márkás építési költséget. A szabadszájú *Teddy Kollek* polgármester - aki 15 000 dollár személyes adománnyal járult hozzá a könyvtár létesítéséhez - avatóbeszédében kijelentette: jó volna, ha a hasonló vállalkozásokhoz nemcsak amerikai zsidók és liberális németek adnának pénzt, hanem az arab országok milliomosai is.
(DBI-Pressespiegel, 1992. máj.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FELHÍVÁS

Könyvtártudományi SDI-szolgáltatás

A MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek)-adatbázis a teljes magyar könyvtár- és információtudományi cikktermés és a legfontosabb külföldi folyóiratok válogatott cikkeinek bibliográfiai adatait tartalmazza. *Évi gyarapodása kb. 2500 tétel.* A keresés nevek, tárgyszavak, kulcsszavak és szabad szöveg szerint lehetséges, nyelvek, országok, és kiadási év szerinti behatárolással.

Szolgáltatásunk keretében negyedévenként megküljdük Önnek az adatbázis-gyarapodásról az Ön témájának megfelelő cikkek jegyzékét, kérésére az eredeti cikkek másolatát és (vagy) magyar nyelvű ismertetését. Ha Ön rendelkezik a Micro-ISIS programmal, *szolgáltatásunkat floppy-lemezen is megrendelheti, így saját adatbázist építhet ki munkahelyén.*

Egy téma előfizetési díja 600 forint egy évre, és egy floppy árát is tartalmazza. A visszaküldött lemezt negyedévenként aktualizáljuk. Az eredeti cikkek másolási díja oldalanként 5 forint.

Kérjük, megrendelésében írja le a témát pár mondatban, a keresés pontossága érdekében megfelelően határolja be, pl. így: könyvtárépítés, könyvtárépületek az USA-ban és a skandináv országokban.

A témafigyelés megrendelhető: OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Könyvtártudományi szakkönyvtár, 1827 Budapest címen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Külföldi folyóirat-figyelő

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓ-TUDOMÁNY

Általános és elméleti kérdések

92/309
RAPTIS, Paschalis: Authorship characteristics in five international library science journals = Libri. 42.vol. 1992. 1.no. 35-52.p. Bibliogr.

A szerzők megoszlása öt nemzetközi könyvtártudományi folyóirat másfél évfolyamában

Bibliometria; Folyóirat -könyvtári; Publikációs tevékenység

Angol nyelvű, legalább öt éve fennálló, az Egyesült Államokon kívül eladott, jól ismert nemzetközi folyóiratok 1989-es és 1990. első félévi számait elemezték. Az eredmények hasonlóak voltak az amerikai folyóiratok szerzőinek megoszlásához.

A cikkek 86,46%-át egy-egy szerző írta és a szerzők csupán 8,3%-a publikált egynél többször a vizsgált öt folyóiratban. A szerzők 76,9%-a volt férfi. Az oktatók voltak a legtermékenyebbek, őket a gyakorló könyvtárosok és a vezetők követték, akiknek a zöme egyetemi könyvtárakból került ki. Az európai szerzők 37,9%-os részesedése mellett az afrikai és amerikai szerzők aránya közel azonos volt, és minden földrész képviseltette magát. A többség az angol nyelvű és az angolt második nyelvként használó országokból került ki. Kiemelkedően magas volt a nigériai szerzők száma.

A cikkekben leggyakrabban idézett források európai és amerikai folyóiratcikkek és monográfiák voltak. A leggyakrabban alkalmazott módszer a felmérés volt, gyakoriak voltak a bibliometriai vizsgálatok is, de csak a cikkek 14,8%-a tudósított kutatásokról.

A szerzők vizsgálták a cikkek témáit, a témaként szereplő országokat, a hivatkozások korát, a leggyakrabban idézett időszaki kiadványokat is.

(Koltay Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kutatás és fejlesztés

Lásd 334

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzeti könyvtárügy

92/310
Koncepce veřejných informačních služeb v České republice = Čtenář. 44.roč. 1992. 3.no. 77-81.p.

A nyilvános információs szolgálatok koncepciója a Cseh Köztársaságban

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A koncepciót a Cseh Köztársaság Gazdaságpolitikai és -Fejlesztési Minisztériumának Információs Rendszerek Osztálya dolgozta ki. A dokumentum egy információval foglalkozó dokumentumcsalád egyik tagja. E „családba" tartozik: Alapelvek a Cseh Köztársaság informatizálás terén követendő állami politikájáról, A Cseh Köztársaság állami információs rendszerének koncepciója, A Cseh Köztársaság állami információs rendszerének alapelvei, illetve a belőlük készített törvénytervezet.

Az itt ismertetett dokumentum leszögezi: „A nyilvános [közszolgálati] információs szolgáltatások a Cseh Köztársaság állami információs rendszerének alkotórészét képezik, s mint ilyenek az információk meghatározott köreit teszik hozzáférhetővé a köz és a gazdálkodó alanyok számára."

E szolgáltatások célja, hogy növeljék a polgárok, különösen a gyerekek és az ifjúság általános és szakműveltségének színvonalát, részt vállaljanak az alkotómunkák egész sorában, a gazdasági potenciál fejlesztésében és a jogtudat erősödésében. Részben a felsorolt célok változatos voltából, részint az e célok elérését szolgáló intézmények sajátosságából következik, hogy a koncepció nem egyetlen közös törvényben „gondolkodik", hanem az egyes intézménytípusok tevékenységét „testhezállóan" szabályozó törvények láncolatában.

A résztörvények részint információs alapintézményekre, részben speciális ügynökségekre – intézményekre vonatkoznak majd. Az információs alapintézmények közé tartoznak a nyilvános (közművelődési) könyvtárak, a helyi és regionális információs központok, az archívumok, a felsőoktatási és az iskolai könyvtárak, a szakkönyvtárak és információs központok, a vállalati információs központok (munkahelyek). A speciális ügynökségek – intézmények az alábbiak: nemzeti könyvtár, nemzeti információs központ, ellátó ügynökségek, tároló könyvtár, egyéb ügynökségek.

A nyilvános (közművelődési) könyvtárak fenntartásáról a nyilvános (közművelődési) könyvtári törvény fog rendelkezni. Ez közvetett (önkormányzati) és közvetlen (támogatási) állami feladat lesz.

A felsőoktatási és iskolai könyvtárak az illetékes tárcák hatáskörébe tartoznak. Itt csak annyiban érdekeltek, hogy – megfelelő dotáció esetén – bekapcsolódhatnak a nyilvános könyvtári ellátásba.

Egyébként a nyilvános (közművelődési) könyvtárak feladatait az alapvető IFLA-programok (UBCIM, UAP, PAC és UDT) megvalósítása mentén határozza meg.

A szakkönyvtárakon és információs központokon a koncepció csak valamely államigazgatási szerv által fenntartott intézményeket érti. A vállalati információs központok esetén is érvényes az elv: ha részt vállalnak a nyilvános ellátásból, állami dotáció jár nekik.

A nyilvános (közművelődési) könyvtárakat és az archívumokat túlnyomórészt költségvetésből fogják finanszírozni. A többi intézményt illetően a kiegészítő finanszírozás lesz bevezetve. És: természetesen az alapokkal és pályázatokkal történő finanszírozással is élni kívánnak. A Cseh Köztársaság költségvetési eszközeivel mindenesetre egységesítő – koordinatív célok megvalósítására is törekedni fognak.

A speciális ügynökségek – intézmények között szereplő nemzeti könyvtár az evidens nem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zeti könyvtári feladatokon kívül ISBN-központi, illetve ENSZ és UNESCO letéti könyvtári funkciókat is tartozik ellátni.

A Cseh Nemzeti Információs Központ – az UVTEI utódaként – kutatási és fejlesztési bázisként alakult meg (1991. július 1-én). Törvényi szabályozásába ezen felül belekerül a Cseh Köztársaság központi szerveinek, parlamentjének, vállalati szférájának és a köznek információs szolgáltatásokkal való ellátása is.

Az ellátó ügynökségeknek – fokozatosan – főként a könyvtárellátás céljaira kellene létrejönniük mint kereskedelmi szervezeteknek.

A tároló könyvtár szintén új intézmény lenne, a csak elvétve igénybe vett irodalom őrzésére és rendelkezésre bocsátására szolgálna. Gyarapodását – kizárólag – a más könyvtárakból kiiktatott művekkel tervezik.

(Futala Tibor)

92/311
KEDROVSKIJ, O.V.: O sisteme naučno-tehničeskoj informacii v Rossii = Naučn.Teh.Inf. 2.ser. 1992. 1.no. 1-6.p.

Az orosz tudományos-műszaki információs rendszerről. – A rendszert létrehozó törvénytervezet mellékelve

Nemzeti tájékoztatási rendszer

A Rosinformresurs – a tudományos–műszaki információs eszközöket és forrásokat köztársasági szinten képviselő intézmény – főigazgatója megjegyzéseket fűz az Orosz Minisztertanács megbízásából készített törvénytervezet szövegéhez. Az Orosz Föderáció területén 158 intézmény foglalkozik tudományos információ előállításával, ezek mintegy 40 ezer szakembert alkalmaznak. Összállományuk meghaladja az 500 milliónyi egységet. 80 információs központ adatbázisai 40 milliónyi dokumentum online elérését is biztosítják.

Az elmúlt évtizedek információpolitikájában rendre megismétlődtek a gazdaságirányítási rendszer hibái. Az eszközök és egyebek hiányosságai miatt gyenge minőségűek voltak az információs termékek. Pozitívumként csak a dokumentumtípusok (kutatási jelentések, disszertációk, szabadalmak, szabványok stb.) szerint létrejött információs központok gazdag állománya értékelhető. Az állami támogatással létrehozott szakmai információs infrastruktúrák (a környezetvédelem, geológia, statisztika stb. terén) megfelelnek a szakmai élvonalnak. Az információs termékek árnövekedése egyelőre tovább csökkenti a keresletet, így az állami támogatást növelni kellene. A rendelkezésre álló eszközök ésszerű felhasználásában, a költségek lefaragásában, pl. az indokolatlanul többszörös információfeldolgozás megszüntetésében és a hatósági jellegű feladatok kiiktatásában, valamint a külföldi kapcsolatok bővítésében van a továbblépés lehetősége.

Az állami finanszírozást – eltérően a korábbi gyakorlattól – nem a szervezetek, hanem az állami megrendelésekre teljesített funkciók kapnák. Természetesen van lehetőség más, kereskedelmi célú információszolgáltatás végzésére, közvetítő és innovatív tevékenységre is. A profitorientált szolgáltatások bevételei az adott szervezet számára elősegíthetik a saját tulajdonlás megszervezését is.

A közzétett törvénytervezet az állami tudományos–műszaki információs eszközrendszer koncepciós és jogi alapjait foglalja össze. A három fejezetből és 11 cikkelyből álló tervezet – lévén nem végleges – bizonyos aránytalanságokat tükröz; az első fejezet alapmeghatározásai a többinél részletezőbbnek tűnnek.

Az *állam szerepe* a törvénytervezet szerint csak az állami költségvetésből megvalósuló új kutatásokról, tudományos–műszaki fejlesztésekről stb. szóló információk nyilvántartásában érvényesül; a szakemberek tudományos–műszaki információellátásában kedvezményes adó- és árpolitikát alkalmaznak; biztosítják a köztársasági szintű információs rendszer kiépítéséhez szükséges anyagi feltételeket. A Rosinformresursra, s a felelős szakintézmények, információs központok és azok vezetőinek koordinációs tanácsára tartoznak a rendszerbe kapcsolt szervezetek közös tevékenységét érintő kérdések. Fontos kitétel az állami és vállalati tulajdonú információs termékek szétválasztása. Lényege, hogy az állami költségvetésből finanszírozott bárminemű információs termék állami tulajdonban marad, és kötelező előírás szerinti nyilvántartása, ugyanakkor a szervezetek és vállalatok saját anyagi forrásaiból végzett információs tevékenység eredményei saját vállalati tulajdonban maradnak, és róluk a saját információs központ vagy más vezet nyilvántar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tást. A külföldi irodalom és adatbázisok beszerzése valutamentes csere alapján, vagy az Orosz Föderáció állami költségvetési tervében rögzített valutakeretek felhasználásával történhet. A befutó igények elemzése és a pénzeszközök nagyságát megítélő javaslatok kidolgozása a Rosinformresurs hatásköre.

Külön fejezet szól az *információs termékek és szolgáltatások* fajtáiról, részletezve azok értékesítési lehetőségeit. Az állami tudományos–műszaki információs rendszerbe tartozó szervezetek nonprofit jelleggel működnek. Az olvasótermi használat ingyenes, de az egyéb információs termékek (szemlék, elemzések, adatszolgáltatások, prognózisok stb.) térítéses alapon hasznosulnak. A nem rendszerbe tartozó szervezetek teljes tevékenységükben profitorientáltak.

Ösztönzésként a törvény az információgyűjtés, -feldolgozás és -terjesztés egész folyamatát védő monopóliumellenes intézkedést javasol.

(Bíró Júlia)

92/312

LUNIN, Lois F.: Eastern and Central Europe: psychological and information environments = Inf.Today. 9.vol. 1992. 1.no. 22-24.p.

Tájékoztatás Közép- és Kelet-Európában. Az együttműködés pszichológiai korlátai

Együttműködés -nemzetközi; Konferencia -nemzeti; Tájékoztatás -közgazdasági; Tájékoztatásügy; Támogatás -más országnak

Az amerikai Szakkönyvtárak Egyesülete (Special Libraries Association) 1991 novemberében kétnapos értekezletet rendezett, melynek témája a kelet- és közép-európai információszolgáltatás volt. Megvitatták a könyv- és folyóiratkiadás, a könyvtárak és a könyvtárosképzés helyzetét, számba vették a Kelet és Nyugat közötti kommunikációt segítő adatbázisokat és hálózatokat, és hogy hogyan lehet a volt szocialista országokra vonatkozó releváns információkhoz jutni.

A volt Szovjetunió állampolgárai több mint 70 évig pszichológiai szempontból is elzártságban és nélkülözésben éltek. Emiatt szinte semmilyen tapasztalatuk sincs a hatalommegosztásról, a kompromisszumkötésről, nemigen ismerik a döntéshozatal módszereit, és a szabadpiac működését. Dr. Rhinesmith – az egyik előadó – elsőként próbálja meghonosítani az ezekhez szükséges gondolkodási és viselkedési modelleket a Moszkvai Állami Egyetem újonnan alakult Szervezéstudományi Tanszékén.

A piacgazdasághoz szükséges szemlélet szempontjából valamivel kedvezőbb a helyzet a többi volt szocialista országban, de például a könyv- és folyóiratkiadás helyzete pillanatnyilag cseppfolyós. Nagyon sok új kiadó alakult, legtöbbjük azonban meglehetősen hamar tönkremegy. Az értékes művek is rejtve maradnak a nagyvilág előtt, mert fordítást valamely világnyelvre általában nem készítenek. Nagy a hiány a korszerű külföldi szakkönyvekből, szükséges lenne minél több alapvető munkát – főleg üzleti kézikönyveket – lefordítaniuk.

A nemzeti könyvtárnak Csehszlovákiában és Lengyelországban fontos szerepe van kiadói szempontból is. Mindegyik országra jellemző, hogy nagyon sok helyen működik könyvtár, az ötszáz munkásnál többet foglalkoztató munkahelyeken például kötelező a fenntartásuk.

A könyvtárosképzés ötéves, több helyen már új tanterv alapján, információtudományt is oktatva folyik. Ennek ellenére szükség lenne a nyugati országok önkéntes könyvtárosainak és információs szakembereinek segítségnyújtására.

Működik már néhány nemzetközi információs hálózat, mely elősegíti az információcserét, például az IREX (International Research and Exchanges Board), melyet az amerikai egyetemek kérésére hoztak létre azzal a céllal, hogy a tudósok könnyebben hozzáférhessenek a szükséges publikációkhoz. A BITNET tagja már Magyarország és Csehszlovákia, hamarosan a volt Szovjetunió és Románia is csatlakozik. A Reuter Textline is kiváló forrása a keleti információknak, több mint 10 ezer cikket tesznek kereshetővé havonta. A svájci Data-Star a legnagyobb európai host, több mint kétszáz adatbázist tesz hozzáférhetővé.

Kelet- és Közép-Európában körülbelül 1400 cég szeretne vegyes vállalat alapításához partnert találni Nyugaton. Mégis nagyon nehéz megfelelő információt szerezni róluk, mert a vállalatok állandó mozgásban vannak, megalakulnak és eltűnnek. Azonban már az Egyesült Államokban is működik néhány szervezet, mely az e területre vonatkozó üzleti információkat gyűjti és szolgáltatja. Ezek közül az Eastern European Business Information Center (EEIBIC) 1990 óta például kb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

50 ezer telefonon kapott, kereskedelemre, vásárokra, mezőgazdaságra, telekommunikációra, mérnöki tudományokra stb. vonatkozó kérdésre válaszolt.

Nyilvánvaló tehát, hogy a kelet- és közép-európai országok piacgazdaságra való áttéréséhez elengedhetetlenül szükséges az új információs infrastruktúra kiépítése és a könyvtárosok szemléletváltása.

(Fazokas Eszter)

(A szeminárium előadásait tartalmazó kötetet lapunk 717-719. oldalán ismertetjük. – A szerk.)

Lásd még 312, 333, 374

Nemzetközi könyvtárügy

92/313

CHEPESIUK, Ron: The dawn of European economic unity: what it means for libraries = Am.Libr. 23.vol. 1992. 3.no. 212-215.p.

Az európai gazdasági egyesülés küszöbén – könyvtári nézőpontból

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárpolitika; Tájékoztatási politika

1993. január elsején a 12 tagországból álló Európai Közösség immáron egységes piacot alkotva, új nagyhatalomként lép a világ színpadára. Az anyagi javak és a szolgáltatások, a pénz és a munkaerő szabadon fognak áramolni a tagországok között. Az Egyesült Európai Államok polgárainak nem lesz szükségük útlevélre egymás országaiban és egységesen az ECU lesz a fizetési eszköz. Mit jelent vajon mindez a könyvtárosoknak? Derek Handley, a berlini British Council könyvtárosa szerint ez a lehető legjobb dolog, ami valaha is történt Nyugat-Európával. Lelkesedésében sok kollégája osztozik.

Az Európai Közösség gondolatának megfogalmazódása idején elsősorban a gazdasági kérdések voltak előtérben. Egészen az utóbbi időkig nem fordítottak különösebb gondot a könyvtárakra, a kultúrára, az oktatásra. Mára nyilvánvalóvá vált, hogy az információ életfontosságú az új gazdasági rend hatékonysága szempontjából. Az EK XIII. Főigazgatósága ezért három- és ötéves terveket dolgozott ki, amelyek az európai információtechnológia fejlesztését tűzték ki célul. Ezekben kiemelkedő szerepet szántak a könyvtáraknak, ezért 1988-ban létrehoztak egy EK alapítványt, mely a könyvtárak együttműködését anyagilag támogatja. Öt évre 24 millió ECU (16 millió USD) áll majd a könyvtárak rendelkezésére. Az EK kidolgozta már a szerzői jogra, a könyvárakra és az adókra, valamint a könyvtári automatizációval és a hálózatokkal kapcsolatos eszközök és tapasztalatok megosztására vonatkozó javaslatait. 1993-tól bizonyára felgyorsul majd a nemzetközi szabványosítás és a katalogizálási szabályzatok és leírási formátumok egységesítése is.

Egyelőre a különböző törvények miatt az elektronikus információáramlás nem zavartalan az országok között és ez akadályozza az információtechnológia fejlődését. A szabályozások egyszerűsítésével azonban könnyebbé válik az adatbázisokhoz való hozzáférés. Ez az amerikai könyvtárosok dolgát is megkönnyíti majd Európában.

Az egyesülés után a munkavállalók – így a könyvtárosok is – szabadon vállalhatnak állást bármely tagországban. Persze ez nem jelenti azt, hogy fognak is, hiszen a könyvtárosok – legalábbis az Amszterdami Egyetemi Könyvtár igazgatója szerint – nem szeretnek változtatni, szívesebben tartanak ki eredeti munkahelyük mellett.

Az egyesülés másik „gyümölcse" egy pán-európai könyvtárosegyesület megalakulása lesz. Előkészítése már 1987-ben, az angliai IFLA-konferencián elkezdődött. A nagy könyvtári szervezetek megerősítették, hogy üdvösnek tartják egy ilyen egyesület létrejöttét és anyagilag is hajlandók támogatni. Hármas célja a következő: a tagok és szervezetek folyamatos tájékoztatása az EK-n belüli fejlesztésekről, melyek hatása kiterjed a könyvtárakra; a lényeges kérdésekről a tagok között előzetes konzultációk szervezése; könyvtári kérdésekben ajánlások kidolgozása az EK számára.

Az egyesület létrehozása lehetővé teszi, hogy hatékonyabb politikát folytassanak a kiadókkal és az adatbázis-közvetítő cégekkel kapcsolatban. Egyelőre azonban még nagy a lemaradás az USA és Kanada mögött a könyvtárak közötti együttműködés és a hálózatépítés tekintetében. Gyakorlatilag csak a nemzeti és tudományos könyvtárak között létezik ilyen, hiszen a köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak többsége manapság a recesszió hatásaival küszködik, nem ér rá nagyszabású tervekkel foglalkozni.

Nemcsak a recesszió hat a kooperáció ellen, hanem például a nacionalizmus is. A nyelvi, kulturális és egyéb különbségeken kívül nagy az országok közötti eltérés a telekommunikációs infrastruktúra és az állami támogatás tekintetében is. Nehezíti az EK-szintű egységesítést, hogy egy országon belül is különböző könyvtári rendszerek léteznek egymástól függetlenül. Berlinben például két központi közkönyvtár és 23 másik közkönyvtári rendszer működik önállóan.

Finnország, Svédország, Norvégia, Ausztria, Svájc nem tagjai ugyan az EK-nak, mégis sok közös vonásuk van a 12 országgal, és természetesen helyük van a nagy európai együttműködésben, csakúgy, mint az USÁ-nak és más angol nyelvű országoknak.

A piac egységesülésével és kiszélesedésével együtt jár, hogy az információ egyre fontosabbá válik, ami kihívás és egyben lehetőség a könyvtárosok számára. Remélhetőleg jól tudnak majd élni vele.

(Fazokas Eszter)

Együttműködés

Lásd 312-314, 320, 323, 342

Jogi szabályozás

92/314
SUCHÁNKOVÁ, Alena: Současný stav v oblasti povinných výtisků = Čtenář. 44.roč. 1992. 3.no. 85-88.p.

Jelenlegi helyzet a kötelespéldányok terén Csehországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelespéldány

Csehországban az első kötelespéldány rendelet 1862-ben történt kiadása óta több és többféle jogszabály volt e szolgáltatást illetően hatályban. A legutóbbi – 1964-ből – egy miniszteri utasítás volt, amely ahhoz képest, hogy alacsony jogszabályi szintet képviselt, „nagyot markolt" a szolgáltatandó példányok és a szolgáltatásban részesülő könyvtárak és igazgatási szervek vonatkozásában.

Ezt a bőséget az új – piacgazdasági – helyzetben nem lehetett megtartani. Ezért a cseh parlament egy szerényebb törvényt (106/91.Sb. sz.) fogadott el a kötelespéldányokról, amelyet másfél hónap múlva (281/91.Sb. számon) még szerényebbre módosítottak. Ez a törvény nem intézkedik a periodikumokról, megszünteti az ún. ágazati kötelespéldányt, a szolgáltatás ellenőrzését pedig a járási hivatalok hatáskörébe helyezi. Annyiban kedvezőbb, mint a régi, hogy a hang-, kép- és az audiovizuális dokumentumokra is kiterjeszti a hatályát, szigorúbb (és a kultúrára közvetlenül visszaforgatandó) büntetéseket helyez kilátásba a szolgáltatás elmaradásáért, és nem ismeri az elévülést.

A szolgáltatásnak az új törvény szerint három egyformán kezelendő funkciója van (a nemzeti gyűjtemény kialakítása, a nemzeti regisztratív bibliográfia elkészítése, a dokumentumok használatának biztosítása). A törvény hatályba lépése óta szerzett tapasztalatok nem kedvezőek. Az okok: a szolgáltatók még nem ismerik a törvényt; ha ismerik, nem akarják betartani; méltánytalannak tartják, hogy nem biztosít számukra adókedvezményt; nincs a szolgáltatók számára előírva ellenőrző nyilvántartás vezetése; nincs megoldva az előzetes tájékoztatás a kiadásra kerülő művekről. Eddig a járási hivatalokat sem vonták be a törvény betartatása érdekében (a könyvtárügy csak figyelmeztetési jogosítványt kapott).

A helyzetet komplikálja, hogy a korábban idézett törvény szlovák megfelelői bizonyos tekintetben másként szabályoznak.

A tennivalók: ki kell építeni a kapcsolatokat a kiadói, könyvkereskedelmi stb. egyesülésekkel, a járási hivatalokat aktivizálni kell e vonatkozásban, ellenőrzötté kell tenni a kötelespéldányok átvételét, meg kell szervezni a megfelelő nyilvántartásokat (pl. az ISBN felhasználásával is), harcolni kell a hatályosság kiterjesztéséért (folyóiratok, az 500 példánynál meghúzott szolgáltatási határ lejjebb vitele), a szolgáltatandó példányszámot tovább kell csökkenteni (a cikkből nem derül ki, hogy jelenleg mennyi ez a példány – a ref.). Addig a most hatályos törvényt mindössze ideiglenesnek lehet tekinteni.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

92/316
CZAJKOWSKI, Franciszek: Zbutwiała budowla = Bibliotekarz. 1992. 1.no. 7-9.p.

MAJ, Jerzy: Wash and go? = Bibliotekarz. 1992. 1.no. 9-10.p.

A lengyel könyvtárügyi jogszabályról

Jogszabály -könyvtárügyi

Az 1968. évi lengyel könyvtári törvény módosításának javaslata két változatban is elkészült a múlt év folyamán. Az egyik változatot a kulturális miniszter megbízta szakértői csoport, a másikat a Lengyel Könyvtárosegyesület dolgozta ki.

Czajkowski cikkében ezzel szemben egy teljesen új törvény mellett száll síkra, minthogy egy elfuserált épület toldozgatása-foldozgatása mindig drágább, mint egy merőben új épület felhúzása, és sohasem jár optimális eredménnyel. Konkrétan az alábbi megoldásokkal nem ért egyet a szerző: a kulturális miniszter ágazati felügyeletének meghagyása gyengíti az ügyet (a fejlett országokban a tudományos és oktatási miniszter a „gazda"); a megújításban való sietség nem veheti tekintetbe a környezet (államigazgatás, oktatásügy stb.) változásait, s ezért a könyvtárügy „légüres térbe" kerülhet a jövőt illetően; a törvénymódosítások terminológiája bizonytalan; a módosítások nem veszik figyelembe eléggé a hátrányos helyzetű olvasók igényeit és szükségleteit (erre a szerző cikkének második felében konkrétra fogalmazott „cikkelyeket" hoz); túlzó a nemzeti könyvtár és a Könyv és Olvasás Intézete feladatokkal és jogosítványokkal való ellátása.

Maj gunyoros című és hangvételű cikkében kimutatja Czajkowski felelőtlenségét a kérdések felvetésében. A módosítási törekvéseket éppen a képlékeny helyzethez való igazodással és az átmenet lehetőleg törések nélküli folyamatosságának kívánatos voltával védi. Valami optimális újat – persze – lehet kívánni, ámde annak megvalósításához rengeteg pénzre van szükség. Rengeteg pénz pedig nincs, kevés is alig.

Látni kell: egy új törvény egyik napról a másikra korántsem fogja újakra felcserélni az elöregedett épületeket, bútorokat és berendezéseket, a silány állományokat, az anakronisztikus információs műhelyeket. És ami még lényegesebb: önmaguktól a 19. századra jellemző könyvtári beidegződések és szokások sem változnak meg.

A fentieken kívül Czajkowski legalábbis méltánytalan a nemzeti könyvtárral és a Könyv és Olvasás Intézetével szemben, amikor „túldotáltsággal" és „túlpuffadással" vádolja őket. Nincs igaza abban sem, hogy a hátrányos helyzetű olvasók ügye nem szerepel a módosítási tervezetekben megfelelően, továbbá terminológiai zűrzavar sem tapasztalható bennük (a nemzeti könyvtár a terminológiai tisztázást és szabványosítást már régen elvégezte).

(Futala Tibor)

Lásd még 317

Könyvtárosi hivatás

92/317
DE FAULTRIER-TRAVERS, Sandra: La responsabilité du fournisseur d'information = Documentaliste. 29.vol. 1992. 1.no. 8-13.p.

Res. angol nyelven.

Az információszolgáltatók felelőssége

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárosetika; Szétsugárzás

Az információterjesztésre vonatkozó jogszabályok a szektor teljes tevékenységére kiterjednek. Nem mindig tükrözik, hogy az információs szolgáltatások és vállalkozók jogi szempontból nem térnek el a sajtótól és a kiadástól. Az információ összegyűjtésével és közlésével kapcsolatos minden tevékenység ugyanis az információszolgáltatók felelősségébe tartozik. A cikk áttekinti a bizonyos tevékenységtípusokkal, illetve azok mindegyikével (sajtó, kiadás, információ) kapcsolatos jogi felelősséget, és hangsúlyozza egy szakmai etikai kódex szükségességét a teljes információs szakma számára. A szerző emlékezteti mindazokat, akik az információ területén dolgoznak, hogy egyetlen információs szakember sem vonhatja ki magát a felelősség alól az általa szolgáltatott információ tartalmáért.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

92/318
KAMINSKY, Reiner: Einige moralische und psychologische Implikationen beim Geschäft des Informationbrokers = Nachr.Dok. 43.Jg. 1992. 2.no. 69-75.p. Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol nyelven.

A tájékoztatási vállalkozó üzleti ügyeinek egyes erkölcsi és pszichológiai kérdései

Könyvtárosetika; Tájékoztatási vállalkozás

A cikk néhány tipikus szituációt mutat be, amelyek a vállalkozás beindításánál és a kliensekkel való kapcsolattartásban jelentkeznek.

A szerző 1978 őszén egy hirdetést jelentetett meg a Die Zeit c. hetilapban („Információszerzés diplomamunkákhoz, doktori disszertációkhoz..."). Azonnal volt három jelentkező. Az első egy szigorló volt, már kész disszertációval, aki a forrásokra vonatkozó adatokat akarta pontosítani. A szerző 800 DM-ért 2 hónapon át intenzíven dolgozott, és bebizonyosodott számára, hogy ötlete (hogy t.i. tájékoztatási vállalkozásba fog) a gyakorlatban funkcionál. Az elkövetkezendő 12 évben egyetlen megbízatást sem mondott vissza azon meggondolás alapján, hogy egyáltalán vannak-e információk és ha igen, azok hozzáférhetők-e. Mindig van elegendő információ és mindig elérhető – vallja.

Másodikként egy neves információs cég üzletkötője jelentkezett, aki az ötletben rejlő lehetőségeket akarta megismerni. A vele való beszélgetés kapcsán vált bizonyossággá, hogy a tevékenység gazdasági sikerhez vezethet. A partner ui. egy leányvállalat alapítását ajánlotta, ahol a szerző üzletvezető–társtulajdonosként tevékenykedett volna. A későbbiekben többször dolgoztak együtt.

Harmadikként egy berlini mérnöki iroda telefonhívása érkezett (Kelet-Berlinből). Miután a szerző tanulmányait Nyugat-Berlinben végezte, udvariasan, de határozottan utalt arra, hogy az NDK kitűnő könyvtári és dokumentációs infrastruktúrával rendelkezik.

A továbbiakban az évek hosszú során különböző partnereknek végzett munkáit és azok tapasztalatait írja le. Nem annyira az információs broker által felhasznált technika a döntő, hanem a mögötte rejlő erkölcsi értékek és a pszichológiai tényezők.

Az információ-ügynök nagyon könnyen kerül kényes erkölcsi–pszichológiai helyzetbe. Hogyan kell ilyenkor viselkednie?

– mindig ki kell tartania az igazság mellett;

– az információszerzésnek és előkészítésnek sohasem szabad öncélúnak lennie, hanem valódi problémák megoldásához kell hozzájárulnia;

– igazságosnak, becsületesnek kell lennie, vonatkozik ez az általa végzett tevékenység díjának meghatározására is;

– diszkrécióra kell törekednie.

A fenti elveknek köszönhetően a szerzőnek sok céggel gyengült vagy megszűnt a kapcsolata. Csak az utóbbi években sikerült az információ területén is jelentkező nehézségeket és torzulásokat megoldani. Azonban igazi áttörés csak akkor érhető el, ha a „tájékozódás" valamennyi képzési szakon teret kap. Sem az adatbankok használata, sem az elektronikus adatfeldolgozás, sem az elektronikus posta stb. nem jelent kizárólagos lehetőséget, mint ahogy egy környezetvédelmi adatbanktól sem lett még egyetlen beteg fa sem egészséges.

A könyvtárak (mint mennyiségileg a legnagyobb szakinformáció-tárak) esetében a fő költségtényező az óriásira nőtt állomány. Szükséges az információk ésszerű szelekciója, ui. lehetetlen minden információt mikrofilmre vinni. Továbbgondolandók az 1974-es IuD-program és az 1973-as könyvtári terv alapgondolatai. Természetesen a pénzügyi problémák megmutatkoznak a gazdasági, a tudományos és a kulturális élet területén is. A politikai körülmények által kikényszerített erkölcsi–pszichológiai megújulás oda vezet majd, hogy mindenki olyan jól és gyorsan fog (kényszerül) dolgozni, mint ahogy ezt már ma az információs brokerek teszik.

(Szepes Gézáné)

Lásd még 309, 373

Egyesületek, konferenciák

92/319
Apel Zarządu Głównego SBP do Zarządów Okręgów, Zarządów Kól, do Koleżanek i Kolegów – bibliotekarzy = Poradnik Bibl. 1992. 1.no. 7-8.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Lengyel Könyvtárosegyesület központi vezetőségének felhívása a területi és a köri vezetőségekhez, a könyvtáros kolléganőkhöz és kollégákhoz

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtári rendszer -országos

A rendszerváltás, amelyhez a könyvtárosok a könyvtárügy jobb jövőjét is kötötték, egyelőre negatív következményekkel járt a könyvtárügyre nézve. Megszűnt az állam ösztönző-koordinációs szerepköre, elmélyült a tárcaszintű és helyi dezintegráció, elapadtak a dotációs források, ami a takarékossági-megszüntetési tendenciákat erősíti, a könyvtárak és a könyvtárosok egyaránt elszegényedtek.

Mindezt a szakmai közvélemény nagyon nehezen, már-már tehetetlen bénultságban éli át. Ezért a Könyvtárosegyesület arra hívja fel valamennyi szervezetét és tagját, hogy ne adja meg magát e hangulatoknak, álljon ellent a könyvtárellenes kísérleteknek, új formákkal-módszerekkel dokumentálja a könyvtárak fontosságát a lakóközösségek életében, tegyen szert új forrásokra (szponzorokra, sajtóterjesztésből, könyveladásból, reprográfiai szolgáltatásokból, nyelvtanfolyamokból, hanglemez- és videokölcsönzésből származó összegekre), ne „gőgösködjön" a könyvtárügy függetlenségét hangsúlyozva.

Az Egyesület valamennyi könyvtáros és tudományos szaktájékoztató érdekeit képviseli. Ám ez a képviselet nemcsak a központi vezetőség, hanem egyszersmind a körzeti és köri vezetőségek, sőt az egyes tagok feladata is. A központi vezetőség a kedvezőtlen folyamatok megállítása, majd visszájukra fordítása érdekében kéri és elvárja az egész Egyesület aktivizálódását. „Szervezetünk felette áll a pártmegoszlásoknak. A mi magasabb rendű feladatunk a nemzeti és a világkultúra értékeinek védelme... Ebből kifolyólag jogunk van nyilvánosan szólni..." – fejeződik be a felhívás.

(Futala Tibor)

Lásd még 312

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

92/320
LOW, Kathleen: The Library of Congress Remote Online Library User Pilot Project: The California State Library Experience = Ref.Libr. 33.no. 14.vol. 1991. 125-141.p.

A Kongresszusi Könyvtár kísérleti programja számítógépes tájékoztatási szolgáltatásainak távolsági online használata terén. A California Állami Egyetem tapasztalatai

Adatbázis; Kísérlet; Nemzeti könyvtár; Online információkeresés

1988-ban James Billington, a Library of Congress (a továbbiakban: LC) vezetője felhatalmazást kapott a Kongresszustól egy hathónapos program beindítására (ROLLUP, Remote Online Library User Pilot), amelynek célja az LC információs rendszeréhez (Library of Congress Information System, LOCIS) való távoli, online hozzáférés tesztelése, illetve szükségességének vizsgálata volt. Az LC, miután felhívására 63 olyan könyvtár jelentkezett, amely megfelelt a megadott feltételeknek, tizennégy könyvtárat jelölt ki a kísérlet színhelyéül. Ezek között volt a California State Library is, amelynek képviselője a jelen cikkben ismerteti a LOCIS szolgáltatásait és az adatbázisokban való információkeresés lehetőségeit, majd könyvtára nézőpontjából beszámol a projekt eredményeiről.

A LOCIS két alrendszere a MUMS (Multiple Use MARC System) és a SCORPIO (Subject Content Oriented Retriever for Processing Information Online). Az előbbi kezdetben az LC belső, katalogizálási céljait szolgálta, az utóbbi pedig olvasói katalógusként állt a használók rendelkezésére.

A SCORPIO a következő hat adatbázisból áll:

1. Legislative Information Files. Az egyes fájlok egy-egy szövetségi törvényjavaslatra vonat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

koznak, nyomon követve annak útját a törvényhozási folyamatban. Az 1973 óta épülő adatbázis rekordjai a törvényjavaslatok tömörítvényeit is tartalmazzák.

2. Bibliographic Citation File (BIBL). A közigazgatás és az időszerű gazdasági-politikai kérdések témáit öleli fel, 1976 óta építik. Rekordjai folyóiratcikkek, kormányzati és ENSZ-dokumentumok bibliográfiai adataiból állnak, annotációval ellátva.

3. National Referral Center Master File (NRCM). 14 ezer olyan intézményről szolgáltat adatokat, amelyek nyilvános információszolgáltatást nyújtanak, elsősorban a természet-, a műszaki és a társadalomtudományok területén.

4. Copyright Files. Ezek a fájlok a szerzői joggal védett művekről szolgáltatnak adatokat, pl. a szerzői jogvédelmet kérő személy neve, a mű szerzője, címe stb. Külön fájl tartalmazza az időszaki kiadványokat, és egy külön indexfájl is rendelkezésre áll.

5. Library of Congress Computerized Catalog (LCCC). Tartalma: az LC által katalogizált angol nyelvű könyvek 1968-tól, a francia nyelvű könyvek 1973-tól, a német, spanyol és portugál anyag 1975-től, az egyéb európai nyelvű könyvek 1976-tól.

6. PREMARC File. Ebben a MARC „korszak" előtti anyag kereshető 1898-tól, nemcsak könyvek, hanem egyéb dokumentumtípusok is.

A MUMS, mivel az LC dokumentumtípusainak a SCORPIO-belieknél sokkal szélesebb körét öleli fel, nemcsak katalogizálási, hanem tájékoztatási célokra is kiválóan használható. 14 fájlból áll, pl. térképek, zenei dokumentumok, audiovizuális anyag, számítógépi fájlok (szoftverek), kéziratok stb.

Ami a keresési lehetőségeket illeti, ez a két alrendszerben eltérő. A SCORPIO fő jellemzője a „browse" parancs, amellyel az indexkifejezések első szavára lehet keresni, a MUMS-ban viszont kulcsszavak és ún. kombinált keresőkifejezések (meghatározott számú betű a szerző nevéből, a címből stb.) használandók.

A California State University könyvtárosai szerint a LOCIS a már létező online szolgáltatások hasznos kiegészítésének bizonyult. Legnagyobb mértékben a BIBL és az LCCC fájlokat használták. Mivel a kísérletből az is kiderült, hogy a szolgáltatást a tizennégy könyvtár közül a négy állami könyvtár használta a legerősebben, a program vezetősége úgy határozott, hogy a következő kétéves kísérleti időszak résztvevője az 50 állami könyvtár és a District of Columbia Public Library legyen.

(Novák István)

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

92/321

MEDINA, Sue O.: The evolution of cooperative collection development in Alabama academic libraries = Coll.Res.Libr. 53.vol. 1992. 1.no. 7-19.p. Bibliogr.

Egybehangolt állományalakítás az alabamai egyetemi könyvtárakban

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -regionális

Az Alabamai Felsőoktatási Könyvtárak Hálózata (Network of Alabama Academic Libraries, NAAL) 1984-ben alakult, a források koordinált felhasználásának elősegítésére. Megalakítása egy előző évi felmérés közvetlen eredménye volt, melynek alapján számos konkrét javaslat született az együttműködés, koordinált állományépítés, a duplumok elkerülése stb. érdekében.

A fő cél egy többéves program alapján a gyűjteményi hiányok felszámolása, egy szelektív retrokonverzió alapján a jelentős gyűjtemények hozzáférhetővé tétele, valamint össz-állami egyeztetett állományépítési program kidolgozása volt. Mindehhez 1983-ban Alabama állam 580 ezer dollárt juttatott a NAAL-nak, azt követően az éves támogatás összege 1990-91-re egymillió dollár fölé emelkedett. A gyűjteményekhez való hozzáférés érdekében a teljes hálózat az OCLC/SOLINET adatbázishoz csatlakozott.

A NAAL programjának sikerét a nagyarányú felmérés és a jelentős állami támogatás biztosította elsősorban. Ehhez járult a hálózatban működő könyvtárosoknak a gyűjteményépítésben és annak tervezésében szerzett komoly tapasztalata. A NAAL ezenkívül bizonyos védettséget is jelent tagjai számára az intézményi költségvetési ellátás csökkenése ellen, hiszen az együttműködés előnyeit csak a kötelezettségek vállalásával együtt élvezheti bármely intézmény, és a NAAL pénzalapjából való részesedés is függvénye az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

anyaintézmény által nyújtott költségvetés mértékének.

A program hatékonysága nem utolsósorban azoknak a szorgalmasan dolgozó könyvtárosoknak köszönhető, akik a terveket valóra váltották és létrehozták a teljes államot átfogó együttműködésen alapuló felsőoktatási könyvtári ellátást egy olyan államban, ahol hosszú története van a könyvtárak semmibevételének.

(Mohor Jenő)

92/322

ARP, Lori – SCHAFER, Gerald (Jay): Connecting bibliographic instruction and collection development: a management plan = RQ. 31.vol. 1992. 2.no. 398-406.p. Bibliogr.

A szakirodalmi forrásismeretek oktatásának és az állományalakítási munkának szervezett összekapcsolása egyetemi könyvtárban

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Szakirodalmi ismeretek -használóknak

A két tevékenységet rendszerint sajátosnak, egymástól függetlennek tekintik, és – mivel eltérő szakértelmet igényelnek – a könyvtárak két, különálló osztály keretében szervezik meg. Azonban az e munkák hatékony szervezéséhez szükséges adatok és információk hasonló jellegűek. A szakirodalmi forrásismeretek oktatásában személyzeti, helyiséggel kapcsolatos és technológiai megszorítások érvényesülnek, ezért meg kell határozni, hogy az oktatás hol folytatható hatékonyan a tanterven belül és hol szükségtelen. Az állományalakítás területén a korlátozott erőforrások miatt alaposan meg kell vizsgálni az intézmény oktatóinak és hallgatóinak igényeit és a tanterv irányultságát. A cikk azt ismerteti, hogy a Colorado Egyetem Auraria Könyvtárának használóképzési és állományalakítási osztálya hogy végzett közösen szisztematikus adatgyűjtést és -elemzést, amely az oktatási programban, az állomány értékelésében és tervezésében is változásokat okozott.

(Autoref.)

92/323

KLOTZBÜCHER, Alois: Stadt, Hochschule und ihre Bibliotheken. Entwicklung und Tendenzen in der lokalen Versorgung mit wissenschaftlicher Literatur und Information = Buch Bibl. 44.Jg. 1992. 2.no. 126-135.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

A város, a felsőoktatási intézmény és könyvtáraik. A helyi szakirodalmi ellátás és tájékoztatás fejlődése és tendenciái

Együttműködés -helyi; Ellátottság -könyvtári; Felsőoktatási könyvtár; Városi könyvtár

A cikk egy olyan tendenciát ismertet, amely évtizedek óta észlelhető, mégis kevés figyelmet fordítottak rá mostanáig. Az egyetemi városokban változóban van az egyetemi és a közművelődési könyvtárak szerepe. A közművelődési könyvtárakban gyakran nincs megfelelő személyzet és anyagi lehetőségek, az egyetemi könyvtárak közül pedig egyre többen vállalnak olyan feladatokat, amelyek túlmennek az egyetem közvetlen feladatkörén. A várost és körzetét ellátják tudományos irodalommal és információval, információközvetítést végeznek, üzleti és közigazgatási továbbképző tanfolyamokat szerveznek. Egyes esetekben a nem egyetemi használók már a használók felét teszik ki.

(Autoref.)

Lásd még 365-366, 372-373

Közművelődési könyvtárak

92/324

SHUMAN, Bruce A.: The public library: some alternative futures = Public Libr.Q. 11.vol. 1991. 4.no. 13-23.p.

Kilenc változat a közművelődési könyvtár lehetséges jövőjére

Jövő könyvtára; Közművelődési könyvtár

A modern közkönyvtár nemcsak az összegyűjtött ismeretek tára, hanem az intellektuális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szabadság szerves része is. A szerző a jövőkutatók által alkalmazott „forgatókönyv" módszerével (más néven szóképekkel) vázolja fel a jövőbeli közkönyvtár néhány lehetséges alternatíváját, vitára provokálva:

1. *A könyvtár halála.* A könyvtárkapuk bezárása két okból következhet be. Van egyrészt egy tehetős réteg, amely szükségletei szerint költ információra és a video-boltok, kábeltévé-hálózat széleskörű elterjedése miatt igényeit ki is tudja elégíteni. Másrészt kérdés, hogy a népesség kevésbé fizetőképes rétege igénybe tudja-e venni a könyvtári szolgáltatást. A kormányzat jelenleg elég közömbös a könyvtárügy iránt és inkább azzal van elfoglalva, hogyan fedezze a „csillagháborús" védelmi rendszerek költségeit.

2. *A robotkönyvtár.* A felhasználó igényeit egy humanoid robotnak adja elő, amely különböző formákban (hang, gépi nyomtatás, diszk, telefon stb.) ad választ. Elképzelhető olyan robottechnológia, amely a légkondicionálásról, sőt az épület nyitásáról, zárásáról is gondoskodik. Természetesen felmerül a kérdés, hogyha mindezt egy robot „megtanulja", mit fog csinálni utána az eddigi személyzet.

3. *A „status quo"-szindróma.* Azt a lehetőséget veti fel, hogy a könyvtárak lényegében a jelenlegi formájukban léteznek 25 év múlva is. Megfelelő érdeklődés vagy pénz hiányában maradnának el a nagyobb változások.

4. *A könyvtár, mint kulturális emlékmű.* A könyvtár inkább múzeum és archívum lenne, mint kölcsönző könyvtár és tájékoztató szolgálat. Esős vasárnap délutánokon vinnénk oda unokáinkat és mutogatnánk az üveg alatt őrzött, könyvnek nevezett ereklyéket, magyarázva, hogy gyerekkorunkban, a papír korszakában ilyesmit olvastunk.

5. *Minden szolgáltatás – csak egyeseknek.* Eszerint a könyvtári szolgáltatások igénybevehetősége a felhasználók anyagi helyzete szerint alakulna. Egyes könyvtárakat a szerényebb anyagiakkal rendelkezők is használhatnának térítésmentesen, míg bizonyos gyűjtemények csak a tehetősebbek részére volnának hozzáférhetők, államilag kibocsátott azonosító kártya birtokában. Kérdés, hogy tisztességes-e egy ilyen rendszer, de van-e tökéletes rendszer egyáltalán?

6. *Csak bizonyos szolgáltatások – mindenkinek.* Bizonyos terület(ek)re irányulna a könyvtárak tevékenysége szélesebb körű fogyasztóközönség részére. (Az információszolgáltatás lehetne egy ilyen terület.) Megtehetik például, hogy felhagynak a népszerű olvasmányok és a szépirodalmi művek gyűjtésével, átengedve ezt a profilt a könyvkölcsönző ügynökségeknek.

7. *A könyvtár mint tapasztalatátadó műhely.* A látogató kényelmes, állítható székében egy kazettát magába foglaló sisakot a fejére téve, szemét lehunyva, lenyomja a „play" gombot és átadja magát olyan kép-, hang-, szagélményeknek, amelyeket pl. egy Mount Everest expedíció vagy egy Mars-utazás résztvevőjének agyhullámait rögzítve a hazatérés után sokszorosítanak. Az ilyen szolgáltatás technikai, orvosi, etikai, morális, jogi, pénzügyi vonatkozásai természetesen nagyrészt nem megoldottak és vitathatók.

8. *A politikus könyvtár.* A jövő Amerikájában elképzelhető egy olyan könyvtár, amelyben hozzáférhetők az éppen hatalmon lévő kormány által elfogadott tartalmú információk, de a hatalomnak nem tetsző adatok is. A következmények elképzelésére George Orwell „1984" c. művét ajánlja a szerző.

9. *A privát könyvtár.* Azon az elképzelésen alapul, hogy minek könyvtárba menni, ha az információk az egyén otthonában vannak vagy ott hozzáférhetők. Telefon, fax, számítógép, televízió a fő információs források (a 21. század technikai színvonalán).

(Szepes Gézáné)

92/325

ROBINSON, Charles: The public library vanishes = Libr.J. 117.vol. 1992. 5.no. 51-54.p.

A közkönyvtár eltűnik...

Elektronikus publikáció; Jövő könyvtára; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

A legtöbb ember ösztönösen ellenáll a változásoknak. Remélhető, hogy a könyvtáros szakmában nem mindenki fogja ezt tenni, mert ha igen, akkor rövidesen eltűnnek a könyvtárak olvasói, és velük együtt természetesen a közkönyvtárak léte is értelmét veszti. Az ember azt hinné, hogy az elektronikus információk, különösen az elektronikus könyv kihívásának korában a könyvtárosok és szakmai egyesületeik mindent megtesznek az olvasók megtartásáért, de – legalábbis a szerző véleménye szerint – ez nem így

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

van. Kritikája a szakma következő területeire irányul:

1. Állománygyarapítás. A számítógépek csodálatos képességei ellenére a könyvtárosok továbbra is a használói igények teljes mellőzésével költik el szűkös anyagi erőforrásaikat. Továbbá rengeteget adnak ki könyvtárközi kölcsönzésre (a Baltimore Public Library-ben pl. évi 100 ezer dollárt), pedig ezt a szolgáltatást a használóknak csupán 2%-a igényli. Hasznosabb lenne, ha ezt a pénzt arra fordítanák, hogy több könyvtár tarthasson nyitva vasárnapokon is.

2. Könyvtárépítés. Az Egyesült Államok nagyvárosaiban több száz millió dolláros „épületcsodákat" emelnek, amelyek nem töltik be megfelelően könyvtári funkcióikat. Az emberek legtöbbje nem az épületet megcsodálni, hanem könyveket kölcsönözni jön a könyvtárba. Külön bírálatban részesül az új, 150 milliós chicagói városi könyvtár, amely sem esténként, sem vasárnaponként nem tart nyitva. Ebből a pénzből 5-10 nagy körzeti könyvtárat lehetett volna építeni a városban!

3. Az amerikai könyvtáros egyesület politikája. Az ALA ahelyett, hogy alapszabálya szerint a használót tenné az első helyre, nemrégiben egy olyan dokumentumot fogadott el, amelynek már a címe is a szakma önszolgálatát sugallja: „A könyvtáros évtizede". Nyíltan kimondják, hogy az egyesület a könyvtárakról a könyvtárosokra kívánja helyezni a hangsúlyt. A jelenlegi vezetés a könyvtároskép megjavítása és a szakma társadalmi elismerésének előmozdítása érdekében folytat kampányt, és a valóságos problémák helyett lényegtelen elvi kérdésekkel foglalkozik. A közvéleményt hangzatos, de alig értelmezhető jelszavakkal akarják maguk mellé állítani, például azt hirdetik országszerte, hogy a *könyvtárosok* azok, akiknek segítségével az emberek érvényesíthetik az „ismeretekhez való jogukat". Nem tudni, hogy az „ismeretekhez való jogon" mit értenek az illetékesek. Az Egyesült Államok alkotmányában szerepel a „tájékoztatás szabadságának" törvénye, de ez kormányzati információkra vonatkozik.

Ideje lenne, hogy a szakma elkezdje komolyan venni, hogy az elektronikus könyvek korszaka nem utópia, hanem már megkezdődött – az első kereskedelmi termék, a Sony Data Discmanje már megjelent a piacon. Biztosra vehető, hogy az elektronikus könyv gyökeresen átalakítja a könyvkiadást, ettől az iparágtól a könyvtárak nem függetleníthetik magukat. Elektronikus „könyvbankok" fognak kiépülni százezres állományokkal, amelyből a használó a kiválasztott könyveket egy hitelkártyához hasonló elektronikus hordozóra másolhatja, és saját, kb. egy átlagos könyv nagyságának megfelelő „lejátszóján" elolvashatja. Bár néhányan azt állítják, hogy mindezek ellenére mindenki a nyomtatott könyvet fogja keresni, a vizsgálatok azt mutatják, hogy az olvasók – több szakaszban – hozzá fognak szokni ehhez a technológiához. A legvonzóbb bizonyára az lesz számukra, hogy nem lesz többé kifogyott könyv, hiszen a kimásolt információk megmaradnak. Ha a könyvtárosok továbbra is magukkal foglalkoznak ahelyett, hogy hatékony szolgáltatásokkal és a jövő igényeire irányuló rugalmassággal felkészülnének az elektronikus könyv korszakára, akkor egy kihaló szakma munkanélkülijeivé válhatnak, ami már néhányszor megtörtént a történelemben.

(Novák István)

92/326

CEJPEK, Jiří: K informační funkci veřejných knihoven = Čtenář. 44.roč. 1992. 3.no. 74-76.p.

A nyilvános könyvtárak információs funkciói

Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Tájékoztató munka

Az első – 1919-ben született – csehszlovák nyilvános (közművelődési) könyvtári törvény – L.J. Živnýnek, a modern cseh könyvtárügy egyik úttörőjének köszönhetően – angliai tapasztalatokat vett figyelembe. Ezáltal a két világháború között Csehszlovákia élenjáró könyvtárüggyel rendelkező országgá vált.

Aztán jött a német megszállás, s a nyilvános könyvtárakból kivonták a haladó irodalmat. Nem volt sokkal jobb a helyzet a kommunisták uralma idején sem: ők már a kiadási fázisban akadályozták meg rendszerint a haladó irodalom közzétételét. Bárki megnézheti: a nyilvános könyvtárak polcain és katalógusaiban túlteng a „muszáj-irodalom". A könyvtárak állományi devalválódása és „általános magatartása" következtében a lakosság elidegenedett mind az olvasástól, mind a könyvtárhasználattól.

Ma ismét célszerű a cseh könyvtárosok „vigyázó szemét" Angliára vetni, ahol is a nyilvános

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak a városok és a falvak tényleges információs központjaiként működnek, miközben kulturális hivatásukat sem hanyagolják el.

Az angol nyilvános könyvtárak az önkormányzatokkal és a helyi polgársággal mintegy „háromszöget" képeznek. Az állományban minden önkormányzati dokumentum, az önkormányzati tagok és tisztségviselők curriculum vitae-jét és fényképét is beleértve, megtalálható. E gyűjtemények hátterében ott van az a tájékoztató irodalom (jogszabályok, határozatok, tanácsadók), amelynek használata – ismerete révén meg lehet ítélni a helyi önkormányzat működésének színvonalát.

Példamutató e könyvtárakban az ún. közhasznú tájékoztatás is (menetrendek, telefonkönyvek, vállalkozói címjegyzékek és prospektusok stb.). E tekintetben egyre több a korszerű adatbázis. A kényelmes könyvtárhasználatot nyilvános telefonvonalak és reprográfiai eszközök biztosítják.

Csehországban, ahol az önkormányzatba művelt polgárok kerültek és ahol a könyvtárosok is képzettek és fogékonyak az új iránt, az átállással együttjáró pénzszűke ellenére sem rendült meg a nyilvános könyvtárak helyzete. Sok helyütt, sajnos, más a helyzet: mivel az állomány nem vonzó, a könyvtáros csak a formális tevékenységhez ragaszkodik, a könyvtár léte veszélybe kerül. A szakma jelentős része megint fölülről, a könyvtári törvénytől vár „megváltást". Noha egy ilyen jogszabály hasznos lehet, a közművelődési könyvtárak jövőjét mégis az (egyebek mellett) angliai példa intenzív követése teszi majd felhőtlenné.

(Futala Tibor)

92/327

PACKALEN, Ulla: Pieksämäen poleenista kauhavan puukkomuseoon = Kirjastolehti. 85.vuos. 1992. 1.no. 4-6.p.

Res. angol és svéd nyelven.

Könyvtárak a többcélú művelődési házakban

Könyvtárépület -közművelődési

Finnországban 1986 és 1989 között 113 új könyvtár épült, ezek közül csak 46 kizárólag könyvtári célra tervezett épületben. A többi iskolákkal, bevásárló központokkal stb. osztozik az épületen. A könyvtár számára természetesen előnyös, ha olyan helyre kerül, ahol az emberek közelében van. A új könyvtárak közül 11 – gazdaságossági megfontolásokból – kulturális központokban vagy többcélú termekben kapott elhelyezést.

Fontos dolog, hogy a közszolgáltatások vonzó és közel eső helyen legyenek hozzáférhetők. Finnországban ezek a többcélú termek általában a települések legvonzóbb épületei. A könyvtár, amelyet itt helyeznek el, lehetőséget kap a változatos, újszerű működésre, az együttműködésre. Ennek jó példája Vihanti, ahol a könyvtár és a helytörténeti központ közös céginformációs szolgáltatást hozott létre, valamint telekunyhót, és egy korszerű helyismereti, helytörténeti gyűjteményt.

Az együttműködés kiindulópontja általában a könyvtár. Leggyakoribb partnerei a területi kulturális hivatal, a helyi ifjúsági szervező, múzeum vagy népfőiskola, vagy akár a színház vagy a zenekar. Az együttműködés általában az épület tervezésével kezdődik. A termek közös használata nem okoz gondot, a közös személyzet viszont bonyolultabb dolog.

A finn tapasztalatok szerint e többcélú termek vonzzák a használókat.

(Autoref.)

92/328

MINTER, Christiane: Die Gemeindebibliothek Rotterdam = Bibliothek. 15.Jg. 1991. 2.no. 234-259.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

A rotterdami városi könyvtár

Építési terv; Feladatkör; Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtárhasználat; Tájékoztató munka; Városi könyvtár

A cikk bemutatja a rotterdami városi könyvtárat mint sajátos társadalmi – kulturális központot. Ismerteti a könyvtár történetét, fejlődését, feladatait és céljait, valamint azt, hogy hogyan fogadta a könyvtárat a közvélemény és a szakma. Megvilágítja a könyvtár modelljellegét. Ezen túl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

menően a könyvtár koncepcióját elhelyezi a holland könyvtári rendszer fejlődésén belül, és kritikusan áttekinti az NSZK-ban a könyvtárkoncepciókról az utóbbi 15 évben folytatott vitákat.

(Autoref.)

92/329

KOLODZIEJSKA, Jadwiga: Öffentliche Bibliotheken in Polen = Buch Bibl. 44.Jg. 1992. 3.no. 216-220.p.

Res. angol nyelven.

Helyzetkép a lengyel közművelődési könyvtárakról

Állomány; Fenntartó szerv; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

Az 1989-et megelőző időszakban számos társadalmi jelenség hátrányosan befolyásolta a lengyel közművelődési könyvtárak működését: a. A lakosság egyre passzívabbá vált, közönyössé a családi élet körén túli problémák iránt; b. A művelődési igények csökkentek, a kultúra kommercializálódott; c. Az olvasók a könyvtárat állami intézménynek, a könyvtárosokat hivatalnokoknak tekintették; d. A hetvenes évek közepétől kiépültek az alternatív kultúra intézményei egyházi, politikai, gazdasági, pszichoterápiai és művészi téren; ezek mellett a közművelődési könyvtárak kínálata szürke és unalmas volt.

1990-ben 10 270 könyvtár működött (ebből 49 vajdasági, 194 városi, 554 „városi és városkörnyéki" intézmény). Egy könyvtárra 3678 lakos jut. A könyvtári szolgáltatásokat a lakosság 19,4%-a veszi igénybe.

A könyvtári szervezetben súlyos törést okozott az 1975-ös közigazgatási reform, mikor az addig három szintű igazgatási rendszert (vajdaság, körzet, község) a körzet kiiktatásával kétszintűre egyszerűsítették. Ezzel megszűnt a körzeti könyvtárak szervezeti létjogosultsága. (A 30-as évek óta ezek végezték a falusi könyvtárak állományellátását és vezették személyzeti ügyeiket.) Utódaik, a „városi és városkörnyéki könyvtárak" a minisztérium és a Könyv- és Olvasásügyi Intézet minden erőfeszítése ellenére sem tudják korábbi regionális szerepüket töretlenül folytatni, mert a helyi hatóságok ezt a tevékenységüket csak kelletlenül pénzelik. Ugyanez elmondható a vajdasági könyvtárakról is.

A közművelődési könyvtárak állománya 1989-ben 137 millió egység volt (az AV különgyűjtemények nélkül). A Könyv- és Olvasásügyi Intézet állásfoglalása alapján ennek mintegy 40%-át mint elavultat és nem használtat ki kellene selejtezni, elsősorban az ismeretterjesztő, a politikai és a műszaki irodalom köréből. A javaslatok ellenére 1989-ben az állománynak csak 11%-át vonták ki. Véleményformáló körök, pl. a sajtó a selejtezést az olvasói érdek megsértésének tüntetik fel, és a könyvtárak is ragaszkodnak érdektelenné vált könyveikhez is („hátha egyszer egy olvasó még kézbe veszi valamelyiket").

A különgyűjtemények 2,7 millió egységet tartalmaznak, ennek 75%-a AV dokumentum (hanglemez, hangos könyv, videokazetta stb.). A könyvek 23,7%-a gyerekkönyv, 40,5%-a szépirodalom, 35,8%-a egyéb. A forgalom 83,7%-át a gyerekkönyvek és a szépirodalom tették ki.

Lengyelországban jelenleg mintegy 450 magánkiadó van. Legtöbbjük kérészéletű: egy évben néhány könyvet kiadnak, majd eltűnnek a piacról. Hasonló a helyzet a folyóiratok terén is. A vásárolt könyvek és folyóiratok száma viszont csökken a süllyedő életszínvonal miatt, különösen az értelmiségnél.

Milyen hely és szerep vár a közkönyvtárakra az új társadalomban? Egy szélsőséges vélemény szerint a közkönyvtárra, mint az elmúlt politikai rendszer integráns részére nincs feltétlenül szükség, a helyi lakosságnak kell eldöntenie, hogy a saját pénzén fenn kívánja-e tartani őket. Ezt a „liberális" elképzelést, mely a gazdasági élet elveit mechanikusan átvinné a kultúra területére is, sem a sajtó, sem a kormányzat nem támogatja, mégis sok híve van. A másik, ugyancsak szélsőséges vélemény szerint a közművelődési könyvtárak a szocializmus maradandó értékű vívmányai, melyeket hasonlóan az iskolákhoz és az egészségügyi intézményekhez közvetlenül az állami költségvetésből kell fenntartani.

Egy harmadik vélemény látszik elfogadhatónak: a közkönyvtárakat a helyi önkormányzatoknak kell működtetniük, de a kormányzat anyagi támogatásával. Mivel jelenleg számos település képtelen a könyvtár működését anyagilag biztosítani, átmeneti időre a könyvtári költségek felét a kormányzatnak kellene vállalnia. Ez mindenekelőtt a területi feladatokat is ellátó könyvtárakra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vonatkozik; továbbá központilag kellene finanszírozni az információs szolgáltatásokat, a könyvtárközi kölcsönzést, a hátrányos helyzetű rétegek könyvtári ellátását.

A könyvtárak nagy várakozással fogadták az új önkormányzatokat. Reményeikből eddig kevés teljesült, azonban tudomásul kell vennünk, hogy a könyvtárügy csak egy kis része az önkormányzatokra váró feladattömegnek. Bizonyára éveknek kell még eltelniük, míg a könyvtárak megtalálják pontos helyüket egyrészt a lakosság új elvárásai alapján, másrészt az új szervezeti formákban.

(Katsányi Sándor)

92/330

Stanowisko SBP w sprawie wojewódzkich bibliotek publicznych = Bibliotekarz. 1992. 2.no. 21-22.p.

A Lengyel Könyvtárosegyesület álláspontja a vajdasági könyvtárak ügyében

Megyei könyvtár; Városi könyvtár

A vajdasági nyilvános könyvtárak eddig tulajdonképpen városi és vajdasági nyilvános könyvtárak voltak. Ezt a lengyel szakmai közvélemény az egyetlen eredményes és gazdaságos megoldásnak tartotta, olyannak, amelyben a városi könyvtárként való működés tapasztalatainak a birtoklása jelentette a felhatalmazást a megyei funkciók ellátására.

Most több helyütt került napirendre a városi és a megyei könyvtár szétválasztása, amit azzal ideologizálnak meg, hogy a városi könyvtárakat az önkormányzat tartja fenn, a megyeiek pedig állami fenntartásúak.

E formális érv – szögezi le a Lengyel Könyvtárosegyesület a kérdéssel kapcsolatos álláspontjában – nem lehet elindítója egy mindenképpen káros folyamatnak, amelynek végkifejleteként ott kísért az önkormányzati könyvtárügy teljes összeomlása. Ha a szétválasztás megtörténik, két „forgatókönyv" szerint mehet végbe. Az első: a városi könyvtárról leválasztják a megyei könyvtári funkciókat, elsősorban a módszertani gondozást. Így a megyei könyvtárból megyei könyvtári hivatal lesz, amely semmiféle könyvtárközi és információs szolgáltatással nem tudja ellátni a többi település könyvtárát. A második forgatókönyv: a váláskor szétosztják az addig közös vagyont. Belegondolni is rossz, hogy ez mennyi munkával járna (veszekedés az állományon, katalógusfelosztás stb.). Az eredmény két jelentősen meggyöngült könyvtár és azt követően dupla fenntartási költség lenne. A Lengyel Könyvtárosegyesület ezért ellenzi az „ötlet" keresztülvitelét, s állásfoglalását ezért hozza nyilvánosságra az államigazgatásban és a szakmában.

(Futala Tibor)

92/331

MIDWINTER, Arthur – MCVICAR, Murray: Size and efficiency in public library provision: a review of the arguments = Libr.Rev. 41.vol. 1992. 2.no. 5-19.p. Bibliogr. 54 tétel.

A méret és a hatékonyság kérdése a közkönyvtári ellátásban; különböző érvek áttekintése a közigazgatási szervezet nagy-britanniai átalakítása kapcsán

Fenntartó; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok

A múlt század végén a közművelődési könyvtárak által ellátott közösség mérete még másodlagos kérdés volt. Nagy-Britanniában számos vita kíséri ezt a problémát ebben a században, az ellátandók számára vonatkozó legkülönbözőbb becslésekkel. Az egyik legjelentősebb tanulmány, az 1957-es ún. Roberts-jelentés több bizottság véleményét kérte ki, amelyek 10-40 ezer között voltak. Ezt is figyelembe véve az 1962-es Bourdillon-jelentés szerint a 100 000 lakosnál kevesebbet kiszolgáló könyvtárakban rosszabb a könyvellátás, mint az ennél nagyobbakban, és a 30 000 lakosnál kevesebbel rendelkező hatóságok nem képesek kizárólag saját forrásaikból fenntartani a könyvtári alapellátást. Ezek alapján az 1964-es könyvtári törvény kimondja, hogy a könyvtárak által szolgált közösségek minimális mérete Angliában és Walesben 40 000, Skóciában 100 000 lakos.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hatvanas években több tanulmány készítette elő a közigazgatási reformot. Skóciában a Wheatley-jelentés a közművelődési könyvtárakra a 100 000 fős ellátandó minimumot javasolta azzal, hogy legyen a szolgáltatás kétrétegű: egy nagyobb mérvű, stratégiai szolgáltatásokat nyújtó regionális szint mellett legyen egy helyi, kisebb szolgáltatásokat nyújtó szint. Ezenkívül megállapították, hogy a könyvtár irányítását le kell választani az oktatás irányításáról. A jelentés valamennyi elemét beépítették a törvénybe. A könyvtárakat a második közigazgatási szint, illetve kisebb településes területeken a regionális szint igazgatása alá rendelték.

Angliában a Redcliffe-Maud-jelentés volt mérvadó, amely szintén a nagyobb (250 000-1 000 000 közötti) közigazgatási egységekre bízta volna a könyvtárakat hatékonysági és gazdaságossági megfontolásokból, illetve azért, mert ezeknek jobbak a stratégiai adottságaik a szolgáltatások biztosítására. Később viszont belátta, hogy a fejlődés során változik a helyi önkormányzatokkal kapcsolatos felfogás, és ez érvényes az optimális méretre is. Ennek ellenére a könyvtárakat megyei szinten igazgatták, és ebben a minisztérium is nagyobb lehetőséget látott a források felhasználására, és a könyvtárak összehangolt fejlesztésére, mint amire korábban lehetőség volt.

1991-ben a kormány ismét meghirdette a közigazgatási reform előkészítését, de az ennek kapcsán készült tanulmányok nem foglalkoznak érdemben a könyvtárak vonzáskörzetének kérdésével, és a némi elfogultságot tükröznek a nagyobb közigazgatási egységekkel szemben.

A nagy vonzáskörzetre kiterjedő könyvtári hatóságok, s általában a nagy szervezetek hátrányaként tartják számon politikai izoláltságukat, rugalmatlanságukat, bürokratikus voltukat és a szolgálandó közösségtől való elszakadásukat. Előny viszont a pénzügyi források jobb felhasználása, a jobb tájékoztató szolgáltatások, a szolgáltatások nagyobb választéka, a jobb könyvállomány és a jó nyilvános információs szolgálat. A Könyvtáregyesület véleménye szerint csak a nagyobb hatóságok képesek a széles körű könyvtári szolgáltatásokat fenntartani; a szakembergárdát biztosítani, megfizetni; gazdaságosabb szolgáltatásokat nyújtani; jobb együttműködést létrehozni az ország oktatásügyével; és a legnagyobb előnyöket kihozni az új technológiák alkalmazásából.

Skóciában erőteljesen megoszlottak a vélemények: voltak, akik a nagyobb egységek mellett érveltek azzal, hogy hatékonyabb struktúrákat, a könyvtárosoknak jobb előrehaladási lehetőséget, jobb minőségű szolgáltatásokat biztosítanak, és a 100 000-es ellátandó népességet minimumnak tekintették. Mások szerint viszont a nagy hatóságok elveszítik érzékenységüket a helyi közösségek igényei iránt. Összességükben mégis a nagyobb egységekben látták a jobb minőségű szolgáltatások zálogát.

A kilencvenes években további kutatásokra lenne szükség, amelyek a méret (népesség vagy földrajzi terület) kérdését a gazdaságosság kritériumával kapcsolják össze. 1985-ben Skóciában munkacsoportot hoztak létre a Robertson-jelentés átdolgozására. Ez a csoport az alábbi prioritási területeket emelte ki: szolgáltatások (a szükséges szolgáltatások körének meghatározása); állomány (a minimális szolgáltatási szint biztosításához szükséges állomány méretének és minőségének megállapítása); személyzet (a szükséges személyzet számának meghatározása a szolgáltatások körének, szintjének és az ellátandók számának figyelembe vételével); épületek (a szolgáltató helyek méretének normatív megfogalmazása a népesség arányában). A közművelődési könyvtáraknak négy cél felé kell törekedniük: oktatás (a könyvtár mint tanulószoba), információ (a könyvtár mint információs és forrástájékoztató központ), kultúra (a könyvtár mint művészetnépszerűsítő), szabadidő (a könyvtár mint a rekreáció támogatója). Ehhez a javasolt kulcsszolgáltatások a hagyományos kölcsönzésen, tájékoztató szolgáltatásokon túl a közhasznú információs szolgáltatás, a helyismereti gyűjtemény, a felnőttoktatás információellátása, ifjúsági szolgálat, speciális szolgáltatások időseknek, betegeknek, rokkantaknak, elítélteknek stb., és területi szolgáltatások. A jelenlegi helyi kormányzati struktúra mellett létre lehet hozni kisebb hatóságokat is, de ezek a fenntartó szerepköréből a lehetőségteremtőébe fognak visszavonulni, ezért különösen fontos lesz a meglévő ellátás értékelése.

(Orbán Éva)

92/332

Bibliotheken für Baden-Württembergs Zukunft = Bibl.Info. 2.Jg. 1992. 3.no. 195-204.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Baden-Württemberg tartomány könyvtárügyi fejlesztési terve, az igényelt támogatás feltüntetésével

Fejlesztési terv [forma]; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Baden-Württemberg tartomány Könyvtárosszövetsége (a Német Könyvtárszövetség keretében) fejlesztési tervvel és támogatási kérelemmel fordult a tartomány minisztériumaihoz és parlamenti képviselőihez, valamint egy sajtótájékoztatón keresztül a nyilvánossághoz is. A tervezet a közkönyvtári szolgáltatások fejlődése érdekében a következő területek kiemelt anyagi támogatását tartja szükségesnek:

– Az idegen nyelvet tanulók egyre növekvő kölcsönzési igénye nyelvkönyvek, kazetták, videofelvételek tömeges beszerzését követeli. Különösen fontos a több médiából álló oktatócsomagok biztosítása (áruk átlagosan 100 DM). A cél: 150 közkönyvtárban hat éven át évente 1000 oktatócsomag beszerzése. Az érdekelt könyvtárak az összeg felét biztosítanák, az igényelt támogatás hat éven át évi 7,5 millió DM.

– A pályaválasztási tanácsadásban, a szakmai át- és továbbképzésben, mindehhez a szakirodalom biztosításában a közkönyvtárakra a jelenleginél nagyobb szerep várna. Az igényelt támogatás: hat éven át évi 7,5 millió DM.

– Egy könyvtárpedagógiai program kidolgozására és megvalósítására a tervezet három éven át évi 400 ezer DM-et kér.

– A tartományban a könyvtárközi kölcsönzésnek kiválóan használható gépi adatbázisát építette ki a Délnyugati Katalógusszövetség. A közkönyvtárak számára lehetővé kell tenni, hogy a technikai apparátus beszerzésével használóként hozzáférhessenek e regionális katalógushoz. Első lépésként a könyvtárközi kölcsönzés nyolc nagyobb báziskönyvtárában (Heidelberg, Ulm, Reutlingen stb.) Datex-P csatlakozást kell biztosítani; a továbbiakban e helyeken olvasó-nagyító készülék beállítása is kívánatos lenne, majd újabb könyvtárakban kell a Datex-P csatlakozást kiépíteni, 50 kisebb könyvtárat pedig telefax útján lehet az információs rendszerbe bekapcsolni. Az igényelt összeg három évre évente 325 ezer DM.

– Egyre növekszik a nyomtatott formában meg nem jelenő információs eszközök (főleg adattárak) száma. Használatukra 50 közkönyvtárat fel kell szerelni személyi számítógépek és Btx (a nagyobbakban: CD-ROM) beszerzésével. A hard- és szoftver költsége könyvtáranként 18 ezer DM. Az igényelt összeg öt évre évi 470 ezer DM.

– Egy korábbi program folytatásaként további 20 könyvtárat kell ellátni a használók rendelkezésére álló személyi számítógépekkel, azzal a céllal, hogy a látogatók az új technológia jó ismerőivé és rendszeres használóivá váljanak. Az igény: három évre évenként 820 ezer DM.

– A tartomány minden felsőszintű központjában (Karlsruhe, Heidelberg stb.) zenei könyvtárat kell létrehozni. A támogatás ezek szakmai felszerelésére terjedne ki (15-20 ezer médiaegység = 700 ezer DM). Hat éven át évente egy-egy zenei könyvtár létrehozása évi 980 ezer DM-et igényelne.

– Hat városban artotékát kíván a tervezet megvalósítani. Évente egy-egy helyen kb. 200 műtárggyal (festmény, grafika, kisplasztika) 200 ezer DM értékben támogatnák az erre vállalkozókat.

– A tartományi Könyvtárszövetségnek kooperáló, döntéselőkészítő és továbbképző tevékenységéhez irodára lenne szüksége. A kért támogatás: 60 ezer DM.

Végezetül a tervezet a tartomány gyenge könyvellátottságát elemzi: a 35 járás közül 21 még nem érte el a „lakosonként egy dokumentum" igen régi követelményét sem, az 1973-as „lakosonként két dokumentum" célt pedig egyetlen járás sem, a 9 városkörnyék közül is csak 5.

Az utóbbi cél megvalósításához 7 millió dokumentum kellene 180 millió DM értékben. Járhatóbbnak látszik az a javaslat, mely az elmaradás fokozatos felszámolását ajánlja: évente 15 új alapítású vagy újjáépített könyvtár esetében a beruházáshoz és az induló állományhoz való 50%-os hozzájárulás évi 20-30 millió DM-et tenne ki.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 323, 337, 343, 354, 371

Tudományos és szakkönyvtárak

92/333

SORDYLOWA, Barbara: Biblioteki i informacja naukowa w dobie przemian = Prz.Bibl. 59.rocz. 1991. 2.no. 135-145.p.

Res. angol nyelven.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárak és a tudományos információ a változások időszakában

Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti tájékoztatási rendszer; Tudományos és szakkönyvtárak

Az 1989 óta folyó rendszerváltás következményeként hatályon kívül helyezték a lengyel tudományos, műszaki és szervezési információs rendszert és vezető intézményeit – a CIINTE-t és a Centrum INTE-t – „legitimáló" jogszabályokat. E rendszerre több fogyatékosság volt jellemző: jórészt figyelmen kívül hagyta a tényleges információs igényeket, főként könyvtári feladatokat duplikált, irányításában a fölényesség és a meddő formalizmus érvényesült.

1991 januárjától – a Tudományos Kutatási Bizottság mint „az állam tudomány- és tudományos–műszaki politikai vezető szerve" létrejöttével – kirajzolódni látszanak a tudományos könyvtár- és tájékoztatásügy perspektívái. E bizottságon belül külön team alakult az információs, könyvtár- és ismeretterjesztési politika kialakítására és – természetesen – vitelére (a működési és fejlesztési források biztosítására).

E team működésének fontos kezdeti eredményei: a tudományos könyvtárak 115 milliárd zloty pótkeretet kaptak a külföldi folyóiratok megrendelésére (ennek következtében 20%-os engedményt kaptak a szállítóktól), megszüntették az ARS POLONA, illetve az RSW RUCH monopóliumát a folyóiratrendelések közvetítésében, várhatóan évi 10%-os keretnövekedés fogja kompenzálni az inflációt és az előfizetési díjak emelkedését.

A jövőben várhatóan a tudományos és szakkönyvtárak gondozásába kerülnek át a szakirodalmon alapuló információs szolgáltatások, az egyebek pedig magántulajdonba.

Az új körülmények között a könyvtár- és információs politikának a megrendelők és a felhasználók tényleges szükségleteit ismerő intézményekben kell kialakulnia. E politika keretében dülőre kell jutni néhány „örökölt ügyben" is (a központi könyvtárak számának csökkentése, a fenntartás, a felügyelet és a koordináció kérdései stb.). A szerző nem hisz abban, hogy valamilyen központi intézmény végezhetné el az ügyek koordinálását, különösen nem egy ilyesmit nem kedvelő piacgazdaságban. „A dolgokat ... közvetlenül kell saját kézbe venni, nem utolsósorban azért, mert e tevékenységi szféra működésének általános mechanizmusai a szakmán belül közismertek."

(Futala Tibor)

92/334

FIRCÁKOVÁ, Kamila: Služby Strediska knihovníckej dokumentácie a informácií Univerzitnej knižnice v Bratislave = Kn.Inf. 24.roč. 1992. 1.no. 23-27.p. Bibliogr. 4 tétel.

Res. angol, német és orosz nyelven.

A pozsonyi Egyetemi Könyvtár Könyvtárügyi Dokumentációs és Információs Központjának szolgáltatásai

Könyvtártudományi szakkönyvtár

A Könyvtárügyi Dokumentációs és Információs Központ a módszertani osztály szervezeti egysége, jelenlegi formájában 1984 óta működik. (Korábban, 1964 óta referatúrának hívták ezt a háromfős egységet.)

Munkásságának központja a könyvtártudományi olvasóterem, itt található ui. a könyvtártudományi és a rokontudományok irodalmát tartalmazó törzsállomány (6740 könyvtári egység és 160 féle – fele részben külföldi – szakfolyóirat). Ennek az állománynak évi gyarapodása 300 egység, apasztása 100 egység körül mozog.

További állományrész a könyvtári jelentések, beszámolók, kutatási jelentések, tervek irodalmát tartalmazó speciális gyűjtemény, amelynek gerincét az Egyetemi Könyvtárra vonatkozó dokumentumok alkotják. Ez a gyűjtemény 1500 egységből áll, évente kb. 100 egységgel gyarapszik.

Az állomány fel van tárva (betűrendes, szakkatalógus, helyrajzi nyilvántartás). Mintegy 97 ezer betűrendi és 180 ezer, szakrendi nyilvántartáshoz felhasznált cédulából áll a központ szekunder dokumentációja, amely évente 5–6 ezer cédulával gyarapodik. Elvétve egészen 1920-ig visszamenően regisztrálja a könyvtártudományi és rokonirodalmat.

A központot a 70-es évek óta mind kevesebben veszik igénybe (csökken a könyvtároshallgatók száma, más könyvtárakban is megjelent a vonatkozó irodalom). Évente kb. 1700 látogatást regisztrál a központ, ami több mint 17 ezer állományi egység

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

használatával jár (ebből kb. 10% az otthonra való kölcsönzés).

A használók foglalkozás szerinti sorrendje a következő: könyvtár szakos egyetemi hallgatók és középiskolai tanulók (64%), az Egyetemi Könyvtár munkatársai (15%), más pozsonyi könyvtárak és információs munkahelyek dolgozói (12%), könyvtáros tanárok és előadók (3%), újságírók, filmesek, rádiósok, tévések stb. (1,5%).

A telefonon adott tájékoztatások évi száma 2–3 ezer, a bibliográfiai kereséseké 450, az SDI-szerű tájékoztatásoké pedig 230.

A központnak ezen felül van negyedéves gyarapodási jegyzéke (120 példány); intenzív a kiállítási tevékenysége is (évi 12 újszerzeményi és 12–15 tematikus kiállítás).

A munkatársak olvasócentrikusak, s arra törekszenek, hogy feltáró és olvasószolgálati munkájuk színvonala egyre növekedjék. Ennek bizonyos értelemben ellentmond, hogy évről-évre mind kevesebb külföldi irodalommal gyarapodik az állomány, illetve mind kevésbé lehet biztosítani, hogy az egész állomány szabadpolcon legyen (ezen mikrofilmlapokkal kívánnak segíteni).

(Futala Tibor)

92/335
CHEPESIUK, Ron: The Green Library: making an environmental difference = Wilson Libr.Bull. 66.vol. 1992. 7.no. 36-39.p.

A Green Library (zöld könyvtár) a környezetvédelem szolgálatában

Szakkönyvtár -környezetvédelmi; Támogatás -más országnak

Az 1986-ban alapított környezetvédelmi szakkönyvtár a kaliforniai Berkeleyben működik négy főállású munkatárssal. Közvetítésével több mint 200 000, zömében angol nyelvű könyv és folyóirat (többnyire adományokból) jutott el az ökológia, környezetvédelem, közegészségügy és a kapcsolódó területek irodalmából Közép- és Kelet-Európába, Délkelet-Ázsiába és Dél-Amerikába, így a balti államokba, Cseh-Szlovákiába, Peruba, Kubába és hazánkba.

Eleinte minden érdeklődőnek küldtek könyveket, de ma már a független, alulról szerveződő környezetvédelmi szervezetek közreműködésével segítik új könyvtárak létrehozását és a meglevők támogatását. A rendelkezésre bocsátott dokumentumoknak mindenki számára hozzáférhetővé kell lenniük és nem cenzúrázhatók.

Első külföldi környezetvédelmi könyvtáruk Lengyelországban, Poznanban nyílt meg 1989-ben. Ezt követte a nepáli Pokhara. A poznani könyvtár szabadpolcain 10 000 kötet könyv és 400 folyóirat foglal helyet; online katalógussal és CD-ROM munkaállomással rendelkezik.

Nemrégiben Romániában nyitottak meg egy könyvtárat és egy újabbat Új-Guineában terveznek. 1992-ben indult a könyvtár környezetvédelmi információterjesztési kérdésekkel foglalkozó tudományos folyóirata, a Green Journal, amelyre ingyenes előfizetést biztosítanak a rászoruló könyvtárak számára.

(Koltay Tibor)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

92/336
TØTH, Jan: The offensive children's library = Scand.Public Libr.Q. 25.vol. 1992. 1.no. 4-7.p.

Az aktív gyermekkönyvtár – „könyvtári tanács" gyermekekből egy dán városban

Gyermekkönyvtár; Gyermekolvasó; Könyvtári tanács

Skovlunde Koppenhága Ballerup kerületének 13 ezer lakosú negyede, ahol a 16 éven aluli fiatalok száma eléri a 2200-at. A négy főfoglalkozású könyvtárossal dolgozó helyi gyerekkönyvtár gyűjteménye 33 ezer kötet, kölcsönzési forgalma meghaladta az évi százezer kötetet.

1987-ben a könyvtár állami támogatásért folyamodott többek között azzal a szándékkal, hogy egy gyerekekből álló „Könyvtári tanácsot" hozzon létre, amilyen korábban már működött a könyvtárban. Az állami támogatásból, amelynek teljes összege 281 ezer dán korona volt, 173 ezer dán korona jutott a gyerekkönyvtárosok heti 20 órás programjára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1988-ban széles körű reklámhadjárat indult, hogy 10-14 éves, skovlundi jelentkezőket toborozzanak a közös munkához. Az első összejövetelre 16 gyerek ment el, közülük hatan a korábban feloszlatott csoportból. Ez utóbbiak vették kézbe a munkák és a csoport irányítását; „könyvtári galerinek" titulálták csoportjukat.

A könyvtárosok hozzáállását az első időben az jellemezte, hogy a gyerekek minden javaslatát komolyan vették, még a lehetetleneket is, majd közösen megbeszélték, hogy azok miért megvalósíthatatlanok. Havonta kb. 2000 koronát költhettek a programra. Kialakították azokat a témaköröket, amelyekkel foglalkozni kívántak: a gyerekkönyvtár tervezése, a könyvek beszerzése, a lemezek kiválasztása, közös tevékenységek a könyvtárban, és „egyéb nyalánkságok" (a fentiekbe nem sorolható érdekes programok gyűjtőneve).

A könyvtár belső terét a bútorok színesre festésével, grafittival díszített belépő tér kialakításával, a polcok áthelyezésével ízlésvilágukhoz közelítették. A könyvbeszerzéseket illetően is sok ötletük volt, ezért a könyvtár költségvetéséből kaptak 3 ezer dán koronát gyarapításra. A gyerekek elolvasták a könyvismertetéseket, figyeltek egymás javaslataira, mérlegelték a könyvárakat, majd közösen döntöttek; egyúttal érthetőbbé váltak számukra a könyvtáros nehézségei is. A csoport úgy érezte, vannak hiányosságai a könyvtár hanglemez-gyűjteményének, ezért az olvasók javaslatait kérték. A közös programok közül különösen a filmvetítést, könyvkiállítások szervezését, az író-olvasó találkozókat kedvelték. A színházlátogatás viszont távol állt érdeklődési körüktől. Példák a gyerekek által szervezett programokra: „állati sarok" a behozott háziállatokból; zenei foglalkozások egymásnak bemutatott lemezekkel, stb. A csoport havonta kétszer találkozott: egyik alkalommal megtervezték, a következő alkalommal kivitelezték a terveket. Készítettek egy három havonta megjelenő könyvtári újságot is könyvajánlásokkal, viccekkel, portrékkal és toplistával. Egyéb programjavaslataik: posztervásárlás, látogatás egy újságnál, hogyan készül egy „igazi folyóirat", kirándulás a gyerekkönyvvásárra, részvétel különböző kulturális fesztiválokon, segítség (palacsintasütés!) a könyvtári napra stb.

Néhány gyereknek a könyvtár második otthonává vált, a könyvtáros megismerte a gyerekek családi problémáit is, és szabadidejét is sokszor együtt töltötte velük. Két év alatt megnőtt a könyvtár népszerűsége, nemcsak a gyerekek körében, hanem más intézményekben is felfigyeltek a munkájukra. Kedvezően alakult a könyvtár megítélése a helyi politikusok körében is.

(Kovács Katalin)

Iskolai könyvtárak

92/337

KOLDENIUS, Malin – NILSSON, Elisabeth: Integrated libraries = Scand.Public Libr.Q. 25.vol. 1992. 1.no. 7-11.p.

Közös iskolai és közművelődési könyvtárak Svédországban; egy felmérés eredményei

Felmérés; Iskolai könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Városi könyvtár

A Svéd Országos Kulturális Tanács tanulmányt készíttetett a svédországi integrált iskolai és közművelődési könyvtárakról: 1) megfelelő szervezet-e az integrált könyvtár, 2) képes-e hatékonyan működni. Integrált közművelődési és iskolai könyvtáron Svédországban olyan intézményt értenek, amely az iskolában működik, de ellátja a közművelődési könyvtári feladatokat is, működtetését és fenntartását az iskolai tanács és a kulturális tanács közösen végzi, a könyvtár állománya és a személyzet közös, a tanterv is kellő hangsúllyal említi az iskolai könyvtár szerepét.

A cikk és egyben az említett tanulmány szerzői bemutatták a téma problématörténetét és a nemzetközi fejleményeket, különös tekintettel a skandináv országokra, majd a vizsgált könyvtárakban szerzett tapasztalataikat összegezték.

4 éve működik a Gribby Gård integrált könyvtár a Stockholmtól 20 km-re levő Täby-ben. A közös működést a helyi hatóságok erőteljesen támogatták. Az évek során a könyvtár szép lassan kiépítette szolgáltatásait, a kölcsönzési adatok ma már magasabbak, mint hasonló esetekben a fővárosé. A siker okai: jól megfogalmazott célok mind a könyvtárosok, mind a helyi hatóságok részéről, megosztott költségek és erőforrások, kedvezően motivált személyzet, a vezetők jó kapcsolata és hajlandóság az együttműködésre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kevés olyan közös fenntartású iskolai és közművelődési könyvtár működik azonban, amely megfelel az integráció feltételeinek. A költségek és a gyűjtemény megosztásának gyakorlata is szokatlan. A könyvtárosok munkaidejének tetemes részét az iskola által kijelölt munkák töltik ki, ugyanakkor az iskola a kelleténél többet vállal a közös működésből; a könytárnak a tantervben előírt szerepe csorbát szenvedhet. A használók jelentős rétegei ugyanakkor óhatatlanul hátrányba kerülnek azzal, hogy a könyvtár az iskolába kerül. Nemcsak a földrajzi fekvése miatt, hanem inkább a felső tagozatosok és a gimnazisták állandó jelenléte miatt. Minél korábban bevonják az iskolát és a könyvtárosokat a tervezésbe, annál valószínűbb, hogy kialakítható hatékony együttműködés.

Van példa jól működő közös fenntartású iskolai és közművelődési könyvtárra; ezekben az a közös, hogy mindkét fél egyenrangú partnerként vesz részt a munkában. Az integrált szervezeti forma a kistelepüléseken válik be igazán, ahol ilymódon ésszerűbben lehet kihasználni a lehetőségeket. Mindez nem jelenti automatikusan azt, hogy egy integrált könyvtár olcsóbb, mint külön egy iskolai és egy közművelődési könyvtár. Az integráció legfontosabb feltétele az, hogy a közművelődési könyvtár és az iskola között már előzetesen jó legyen a kapcsolat.

Dániában és Norvégiában központi kormányzati támogatással próbálnak új módszereket találni a könyvtári együttműködésre. Erre példa a dániai „könyvtárbolt" (a helyi iskolában működő, de mindenkit kiszolgáló könyvtár) az Odensehez tartozó Hojby-ben. Norvégiában Drammenben (Oslótól délre fekvő 50 ezres nagyságú város), amikor a városi főkönyvtár fiókjait bezárták, a könyvtár az iskolákban erősítette meg a gyermekkönyvtári szolgálatot. Az integrált könyvtár az idén beinduló egész napos iskolai rendszer bevezetésével jut még hangsúlyosabb szerephez.

A szerzők szerint Svédországban is hasonló kísérletekre van szükség, hogy minél szélesebb körben folytathassák a vitát az integrációról.

(Kovács Katalin)

92/338

FASICK, Adele M.: What research tells us about children's use of information media = Can.Libr.J. 49.vol. 1992. 1.no. 51-54.p. Bibliogr.

Hogyan használják a gyermekek a médiát; összefoglaló az erre vonatkozó kutatások alapján

Gyermekolvasó; Használói szokások; Oktatás -számítógéppel; Online katalógus

Az 1980-as években végzett kutatások áttekintése után a szerző a következő ajánlásokat teszi. Ahhoz, hogy a fiatalok egyenlő eséllyel használhassák az információs médiumokat, az oktatásban dolgozóknak:

1. Effektívebb hardver- és szoftvereszközöket kell kifejleszteniük az online katalógusokból, adatbázisokból és információforrásokból (ú.m. enciklopédiák) való hozzáféréshez. Így pl. szükség van

- képernyő-érintéssel vagy egérrel működtethető rendszerekre, amelyek a gyermekek számára könnyen felismerhető ikonokat használnak,
- olyan rendszerekre, amelyekben az első néhány betű beírása után böngészési lehetőség van,
- nagyobb gyermekek számára kulcsszavas keresésre, helyesírási ellenőrzés lehetőségével, amely alternatívákat javasol a meg nem talált (helytelenül beírt) szavakra. Szükséges lehet egyszerűbb grammatikai műveletek elvégzésének a képessége is.
- oktatásra a kérdésfeltevés és -elemzés területén.

2. Biztosítaniuk kell az egyenlő esélyeket a számítógépekhez való hozzáférésben, például

- számítógépeket ne csak speciális kurzusokon használjanak (a matematikai, számítástechnikai kurzusok a fiúk előnyét erősítik).

3. Az összes diák oktatási igényeit kielégítő szoftvereket kell kifejleszteni, így

- az együttműködést és csoportos problémamegoldást elősegítő, a lányok tanulási módját is figyelembe vevő, a nyugatközpontú, előítéleteket keltő, más kultúrájú gyermekek számára idegen gondolkodást elkerülő szoftverek formájában.

(Koltay Tibor)

Lásd még 351

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

Lásd 381

Állomány, állományalakítás

92/339
HOETKER, Glenn P.: Warum sind japanische naturwissenschaftliche und technische Informationen so schwierig zu finden und zu benutzen? = Nachr.Dok. 43.Jg. 1992. 2.no. 76-82.p. Bibliogr. 20 tétel.

Res. angol nyelven.

Miért nehezen hozzáférhetők és használhatók az Egyesült Államokban a japán természettudományi és műszaki információk?

Állománygyarapítás; Használói szokások; Hozzáférhetőség; Nyelvismeret -használóké; Tájékoztatás -természettudományi és műszaki

Japán 1988-ban a kémia, a fizika, a rákkutatás területén a publikált cikkek alapján a harmadik helyen állt. Az amerikai kormány és egyes cégek az ilyen és hasonló sikerek miatt felismerték a japán műszaki és természettudományi információk beszerzésének fontosságát. A japán információk felderítése és felhasználása a kutatóknak és a könyvtárosoknak nehézségeket okoz. A problémák hét pontban foglalhatók össze (az egyes pontoknál szerepelnek a megoldási javaslatok és példák is):

1. *A nyelv.* Kevés amerikai kutató tud japánul, kevés a kvalifikált fordító is. A legtöbb értékes információ először japán nyelven jelenik meg, 18 hónapos késés is előfordulhat az eredeti és a fordítás megjelenése között. A megoldáshoz az szükséges, hogy minél több kutató tanuljon japánul, főleg a műszaki nyelvet. Fontos a gépi fordítás tökéletesítése. A National Technical Information Service (NTIS) lefordítja a legfontosabb japán dokumentumokat angolra, valamint kiadja a Directory of Japanese Technical Resources in the United States-t, 250 kereskedelmi szolgáltató vállalat, könyvtár felsorolásával. A Foreign Broadcast Information Service (FBIS) a japán vonatkozású nyilvános rádióadásokat világviszonylatban elemzi és hozzáférhetővé teszi.

2. *A kommunikációs hálózat.* Fokozni kell az amerikai kutatók bekapcsolódását a japán kommunikációs hálózatba: részvétel kongresszusokon, amerikai-japán kutatócserében stb. A National Science Foundation (NSF) több programot kínál (ösztöndíjak Japánban való tartózkodásra, japán nyelv tanulására, nyári egyetem a japán mezőgazdaság, politika és infrastruktúra megismertetésére).

3. *Az információ szóródása.* A nagyszámú japán adatbank egymástól izoláltan tevékenykedik, nincs megfelelője az USA-ban található DIALOG és ORBIT rendszereknek. Japán kutatók a szakfolyóiratokon kívül gyakran egyetemi vagy iparági közlönyökben publikálnak. A Directory of Japanese Databases c. kiadvány felsorolja az USA-ban található, japán vonatkozású információs központokat. A kiutazó kutatóktól elvárható, hgy rendelkezzenek olyan készségekkel, melyek szükségesek az információk felleléséhez japán környezetben.

4. *Az információk egyesítése.* A japán „gazdasági csoda" egyik kulcsának az információgyűjtés szervezettségét tartják. Az amerikai kutatók azt várnák tehát, hogy az információeloszlás infrastruktúrája magasfokú legyen. Igényeiket azonban a japán rendszer nem elégíti ki. Japánban az információgyűjtés ugyanis arra irányul, hogy a témára vonatkozó minden anyag megtalálható legyen. Amerikában viszont az információkeresés célja, hogy egy speciális kérdésre adjon választ a kevésbé fontos adatok mellőzésével.

5. *Az adatbankok felhasználása.* A legtöbb japán adatbank japán nyelvű, speciális szoftvert és/vagy hardvert igényel. A szoftverköltségek igen tetemesek, amelyeket még növel a tengerentúli kommunikációs illeték is. Amerikai oldalról igen keveset lehet tenni a probléma megoldásáért. Az USA bízik abban, hogy a jövőben több angol nyelvű adatbankot hoznak létre Japánban. A piaci viszonyok befolyásolhatják ezt a tendenciát. Több japán adatbank már lehetővé tette az Amerikából való hozzáférést, így pl. a JICST-E

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszer, amelyet a Japan Information Center for Science and Technology fejlesztett ki.

6. *Járatlanság a japán információs „színtéren".* A Japánban információt kereső könyvtárosnak sok mindent fel kell kutatnia, amit otthon készen kap, pl. hogy egy bizonyos területtel mely vállalatok foglalkoznak. A konferenciák szervezése Japánban eltér az USA-beli gyakorlattól, így az összefoglaló „konferenciaértesítők" is más jellegűek. Megoldásként intenzívebb közeledés szükséges az amerikai és a japán „információs ipar" között.

7. *Dokumentumok beszerzése és felhasználása.* Az amerikai könyvtárak állománya japán természettudományi és műszaki folyóiratok vonatkozásában nem nagy, és csak kevés könyvtárosnak van lehetősége japán dokumentumok beszerzésére. Bizonyos publikációk még Japánban is nehezen hozzáférhetők (konferenciaanyagok pl.). Mivel Japánban nincsenek nagy kiadók, sok dokumentumot a tudományos társaságok publikálnak, gyakran igen kis példányszámban. Ezeket sikeres beszerzésük után legtöbb esetben még fordítani is kell, ami igen költséges.

Végül a szerző egy *információszolgáltató vállalkozás* modelljét mutatja be: a Washingtonban működő SCAN C2C (a cikk szerzője is ennek munkatársa) hozta létre a „Japan Technology" elnevezésű adatbázist (a DIALOG és az ORBIT szolgáltatja), amely kb. a legjelentősebb 160 japán műszaki, tudományos és gazdasági folyóirat indexelését és tartalmi kivonatolását végzi angol nyelven. Célja, hogy segítsen a fordítandó anyagok kiválasztásában. A cég munkatársai amerikai és japán kutatók, akik hídszerepet töltenek be. Speciális, a japán nyelvű szövegek kutatására alkalmas hard- és szoftverek kifejlesztésével is foglalkoznak. Japán nyelvű folyóiratállományuk a legnagyobbak közé tartozik az USA-ban. Cikkfordításokat ill. (alacsonyabb áron) szövegrész-fordításokat is készítenek.

(Szepes Gézáné)

92/340
VERHO, Seppo: Kirjastovideot liian kalliita? = Kirjastolehti. 85.vuos. 1992. 6.no. 154-155.p.

Res. angol és svéd nyelven.

Túl drágák a videoszalagok a könyvtárak számára?

Könyvárak; Videokazetta

Finnországban csak néhány éve folyik videokölcsönzés. Jelenleg kb. minden második könyvtárnak van ilyen szolgáltatása, ingyenesen. Az állomány nagysága néhány száz kazetta, csak tíz könyvtárban van ezer kazettánál nagyobb gyűjtemény. Szinte minden kazetta állandóan kölcsönzésben van; a kölcsönzések száma évente megduplázódik.

Jelenleg a videokazetták gyarapítási kerete tipikusan kb. 25 ezer finn márka. Ez csak 30 olyan videokazetta vásárlására elegendő, amelynek könyvtári használata engedélyezett.

A pénzszűke és a magas árak miatt ez a szolgáltatás kihalóban van. Előfordulhat, hogy a finn könyvtárak jövőre nem tudnak videokazettákat vásárolni. Már most is időlegesen leállították beszerzésüket. A jelenlegi árak különösen a kis könyvtárakat sújtják.

Különösen a finn filmek olyan drágák (1000 márka), hogy minden beszerzést alaposan meg kell gondolni. A multinacionális filmforgalmazók irreálisan magas áraik miatt a finn könyvtáraknak csak néhány tucat kazettát tudnak eladni évente. Ezzel összehasonlítva a kazetták bérlése igen jelentős, több tízezer kazettát tesz ki. Gyakran a gyártók nem is adnak engedélyt a könyvtári felhasználásra. Ha a könyvtárak megindokolnák, hogy az alacsonyabb jogdíjak több profitot hoznának, a filmgyártók ezt megfontolnák. A producereknek nem kellene túl sok pénzt várniuk a könyvtári használattól. A könyvtárak videoszolgáltatása ugyanis a kulturális munka része, értéke pénzben nem mérhető. Ugyanakkor a filmforgalmazók nem kívánják szponzorálni a közművelődési könyvtárakat, és nem hiszik, hogy a jogdíjak csökkentése fellendítené a könyvtárak videoszolgáltatását. A múlt tavasszal sor került néhány film csökkentett áron való körözésére. A kísérlet nem volt túl sikeres, de a szponzorálás továbbra is az árcsökkentés egyik lehetséges módja.

(Autoref. alapján)

Lásd még 321-322, 366-367

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állományvédelem

92/341
BENNETT, Richard E.: Paper preservation studies at the University of Manitoba Libraries = Can.Libr.J. 49.vol. 1992. 1.no. 41-48.p.

Papír-állományvédelmi vizsgálatok a Manitoba Egyetem könyvtári hálózatában

Állományvédelem; Felmérés; Papír

Az állományvédelem gyakran háttérbe szorul a könyvtárak automatizálása és az azzal kapcsolatos jelentős költségek miatt. A 90-es években nagyobb figyelemre és anyagi támogatásra van szükség ezen a téren.

1985-ben a Manitoba Egyetem könyvtára (Kanada) 100 ezer dollárt kapott állományvédelmi célra egy 500 ezer dolláros, gyorsan elköltendő gyarapítási összeg terhére. Párásítókat, különböző anyagokat, fényvédő szűrőket, kötészeti eszközöket vásároltak belőle, és képzést szerveztek könyvtártechnikusoknak. Nem utolsósorban szakértőként alkalmaztak egy nemzetközileg elismert szakembert, aki az állomány állapotának felmérésére tett javaslatot.

A felmérésre a későbbiekben az egyetem fő humán és társadalomtudományi könyvtárát, az Elizabeth Dafoe Library-t választották, amely a hálózat 13 tagkönyvtára közül a legrégibb és legnagyobb. Állománya egymillió kötet, legnagyobb része kölcsönözhető.

A mintavétel nem éppen tudományos alapossággal történt: minden harmadik polcon minden harmadik könyvet kézbe vettek, így kb. 9000 könyvhöz jutottak. Ezekről rögzítették a következő adatokat: raktári hely, azonosító adatok (raktári szám, kiadási év, hely), kötés állapota, sérülések jellege, törékenység, savasság. A felmérést a könyvtárosok társadalmi munkában végezték el. A következőket vizsgálták:

1. *Melyek a papír törékenységének jellemzői?* A törékeny papírt három kategóriába sorolták, azonkívül még két kategória létezett: mérsékelt ill. erős. Megállapítást nyert, hogy a törékenység valószínűsége a dokumentum korával egyenes arányban nő. Ugyanakkor az állomány 60%-át 1960 után adták ki, és 51 ezer kötet papírja már most törik.

2. *Mérhető-e az állagromlás mint folyamat?* A papír megközelítő savasságát vegyileg érzékeny levéltári tollak alkalmazásával határozták meg. Arra az eredményre jutottak, hogy az utóbbi évszázad dokumentumai merülnek majd esetleg a leghamarabb feledésbe. Az 1900-ban kiadott könyvek tízszer olyan savasak, mint az utóbbi évtizedben kiadottak. A 20. század terméséből más információhordozók is hasonlóan veszélyeztetettek (a színes fényképek, a hangfelvételek, az optikai és mágneslemezek). A legaktívabban a savas erózió a könyv életének nem utolsó éveiben, hanem az első 25-30 évben jelentkezik. A 60-69 éves könyvek 1:2 valószínűséggel törékenyek, a 30-39 évesek több mint fele már erősen savas. A vizsgált könyvtárban egy átlagos monográfia vagy folyóiratszám várható élettartama 66 év. 1989-ben az 1920-ban kiadott könyvek 50,9%-a már helyrehozhatatlanul törékeny. 40 év múlva az éves gyarapodást túlhaladja majd a tönkrement könyvek száma.

3. *Milyen az állomány általános állapota (kötés, belső sérülések, bejegyzések stb.)?* Erről kevés adat áll rendelkezésre.

4. *Hogyan lehet a felmérési eredmények alapján meggyőzni a könyvtári és egyetemi vezetőket, hogy támogassák az állományvédelmet?* 1989-ben sikerült a könyvtárnak egy teljes állású státuszt kapnia állományvédelmi szakember számára, aki átfogó állományvédelmi programot dolgoz ki (kötési koordináció, házi javítás, a törékeny könyvek konvertálása más hordozóra, felkészülés elemi csapásra stb.). Feladata a képzés, a figyelemfelkeltés, az eszközök és anyagok beszerzése is.

A Manitoba Egyetem könyvtára tapasztalatait országosan is szeretné hasznosítani. Ajánlásai a következők:

- alakuljon a levéltárosok egyesületével közös állományvédelmi bizottság,
- vonjanak be külső szakértőket,
- nyomást kell gyakorolni a kanadai kormányra, hogy a fontos dokumentumok tartós, savmentes papírra készüljenek,
- intézmények és alapítványok támogatását kell megszerezni a tömeges, szisztematikus savtalanításhoz és mikrofilmezéshez,
- ugyanilyen mértékű állami támogatást kell biztosítani,
- jobban kell lobbyzni a cellulóz- és papíriparral.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Feldolgozó munka

92/342
VICKERY, Jim: CONSER: serials cataloguing, American style = Cat.Index. 101-102.no. 1991. 4.p.

CONSER: időszaki kiadványok katalogizálása – amerikai stílusban

Időszaki kiadvány; Közös katalogizálás

A CONSER adatbázis 550 ezer időszaki kiadvány adatait tartalmazza és évi növekedése 30 ezer rekord. Huszonöt amerikai tudományos könyvtár katalogizálja időszaki kiadványait az OCLC-ben működtetett, a Kongresszusi Könyvtár és a Kanadai Nemzeti Könyvtár által széles körben elérhetővé tett adatbázisban.

A CONSER nemcsak a katalogizálást szolgálja, hanem felhasználható a szerzeményezésre, lelőhelyjegyzékek összeállítására, valamint az ISDS-be történő jelentésre is. A CONSER maga nem lelőhely-adatbázis, hiszen az állományt a rekordokban nem részletezi. Igen alapos kézikönyvét, a CONSER Editing Guide-ot a nem tagkönyvtárak is használják katalogizálási segédletként. A katalogizálás a CONSER-ben az AACR2-t, a MARC-formátumot, az ISSN-számok használatát és az ISBD(S)-t veszi figyelembe, de – időszaki kiadványról lévén szó – mindig vannak kodifikálandó szabályértelmezések.

1983 óta az új vagy megváltoztatott tárgyszavakat egyeztetniük kell a NACO-val (Name Authorities Co-operative Program – jelenleg National Co-ordinated Cataloging Operation, Nemzeti Koordinált Katalogizálási Operáció), az AACR2-nek való megfelelés szempontjából.

Jelenleg aktuálisan megoldandó kérdés a különböző MARC-formátumok egységesítése, valamint az időszaki kiadványok különböző változatainak és megjelenési formáinak kezelése, és napirendre tűzték a tárgy szerinti keresés teljes megvalósítását is. Kiegészítő adatokat vittek be az időszaki kiadványokat feldolgozó indexelő és referáló szolgáltatásokról, elvégezték 80 ezer napilap teljes katalogizálását.

(Koltay Tibor)

92/343
BECK, Helmut: Zur Klassifikation der Belletristik = Int.Classif. 18.vol. 1991. 4.no. 205-211.p. Bibliogr. 11 tétel.

A szépirodalom osztályozása

Közművelődési könyvtár; Osztályozási rendszer; Szépirodalom

A múlt századfordulón kialakult könyvtári osztályozási rendszerek az irodalmi műveket csak formális jegyek alapján csoportosították (műfaj és nyelv), tartalmi felosztásra nem vállalkoztak. A közkönyvtárak olvasói igényeit azonban ez a feltárási mód soha sem elégítette ki.

Az első megalapozott könyvtári kísérlet a szépirodalom tartalmi osztályozására a német „új népkönyvtári mozgalom" talaján történt. Ennek legnagyobb alakja, Walter Hofmann programadó művében (Út az irodalomhoz, 1922) az olvasói „életkör" fogalmából indult ki. Az életkör összetevői; tipizált individuális jegyek és a szociális környezet (pl. „fiatal proletárfiú"). Hofmann ezekhez az életkörökhöz kapcsolta az egyes irodalmi műveket, azok „anyaga" alapján.

A 2. világháború után a tematikus szépirodalmi bibliográfiák vállalkoztak az irodalom tartalmi feltárására. A jénai Ernst Abbe Könyvtár 1951-ben „Regények és elbeszélések – a társadalmi fejlődés a szépirodalom tükrében" címmel kiadott műve történeti-kronológiai és szociológiai szempontok alapján kategorizált; az ötvenes évek során kibővített, három kötetben megjelenő bibliográfia a további hasonló vállalkozások példaképévé vált. Új szempontokat hozott viszont a Központi Könyvtárügyi Intézet (ZIB, Kelet-Berlin) 1975-ben megjelentetett kiadványa, a „Katalógus a szépirodalom feltárására". Ez a módszertani mintává vált katalógus a főbb tematikus csoportokon belül a differenciáltabb feltárást biztosító tárgyszavas osztályozási rendszert használja.

Ugyancsak a 70-es években dolgozta ki rendszerét, az AMP-szisztémát (Analysis and Mediation of Publications) a dán Annelise Mark Pejtersen és Jutta Austin. Ők az olvasói igények („kérek egy ... könyvet") elemzéséből kiindulva és a számítógép sokoldalú lehetőségére építve négy főosztály kombinációival dolgoznak: 1. A mű tárgya (tág értelemben); 2. A cselekmény időpontja és helyszíne; 3. Az írói szándék (érzelmi hatás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy ismeretközlés); 4. Az olvasás nehézségi foka: irodalmi forma, tipográfiai kivitel stb.

A 80-as években a Német Könyvtári Intézetben (DBI) végzett kutatások arra az eredményre jutottak, hogy külön kell választani a szépirodalmi művek szabadpolcos felállítását, mely egy leegyszerűsített csoportosítás alapján történhet, és a mélyebb tartalmi feltárást. Ennek legjobb eszköze az RSWK szabványai szerint épülő, részletekbe menő tárgyszókatalógus, különösen számítógépes formában. Minden más segédeszköz kevésbé hatásos, felszínes és nehézkes. (Jürgen Seefeldt: Erschliessung und Vermittlung der Schönen Literatur in Öffentlichen Bibliotheken, 1984.) Ugyanakkor mások elvetik az RSWK-ra épülő tárgyszórendszert (Hans Sträter és Elisabeth von Kloedin; cikkük referátumát lásd a KDSz 88/901. számon). Ők az AMP tárgyszóindexét ítélik a legjobban használhatónak, a PRECIS-re orientálva. Hangsúlyozzák egy központi adatbank fontosságát, mely online hozzájutással tenné lehetővé a szépirodalomban való tartalmi tájékozódást.

A szerző a történeti visszapillantás alapján úgy véli, hogy

- feltétlenül szükség van a szépirodalom tartalmi feltárására;
- az osztályozási rendszernek követnie kell az olvasói igények sokrétűségét;
- a szabadpolcos állományfelállítás már maga is az osztályozás egyik formája;
- az állományfelállítás rendjén túl a differenciáltabb választási lehetőséget a katalógusoknak vagy ajánló jegyzékeknek kell megadniuk.

(Katsányi Sándor)

92/344
DEMAILLY, André: Robert Pages et l'analyse codée = Documentaliste. 29.vol. 1992. 2.no. 59-72.p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. angol nyelven.

Robert Pages és a kódolt szövegelemzés

Indexelés; Információkereső nyelv; Kód; Osztályozási rendszer

A Franciaországban 30 évvel ezelőtt végzett természetesnyelv-feldolgozási kutatásokat nem publikálták széles körben. Ezek a kutatások ma sem eléggé ismertek és nem szerepelnek a szakterület adatbázisaiban sem.

Közéjük tartozik az a kutatás, amelyet a Szociálpszichológiai Laboratóriumban Pages és munkatársai végeztek, s amely eredményeképpen létrehozták egy, az elemzés és az indexelés szabványosításán alapuló osztályozási rendszer, a CODOC tervét. Konceptuális elemzésből és a multidimenzionális osztályozási rendszerek lehetőségeiből kiindulva ez az „indexelési kód" lehetővé tette a szociálpszichológiai fogalmak kezelését anélkül, hogy a tudományág egyéb részeitől elválasztották volna azokat. A szerző rekonstruálja Robert Pages gondolatmenetét és elképzeléseit az indexelő nyelvekről. Bemutatja a kódolt szövegelemzés elméletét és megvizsgálja e technika jelenlegi helyzetét, különösen a szakértő rendszerek fejleményeinek összefüggésében. A cikkben részletek szerepelnek Pages írásaiból, köztük „A kulturális osztályozás és dokumentumindexelés problémái" és a „Kódolt szövegelemzés – ezen indexelési technika alkalmazása a szociálpszichológia és a humán tudományok terén" címűekből.

(Autoref.)

Katalógusok

92/345
SEAMAN, Scott: Online catalog failure as reflected through interlibrary loan error request = Coll.Res.Libr. 53.vol. 1992. 2.no. 113-120.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol nyelven.

Az online katalógus hibái – a fölösleges könyvtárközi kölcsönzési igények tükrében

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Könyvtárközi kölcsönzés; Online katalógus

Könyvtárközi kölcsönzési adatok felhasználásával a jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy néhány használó miért nem talált meg meglévő tételeket az Ohio State University online katalógu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sában. Az 1988-89-es könyvtárközi kölcsönzési kérések kb. 9%-át (1369-et) visszaadták a használóknak, mivel a könyvtárosok megtalálták a műveket a helyi online katalógusban. Az történt, hogy vagy a használónak nem sikerült megfelelő keresést végeznie a katalógusban, vagy a katalógus nem szolgáltatta a kívánt rekordot. A kölcsönzési kérésekből vett mintát két részre osztották: a használói, ill. a katalógushibák csoportjára. A használók hibái a minta 49 %-át tették ki és ötféle jellemzőjük volt: nem volt szembetűnő hiba (49%), helyesírási hiba (7%), helytelen szerző vagy cím (40%), rövidítések (9%), stoplistán szereplő szavak (1%). A katalógus hibái a minta 51%-át tették ki; ötféle hibát állapítottak meg az alábbi területeken: központozás (22%), analitikus feltárás (16%), testületi név szórendje (28%), csonkolás (10%), túl nagy fájl (24%).

(Autoref.)

92/346

DUNCAN, Donna: Technical options for retrospective conversion = Int.Cat.Bibl.Cont. 21.vol. 1992. 1.no. 5-8.p. Bibliogr.

A retrospektív konverzió lehetséges megoldásai

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Alakfelismerés; CD-ROM; Konverzió; Szolgáltatások átvétele

A retrospektív konverzió az online katalógusra való felkészülés első lépése. Jelentheti a nyomtatott bibliográfiai tétel konvertálását számítógéppel olvasható formába, vagy azt, hogy a könyvtár egy géppel olvasható rekordot beszerez a saját használatára.

A piacon számos kereskedelmi szolgáltatás, forrás-adatbázis áll rendelkezésre a könyvtárak konverziós tevékenységéhez. Ezek a szolgáltatások a raktári katalógust mikrofilmen vagy papírmásolat formájában, esetleg optikai jelolvasóval bevive kapják kézhez. (A költségek rekordonként 0,75-13 USD-t tesznek ki.) A konverziót célszerű leltárral és törléssel összekötni, különben később jelentős pluszköltségek merülnek fel (pl. a vonalkódolásnál).

A retrospektív konverziónak alapvetően három módszere van:

1. teljes bibliográfiai rekordokkal való összehasonlítás (online vagy számítógépes hordozón),
2. részrekordok vagy egyes keresési szempontok átadása mágneslemezen vagy floppyn, és azok összehasonlítása egy fájllal,
3. teljes rekordok közvetlen beírása számítógépbe vagy gépi hordozóra (csak kis mennyiségű rekord esetén ajánlott).

A konverzió különböző módszerei közül a következő szempontok alapján szoktak a könyvtárak választani: a konvertálandó állomány nagysága, kora, nyelvi összetétele, egységessége, a rekordok kívánt információtartalma, a hasonlításra rendelkezésre álló rekordok teljessége.

Az *együttműködéses bibliográfiai szolgáltató vállalkozások* (OCLC, RLIN, WLN, Utlas, PICA, BLCMP, SLS, LIBRIS) mind rendelkezésre bocsátják a nemzeti könyvtárak által létrehozott rekordokat, gyakran kedvezményt nyújtanak a konverzióhoz. (Az OCLC pl. 1976 óta 48 millió rekordot konvertált, és évente újabb 3,3 millió rekordot konvertál.) A konverziós szolgáltatások néhány „konfigurációja":

- teljes szolgáltatás (a raktári katalógus alapján hasonlítás, a meglévő tételek átadása, a meg nem lévők konvertálása kérés szerint, a helyi adatok feltüntetése),
- keresés a könyvtár által előkészítve (a szolgáltató szoftverét felhasználva a könyvtár lemezen vagy szalagon hasonlításra összeállítja a keresőkérdéseket, a talált tételeket szalagon kapja meg, fizetnie a találatokért kell),
- keresés a szolgáltató által (a fenti két eljárás kombinációja: raktári katalógus alapján a szolgáltató keres és átadja a meglévő, ill. – ha igénylik – konvertálja a hiányzó tételeket),
- online konverzió (a könyvtár maga konvertál, kedvezményes katalogizálási tarifával használhatja a szolgáltató adatbázisát).

A *CD-ROM rendszerek* használata kis és közepes könyvtárak számára gyors és olcsó módszer (előfordulhat, hogy csak 0,35 dollárba kerül rekordonként). Ilyen rendszerek a következők: LaserQuest, BiblioFile, CD-CATSS, Bookbank, a nemzeti könyvtárak katalógusai. Ezek közül a konvertálandó retrospektív fájllal való átfedés, az adatbázis mérete és a rekordok minősége alapján célszerű választani. A keresés akkor a leghatékonyabb, ha a tételek elrendezése betűrendes. A CD-ROM-mal történő konverzió kezdő költségei magasak (pl. több meghajtót érdemes beszerezni), de ezáltal a személyzet jócskán nyer időt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A CD-ROM-ról a kiválasztott tételeket a könyvtár online katalógusa számára elfogadható hordozóra átírják. A rekordokat a helyi könyvtár tovább szerkesztheti, tárolhatja, átadhatja feldolgozásra egy, a besorolási adatok egységesítésével foglalkozó cégnek stb.

A *kereskedelmi bibliográfiai szolgáltató vállalkozások* számítógépes fájlokból állítanak elő és forgalmaznak katalógusokat. Legtöbbjük offline vagy online módon a nemzeti könyvtárak MARC fájljaiban hasonlít be. Ilyen cégek: AutoGraphics, Blackwell North America, Brodart, Saztec, Jouve, Whitaker (az utóbbi három van Európában).

Vannak ezenkívül *kódolással és adatbevitellel* foglalkozó cégek (Electronic Keyboarding Inc., Saztec stb.), amelyek katalóguscédulák alapján dolgoznak, meglehetősen drágán. A saját adatbevitelt és kódolást ritkaságok gyűjteményei esetén célszerű alkalmazni. A rekordok vásárlás esetén többnyire teljesebbek is. A rekordokat nagy tételben a leggazdaságosabb megvásárolni, de csak akkor érdemes, ha a találati arány eléri az 50%-ot.

Az *optikai jelolvasóval* történő gépi adatbevitel mint szolgáltatás (pl. az Optiram Automation Ltd. cégé) teljes MARC rekordonként nyomtatott vagy gépelt formából történő konvertálásnál 0,76 dollárba, kézírásos anyag esetén 1,15 dollárba kerül. Nem bevett módszer, inkább retrospektív katalogizálásra, mint konverzióra szokták használni.

A szerző intelme: tervezzük meg alaposan a retrospektív konverziós programot, mert az a második legrosszabb dolog a világon. A legrosszabb ugyanis az, ha az elsőben elkövetett hibák miatt másodszor is neki kell fogni.

(Hegyközi Ilona)

92/347

MCGARRY, Dorothy: Priorities for retrospective conversion = Int.Cat.Bibl.Cont. 21.vol. 1992. 1.no. 8-10.p.

A retrospektív konverzió prioritásai

Konverzió

A retrospektív konverzió könyvtáranként másképpen zajlik. Mindenütt dilemmát okoz annak meghatározása, hogy milyen sorrendben kerüljön sor az egyes állományrészekre. A könyvtárak döntését lényegében három tényező befolyásolja: gyűjteményük, intézményi szervezetük (egyetlen intézmény vagy hálózat) és a munka finanszírozási módja. A cikk gyakorlati tapasztalatok alapján a következő lehetőségeket látja a konverzió megkezdésére:

1. Először a (kurrens vagy az összes) *folyóiratok* katalógustételei.

E megoldás előnyei: a gépi rekordok segítenek az érkeztetésben, reklamálásban, kötészeti nyilvántartásban stb., és szükségesek a majdani online folyóirat-nyilvántartáshoz; megkönnyítik a kiadások nyomonkövetését, a szállító cégek értékelését, a használat mérését; az állománygyarapítás egybehangolását.

E megoldás ellen szól, hogy a folyóirat-katalógustételek konverziója időigényesebb a monográfiákénál; és humán és társadalomtudományi könyvtárakban kevésbé hasznos.

2. Először a *kölcsönzésben lévő monográfiák*.

Előnyök: a rekordok felhasználhatók az online kölcsönzésnyilvántartásban; a használók értesülnek a gyakran használt anyagokról; a forrás-adatbázisban nagy találati arány várható.

Hátrányok: mivel nem szisztematikus kiválasztásról van szó, nehéz kiszámítani, milyen rekordok várhatók a gépi adatbázisban (milyen katalógushoz célszerű fordulni); a többi dokumentumot továbbra is kevéssé használják.

3. Először a *legfrissebb kiadványok*.

Előnyök: a szisztematikus kiválasztás miatt nyomonkövethető, hogy milyen rekordok vannak a gépi adatbázisban; a jobb minőségű katalógustételek miatt gyorsabb a konverzió menete; a forrás-adatbázisban való behasonlításnál valószínűsíthető a nagy találati arány; a régebbi kiadványok gépi rekordjai közben másutt elkészülhetnek, így gazdaságosan átvehetők.

Hátrányok: késedelmet szenved a régebbi kiadványok katalógustételeinek konverziója.

4. Először egy *szakterületi fiókkönyvtár* állománya.

Előnyök: a szisztematikus kiválasztás előnyei (lásd a 3. pontban); a fiókkönyvtár lezárhatja cédulakatalógusát; ha a fiókkönyvtárakat összevonják, csupán a lelőhelyet kell javítani és a duplumokat kiszűrni az esetleges törlés céljából.

Hátrányok: a többi fiókkönyvtár hosszabb ideig vár a konverzióra; a használók a gépi katalógusból nem értesülnek egy-egy mű összes lelőhelyéről.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. Először egy *szakterület anyaga* (osztályozási rendszer alapján kiválasztva).

Előnyök: a szisztematikus kiválasztással járók (lásd a 3. pontban); a használók egy-egy mű összes lelőhelyéről értesülnek.

Hátrányok: más szakterületek anyaga hosszabb ideig vár a konverzióra.

6. Először a *tárolókönyvtárba szánt kiadványok*.

Előnyök: ezen anyagokról egyébként nehezen lehet tudomást szerezni, holott a kutatás számára a kevésbé használt állományrészek is fontosak lehetnek.

Hátrányok: a gyakrabban használt anyagok konverziója emiatt elhúzódik (a tárolókönyvtári állományt viszont esetleg sokkal gyakrabban kölcsönzik a konverzió után!).

7. Először az az állományrész, amelyek konvertálására *speciális támogatást* kapott a könyvtár.

Előnyök: a külön program keretében nem mások rovására folyik ez a munka; lehetővé válik speciális vagy egyedi anyagokról, bizonyos országokban vagy nyelveken kiadott művekről a tájékozódás.

Hátrányok: a személyzetet a program elvonhatja rendszeres feladataitól; a különleges gyűjtemények, nyelvek anyagának feldolgozása időigényesebb.

8. *Teljes konverzió*, az olvasói katalógus vagy a raktári nyilvántartás alapján.

Előnyök: a személyzet és a használók követni tudják, mi került már konvertálásra; ha a tételeket első előfordulásukkor konvertálják, nincs szükség a fájl másodszori áttekintésére.

Hátrányok: el kell dönteni, hogy mely cédulák (főtétel vagy egyebek is) alapján történik a konverzió; a gyakrabban használt anyagokra később kerül sor; nem jelentkezik az a gazdasági és időmegtakarítás, amely a forrás-adatbázisban nagy valószínűséggel fellelhető katalógustételek konverziójával járna.

(Hegyközi Ilona)

Információkeresés

92/348
FIDEL, Raya: Who needs controlled vocabulary? = Spec.Libr. 83.vol. 1992. 1.no. 1-9.p. Bibliogr. 6 tétel.

Mikor van szüksége a keresőnek szabványosított szókészletre?

Deszkriptor; Felmérés; Gépi információkeresés; Tárgyszó

A szerző azt vizsgálta, hogy egy adatbázisban való keresés során minek alapján döntenek a keresők arról, hogy deszkriptort vagy szabad szöveges kulcsszót használjanak, esetleg a kettő kombinációjával keressenek. 47 információkereső szakember 281 „élesben" végzett keresését vizsgálták. A megfigyelések azt mutatták, hogy egyesek a deszkriptorokat, mások a szabad szöveget kedvelték jobban; a kétféle keresőelem használata között mindig az adott helyzettől függően döntöttek. A keresők indítékai alapján a választást meghatározó tényezők a következők: a keresőkifejezés és a keresőkérdés természete, a keresők személyes preferenciája, a kereséshez szükséges adatbázisok száma, tézaurusz léte ill. minősége, valamint az indexelés színvonala.

(Autoref.)

92/349
RODRIGUEZ VELA, Cristina: Los lenguajes documentales en las bases de información política y de actualidad = Rev.Esp.Doc.Cient. 15.vol. 1992. 1.no. 13-23.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol nyelven.

Információkereső nyelvek a napi politikai tájékoztatás adatbázisaiban

Információkereső nyelv; Tájékoztatás -politikai

A szabad illetve a szabályozott információkereső nyelv közötti régi ellentmondás különösen élessé válik a politikai adatbázisok és az aktuális események adatbázisai esetében. A tanulmány megkérdőjelezi, hogy a tézaurusz alkalmazható-e a napi és heti aktuális események sajtójának feltárására. Ezen dokumentumok ugyanis igen sokféle, változó fogalmat tartalmaznak. Azonban a keresés sikere garantált, ha a szabadszöveges és deszkriptoros keresést kombinálják. Mindkét módszer egyidejű alkalmazása olyan stratégiát eredményez, amely – mivel a módszerek egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mást kiegészítik – a legtanácsosabb az említett dokumentumok esetén.

(Autoref.)

92/350

PARAJON COLLADA, Vincente: The languages for information in Europe: projects of the CEC for the language industries = Aslib Proc. 44.vol. 1992. 2.no. 87-92.p.

Az információfeldolgozó nyelvek helyzete Európában; az Európai Közösségek Bizottságának programjai a „nyelvi ipar" fejlesztésére

Együttműködés -nemzetközi; Gépi fordítás; Gépi szövegelemzés; Mesterséges intelligencia; Nyelvészeti kérdések

A nyelvi mérnökség területén az eddigi fejlesztések főként egyetemeken, közpénzekből finanszírozott intézményekben folytak, de egyre nagyobb az ipari jellegű stratégiák irányába történő elmozdulás. Az Európai Közösség (EK) jelenleg a kutatás és fejlesztés 40%-át finanszírozza, az ipari szerződések a laboratóriumok bevételeinek 25%-át jelentik.

Megvan a kutatási potenciál, de a különféle technikák egységes keretbe foglalását még meg kell oldani. Az Európai Közösségek Bizottsága (EKB) megvizsgálta a nyelvi ipar fejlődését elősegítő és hátráltató tényezőket. A 12 tagországban végzett vizsgálat mintegy 48 millió szellemi dolgozóra terjedt ki és megállapította, hogy mintegy 9 millió emberév az írásos tevékenységgel kapcsolatos munkaráfordítás és több mint 2 millió szellemi dolgozó ír idegen nyelven. Írott dokumentumok előállítása, kezelése, osztályozása és visszakeresése a közösség szellemi dolgozóinak 10%-át veszi igénybe, évi 500 milliárd ECU bérköltséget eredményezve. Ez jelentős potenciális piacot jelent a nyelvi ipar számára, amely azonban nyelvföldrajzi tényezőktől és az egyes nyelveknek tulajdonított fontosságtól függően változik: a francia nyelv piaca nagyobb, mint az olasz vagy a dáné, az angol nyelv pedig a felhasználásnak több, mint felét jelenti.

Az EKB vizsgálatai szerint a nyelvi iparban a nagy cégek mellett tipikusan kis, 5-10 szakembert foglalkoztató szervezetek működnek. Az Európában működő szakemberek száma mintegy 1000, ezek fele a nagy cégek alkalmazásában áll.

A nyelvi szektor koherens és harmonikus fejlődésének biztosításához az EK stratégiai programjára van szükség:

- fel kell számolni a nyelvészeti, technikai, adminisztratív és jogi akadályokat,
- ösztönözni kell a folyamatos fejlesztő munkát a természetes nyelvek gépi feldolgozásának terén, elősegítve a kutatás és ipar, a kereslet és kínálat összhangját,
- nyilvános és szabványos, csereszabatos, újrafelhasználható nyelvi erőforrásokat kell megteremteni,
- meg kell erősíteni az európai termékek kínálatát a természetes nyelvek gépi feldolgozásának terén.

Mindezek megvalósításának érdekében a következők történnek:

- az EKB kezdeményezi szöveg és hang továbbítására alkalmas, nyilvános és széles körben használható, korszerű kommunikációs hálózatok létrehozását,
- szükséges lesz szabványok megalkotása,
- akciótervet dolgoztak ki a nyelvi ipar szolgáltatásainak fejlesztésére.

(Koltay Tibor)

92/351

BUTTERWORTH, Margaret: Online searching and CD-ROM in British schools = Educ.Inf. 10.vol. 1992. 1.no. 35-48.p. Bibliogr. 21 tétel.

Online irodalomkutatás és CD-ROM a brit iskolákban

CD-ROM; Használók képzése -iskolában; Iskolai könyvtár; Online információkeresés

Annak ellenére, hogy a brit iskolai könyvtárak helyzete rossz és az iskolások irodalomkutatásra oktatásának elvei és gyakorlata között szakadék van, több program született az online és a CD-ROM-mal való irodalomkutatás megismertetésére.

A Campus 2000 online információs szolgáltatás kifejezetten az iskolák igényeit szolgálja, árai megfizethetők számukra. Több saját adatbázisa van: pl. a FELINE az idegen nyelvek tanítására; kapuszolgáltatást biztosít más adatbázisokhoz, pl. a NERIS-hez (National Educational Resources

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Information Service) és a PROFILE hír-adatbázishoz (bár ez utóbbi még kedvezményesen is túl drága). A Campus 2000 egyúttal elektronikus postaszolgáltatást is biztosít.

A helyi oktatási hatóságoknál egy-egy tanácsadó működik, aki egyúttal a Campus 2000 helyi–regionális rendszermenedzsere is. Az új előfizetőket ösztönzik a napi használatra, elektronikus levelező-versenyeket, „kincskeresést" szerveznek. Az egyik archeológiai expedíciót elektronikus postán közvetlenül is megkereshették a gyerekek az ásatásokkal kapcsolatos kérdéseikkel. Környezetvédelmi adatbázist építenek, amelybe a tanulók is szolgáltathatnak helyi adatokat. Az idegen nyelven tanuló diákok igen jónak találták a francia és német napilapokat kivonatoló adatbázist. Az angol nyelvterületről ilyen adatbázis nem áll rendelkezésre.

Az „online információszolgáltatások az iskolákban" (1987-1989) program keretében azt vizsgálták, hasznosítható-e nagy, kereskedelmi adatbázisok keresése az információkezelési készségek kialakítása, az információs források használata, célraorientált információ és az új információtechnológiák megismertetése szempontjából. Több vendorral megegyeztek, hogy azok többnyire ingyenesen nyújtsanak keresési lehetőséget. Az adatbázisok többsége nem teljes szövegű, hanem bibliográfiai volt. A British Library Dokumentumellátó Központja ingyenes kuponokat és gyors dokumentumellátást biztosított.

A program irányítói arra inspirálták az adatbázis-szolgáltatókat, hogy felhasználóbarát, végfelhasználókra orientált keresési módokat biztosítsanak egy olyan generáció számára, amelynek mire felnő, a végfelhasználói keresés már természetes lesz. A tanulók enciklopédiákban kerestek, a nagyobbak saját adatbázist is építettek.

1988-89-ben egy másik program keretében a CD-ROM-ok oktatási jelentőségét vizsgálták. Két középiskolában a BOOKBANK (British Books in Print), a Grolier Electronic Encyclopedia, a McGraw Hill Science and Technology Reference Set, a BOOKSHELF, a NERIS, az ECCTIS (Education Counselling and Credit Transfer Information System) CD-ROM változatát használták. A tanulóknak igen tetszett a CD-ROM böngészhetősége, de az aktualitás tekintetében az online szolgáltatás jobbnak bizonyult. A könyvtárosoknak fel kellett ismerniük, hogy a diákok oktatása a CD-ROM-mal való irodalomkutatásra előbb saját képességeik időigényes fejlesztését igényli.

Egy, az 1989-90-es tanévben lebonyolított programban (CHIRP, Computer Hotline for Information Re-Packaging) a Grolier enciklopédiában és a Guinness Disc of Records-ban CD-ROM-on, a PROFILE-ban pedig online kerestek. Egyértelművé vált, hogy a 13-14 éveseket az adatbázisok feltárta színvonalas napilapok olvasása túl nagy követelmények elé állítja. A CD-ROM nagy sikert aratott: a tanulókat két-három fős csoportokban oktatták, gyakran szabadidejükben is visszajöttek, hogy egy-egy témának utánanézzenek.

(Koltay Tibor)

92/352

JACSÓ Péter: Coverage and accessibility in Ulrich's Plus and EBSCO-CD = Ser.Libr. 20.vol. 1991. 1.no. 1-35.p.

Az Ulrich's Plus és az EBSCO-CD CD-ROM folyóiratkatalógusok értékelése felvételi körük és a meghirdetett hozzáférési pontok kereshetősége szempontjából

CD-ROM; Folyóiratkatalógus; Információkeresési rendszer értékelése

Az Ulrich's International Periodicals Directory-t több mint 50 éve „a" nemzetközi folyóirat-katalógusként tartották számon. Ezt a hegemóniát kísérelte meg megtörni az EBSCO 1976-ban a The Serials Directory c. összeállításával. Most mindkét katalógus nyomtatott formában és CD-ROM-on egyaránt hozzáférhető, az Ulrich's online módon is.

Egyéb tudnivalók a két katalógusról: az Ulrich's 395 USD-ba, az EBSCO-CD 495 USD-ba kerül; az Ulrich's-t kéthavonta, az EBSCO-t negyedévente aktualizálják; az Ulrich's-hoz 512 Kbyte-os, az EBSCO-hoz 580 Kbyte-os számítógép szükséges. Az EBSCO jelentős számban tartalmaz hírlapokat is, szerepelnek benne a CONSER-számok, az NLM- és az ETO-jelzetek, a rekordok MARC-formátumúak.

Kevesen engedhetik meg maguknak, hogy mind az Ulrich's, mind az EBSCO CD-ROM-ját beszerezzék, ezért a szerző összehasonlítja őket felvételi körük, rekordjaik minősége és használatuk kényelmessége szempontjából.

A vizsgálat során több mint 400 folyóiratcímre végeztek keresést, főként cím és – lehetőleg –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ISSN szerint, mindkét adatbázisban. Egyéb keresésekre is sor került, de ezek az indexelés eltérése miatt nem hoztak összevethető eredményeket.

Mindkét adatbázis minden eddiginél jobb hozzáférést biztosít az időszaki kiadványokhoz, de egyik sem tökéletes. A cím szerinti keresés teljes, egyértelmű és megbízható hozzáférést ismert tételek keresése esetén nyújt. A tárgy szerinti keresés a Dewey-féle osztályozási kódokkal csak az Ulrich's-ban megbízható. A Kongresszusi Könyvtári, az ETO- és az NLM-jelzetek nem következetesek, ha ezeket alkalmazzák, drasztikusan lecsökken a találatok halmaza, erről persze a használónak nincs tudomása. Ugyanez érvényes más, másodlagos keresési kritériumokra (kivéve az Ulrich's-ban az országkódokra és a kiadvány státusára). Ezek használata vagy félrevezetően csökkenti a találatok számát, vagy – az EBSCO-CD esetében – elfogadhatatlanul magas hibás találati arányt eredményez. Az EBSCO indexelési módszere sok hozzáférési pontot szükségtelenné tesz. Az átfogó osztályozási kódok, a példányszám és az ár feltüntetését elő- vagy utótagokkal kellene megoldani. Az Ulrich's-ban mindenütt szerepelniük kellene a nyelv és a periodicitás kódjának, az EBSCO-ban az országkódoknak. A tárgyszavazás következetessége is javítandó.

A CD-ROM adta előnyök csak akkor használhatók ki a beszerzés, állományalakítás és információkeresés terén, ha a nyomtatott változatokban nem szereplő hozzáférési pontok teljesebbé, következetesebbé és megbízhatóbbá tehetők a CD-ROM-katalógusokban.

(Hegyközi Ilona)

92/353
MEADOWS, Jack: The wall comes tumbling down: but are the electronic barriers raised? = Cat.Index. 101-102.no. 1991. 5-7.p.

A fal leomlott – most elektronikus korlátok jönnek létre Kelet-Európában?

Gépi információkeresés; Információtechnológia; Tájékoztatási politika

Kétségtelen, hogy a bekövetkezett politikai változások nagy hatással lesznek a Kelet- és Nyugat-Európa közötti kommunikációra is. Némi visszatekintés segíthet a jövőbeli tendenciák felbecslésében. A szocialista országok között információs szempontból is a Szovjetunió volt a legmeghatározóbb. A kutatások nagy része a szovjet tudományos akadémia intézeteiben folyt. A centralizációnak volt némi haszna is: jól átláthatóvá tette az információforrásokat és megelőzhetővé váltak a párhuzamos kutatások.

Az információkezelés automatizálását az Állami Tudományos és Műszaki Bizottság felügyelte. Ennek a fennhatósága alatt működött a VINITI (a Tudományos-Műszaki Információ Össz-szövetségi Intézete), melynek kiadványsorozata, a Referativnyj Žurnal külföldön is széles körben ismert.

A Szovjetunió volt a kelet-európai országok legnagyobb számítógép-szállítója. Valóban elismerésre méltó erőfeszítéseket tettek ugyan e téren, mégis jócskán elmaradtak a Nyugat mögött. Mivel e gépek az IBM modellen alapultak, az egész térség „IBM-függővé" vált. Becslések szerint a Szovjetunióban kb. 30 millió PC-re lenne sürgősen szükség, hogy az államigazgatás, a kutatás, az oktatás és az ipar információszükségletét megfelelő módon kielégíthessék. Pillanatnyilag azonban csak évi negyedmilliót tudnak gyártani. 1989-ben ezért 300 ezer PC-t rendeltek a Siemenstől, 1990-ben pedig megállapodtak az amerikaikkal egy mikroprocesszorgyár felépítésében, mely évente egymillió személyi számítógépet lesz képes előállítani.

A kelet-európai országok egyre inkább érdekeltekké válnak a nemzetközi számítógépes hálózatok használatában, és ezért a KGST-szabványok helyett ma már az európai szabványokat részesítik előnyben. Ugyanebből a célból a telefonhálózat sürgős modernizálására is szükség lenne. Ennek a COCOM-lista már nem akadálya, legfeljebb a kemény valuta hiánya az. A Világbank azonban támogatja a telekommunikáció fejlesztését Kelet-Európában.

Amilyen elmaradott e területen a Szovjetunió, olyan fejlett a műholdas távközlés terén. Egy ideje tagja nemzetközi szervezeteknek is, például az Intelsat-nak (International Organisation for Satellite Communication); Lengyelország és Románia pedig 1990 óta az Eutelsat-nak.

A szoftverek tekintetében állnak legjobban a kelet-európai országok, Magyarországgal az élen, mely a legtöbbet exportálja Nyugatra. Azonban még mindig kevés nyugati termékhez jutnak hozzá, ezért maguk írják meg az ezeket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pótló szoftvereket, ami azonban nem kifizetődő eljárás. A külföldi online adatbázisokhoz a volt szocialista országok moszkvai közvetítéssel férhetnek hozzá, kivéve a legelőbbre tartó Magyarországot és Csehszlovákiát, melyek közvetlen kapcsolattal rendelkeznek. A többi ország helyzetén a nagy adatbázisok mágnesszalagjainak beszerzése, illetve nemsokára talán a CD-ROM-ok használata könnyít. A közvetlen hozzáférést nehezíti viszont az anyagi nehézségeken kívül a nyelvismeret és a megfelelő segédeszközök (tézauruszok, adatbázis-listákat közlő folyóiratok stb.) hiánya is, ami saját adatbázisok kiépítésére ösztönöz, akkor is, ha annak már létezik külföldi megfelelője.

A nyugati országok számára sem könnyű hozzáférni a keleti adatbázisokhoz, ugyanis 1989, az első Kelet-Nyugati Online Konferencia óta nem változott lényegesen a helyzet: a volt szocialista országokban ugyan egyre több adatbázist építenek, de legtöbbjük nem online hozzáférésű, és szinte mindegyik nemzeti nyelven íródott.

A jövőben valószínűleg a hálózatok építése az állam feladata marad ebben a térségben, bár előreláthatólag külföldi segítséggel. A hardver tekintetében vegyes vállalatok alapítása jelentheti a megoldást. Az is biztos, hogy a hagyományos centralizált felépítést át kell alakítani, de például a szabványosítás tekintetében továbbra is kívánatos lenne a központi ellenőrzés.

Mindebből látható: a Kelet és Nyugat közti falak leomlottak ugyan, de a társadalmi-gazdasági határok valószínűleg nem fognak ilyen gyorsan eltűnni.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 338, 354

Olvasószolgálat, referensz

92/354
Auskunftsdienst auf neuen Wegen? Moderne Informationstechnologien in Bibliotheken = Buch Bibl. 44.Jg. 1992. 2.no. 136-144.p.

Res. angol nyelven

Új utakon a tájékoztatás? A korszerű információtechnológia alkalmazása a duisburgi, kölni és düsseldorfi városi könyvtárban

Gépi információkeresés; Számítógépesítés; Városi könyvtár

Az NSZK-ban az új technológiát a közkönyvtárak meglehetősen ritkán alkalmazzák, jelenleg csak három közkönyvtár szerez be információkat külső adatbázisokból: a düsseldorfi, a duisburgi és a kölni városi könyvtár.

Düsseldorfban 1988 elején kapott a központi könyvtár egy számítógépes munkahelyet, amellyel ma már 9 adatbázis-szolgáltató érhető el. Eleinte csekély volt a kereslet, érezhetően csak a Juris adatbázisok elérhetősége után nőtt meg. Főként közgazdasági témákban érkeznek keresési megbízások. A városi hivatalok bizonyos határig a könyvtár költségére használhatják a szolgáltatást, gyakori használat esetén saját csatlakozást építhetnek ki. 1990 áprilisa óta kell az online szolgáltatásért térítést fizetni.

Duisburgban a könyvtár kezdettől fogva együttműködik a városi klinikával és a hivatalokkal. 1982 óta a könyvtár részt vesz a DBI online folyóirat-adatbank (ZDB) programjában. Teljes költségtérítést csak a DIMDI és a Juris adatbázisokban való keresésért kér a könyvtár, a többi adatbázis esetében pausálét plusz a kinyomtatás költségeit számítja fel.

Kölnben jelenleg 14 szolgáltatón keresztül 800 adatbázis áll rendelkezésre, valamint CD-ROM-adatbázisok. A keresési megbízások egyharmada szakemberektől (piaci információk, üzemgazdasági irodalom, partnerközvetítés), egynegyede diákoktól (egy-egy témáról szóló irodalom), egytizede magánemberektől és a városi hivataloktól, egyötöde magától a könyvtártól származik. Térítést kérnek, 1-3 adatbázisban való keresésért pausálét plusz licenszdíjakat kell fizetni.

A három könyvtár 1990 augusztusában munkacsoportot alakított. Céljaik: tapasztalataik cseréje és közzététele, hirdetés és marketing, egymás segítése az adatbázisokban való keresés miatt adódó szakirodalmi igények kielégítése terén.

Közös tapasztalataik: A számítógép alkalmazása a könyvtári tájékoztató munkában sok, költség- és személyzetigényes szervezőmunkával jár. A *külső adatbázisok* igénybevétele során egyszeri és folyamatos beruházási költségek me-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rülnek fel. Egyszeri költségek: berendezések, kommunikációs szoftver (8-10 ezer DM), telefonfővonal (65 DM), Datex-P csatlakozás (200 DM). Folyamatos költség: az adatátvitel alapdíja 150 DM. A személyzet betanítása, amelyet az adatbázis-szolgáltatók végeznek, naponta és fejenként 80-500 DM-be kerül, plusz a segédletek árába. Az adatbázisok használatáért adatbázisonként licenszdíjat plusz óránkénti számítógép-használati díjat kell fizetni, és külön térítés jár a lehívott adatmennyiség alapján (az átlagos díjak nem adhatók meg). A *CD-ROM adatbázisok* egyszeri beruházási költsége a hardverrel kapcsolatos (PC, terminál, nyomtató, CD-ROM lejátszó, az utóbbi ára 1500-3000 DM). Folyamatos költségek: a CD-k lízingje (termékenként különböző, a Deutsche Bibliographie-é pl. 3000 DM/évi 4 szám). Speciális betanító kurzusokra többnyire nincs szükség. – A szolgáltatások ára a fix költségeken túl a téma szerint eltérően alakul. A külső adatbázisok használatáért a könyvtárak mindig térítést kérnek; költségeik is magasabbak, mint a nyomtatott tájékoztató eszközök vagy a CD-ROM-ok igénybevétele esetén. A felmerülő költségeket nem teljességgel hárítják át a használókra. – A három könyvtár fokozottabb marketingre törekszik: reklámozni fogja gépi tájékoztatási szolgáltatásait a regionális és országos sajtóban, valamint a potenciális használók körében (szóróanyagokkal, plakátokkal, rendszeres bemutatókkal).

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 317, 326

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

92/355
BELBENOT-AVICH, Pierre-Marie: The British Library Document Supply Centre. Second part: The best way to use it = Health Inf.Libr. 3.vol. 1992. 1.no. 47-50.p.

Res. francia nyelven.

A British Library Dokumentumellátó Központja. 2. rész: Hogyan használhatjuk a legjobban

Az 1. részt lásd: 92/228.

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Nemzeti könyvtár

A cikksorozat második részében a szerző leírja, miképpen lehet a British Library Dokumentumellátó Központját használni (kötetkatalógusok, CD-ROM, online), majd a kérés módjáról szól (posta, fax vagy Artel útján), amelyet esetenként azonnal kielégítenek. Végül kitér a szerzői jogi rendelkezésekre.

(Autoref.)

Lásd még 345, 377

Dokumentációs eljárások és termékeik

92/356
DRENTH, H. – TSENG, G. – MORRIS, A.: Tracking British and European online business information: a guide to the guides = Online Rev. 15.vol. 1991. 6.no. 355-366.p. Bibliogr.

Brit és európai online üzleti információk kiderítése: kalauz a kalauzokhoz

Adatbázis -közgazdasági; Minerva -adatbázisokról

Az online üzleti információk egyre nagyobb mennyiségben állnak rendelkezésre, ezért az adatbázisokhoz szóló kalauzok értékes segédletek lehetnek a keresők számára az értékelésükhöz és a megfelelő források kiválasztásához. Vizsgálatok szerint a hivatásos információközvetítők az adatbázisok kiválasztásához igénylik a részletes leírást tartalmazó rekordokat, valamint alapvető, minerva stílusú információkat. A kevésbé tapasztalt használók a következőket igénylik: bevezetést az online keresésbe, az adatbázis-szolgáltatók és az üzletiinformáció-szolgáltatás ismertetését. Továbbá, és ez a legfontosabb, útmutatásra van szükségük a nagy online források kereséséhez. Mind a gyakorlott, mind a kezdő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

online használók profitálnának abból, ha az adatbázisokról szóló kalauzok értékelő megjegyzéseket tartalmaznának. A cikk ismertet brit és európai üzleti információs kalauzokat – mind általánosakat, mind speciálisan az online forrásokkal foglalkozóakat – a következő szempontok alapján: milyen használói kör számára alkalmas, mennyire aktuális, milyen anyagot tartalmaz és az hogy van elrendezve. Meghatározza, melyek a legjobb kalauzok. Egyesek pontatlanok, soknak az indexelése szegényes, kevés gondot fordítottak a használók szempontjaira. Ha a kalauzokat speciális használói kör számára terveznék meg, növekedne hatékonyságuk. Gyorsan és könnyen használhatóaknak kell lenniük, értékelő megjegyzéseket kell tartalmazniuk az adatbázisok kiválasztásának segítésére, és részletes útmutatást kell adniuk a keresést segítendő.

(Autoref.)

92/357

MEYRIAT, Jean – ROMÁN ROMÁN, Adelaida: An overview of European supply of social science information = Rev.Esp.Doc.Cient. 15.vol. 1992. 1.no. 24-30.p. Bibliogr. 5 tétel.

Res. spanyol nyelven.

Az európai társadalomtudományi információellátás áttekintése. (Az ECSSID VI. konferenciáján – Canterbury, 1991 – elhangzott előadás.)

Adatbázis -társadalomtudományi; Nemzetközi helyzetkép

Az EUROSPES társadalomtudományi adatbázisok repertóriuma 1990-es kiadása alapján elemezték az európai latin nyelvű országok információ-ellátottságát. A 173 adatbázisból 24 belga, 65 francia, 41 olasz, 14 portugál és 24 spanyol, míg a 3 luxemburgi nem tekinthető nemzeti jellegűnek. Míg az adatbázisok legtöbbje viszonylag új keletű, s kisebb részük 1981 előtti, Franciaország adatbázisainak 9%-a már 1970 előtt működött. Belgium kivételével az adatbázisok többsége (Portugáliában és Spanyolországban igen nagy többsége) nem magáncégek terméke. Az adatbázisok többsége bibliográfiai, mindössze az olasz szöveges adatbázisok aránya éri el az 51%-ot (ami a fejlett jogi információs rendszernek köszönhető). Az adatbázisok tartalmi elemzése számos nehézségbe ütközött, de megállapítható, hogy általában két terület: a jog, illetve a gazdaság és társadalom tűnik jól lefedettnek. Technikai szempontból a szabványosítás igen alacsony fokú, nemcsak nemzetközileg, hanem egy-egy országon belül is. Az ISBD-t vagy az azon alapuló nemzeti dokumentumleírási szabályokat az adatbázisoknak 11 (Olaszország) usque 67 (Portugália) százaléka alkalmazza. Nagy változatosságot mutatnak a számítógépes adatformátumok, mindössze a STAIRS tűnik valamennyire elterjedtnek, ám bizonyos formátumok (BASIS, DSO) csak egy-egy országban használatosak. Kevés a csak katalogizáló és osztályozó adatbázis, legtöbbjük indexeli a dokumentumokat, rendszerint valamilyen ellenőrzött szójegyzék – legtöbbször tézaurusz – segítségével. Az adatbázisok többsége annotációt is tartalmaz a kulcsszavak vagy deszkriptorok mellett. Rendkívül változatos az adatbázisok hozzáférési, terjesztési módja, mind szervezeti, mind technikai szempontból, és nagy különbségek vannak a költségek, díjak tekintetében is.

Az adatbázisok több mint 80%-a kizárólag vagy főként nemzeti nyelvű anyagot tartalmaz (kivéve a 21 belgiumi adatbázist, melyek közül mindössze 3 tartalmaz csak francia, 1 csak flamand és 2 e két nyelvű anyagot, a többiek többnyelvűek). Hasonló a helyzet a kulcsszavak és egyéb hozzáférést, visszakeresést biztosító kifejezések nyelvének tekintetében: míg a belga adatbázisok több nyelvet használnak, az olasz, portugál és spanyol adatbázisok mindegyike, a franciák 96%-a csak nemzeti nyelven indexel.

(Mohor Jenő)

92/358

Vyhlásenie 8. slovenskej bibliografickej konferencie = Kn.Inf. 24.roc. 1992. 1.no. 45-48.p.

A 8. szlovák bibliográfiai konferencia határozata

Bibliográfia

Az 1991. október 16–17-én Iglóban tartott konferencia állásfoglalásában mindenekelőtt elhatárolódik az utóbbi negyvenvalahány év anti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

demokratikus kurzusától, majd a 90-es években kialakítandó szlovák bibliográfiai politikát illetően szabja meg a tennivalókat. Ezek a következők: előrelépés a könyvtári – információs – bibliográfiai rendszer kiépítésében; a szükséges jogszabályok (könyvtári törvény, kötelespéldány rendelet, bibliográfiai koordináció szabályozása) tető alá hozása; a kurrens és retrospektív szlovák nemzeti bibliográfia automatizált rendszerének tökéletesítése, ami alatt technológiai korszerűsítés és tartalmi gazdagítás egyaránt értendő; a szakbibliográfiai tevékenység bázisintézményeinek korszerű technikával való ellátása, illetve az e tevékenységben kialakult munkamegosztás újraértékelése, különösen ami a társadalomtudományok szakbibliográfiai ellátását illeti; a regionális és a nemzeti bibliográfia közötti kapcsolatok elmélyítése a technikai lehetőségek határáig, a retrospektív vállalkozások meggyorsítása és a feladatok újraelosztása; a bibliográfiatudomány intenzívebb művelése, a Bibliografický zborník c. évkönyv helyzetének megerősítése, a kiváló teljesítmények elismerésére Rizner-díj alapítása. [L'. V. Rizner a retrospektív szlovák bibliográfia „atyja". – a ref.]

E tennivalók szinte mindegyikében előfordul a dotálás kérdése, illetve a tennivalókhoz mérten megfelelő dotálás követelménye. Ugyancsak hangsúlyos eleme az állásfoglalásnak a nemzetközi kapcsolatok erősítése.

(Futala Tibor)

Lásd még 350

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

92/359

GOUGH, Cal – GREENBLATT, Ellen: Services to gay and lesbian patrons: examining the myths = Libr.J. 117.vol. 1992. 1.no. 59-63.p.

Szolgáltatások homoszexuális férfiak és nők számára: néhány mítosz vizsgálata

Beteg olvasó; Hátrányos helyzetű olvasó; Igény; Szolgáltatások

23 évvel ezelőtt a New York-i Stonewall ivó vendégeinek rendőrségi zaklatása után négy napig tartó lázadás tört ki, melyet Stonewall-i Felkelésként emlegetnek. Azóta a homoszexuálisok – férfiak és nők – egyenjogúsági mozgalma viharos gyorsasággal tört utat magának. Sok jónevű kiadó véli azóta kifizetődőnek, hogy kifejezetten az ő számukra szóló irodalom kiadásáról gondoskodjon – 300 folyóirat és 9000 azóta megjelent könyv tanúskodik erről. A könyvtárak többségét azonban különböző mítoszok megakadályozzák abban, hogy ennek az olvasói rétegnek az igényeit is megfelelően kielégítsék.

Az egyik ezek közül, hogy a könyvtárak minden olvasói réteg igényét egyformán és pártatlanul kezelik. Ez azonban a homoszexuálisok esetében egyáltalán nem így van, hiszen például a nekik szánt polcokon többnyire olyan művek foglalnak helyet, melyeket heteroszexuális szerzők írtak. Már az is tévedés, hogy a homoszexuális férfiaknak és nőknek ugyanaz az információszükségletük – ez a hit abból adódik, hogy a kiadók előnyben részesítik a homoszexuális férfiakról, illetve férfiaknak szóló irodalom megjelentetését.

A másik mítosz, hogy „mifelénk nem élnek homoszexuálisok, vagy ha élnek is, nem járnak a könyvtárba". Ez persze tévesztme, hiszen a kutatások szerint, még maguk a homoszexuálisok is csak 50%-os arányban ismerik fel hasonló hajlamú társaikat. Honnan tudja egy könyvtáros, hogy a pult előtt álló olvasó balkezes-e, kiváló szakács, vagy éppen leszbikus? Különben is, családtagjaiknak, valamint az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, az egyházakban, a jogi intézményekben dolgozóknak ugyanúgy szükségük van szakirodalomra, mint homoszexuális tanítványaiknak, pácienseiknek, klienseiknek maguknak.

A következő előfeltevés, hogy elegendő az AIDS-szel foglalkozó irodalmat beszerezni számukra. Holott természetes, hogy ezenkívül szükségük van testre szabott jogi, gazdasági, kulturális információkra is. És persze számolni kellene azzal is, hogy különböző etnikumból, korosztályból, vallási közösségből, társadalmi osztályból kerülnek ki az olvasók. A könyvtáraknak tehát arra is vigyázniuk kell, hogy ezeket a szempontokat is figyelembe vegyék állományuk kialakításakor.

Gyakori kifogás, hogy az ilyen jellegű irodalom gyűjtése azt sugallja, hogy a könyvtárosok egyetértenek, sőt bátorítják a homoszexuális életvitelt. Érdekes módon azonban a vegetáriánus re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ceptkönyvek beszerzésekor nem merül fel a vád, hogy ezzel egyúttal propagálnák is a vegetarianizmust. A könyvtáros nem cenzor, nem korlátozhatja a neki nem tetsző művek használatát.

Sokan úgy vélik, hogy nincs szükség speciális feltáró eszközökre, a homoszexuálisok éppenúgy tájékozódhatnak a katalógusokból és folyóirat-indexekből, mint a többi olvasó. Pedig már a Library of Congress tárgyszójegyzékéből is kiderül, hogy ez korántsem egyszerű dolog, mivel az erre vonatkozó terminológia nem megfelelő.

Állítólag a könyvtáraknak nem könnyű a homoszexuális olvasók számára az irodalmat beszerezni. Ez nem nagyon hihető, hiszen jónéhány olyan folyóirat fizethető elő, melyek szemlézik az új könyveket, és egy könyvkereskedő cég sem zárkózik el ezek megrendelésének teljesítésétől. Az ALA-nak a homoszexuálisok érdekeit érvényesítő munkacsoportja több mint három tucat módszert és programot dolgozott már ki, hogy ilyen szempontból is erősítsék a könyvtárak használóbarát gyakorlatát.

Van aki úgy gondolja, hogy ha a homoszexuális olvasó nem talál megfelelő irodalmat a könyvtárban, nyugodtan igénybe veheti a könyvtárközi kölcsönzést. Csakhogy meglehetősen kellemetlen lehet az olvasónak, hogy regisztrálják amint éppen egy „olyan" könyvhöz szeretne hozzá jutni. Különösen kisebb településeken lehet kínos a dolog.

A legveszélyesebb mítosz az, hogy a fiatal könyvtárhasználók nem keresnek homoszexualitással foglalkozó irodalmat. Az igazság az, hogy éppen a homoszexualitásukra ráébredő serdülők jutnak el legkevésbé a társadalmi tiltás miatt a megfelelő irodalomhoz és szervezetekhez. Emiatt teljesen elszigetelődnek, és ezért közöttük a legtöbb a halállal végződő öngyilkosság. A könyvtár tehát ezen a területen tehet a legtöbbet olvasóiért: szolgáltatásaival életet menthet.

(Fazokas Eszter)

92/360
KENDALL, Margaret: Keeping multiculturalism on the agenda: strategies for action in public libraries = Libr.Rev. 41.vol. 1992. 1.no. 25-41.p. Bibliogr.

A multikulturális kérdések napirenden tartása – cselekvési stratégiák közkönyvtárak számára

Irányelvek -könyvtári; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Néger olvasó; Nemzetiségi olvasó

Nagy-Britanniában fokozták a közkönyvtárak tevékenységét annak érdekében, hogy a feketék és az etnikai kisebbségekhez tartozók az őket jogilag megillető átfogó könyvtári szolgáltatásokat megkaphassák.

A faji előítéletek elbátortalanították az etnikai kisebbségeket és a feketéket, hogy könyvtáraknak akár munkatársai, akár használói legyenek. A növekvő munkanélküliség és a szakmai féltékenység kiválthatja a kisebbségek érdekeinek sérelmét. Hogy minden olvasó azonos szintű szolgáltatásokat kapjon, a központi kormányzat az etnikai kisebbségek számára való szolgáltatással foglalkozó könyvtárosokat kíván alkalmazni.

Első felében a cikk egy 12 könyvtárban, a könyvtárak kisebbségi politikájával kapcsolatban végzett felmérés eredményeit ismerteti. A függelék a felhasznált kérdőívet is közli, melyben hat témakörbe csoportosított kérdésekkel tudakozódtak a könyvtár kisebbségi közösségekkel kapcsolatos bánásmódjáról. Néhány kérdés a sok közül: Van-e valamilyen fórum, ahol a kisebbségi igényeket kifejthetik, pl. kisebbségi könyvtárbaráti kör? Rendelkezésre állnak-e a legfontosabb információk (az orvosi, fogorvosi ellátásról stb.) a kisebbségek nyelvén is? A könyvtári gyűjtőköri útmutató kitér-e a rasszista irodalom kezelésére?

(A könyvtárak gyakorlatát ismertető válaszok tanulságosak lehetnek minden kisebbségieket kiszolgáló hazai könyvtár számára is, javasoljuk ezért a cikket eredetiben elolvasni. – a ref.)

(Kovács Lászlóné)

92/361
BOKNIKOVÁ, L'udmila: Kniznicné sluzby pre nevidiacich a slabozrakych = Kn.Inf. 24.roc. 1992. 1.no. 20-23.p.

Res. angol, német és orosz nyelven.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári szolgáltatások vakok és csökkent látásúak számára a pozsonyi városi könyvtárban

Vak könyvtárhasználó

A pozsonyi Városi Könyvtár vakokat és csökkentlátókat kiszolgáló osztályát 1991. május 5-én nyitotta meg lady Diana, s emlékül a csökkentlátók számára egy sor Voyager-típusú televízióné-ző nagyítókészüléket hagyott hátra. E megnyitónak is köszönhető, hogy az osztály elhelyezése és berendezése nagyon gyorsan elkészült.

A helyiség, amelyet az osztály megkapott, korábban a politikai irodalom osztálya volt (ezek létesítését a „normalizálás" időszakában erőszakolták ki), a berendezések egy része pedig a Szlovák Műszaki Könyvtár időközben megszűnt hangos könyvtárából származott.

Pozsonyban kb. 500 vak és ennél több csökkentlátó él. Közülük fél év alatt 72-en iratkoztak be ebbe az új könyvtárba. Ez idő alatt 8827 kölcsönzési tranzakciót abszolváltak (ez összesen 1222 címet tesz ki). Az olvasólétszám növelésére különféle kooperációkat építettek ki (a Vakok és Csökkentlátók Szövetségével, a szemklinikákkal stb.). Az állomány gyarapítását részben vásárlás, részben a Braille-nyomdákkal és a hangkazetta-kiadókkal kötött támogatási szerződés szolgálja.

Az állomány túlnyomó része hangkazetta (3808 egység). Benne legtöbb a szépirodalom. De van közhasznú irodalom is (törvények, rendeletek, privatizációs útmutató, nyelvtanfolyamok, ismeretterjesztő művek). A gyermek-kazetták arra szolgálnak, hogy a vak nagymamák meséket tanuljanak róluk unokáik számára.

Volt ezen felül építészeti modell-kiállítás és számos irodalmi rendezvény is. Az efféle tevékenység kibontakoztatása érdekében a beiratkozott olvasókat klubba tömörítik.

A szolgáltatások (a postaiak is) ingyenesek.

(Futala Tibor)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Általános kérdések

92/362
STROETMANN, Karl A. – SCHWUCHOW, Werner: Performance and efficiency criteria for professional information services: an introduction = FID News Bull. 42.vol. 1992. 1.no. 5-11.p.

A szakmai tájékoztatási szolgáltatások minőségének és hatékonyságának értékelése; bevezető fejtegetések

Hatékonyság; Tájékoztató munka

A modern gazdasági élet minden területén egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek az információ fontosságára. A növekvő igény mind több információs szolgáltatást hív életre. Egy információs központ hatékony működtetéséhez a vezetésnek sok területet kell összefognia a tervezéstől, a tevékenység beindításán át a szolgáltatások folyamatos ellenőrzéséig. Folyamatosan figyelemmel kell kísérnie az inputtevékenységet és a központ szolgáltatásait, produktumait mint outputot, végezetül pedig a marketingtevékenységet.

A cikk a működés hasznossági és hatékonysági szempontjait tekinti át, mind intézményi, mind pedig társadalmi oldalról nézve. A hatékonyság mérésére számítási módokat is javasol. Második részében az írás a kiértékelési módszerek gyakorlati alkalmazhatóságáról szól. A harmadik részben azokat a szempontokat veszi számba, amelyek egy információs szolgáltatás beindításánál tekintetbe veendők annak érdekében, hogy sikeres és gazdaságos szolgáltatásról lehessen beszélni.

(Kovács Lászlóné)

Lásd még 318

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hálózatok, regionális rendszerek

92/363
SCHOLZ, Eginhardt: Bibliotheks-Verbund Bayern (BVB) = Bibl.Forum Bayern. 20.Jg. 1992. 1.no. 74-86.p.

A bajorországi gépi könyvtári hálózatban (BVB) működik az NSZK első hálózati integrált könyvtári rendszere

Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer

1991 májusa óta a Bibliotheks-Verbund Bayern (BVB) nevű bajor gépi könyvtári hálózatban az NSZK-ban elsőként és egyetlenként integrált könyvtári rendszer működik, amely a közös katalogizálás mellett a WIN (Wissenschaftsnetz, tudományos számítógép-hálózat) és a felsőoktatási számítógép-hálózat révén a helyi hálózatokig bezárólag valamennyi könyvtári funkciót ellát. (A gyarapítási alrendszer kifejlesztése 1992-ben zárul.)

Közös katalogizálást jelenleg 15 könyvtár folytat, a jövő év közepére számuk 40-re nő. 30 helyi könyvtár részesül a hálózat szolgáltatásaiból, a Bajor Állami Könyvtár mellett egyetemi, szak-, iskolai, állami, regionális és egyéb könyvtárak. Az adatbázis jelenleg 3 millió címet tartalmaz, a közeljövőben a teljes bajor adatállománnyal ez 8 millió címre és 13 millió lelőhelyadatra egészül ki.

A központi rendszer és a helyi rendszerek intelligens interfészen keresztül kommunikálnak. Kereső rendszerként a könyvtárosok és a használók számára azonos online katalógus áll rendelkezésre regionális és helyi szinten, amely menüvel és parancsvezérelt üzemmódban működik.

A cikk a következő szerkezetben tekinti át a BVB egyes kérdéseit: szakmai felügyelet és feladatkör; létrejöttének menete és céljai (a hálózat története, a helyi könyvtári rendszerek bevonásának lépései, az integrált könyvtári hálózat megvalósulása); a szükséges hardver és a hálózat felépítése; hogyan valósulnak meg a központi rendszer funkciói (közös online katalogizálás, online katalógus és könyvtárközi kölcsönzés, offline letöltés, katalógus-előállítás, a helyi rendszerek ellátása katalógusadatokkal); a helyi rendszerek funkciói (online könyvtári katalógus, kölcsönzés-nyilvántartás, gyarapítás, integrált katalogizálás, katalógusadatok átadása); a többfunkciójú könyvtárosi és használói munkahely jellemző vonásai.

(Hegyközi Ilona)

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 339

Társadalomtudományi tájékoztatás

Lásd 349, 357

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 383

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

92/364
KILGOUR, Frederick G.: Entrepreneurial leadership = Libr.Trends. 40.vol. 1992. 3.no. 457-474.p. Bibliogr.

A dinamikus, újító könyvtárvezetési stílus

Ésszerűsítés; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Könyvtárügy története; Társadalmi követelmények; Vezetés

A technológiai fejlődés három eleme a találmány, a fejlesztés és az innováció volt. Ez utóbbi biztosítja, hogy az új termék talpon marad a piacon is. Az innovatív vezető olyan „vállalkozó", aki megfelelő önbizalommal és kockázatvállalási készséggel rendelkezik ahhoz, hogy megkérdőjelezze a status quo-t.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tizenegy könyvtáros példájával szemlélteti a cikk az újító és vállalkozó könyvtárosok szerepét a könyvtártörténetben.

Közéjük tartozik Antonio Panizzi, akit a British Museum könyvtárának megújítójaként emlegetnek, s akinek katalógusszerkesztési szabályai máig hatnak. Charles Coffin Jewett, aki 1843-ban a szótárkatalógus ősét megszerkesztette, majd 1855-ben egy központi katalógus tervéhez való makacs ragaszkodása miatt állását is elvesztette, egységesítési elképzeléseivel megalapozta C.A. Cutter munkásságát. Ebben az időszakban jelentek meg William Frederick Poole folyóirat-indexei, amelyek – amellett, hogy akkoriban hihetetlenül megkönnyítették a cikkek keresését – a H.W. Wilson-féle indexek elődjei. Melvil Dewey maga az újító könyvtáros: jólismert tizedes osztályozásának kidolgozása mellett részt vett az ALA, a Library Journal és egy könyvtárellátó cég létrehozásában, a katalóguscédula méretének szabványosításában, és megalapította az első könyvtárosiskolát. Ezek a lépések alapozták meg a huszadik század első felének sok jelentős fejleményét. Számos sikertelen kísérlet után 1901-ben Herbert Putnam, a Kongresszusi Könyvtár vezetője, oldalán Charles H. Hastings-szel, nyomtatott katalóguscédula-szolgáltatást indított, és megkezdte egy országos központi lelőhelyjegyzék munkálatait is. Ezek a merész és anyagi kockázattal is járó újítások vezettek fokozatosan a National Union Catalog köteteinek kiadásához a hatvanas években. A század másik nagy újítója Henriette Avram, aki 1965-től dolgozott a Kongresszusi Könyvtár Információs Rendszerek Hivatalában, és kifejlesztette, majd országos és nemzetközi szabvánnyá tette a MARC formátumot. A szerző és Ralph Parker hozták létre (több kisebb horderejű próbálkozás után) – az LC MARC-ra támaszkodva – az OCLC nagyhatású rendszerét. 1976-ban Kenneth E. Dowlin hívta életre az első olyan számítógépes rendszert, amely a könyvtári feladatok mellett számos online szolgáltatáshoz is hozzáférést biztosít a használóknak. Számos további vállalkozó is említést érdemelne. Közülük talán Eugene Garfield, s az általa alapított ISI, illetve Roger K. Summit, a Dialog Information Systems alapítója a legjelentősebb, akik jelentősen hozzájárultak a folyóiratcikkek hozzáférésének növeléséhez.

A kilencvenes években tág tere van a vállalkozó-újító kezdeményezéseknek, mivel a könyvtár célja egyre inkább az, hogy azonnali, elektronikus formában való hozzáférést biztosítson a szükséges információhoz; növelje az elérhető információ mennyiségét, körét; egyre növekvő találati arányt biztosítson a használóknak, úgy, hogy az egységnyi költségek ne emelkedjenek. Az e célok eléréséhez vezető lépések során számos kérdésre kell még a kutatóknak választ adniuk.

A könyvtáraknak a felhasználók által igényelt információra és nem az állományra kell ezután a hangsúlyt helyezniük. A helyi adatbázisoknak felhasználó-orientáltnak kell lenniük, és nem szabad díjat kivetni használatukért. Az ilyen helyi könyvtári információs rendszerek működésének mind a technikai, mind a szellemi feltételei adottak, de felmerülhetnek újabb problémák. Az információáramlás másik végpontja, a kiadó már jórészt elektronikus formában állítja elő a műveket, legalábbis a nyomdai előállítás céljaira. Ezt tovább lehetne fejleszteni, és jelentős megtakarításokat lehetne elérni, ha közvetlenül ebben a formában juttatnák el a műveket a könyvtáraknak. Egy innovatív könyvtári információs rendszernek meg kell osztania a nyereségét az információtermelőkkel: a kiadókkal és szerzőkkel, és a világ bármely részéből származó, több nyelvű forrásokból kell egy nyelven biztosítania a hozzáférést.

A vállalkozó szellemű könyvtárvezetőknek meg kell kérdőjelezniük az eddigi status quo-t olyan újítások segítésével, amelyek eddig nem törtek be a könyvtárügybe.

(Orbán Éva)

92/365

PETTAS, William – GILLILAND, Steven L.: Conflict in the large academic library: friend or foe? = J.Acad.Librariansh. 18.vol. 1992. 1.no. 24-29.p. Bibliogr.

Konfliktusok a nagy egyetemi könyvtárak belső életében; mi a káruk, mi a hasznuk

Egyetemi könyvtár; Munkahelyi légkör; Munkaszervezés; Vezetés

A szervezeten belüli konfliktus minden bürokratikus szervezet, így minden egyetem és egyetemi könyvtár életének természetes velejárója.

A legáltalánosabb konfliktusforrás a személyi különbségekből fakad, ezeket a következők

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

okozhatják: kor, társadalmi helyzet, képzettség és neveltetés, faj, etnikum, nyelv, szolgálati idő vagy fizetés. Az értékrendbeli különbségek, azaz a szakmai ideálok, a kulturális igények és irányultságok különbségei is gyakran okoznak konfliktust a viszonylag szoros munkaközösségben dolgozó kollégák között. Gyakori konfliktuskiváltó tényező a könyvtár és a használó, a könyvtár és anyaintézménye közötti kapcsolat értelmezése is. Ha a könyvtár két részlege másképp tájékozott, vagy keveset tud egymás munkájáról, emelkedik a konfliktusveszély. Gyakori oka ennek az építészeti vagy más fizikai elkülönítettség, vagy bármi egyéb ok, amely a könyvtáron belüli kommunikációt akadályozza. A nem elegendő tér, munkaerő, berendezés vagy anyagi ellátás gyakran vezethet személyek, részlegek közötti versengéshez, s ezen keresztül konfliktushoz. Konfliktus forrása lehet a könyvtáron belüli specializáció, a munkafolyamatok gyakran hierarchikus struktúrája, de éppen így a szakmai és az adminisztratív személyzet nézeteltérései is. Egy-egy külön feladat, egy-egy munkafolyamat végeredménye gyakran többek munkáján alapul, de kié a felelősség? Íme, az újabb konfliktuslehetőség. A szereppel való elégedetlenség, azaz pl. a hetvenes–nyolcvanas évek anyagi nehézségei és a növekvő használói igényekkel való szembesülés éppúgy konfliktusforrás, mint a munkával, munkahellyel összefüggő egyéb problémák: a nem megfelelő anyagi elismerés, az anyagiakból való nem egyenlő részesedés (akár még a könyvtáron belül is, de más foglalkozásokkal való összehasonlításban mindenképpen), a szakszervezetekkel szemben elfoglalt álláspont különbözősége, a nemi vagy kisebbségi egyenlőtlenség, vagy akár a főnök vezetési stílusa. Külön, újabb konfliktustermő terület a gyors technológiai fejlődés hatása a könyvtárra, mely egyaránt okoz szervezeti változásokat, változó követelményeket, vagy akár a hagyományos munkaköri leírások megmásulását.

A konfliktusmegelőző és -kezelő lehetőségek egyik első lépése az alkalmazás előtti gondos válogatás: a leendő munkatárs, mint személyiség, nem azonos azzal, aki a papírokon – a bizonyítványokon, publikációs listán – szerepel. Jelentős megelőző szerepe van az új alkalmazottak képzésének, s valamennyi munkatárs számára a kommunikációs lehetőség megadásának bizottsági és összmunkatársi megbeszéléseken, valamint tájékozottságuk biztosításának, akár házi hírlevéllel. A hivatali környezet gyakran építészetileg is megváltoztatható. A meglévő konfliktusok esetén gyakran jó hatású egy külső szervezet vagy néhány szakértő, más könyvtárból érkező munkatárs (bár kétségtelen, hogy a „külső szemlélő" nem lehet tisztában az adott könyvtár egyedi problémáival). A munkatársak részvétele a könyvtár vezetésében a szakirodalom gyakori témája, s bár ez többnyire a könyvtár céljaival, s akár a prioritások átrendezésével való nagyobb egyetértést eredményez, időnként nem teljesülő elvárásokhoz és ebből fakadó frusztrációhoz vezethet. Az adminisztratív átszervezés meglehetősen radikális módszerét a privát szektorban sokkal gyakrabban, míg a nagy egyetemi könyvtárakban meglehetősen ritkán próbálják ki, holott a hierarchia csökkentése, a „lapos" szervezet elősegíti a közvetlenebb kommunikációt, a gyorsabb döntéshozást és az egyéni kezdeményezéseket. Szükség esetén egy középvezető leváltása is konfliktusoldó hatású. Végül: a tiszta helyzetek, a világos fejlesztési politika és a működési kézikönyvek, az egyértelmű munkaköri leírások és a korrekt vezetés számos konfliktust előz meg. Ugyanakkor kétségtelen, hogy van egészséges, tisztító, tisztázó konfliktus is.

(Mohor Jenő)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 322, 362, 365

Pénzügyi és gazdasági kérdések

92/366
BAKER, David: Resource allocation in university libraries = J.Doc. 48.vol. 1992. 1.no. 1-18.p.

Gazdálkodás és gyarapítási keret az angol egyetemi könyvtárakban; felmérés

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Gazdálkodás -könyvtárban; Gyarapítási keret; Támogatás -pénzügyi -általában

Mivel a felsőoktatási könyvtár anyaintézményét szolgálja ki, természetesen eléri minden ha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tás, amely az egyetemek, főiskolák életét, finanszírozási rendszerét befolyásolja. Az angol egyetemi könyvtárak anyagi ellátásának helyzetét és szerkezetét vizsgáló kérdőívet a kérdezettek 47%-a, összesen 33 intézmény küldte vissza.

Az intézmények többségében 3-5000 hallgató alap-, illetve 2-400 hallgató posztgraduális képzését látja el 2-800 oktató. Az intézmények legtöbbjében 31 és 70% között van a természettudományi szakos hallgatók aránya.

Ami a költségvetés szerkezetét illeti, a könyvtárak közel felének saját költségvetésében szerepel, több mint felében pedig az egyetemi központi költségvetés része a munkatársak bére. A könyvtári költségvetést 6 könyvtár 0-3%-kal, 9 könyvtár 3-6%-kal, 5 pedig 6-9%-kal növeli saját bevételéből. Mindössze 3 könyvtár költségvetésének teszi ki több, mint 15%-át (egy esetben 20%-át) a könyvtár által megtermelt bevétel. Az egyetemi bevételek felső hányadából való könyvtári pluszrészesedésről mindössze 5 könyvtár tudott beszámolni. A könyvtárak legtöbbje költségeinek legnagyobb részét (9 könyvtár pedig szinte teljes egészét) a központi egyetemi alapokból kapja. Az egyéb források vagy nagyon kis (0-2%-ig 8, 2-4%-ig 5 esetben), vagy viszonylag jelentős (10-25%-ig öt könyvtárnál) mértékben járulnak hozzá a könyvtári költségekhez. A nem bér jellegű kiadások 16-30%-át könyvbeszerzésre, 41-55%-át folyóirat-előfizetésre fordítja a könyvtárak többsége. Nincs felsőoktatási könyvtár, amely 30%-nál kevesebbet fordítana időszaki kiadványokra, illetve 60%-nál többet költene könyvekre. A kiadások 1-5%-át fordítják a könyvtárközi kölcsönzésre általában, egy százaléknál kevesebbet egy könyvtár, 5-9% közötti összeget pedig öt könyvtár fordít e célra.

A nem számszerű eredmények alapján az Egyesült Királyság egyetemi könyvtárai költségvetési ellátásuk szempontjából igen változatos képet mutatnak. Nem mutatkozik összefüggés az egyetem nagysága, az oktatott tárgyak összetétele és a költségvetési tervezés, az anyagi források elhelyezése között. Mindezidáig igen kevés egyetemi könyvtár részesül az egyetem kutatói tevékenységének bevételeiből. Az egyetemi könyvtárosok általában egy véleményen vannak a természettudományi időszaki kiadványok fontosságát illetően, ám ezek beszerzése jelentős gondokat okoz azoknál a több karral rendelkező intézményeknél, ahol viszonylag kisebb a természettudományos szakok aránya. Nincs igazán jelentős előrelépés sem a könyvtárközi kölcsönzés, sem a géppel olvasható adatbázisok (pl. CD-ROM) folyóirat-előfizetési költségcsökkentő használata irányába.

(Mohor Jenő)

92/367

BUSTION, Marifran – WIGGINS, Tanya – HARRELL, Jeanne – GYESZLY, Suzanne D.: Methods of serials funding: formula or tradition? = Ser.Libr. 20.vol. 1991. 1.no. 75-89.p. Bibliogr.

A folyóiratok gyarapítási keretének felosztása egy egyetemi könyvtárban a szakterületek között; lehetséges megoldások és gyakorlati tapasztalatok

Egyetemi könyvtár; Gyarapítási keret; Időszaki kiadvány

A stagnáló gyarapítási keretek és a növekvő folyóiratárak következtében a könyvtárak arra kényszerülnek, hogy szorosan nyomonkövessék kiadásaikat és felülvizsgálják a folyóiratokra vonatkozó állományalakítási gyakorlatukat. Ha valamilyen képletet vagy a kiegyensúlyozott finanszírozási módszert alkalmazzák a felsőoktatási könyvtárban a folyóirat-kiadások terén, feltehetőleg ki lehet küszöbölni, hogy a különböző szakterületek számára egyenetlenül irányozzanak elő összegeket. A jelenlegi gyakorlat azonban gyakran nem támasztja alá ezt az elméletet.

Két, folyóiratokkal kapcsolatos vizsgálatot követően a Texas A & M Egyetem Sterling C. Evans Könyvtárában a könyvtárosok arra jutottak, hogy szükség van a szorosabb nyomonkövetésre. Az egyetemi oktatók ugyanis kétségbe vonták, hogy a folyóiratokkal kapcsolatos kiadások az igényeket tükrözik, és kifogásolták a magas előfizetési költségeket bizonyos szakterületeken. Ugyanakkor nem vettek figyelembe olyan tényezőket, mint az egyetemi támogatás, vagy a beiratkozott hallgatók száma, és az illető szakra kinevezett oktatók száma.

Az állományalakító és a gyarapító könyvtárosok a meglévő dBase folyóirat-fájlok és az egyetemi költségvetés adatait felhasználva arra törekedtek, hogy az eltéréseket felismerjék és javaslatot tegyenek a lehetséges megoldásokra.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

92/368
FERNENGEL, Birgit: Bibliotheksrelevante Förderung der Volkswagen-Stiftung = Bibliothek. 16.Jg. 1992. 1.no. 26-39.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

A Volkswagen-alapítvány támogatása a német könyvtáraknak

Tömörítését lásd: Könyvtári Figyelő, 39.évf. 1993. 1.sz.

Alapítvány

A Volkswagen-alapítvány az NSZK legnagyobb magánalapítványa, 1961-ben alakult meg. Könyvtárakat támogató tevékenysége nagyságát és fontosságát tekintve összevethető a Német Kutatási Társaságéval (DFG). A 60-as években a tevékenység a tudományos könyvtárak kiépítésére összpontosított, a 70-es években az ésszerűsítés felé fordult. A 80-as években a régiók feletti programok (pl. „A történeti könyvállományok kézikönyve", „A német nyomtatványok gyűjteménye 1450-1912") domináltak. A két német állam egyesülése új feladatokat hozott, például egy tízmillió márkás programot hoztak létre tíz kelet-német egyetem infrastruktúrájának javítására. A jövőben a Volkswagen-alapítvány várhatóan további impulzusokat ad a könyvtárak fejlődéséhez.

(Autoref.)

92/369
WINDAU, Bettina: Kultursponsoring – Rückenwind für Bibliotheken? = Buch Bibl. 44.Jg. 1992. 1.no. 35-39.p.

Res. angol nyelven.

A kultúra szponzorálása – hátszél a könyvtáraknak?

Támogatás -pénzügyi -általában

A nyolcvanas évek elejétől állandó vitatémává vált a kultúra szponzorálása, összefüggésben a kulturális és azon belül a könyvtári költségvetések drasztikus csökkentésével. A könyvtárak anyagi helyzete a meglevő szint tartását sem igen teszi lehetővé, újításról, jobbításról pedig szó sem lehet. Bár a kulturális intézmények fenntartása az NSZK-ban továbbra is egyértelműen a szövetségi állam, a tartományok és az egyes települések közös feladata (1989-ben 8,3 milliárd márkát fordítottak e célra, s ennek 12,6%-át a közkönyvtárak fenntartására), a feszült anyagi szituáción egyes intézmények a szponzorálás segítségével kívánnak enyhíteni.

A gazdaság – saját érdekében – egyre nagyobb értéket fordít a települések kulturális infrastruktúrájára, de elsősorban a „kemény" faktorokat támogatja (közlekedés, munkaerőpotenciál stb.). A szűkebb értelemben vett kulturális szponzorálás a vállalatok számára elsősorban kommunikációs eszköz: kifelé nagyobb ismertséget biztosít, demonstrálja a cég társadalmi felelősségérzetét, a vállalaton belül pedig nagyobb rangot ad a munkahelynek. A szponzorálásnak a hagyományos propagandaeszközökkel szemben több előnye van: a vállalkozó „semleges földön" léphet fel, a hagyományos propagandával szemben közömbös rétegeket is el tudja érni, rokonszenves színben tünteti fel a vállalatot a helyi lakosság előtt.

A könyvtárak nem részesülnek olyan mértékben a szponzorálás előnyeiben, mint azt egyrészt rossz anyagi helyzetük, másrészt széles hatókörük indokolná. Ennek fő oka, hogy általában nem tudnak a vállalatokkal szemben kompetens partnerként fellépni, nem tudják céljaikat, feladatukat, munkájukat és problémáikat a kívülálló számára is meggyőzően megfogalmazni. A vállalatok és a könyvtárak nincsenek „beszélő viszonyban", képviselőik ritkán találnak egymásra. Mindezen kívül még a könyvtárosok kétkedése is hátráltatja a kapcsolatok kialakulását; attól tartanak ugyanis, hogy egyrészt fenntartóik a privát támogatások arányában tovább fogják csökkenteni költségvetésüket, másrészt a szponzorálók az intézmény tartalmi munkájába is bele akarnak szólni.

A könyvtáraknak bátrabban és tudatosabban kellene szponzorok megnyerésére törekedniük. A vezetők vizsgálják felül, hogy mi lehet a könyvtárak tevékenységi köréből hasznos egy vállalat számára, fogalmazzák meg konkrétan lehetőségeiket, válasszák ki a megfelelő intézményt, s ezzel a felkészültséggel ajánlkozzanak fel. A tárgyalások során ajánlatos pontosan rögzíteni a szóba

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

került szolgáltatásokat és ellenszolgáltatásokat. A könyvtárak a tudatosan szervezett szponzorálás révén olyan lehetőségekhez juthatnak, melyeket a jelen szűkös viszonyai között nem szabad elszalasztaniuk.

(Katsányi Sándor)

92/370
IIVONEN, Mirja – SAVOLAINEN, Reijo: Maksun paikka? = Kirjastotiede Inf. 11.vol. 1992. 1.no. 25-36.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

Ideje fizetni? Az adatbázisokban való keresésért fizetendő térítés elvei és problémái

Gépi információkeresés; Térítéses szolgáltatás

Finnországban 24 tapasztalt keresővel készítettek interjút a címben említett kérdésről. Egyharmaduk közművelődési könyvtárban, egyharmaduk felsőoktatási könyvtárban, egyharmaduk társadalomtudományi szakkönyvtárban/tájékoztatási intézményben dolgozott.

Minden könyvtári szektor más térítési politikát követ. A közművelődési könyvtárakban jelenleg ingyenesen lehet az adatbázisokban keresni. A felsőoktatási könyvtárakban a térítési politika és gyakorlat könyvtáranként jelentősen eltérő. Szakkönyvtárakban/tájékoztatási intézményeknél a következő a politika: az adatbázisokban főként az adott intézmény munkatársai számára végeznek keresést, külsők számára a felhasználás korlátozott.

Az egyes könyvtártípusokban mások és mások a térítéssel kapcsolatos problémák. A közművelődési könyvtárakban az ingyenesség miatt igen nagy az igény, és nem elegendőek az erőforrások. A felsőoktatási könyvtárakban a legtöbb problémát az eltérő térítési gyakorlatból adódó félreértések okozzák. A szakkönyvtárakban a helyzet nem ennyire problematikus.

(Autoref. alapján)

92/371
DAVID, Maribelle: The invisible hand: economic reality = Public Libr.Q. 11.vol. 1991. 4.no. 3-11.p. Bibliogr.

A „láthatatlan kéz": a gazdasági valóság

Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Térítéses szolgáltatás

A térítés vagy ingyenesség kérdése továbbra is napirenden van az amerikai közművelődési könyvtárakban. A cikk azt állítja, hogy mivel a könyvtárak a piacgazdaságban működnek, a könyvtárosok hagyományos megközelítése, azaz az ingyenesség pártolása szakmai etikai és erkölcsi megfontolások alapján egyáltalán nem hatékony, ha a forrásokért való versengésről van szó. Adam Smith gondolata a kapitalizmus „láthatatlan kezéről" végső soron bevált, ha azt vesszük, hogy az online adatbázisok használatáért most milyen sok könyvtár kér térítést. A közművelődési könyvtáraknak, ha az információipar élcsapatában akarnak szerepet játszani, választaniuk kell: küzdenek a status quo fenntartásáért vagy elfogadják új szerepüket az információiparban.

(Autoref.)

Lásd még 331-332

Személyzet

92/372
OBERG, Larry R.: The emergence of the paraprofessional in academic libraries: perceptions and realities = Coll.Res.Libr. 53.vol. 1992. 2.no. 99-112.p.

A nem könyvtárosok szerepének növekedése az egyetemi könyvtárakban; érzelmek és tények

Egyetemi könyvtár; Feladatkör; Könyvtáros -középfokú, alapfokú; Könyvtárosi hivatás; Továbbképzés

Ma a könyvtár mindennapos munkájának nagy részét kisegítő személyzet végzi el, rendszeresen ellátva olyan feladatokat is, amelyek egy generációval ezelőtt a könyvtárosokra tartoztak. A könyvtári munkák ezen újraelosztása következtében létrejött a könyvtári dolgozók új,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sajátos csoportja, az ún. paraprofesszionális munkatársaké. A két csoport feladatai között jelentős átfedés alakult ki, mivel a könyvtárosok furcsa módon nem szívesen adták át munkájuk sok hagyományos részét, amelyet pedig ma kielégítően el tudnak látni a paraprofesszionális munkatársak. A feladatok átfedése szerepzavart okozott, ami viszont sértődést eredményezett a munkahelyen és megzavarta a használókat, akik nem tudták világosan megkülönböztetni a két csoportot. A szerző adatokat idéz eddig még publikálatlan országos felméréséből, amely a paraprofesszionális munkatársak szerepére, státusára és munkakörülményeire vonatkozott. Arra a következtetésre jut, hogy új könyvtárügyi modellre van szükség ahhoz, hogy kevésbé félreérthetően meg lehessen határozni mind a paraprofesszionális munkatársak, mind a könyvtárosok szerepkörét.

(Autoref.)

92/373
RESER, David W. – SCHUNEMANN, Anita P.: The academic library job market: a content analysis comparing public and technical services = Coll.Res.Libr. 53.vol. 1992. 1.no. 49-59.p. Bibliogr.

Az egyetemi könyvtári munkaerőpiac; különbségek a feldolgozói és az olvasószolgálati munkakörre vonatkozó követelmények és illetmények között

Egyetemi könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Olvasószolgálat

Az elemzés során 480 intézmény 1988-ban közzétett 11 033 álláshirdetését vizsgálták meg tartalomelemzéssel a következők tekintetében: számítástechnikai készségek szintje, idegennyelv-ismeret, korábbi gyakorlat, képzettség, felajánlott minimális fizetés. Az adatokat táblázatokkal és statisztikai módszerekkel elemezték. A feldolgozói munkakörökre vonatkozó hirdetések több számítógépes készséget, nagyobb gyakorlatot kívánnak meg, és több mint kétszer valószínűbb, hogy idegennyelv-ismeretet is. Az olvasószolgálati munkára ajánlkozóktól magasabb fokozatot várnak el. Mindkét csoport esetében megközelítően azonosak a felajánlott minimális fizetések az alacsonyabb szintű állásokban, de az olvasószolgálati fizetések gyorsabban nőnek az adminisztratív felelősség növekedésével párhuzamosan. Ezeket az eltéréseket kell szem előtt tartania annak, aki ilyen szakosodásra készül tanulmányai vagy állásváltoztatása során.

(Autoref.)

Lásd még 381

Módszertani irányítás

92/374
SCHMIDT, Marion: Neue Strukturen und erweiterte Aufgaben des Deutschen Bibliotheksinstituts = Bibl.Info. 2.Jg. 1992. 2.no. 115-117.p.

A Német Könyvtári Intézet (DBI) új szervezete és kibővült feladatköre

Feladatkör; Módszertani központ

A Német Könyvtári Intézet (Deutsches Bibliotheksinstitut, DBI) 1992. január 1-től új szervezeti formában és bővített tevékenységi körrel működik, ugyanis ettől az időponttól kezdve ehhez az intézményhez tartozik a korábbi kelet-berlini Központi Könyvtárügyi Intézet (Zentralinstitut für Bibliothekswesen, ZIB) és a Tudományos Könyvtárak Módszertani Központja (Methodisches Zentrum, MZ) 44 dolgozója. Ezzel a DBI létszáma 134 főre emelkedett.

Az új szervezeti felépítés szerint az intézmény az igazgatási osztályon kívül öt szakmai osztályból áll. Az egyes osztályok feladatkörei: 1. Kiadványok, közönségkapcsolat; 2. Bibliográfiai tanácsadás, tájékoztatás; 3. Hálózati rendszerek; 4. Számítógépes rendszerek gondozása és fejlesztése; 5. Üzemszervezés; nemzetközi kapcsolatok.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használók képzése

Lásd 322

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS-TERJESZTÉS

Nyomtatott dokumentumtípusok

92/375
SMITH, Eldred: The print prison = Libr.J. 117.vol. 1992. 2.no. 48-51.p.

A nyomtatás börtöne

Dokumentum -gépi információhordozón; Hatékonyság; Információhordozó; Könyv

Kétségtelen, hogy a könyvnyomtatás felfedezése az információk addig soha nem látott növekedésének és terjesztésének nyitott utat, de újabban az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyomtatott forma ma már éppen ellenkező eredményt produkál: akadályozza az információk növekedését és terjesztését. Az elektronikus információk elterjedése nyomán ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a nyomtatás „bebörtönzi" az ismereteket, mégpedig paradox módon ugyanazzal az eszközzel, amely terjesztésüket lehetővé teszi, ugyanis egy nyomtatott dokumentum tartalmához csak az férhet hozzá, aki fizikailag rendelkezik vele.

Miben nyilvánulnak meg a nyomtatott dokumentumok terjesztésének és hozzáférhetőségének korlátai? Ami a terjesztést illeti, hónapokba, sőt néha évekbe kerül, amíg a kutatók publikálva láthatják viszont munkáikat. A nyomtatott publikálás ezen kívül képtelen lépést tartani az ismeretek növekedésével, ezért sok, nyomtatásra érdemes dolgozat kiadatlanul marad. De a kiadott művek is korlátozottan terjednek el, mert borsos áraik miatt a könyvtárak és az egyének egyre kevesebbet tudnak belőlük vásárolni, ezért a dokumentumok közös használatára kényszerülnek.

A hozzáférhetőség lehetőségei sem rózsásabbak: a nyomtatás korában utópiának bizonyult annak a célnak a megvalósítása, hogy a világ dokumentumterméséből egy teljes, átfogó gyűjteményt hozzanak létre.

E problémák megoldása érdekében a szerző szerint létre kell hozni egy átfogó elektronikus gyűjteményt, amely a múlt, a jelen és a jövő összes tudományos publikációit magában foglalja. Ez ma már megvalósítható. A szétszórt, hiányos állományok eddig akadályozták egy egységes bibliográfiai apparátus kifejlesztését is, viszont egy ilyen, teljes körű adatbázis ezt a célt is előmozdítaná. Természetesen a bibliográfiai keresőrendszer is elektronikusan állna rendelkezésre a már meglévő világméretű hálózatokon. Egy ilyen rendszerből nemcsak a kutatók profitálhatnának, akik laboratóriumaikban vagy otthonaikban a tudományos publikációk szerkesztése és lektorálása után azonnal hozzáférhetnének ezekhez, hanem a könyvtárosok is, akik a nyomtatott dokumentumok beszerzése és rendszerezése helyett az elektronikus gyűjteményre épülő szolgáltatásokra koncentrálhatnának.

Mindez persze pénzügyi és szerzői jogi problémákat is felvet. Amíg az egyetemek és nem profitra épülő kiadók számára (az Egyesült Államokban ők adják ki a tudományos művek legnagyobb részét) egy ilyen adatbázis előnyös lenne, mert levenné róluk a nyomdai munkákkal és marketinggel járó anyagi és egyéb terheket, addig a kereskedelmi kiadók valószínűleg ellenállnának. Ezért a szerző szerint a kereskedelmi publikációkért, de csak azokért, fizetni kellene, a szerzői joggal védett műveket pedig ki kellene zárni a gyűjteményből, amíg a szerzői jog le nem jár. Ez az utóbbi korlátozás nem sokáig jelentene komoly veszteséget, mert ha a kutatók megtapasztalják, hogy az elektronikus rendszer lehetővé teszi munkáik azonnali hozzáférhetőségét és széles körű elterjesztését, nem valószínű, hogy továbbra is ragaszkodnának a szerzői joghoz, és emiatt a lassabb és kevésbé elérhető nyomtatás mellett döntenének.

(Novák István)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

92/376
LaGUARDIA, Cheryl – HUBER, Chuck: Digital dreams: A CD-ROM users' wish list = Libr.J. 117.vol. 1992. 2.no. 40-43.p.

Digitális álmok: a CD-ROM használók kívánságai

CD-ROM; Ember-gép kapcsolat; Kompatibilitás; Szabvány; Szoftver

A szerzőknek, miközben nyolcvan, húsz különféle szoftverrel működő CD-ROM adatbázist állítottak üzembe, elegendő alkalmuk nyílt arra, hogy megismerjék a CD-ROM előállítók és forgalmazók zömének termékeit ill. terjesztési gyakorlatát. Mindezek alapján egy kívánságlistát állítottak össze az illetékesek számára, amelyben a könyvtáros felhasználók igényeit igyekeznek összefoglalni. Elvárásaikat a következő kategóriák szerint csoportosítják:

1. Próbaidő. A forgalmazók egy világosan megfogalmazott, könnyen kitölthető szerződés alapján a lehető legrövidebb időn belül küldjék meg a kért adatbázist kéthónapos próbaidőre, amely elegendő a termék alapos tesztelésére és visszaküldésére.

2. Díjszabás. A legfontosabb: a forgalmazók hagyjanak fel a szokásos lízingfeltételekkel, amelyek szerint a kumulációkat tartalmazó lemez kézhezvételekor, ill. az előfizetés felmondásakor a régebbi lemezeket vissza kell küldeni. A könyvtárosok nem bérelni, hanem megvásárolni kívánják az információkat. Azután: ahhoz képest, hogy a CD-ROM már régen túl van a kezdeti kutatási-fejlesztési időszakon, a termékek még mindig igen drágák. Lehetetlen helyzet, hogy egy 125 dolláros nyomtatott változat CD-ROM megfelelője 1500 dollárba kerüljön. Jobb lenne, ha a forgalmazók egy szélesebb vevőkör megnyerése érdekében olcsóbban kínálnák termékeiket: inkább kerüljön egy adatbázis 500 dollárba, és vegye meg 20 könyvtár, mint 25 ezer dollárba, amit csak két könyvtár engedhet meg magának.

3. Telepítés. Az installálás során a könyvtárosok három dolgot szeretnének:
– azonnal használható szoftvert (olyan floppyt küldjenek, amely illik a felhasználó rendszeréhez – legjobb, ha $5^1/_4$-es és $3^1/_2$-es változatban is megküldik);
– világos, rövid telepítési utasításokat (a használónak lehetőleg csak egy *copy* vagy *install* utasítást kelljen használnia);
– kompatibilitás (ne küldjenek olyan terméket, amelyik a telepítés után a gépen már meglévő szoftvereket használhatatlanná teszi).

4. Használói interfész. Elismerve, hogy a teljes mértékű szabványosítás megvalósíthatatlan, a szerzők felsorolnak nyolc alapvető követelményt, amelyeknek minden terméknél egyformán kellene rendelkezésre állnia. Például: DOS környezetben az F1 funkcióbillentyű mindig a Help-et jelentse, az Esc fokozatosan vezesse visszafelé a használót a rendszerben, a letöltésre szolgáló meghajtó az alapértelmezés szerint mindig az a: meghajtó legyen, stb.

5. Dokumentáció. A könyvtárosok egyszerű, könnyen használható segédkönyvet kívánnak, amelynek minimum a következőket kell tartalmaznia: tartalomjegyzék, index, telepítési instrukciók, keresési minták és hibabehatároló javaslatok. A forgalmazók küldjenek egy rövid, szakzsargontól mentes keresési útmutatót is, amely sokszorosítható az olvasók számára.

6. Segítségnyújtás. A termékek használata során felmerülő problémák gyors megoldására a forgalmazók általában garanciát vállalnak. Az alapvető követelmények itt a következők: a megadott telefonszámon mindig elérhető legyen valaki, aki 24 órán belül rendelkezésre áll; az aktualizálások könnyen installálhatók legyenek; a segítő személyzet naprakész technológiai ismeretekkel rendelkezzen.

A szerzők szerint a fentiek figyelembevételével egészséges verseny alakulhat ki a CD-ROM forgalmazók között, amelyben – győzzön a legjobb!

(Novák István)

92/377
CORNISH, Graham P.: CD-ROM: a new phase in document supply? = INSPEL. 26.vol. 1992. 1.no. 5-13.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM: új szakasz a dokumentumszolgáltatásban?

CD-ROM; Hozzáférhetőség

A CD-ROM nagy mennyiségű szöveg és adat tárolására szánt információhordozó, így jól használható mag-gyűjtemények építésére, viszont nem alkalmas kis adatmennyiségek esetében, és a könyvtárak kénytelenek a gyártók által „előre csomagolt", meghatározott piacra szánt anyagokat megvásárolni. Azokon a területeken, ahol nem várhatnak jelentős hasznot, vagy a speciális témánál fogva nem találtak megfelelő anyagokat a kiadók, nem hasznosítható ez a technológia.

Jól használható a CD-ROM a központi katalógusok, lelőhely-jegyzékek esetében, bár az aktualitás tekintetében elmaradnak az online katalógusoktól. A teljes szövegű dokumentumok esetében a CD-ROM-ok katalógusa sokkal hatékonyabb lehet, mint az egyes folyóiratcímeké, hiszen az állományadatok pontatlansága, a hiányzó számok, változó címekkel kapcsolatos nehézségek elkerülhetők.

A tulajdonképpeni dokumentumellátásban a CD-ROM pozitív szerepet játszhat azokban az esetekben, amikor a CD maga a dokumentumok hordozója, bár a papírmásolatok száma legtöbbször jogilag korlátozva van. A CD-ROM-on található teljes szövegű dokumentumok gyorsan azonosíthatók és kinyomtathatók, így a dokumentumellátás sebessége javítható esetükben.

A CD-ROM állományok közvetlen elérése esetében csökken a papírmunka. Bár a számlázás elkerülhetetlen, a CD-ROM technológia azt is egyszerűbbé teheti. Szerzői jogi meggondolásokból szükség van a papírmásolatok számának ellenőrzését és egy határon túli tiltását végző automatikus mechanizmusokra.

A CD-ROM sohasem lesz alkalmas az összes dokumentum tárolására minden témában és minden dokumentumtípusban, hanem a teljes szövegek szelektív tárolására fog sor kerülni, olyan szakterületekre koncentrálva, ahol nagy az igény és van egy jól körülhatárolható szakirodalmi mag, mint pl. a biomedicina vagy a gyógyszerészet területén.

A CD-ROM befolyásolhatja a dokumentumellátás decentralizált vagy centralizált voltát. Lehetséges, hogy a kiadók a dokumentumellátó rendszereket megkerülve, közvetlen online hozzáférést biztosítanak termékeikhez, de ez nem valószínű, mivel nem gazdaságos és a felhasználók sem igénylik.

(Koltay Tibor)

92/378

BAILEY, Charles W., Jr.: Network-based electronic serials = Inf.Technol.Libr. 11.vol. 1992. 1.no. 29-35.p. Bibliogr.

Az elektronikus időszaki kiadványok terjesztése hálózatokon

Elektronikus publikáció; Folyóirat; Számítógép-hálózat

A nagy adatbázis-forgalmazóknál (pl. Dialog) egyre több időszaki kiadvány teljes szövege érhető el elektronikus úton. Ezek egy részének van nyomtatott változata, néhányukat CD-ROM-on is közreadják. Az elektronikus időszaki kiadványok használatáért a használat arányában kérnek térítést a forgalmazók (többnyire kereskedelmi cégek). A könyvtárak nemigen tudják megvenni ezeket az adatbázisokat, inkább bérlik őket. A könyvtári használat számos kérdést vet fel: pl. beszerezhető-e az időszaki kiadvány nyomtatott változata akkor, ha az adatbázis-forgalmazó beszünteti az elektronikus változatot, vagy a könyvtár nem tud előfizetni rá; biztos-e, hogy az egyedül elektronikusan tárolt információt megőrzik stb. Jogos a kérdés: Hol van a beígért forradalmi változás, melyet a tudományos kommunikáció terén az időszaki kiadványok elektronikus formájától vártak?

A válaszhoz a szerző bemutatja a nem kereskedelmi célú, nagy nemzetközi hálózatok közül a BITNET-et és az Internetet. Ezek a hálózatok világméretű elektronikus kommunikációs rendszert alkotnak. Az elektronikus kiadók e-mail vagy fájlátvitel útján juttatják el kiadványaikat az előfizetőkhöz, többnyire ingyenesen. Megjelent egy olyan „műfaj" is, amelyről kérdéses, hogy időszakinak tekinthető-e egyáltalán: ez az elektronikus konferencia. Az AACR2 időszaki kiadványokra vonatkozó definíciójából kiindulva a szerző válasza igen, ugyanis az információ hordozójára nincs meghatározás a szabályzatban. Ez viszont azt is jelenti, hogy a könyvtáraknak az ilyen típusú időszaki kiadványok gyűjtéséről is gondos-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kodniuk kell. Ezt a feladatot a könyvtárak jobban tudnák ellátni a számítógépes központoknál.

Az elektronikus kiadványokról való tájékozódás megkönnyítésére a közeljövőben hiteles jegyzéket jelentet meg a számítógépes időszaki kiadványokról és az elektronikus konferenciákról a Tudományos Könyvtárak Egyesületének (ARL) Kiadói Hivatala. A hálózatban elérhető kiadványok fő típusait, az elektronikus hírlevelet és az elektronikus folyóiratot részletesebben is bemutatja a szerző. Ezeknél a kiadványoknál kisebb-nagyobb létszámú szerkesztőség áll a háttérben. A többnyire rendszertelen megjelenésű *hírlevelek* aktuális, gyakorlati információkat tartalmaznak; az e-mail útján küldik szét az egyes számokat. A régebbi számokat a használók lekérdezhetik közvetlenül, vagy a szerkesztőség útján. A BITNET-en 1990-91-ben több elektronikus *folyóiratot* alapítottak. A számok szerkezete gyakran hasonló a nyomtatásban megjelenő folyóiratokéhoz, vagyis tartalmaznak szerkesztői előszót, tanulmányokat, könyvismertetéseket, rovatokra tagolódnak stb. Van olyan szám, amely csak egy cikkből áll, azt egy e-mail-en megüzent adatállományból keresheti vissza az olvasó. E folyóiratok lehetnek rendszeres vagy rendszertelen megjelenésűek. A cikkek, ill. a számok archiválhatók. Nem indexelik őket a hagyományos módon; nem kell előfizetési díjat sem fizetni a használóknak, csak akkor, ha valaki pl. floppyn is igényt tart a számra.

Az elektronikus kiadványok a következő 10 évben nem fogják kiszorítani a nyomtatott formát, de egyre jelentősebb szerephez jutnak majd. Valószínű, hogy a jelentős, nem profit-orientált, elektronikus időszaki kiadványokat előállító rendszerek a hálózatokból kerülnek majd ki. E rendszerek fő jellemzője, hogy ingyenesen vagy alacsony térítési összegért szolgáltatnak, a szerzői jog fenntartása mellett.

Megoldásra váró kérdések:

1) Az elektronikus időszaki kiadványokat gyakran ASCII szövegfájlként terjesztik. Ez lehetővé teszi, hogy a használók könnyen manipulálhassák a fájlokat; csökken az adatátvitel költsége, ugyanakkor vannak bizonyos korlátozások (pl. nem jeleníthetők meg színek, idegen nyelvű karakterek, matematikai jelek stb.). A Postscript, a TeX és hasonló szoftverek segítenek a probléma kezelésében, de nincs általános megoldás.

2) A használók általában korlátozott tároló kapacitással rendelkeznek. (Az elmúlt évben volt olyan új folyóirat, amelynek egyetlen száma 200 oldalnyi információval árasztotta el az előfizetőket).

3) A használók nem biztos, hogy tisztában vannak az e-mail, az adatátvitel, a mainframe szoftver használatával, vagy a letöltés folyamatával.

4) A jelenleg meglévő eszközök e kiadványok terjesztésére, hasznosítására a fejlesztés kezdeti szakaszában vannak, néhány fontos technikai feltétel még hiányzik.

5) Az elektronikus időszaki kiadványok elterjedésével a hosszadalmas adatátvitel egyszerűbbé válik. A jelenlegi alacsony műveleti sebesség torlódást okoz az adatátvitelben.

6) A BITNET-ben v. az Internetben korlátozott a kutatók hozzáférési lehetősége. Kereskedelmi hálózatok belépése (pl. Compuserve, Well to Internet) segíthet ezen, de ezek szolgáltatásaiért fizetni kell. Jelentős számú, potenciális külföldi használó – különösen harmadik világbeliek – egyáltalán nem érheti el az amerikai hálózatokat.

7) Nehéz tájékozódni az elektronikus időszaki kiadványokról, a meglévő katalógusok sem naprakészek. A Tudományos Könyvtárak Egyesületének (ARL) minervája majd segít ezen a helyzeten.

8) Hiányzik a hozzáértő, felkészült intézményi kiadói háttér.

9) Az archiválás hálózati csomópontok révén megoldható, mégsem biztos, hogy ezt a feladatot megbízhatóan ellátják a számítóközpontok, különösen ha erre intézményi szinten nincsenek kötelezve.

10) A meglévő (amerikai) szerzői jogi törvények nem egyértelműek.

11) Problémás az elektronikus időszaki kiadványokban való publikálás elfogadásának kérdése is. Ekvivalens-e egy ilyen kiadvány a nyomtatott folyóirattal; akarnak-e a kutatók olyan folyóiratban publikálni, amelyet a hagyományos módon nem indexelnek, és nem biztos, hogy gyűjtik a könyvtárak?

A használók jelentős köre támogatja a BITNET és Internet kedvezményes használatát. Ha az NREN (National Research and Education Network; Nemzeti Tudományos és Oktatási Hálózat) – melyet egy kereskedelmi cég működtet majd – megvalósul, helyettesítheti a fenti hálózatokat. Az ezzel kapcsolatos gazdasági változások hátrányosan befolyásolhatják az elektronikus kiadványok és a számítógépes konferenciák hozzáférhetőségét is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az említett nehézségek ellenére növekszik a forgalomba kerülő hasznos elektronikus időszaki kiadványok száma. Minimális beruházással a szakmai társaságok, egyetemi kiadók kihasználhatják a rendelkezésre álló szoftvereket. A könyvtárosok szerepe ebben a folyamatban: támogatniuk kell a tudományos műhelyeket az elektronikus időszaki kiadványok létrehozásában; segíteniük kell olyan szabványok kidolgozását, amelyek az ilyen típusú kiadványok tárolását, terjesztését, közreadását tökéletesítik. Lobbyzniuk kell azért, hogy létrejöhessen egy magas színvonalú, a kormány által támogatott Nemzeti Tudományos és Oktatási Hálózat (NREN). Ha mindez megvalósul, az évtized végére a hálózatra épülő elektronikus időszaki kiadványok jelentős alternatív forrásaivá válhatnak az alacsony költségű tudományos információknak. Ellenkező esetben e kiadványok fejlődési üteme lelassul, és a könyvtárosokat továbbra is sújtja az időszaki kiadványok áraival kapcsolatos válság.

(Kovács Katalin)

92/379
CHENET, Anne: Les mots-clés du multimédia = Documentaliste. 29.vol. 1992. 2.no. 73-79.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

A legfontosabb tudnivalók a multimédia-technológiáról, fogalmairól és alkalmazásáról

Hiperszöveg; Optikai lemez; Terminológia

A multimédia napjainkban igen népszerű, de magát a fogalmat gyakran zavarosan, félreérthetően használják, és valódi alkalmazásai korlátozottak. A multimédia, amely egyidejűleg az információ több fajtájával foglalkozik (számítógépi adatok, hang, kép) bizonyosan nagyon ígéretes jövő felé nyit utat, és elkerülhetetlen következményekkel jár az információtechnológiára nézve. A használók számára a cikk közread egy kifejezésjegyzéket a multimédia fogalmáról, ismerteti a fejlődést befolyásoló technikai tényezőket, valamint példákat hoz az alkalmazásra, mind már működőkre, mind a jövőben megvalósulókra.

(Autoref.)

Lásd még 340, 352, 375

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 320, 346-347, 353-354

Könyvtárépítés, -berendezés

92/380
AMLINSKI, Lev: Die bibliothekswissenschaftliche und die architektonische Projektierung von Bibliotheken als einheitlicher schöpferischer Prozess = ABI-Techn. 12.vol. 1992. 1.no. 1-16.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven.

A könyvtártervezés könyvtártudományi és építészeti része egységes alkotói folyamat

Építési terv

A könyvtártervezés olyan munka, amely során két tudományterület képviselőinek kell együttműködniük, a könyvtárosoknak és az építészeknek.

A jelenlegi gyakorlat szerint a könyvtári szakemberek az építészeknek csak tanácsadói, vagy az építési programokat dolgozzák ki. A könyvtárépület építészeti–kivitelezési tervezését ezzel szemben egy könyvtári tervnek kéne megelőznie, amely a következőkre terjedne ki: a könyvtár általános koncepciója, a használat megszervezése és a könyvtári munkaszervezet, a könyvtári technológia, a könyvtári munkák gépesítése és automatizálása, együttműködés más könyvtárakkal és a hozzávetőleges költségvetés. A továbbiakban ezt a tervet aztán mindig figyelembe kell venni.

A cikk bemutatja a könyvtári és az építészeti tervezés összefüggéseit, valamint a számítógépes könyvtártervezés szükséges elemeit. Vizsgálja a könyvtári építési terv értékelésének lépéseit, figyelembe véve a könyvtárosok és a használók igényeit.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lásd még 327-328

Számítógépes könyvtári rendszerek

92/381
ALLEN, Alice J.: Automation, barriers and communication. How an integrated library system changes public services – technical services relationships = Ref.Libr. 34.no. 1991. 69-77.p.

Hogyan változtatja meg egy integrált könyvtári rendszer az olvasószolgálati és a feldolgozó részlegek kapcsolatait

Feldolgozó munka; Integrált gépi rendszer; Kommunikáció -személyzeten belül; Olvasószolgálat

A könyvtári szolgáltatásoknak hagyományosan két fő területe van, amelyet legtöbbször a könyvtárak szervezeti felépítése is tükröz: a feldolgozó munka és az olvasószolgálat (az angol terminológia szerint: a technikai, ill. a nyilvános szolgáltatások). A gépesítés, különösen az integrált rendszerek kora előtt e két terület határozottan elkülönült egymástól – a két részleg munkáját az elszigetelődés, a kommunikáció hiánya jellemezte. Napjainkban azonban egyre nagyobb lehetőség kínálkozik arra, hogy ezt a választófalat ledöntsük, és a különbözőségek ellenére megtaláljuk azokat a problémákat, amelyeket az olvasók hatékonyabb kiszolgálása érdekében közösen kell megoldani. E kérdéssel kapcsolatos tapasztalatairól és könyvtárának, az Oregoni Egyetemi Könyvtárnak az erőfeszítéseiről számol be a jelen cikk szerzője.

Az együttműködés hiánya miatti első kudarc az Innovacq integrált rendszer folyóiratkezelő moduljának üzembe állítása után történt. Mivel ez a folyóiratok aktuális információi miatt a legnagyobb prioritást élvezte, kapkodva, a szabványok gondos figyelembevétele nélkül töltötték fel az adatbázist. A 18 ezer online rekord legtöbbje hiányos és pontatlan információkat, nem megfelelő hozzáférési pontokat tartalmaz. Miután kiderült, hogy az olvasószolgálatosok nem bízhatnak a rendszer információiban, feszültség keletkezett köztük és a feldolgozók között.

Konfliktust okozott az is, hogy 1989-ben megszüntették az olvasók által megszokott és kedvelt nyomtatott folyóiratjegyzéket, mivel az már – jóval több információval – online módon is rendelkezésre állt. A jegyzékek eltűnése miatt mind az olvasók, mind a referenszkönyvtárosok háborogtak. Az olvasószolgálatosok azzal vádolták a feldolgozókat, hogy fogalmuk sincs az olvasói igényekről, azok viszont úgy érezték, hogy az olvasószolgálatosok nem hajlandók megtanulni és az olvasók számára értelmezni az online katalógust.

A vezetőség ezeket a hibákat nem akarta újból elkövetni, ezért a „teljes könyvtári részvétel" irányába kívánt elmozdulni. Az Innovacq-kal kapcsolatos munkák felügyeletére egy koordináló bizottságot és – a részterületeknek megfelelően – kilenc albizottságot hoztak létre, amelyekben mindkét részleg képviselői megtalálhatók. A koordinációs bizottság minden héten tart értekezletet, immár két és fél éve. Ezen kívül a feldolgozó részleg három időszaki kiadványt is kiad, amelyben az Innovacq telepítési munkálatainak legújabb fejleményeiről, ill. egyéb számítógépes vagy feldolgozási problémákról tájékoztatják a könyvtár személyzetét.

A cikk szerzője tapasztalatai alapján összefoglalja, hogy a két részleg közötti együttműködés érdekében mi várható el a „szembenálló" felektől. Ezek szerint a *feldolgozók*

– tegyenek erőfeszítéseket az olvasószolgálatosok prioritásainak a megértésére (pl. még a nagy becsben tartott bibliográfiai leírási irányelvek feladásától se riadjanak vissza, ha ez az olvasók érdekét szolgálja);

– legyenek hajlandók a gépesítéssel kapcsolatos információk megosztására, de tartózkodjanak a fölényeskedéstől és a tudnivalók kelleténél bonyolultabb közlésétől.

Az *olvasószolgálatosok* viszont

– osszák meg tapasztalataikat a feldolgozókkal a használók reakcióiról az online katalógussal kapcsolatban;

– ne legyenek közönyösek, hanem legyenek hajlandók tanulni tőlük;

– támogassák őket az adatbázisok magas színvonalú előállítása és aktualizálása érdekében.

(Novák István)

92/382
POURCIAU, Lester J.: Automated library system migration in the United States = El.Libr. 10.vol. 1992. 2.no. 103-108.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felmérés a számítógépes könyvtári rendszerüket „lecserélő" amerikai könyvtárak körében.

Integrált gépi rendszer

Amerikában a könyvtári számítógépesítés első lépései az 1960-as években indultak, majd a számítógépek kisebbé és olcsóbbá válásával a 70-es években már jelentősen terjedt a számítógéphasználat, a nyolcvanas évek pedig már a kulcsrakész integrált rendszerek piacát hozták. A fejlődéssel együtt jár a régebben beszerzett rendszerek lecserélése, ám felmerül a kérdés: miért, milyen meggondolásból vált egy számítógéphasználó könyvtár rendszert vagy forgalmazót? Ennek járt utána kérdőívével a Memphis State University könyvtárigazgatója, ezzel saját döntésüket is segítve.

A 169 kiküldött kérdőívből 154 (!) érkezett vissza, ám csak 87 könyvtár változtatott szállítót, és 78 súlyozta az okokat. A kiértékelés alapján a rendszer-szállító megváltoztatásának tíz legsúlyosabb oka a következő:

1. Megoldatlan rendszerproblémák, melyek hosszabb időn át is megoldatlanok maradtak;
2. Elfogadhatatlanul hosszú válaszidők intenzív használat esetén;
3. Az elavult hardver nem bírja a kurrens vagy tervezett rendszerigényeket;
4. Bizalomhiány a jelenlegi szállító jövőbeli teljesítményét illetően;
5. A szállító beszünteti a rendszer forgalmazását;
6. Új hangsúlyok az intézményi szintű hálózatban;
7. Az anyaintézmény megváltozott követelményei a könyvtárral szemben;
8. A könyvtár igénye a korszerűbb rendszer iránt, vagy a rendszer diszfunkcionalitása az anyaintézmény rendszerével kapcsolatban;
9. Más szállítók lényegesen jobb ajánlatai;
10. Felhasználói panaszok a rendszer teljesítményéről.

Megjegyzendő, hogy ezek közül mindössze két olyan ok akad, melyekre a szállító nincs – nem lehet – hatással, ugyanakkor a bizalomhiány igen sokat árul el a szállító marketingstratégiájáról, PR-munkájáról és vevőszolgálatáról.

(Mohor Jenő)

92/383

COLES, Elizabeth: An example of integrated systems for the provision of library and information services = Inf.Serv.Use. 11.vol. 1991. 4.no. 237-246.p.

Integrált rendszer a vállalati könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások ellátására; egy konkrét példa

Adatfeldolgozás; Gépi információkeresési rendszer; Integrált gépi rendszer; Szoftver; Teljes szövegű adatbázis; Üzemi szakkönyvtár

A Chem Systems Group vegyipari, kőolajipari tanácsadó vállalat, amely méretéhez képest fejlett információs szolgálattal rendelkezik. A könyvtár és a tanácsadók egyaránt gyűjtenek adatokat belső és külső forrásokból, illetve a kliensektől, amelyeket elemző, értékelő jelentésekben dolgoznak fel. Ezek azután ismét a könyvtár információs bázisát gyarapítják.

A könyvtárat először a nyolcvanas évek legelején kezdték gépesíteni az Inmagic szoftverrel, DEC PDP 11/60 minikomputerrel, de ez a rendszer hamarosan lassúnak, nehézkesnek és kicsinek bizonyult. Az új rendszer iránt az alábbi követelmények merültek fel. 1. Legyen képes teljes szövegek tárolására, és a jelentésekben a szabadszöveges keresésre. 2. Legyen használható egy kb. 70 állomásról hozzáférést biztosító hálózattal. 3. Legyen képes jelentések generálására, szerkesztési és logikai feladatok ellátására. 4. Legyen képes rekordok és nagyobb adatállományok online szerkesztésére. 5. Legyenek az adatbázisok karbantarthatók a hozzáférés korlátozása nélkül.

A piac áttekintése után a BRS/Search rendszert találták a legmegfelelőbbnek, a Xenix és DOS operációs rendszerekkel együtt. Különböző adatállomány-transzformációk után több mint 20 aktív adatbázishoz nyújtanak hozzáférést, és az EAGLE interfész segítésével megindult a használók átképzése is. Másfél éven belül időszerűvé vált a helyi hálózat kiépítése, melynek céljaira egy Ethernet rendszert választottak Novell 386 operációs rendszerrel. A hálózat ügyviteli feladatokat is ellát: elektronikus posta, címjegyzék, naptárfunkciók stb.

Az integrált használat több területen érvényesül. Az érdeklődésre számot tartó cikkeket min-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

den reggel kiemelik, és főcímeikből az elektronikus postán már 10 órakor olvasható összeállítást készítenek. Az online keresések eredményeit megszerkesztve, azonosítókkal ellátva tárolják és rendelkezésre bocsátják. Több szintű relációs adatbázist építettek ki, amelyben a cég kapcsolatairól tárolják az összes fontos adatot: címeket, tárgyaló partnereket stb. (Szintén az elektronikus postán át érhető el.) Hiányzó jelentéseket, könyveket, új előfizetésekre és hirdetésekre vonatkozó kérdéseket is lehet közvetíteni az elektronikus postán, ezzel egyszerűsödik az adminisztráció. Az információs személyzet többféle árkimutatást is vezet, és a számítógépes nyilvántartás mellett háromdimenziós grafikonokkal is ábrázolják az adatokat. Valamennyi, a tanácsadók által készített ilyen jellegű adatot tárolnak, és hozzáférhetővé tesznek.

A hálózatépítés számos nehézséggel jár. Meg kell oldani, hogy az integrált rendszer a felhasználótól a lehető legkevesebb adatfeldolgozást kívánja meg, illetve, hogy a programcsomagok közötti adatáramlás zökkenőmentes legyen. A Chem Systems – viszonylag kis cég lévén – inkább a bevált, kész programcsomagok alkalmazása mellett döntött, mivel emiatt a felhasználók képzésére is kevesebb volt az igény. A fejlesztést két irányban folytatják: egy optikai leolvasó/író berendezés megvételével, amely az archiválási feladatokat támogatja, illetve a BRS/Views beszerzésével, amely még inkább felhasználóbarát, mint a BRS/Eagle. További feladat a szöveges és képi információ együttes megjelenítése. Ellentmondónak tűnő felhasználói igényeket is ki kell elégíteniük: egyrészt a kevésbé felkészült használóknak több segítséget nyújtó csatlakozást kell biztosítani a rendszerhez, másrészt a „haladó" számítógép-használóknak egyre több funkciót kell nyújtani.

(Orbán Éva)

Lásd még 363

Számítógép-szoftver

92/384
SIEVERTS, E.G. – FIGDOR, J. – BAKKER, S. [et al.]: Software for information storage and retrieval tested, evaluated and compared. Part 3 – End user software = El.Libr. 10.vol. 1992. 1.no. 5-19.p.

Információtárolásra és -keresésre szolgáló szoftverek tesztelése, értékelése és összehasonlítása. 3. rész. Végfelhasználói szoftver

Előzményeit lásd: 92/193, 92/304.

Információkeresési rendszer értékelése; Kisszámítógép; Szoftver

A sorozatban információtárolásra és -keresésre szolgáló szoftverek specifikációját, tulajdonságait és tesztelési eredményeit sorolják fel és hasonlítják össze. A jelen cikk a korábban már definiált végfelhasználói szoftverrel foglalkozik, amelyet bibliográfiai formattáló szoftvernek is szokás nevezni. Nyolc különböző programot teszteltek és értékeltek, ezek a következők voltak: Archivist, BIB/Search, Library Master, Notebook II, Papyrus, Pro-Cite, The Ref-Filer, Reference Manager. Mindegyikük MS-DOS operációs rendszerrel működik, bár a Pro-Cite-nak és a Reference Managernek van Apple Macintosh változata is. A programokról kb. 100 tényt és tesztelési eredményt közöl a cikk táblázatos formában, és szövegesen, külön–külön is ismerteti őket.

(Autoref.)

A jövő könyvtára

Lásd 324-325

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

Lásd 378

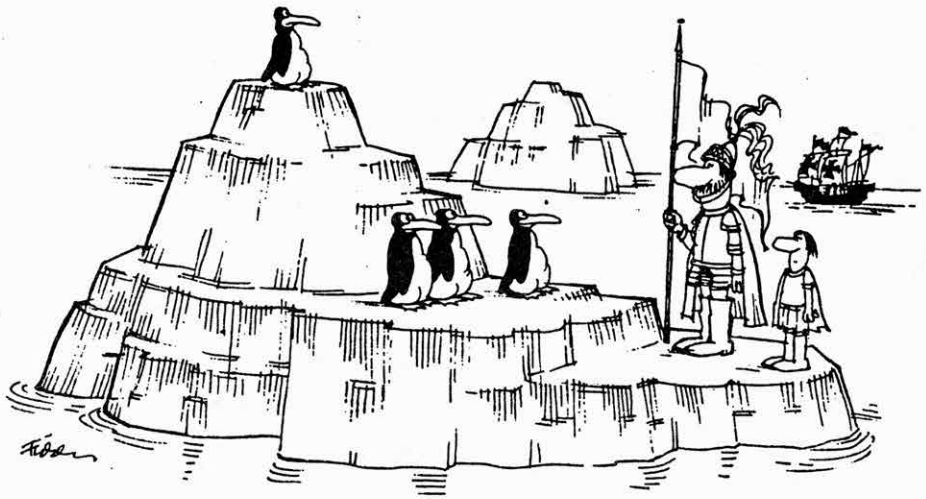
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Techn. – ABI-Technik (DE)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibl.Forum Bayern – Bibliotheks-Forum Bayern (DE)
Bibl.Info – Bibliotheks Info (DE)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliothek – Bibliothek (DE)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Can.Libr.J. – Canadian Library Journal (CA)
Cat.Index. – Catalogue and Index (GB)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Ctenár – Ctenár (CS)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
Health Inf.Libr. – Health Information and Libraries (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Inf.Today – Information Today (US)
INSPEL – INSPEL (I)
Int.Cat.Bibl.Cont. – International Cataloguing and Bibliographic Control (I)
Int.Classif. – International Classification (I)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Kirjastotiede Inf. – Kirjastotiede ja Informatiikka (FI)
Kn.Inf. – Knižnice a Informácie (CS)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Libri – Libri (I)
Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
Naucn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (SU)
Online Rev. – Online Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española de Documentación Científica (ES)
RQ – RQ (US)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
Ser.Libr. – The Serials Librarian (US)
Spec.Libr. – Special Libraries (US)
Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

IMAGINARY COMPUTER ERRORS IN HISTORY..

7. COLUMBUS DISCOVERS AMERICA .

Az illusztráció forrása:

The Fanatic's Guide to Computers

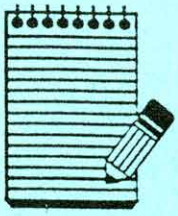

ISBN 1-85015-271-3

£2.99

EXLEY

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismertetések, hírek, beszámolók.
- A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az irás és ne legyen sűrűn gépelve.
- IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat sziveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziratra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ÁRA: 130.-Ft

Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!
Közlés megállapodás
szerint.
Érdeklődni lehet a szerkesztőség címén és telefonján.

A következő szám tartalmából:

Közművelődési könyvtárak a változó világban

Könyvkiadás, könyvbeszerzés

A képviselők tájékoztatásáról

Spanyolország könyvtárügye

From the contents

PC-based library systems

The TINLIB integrated library system

Full-text database management and the BRS/Search software

A historical overview of the problems of county library systems

Aus dem Inhalt

Bibliothekssysteme auf PC

Das integrierte Bibliothekssystem TINLIB

Volltext-Datenbank-Management und die BRS/Search Software

Geschichte der Probleme der Bibliotheksnetze in den Komitaten

Contents and summaries in English

Inhalt und Zusammenfassungen in deutscher Sprache

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben